

Nicolae Georgescu

Cartea Trecerii

Boala și moartea lui Eminescu

CUPRINS

Prefață.	5
I. CUM A MURIT EMINESCU	9
Ultimele lui ceasuri, povestite de un martor ocular.....	9
COMENTARII	10
II. EPOPEEA ERIZIPELULUI	17
Câteva date asupra ultimelor zile ale poetului Mihail Eminescu de Dr. V. Vineș, Șef de lucrări la clinica neurologică din București	18
COMENTARIU	21
O știre care înconjoară lumea	22
„ <i>Sancta simplicitas!</i> ”	28
Ultimul scandal de presă iscat de Eminescu.	32
Cum era ca bărbat Eminescu	34
<i>Pentru binele lui și al societății</i>	38
III. CONCORDANȚE COSMĂNESCU	43
Notesul poetului.	43
Peste groapă.	51
„ <i>Gloriosul voievod</i> ”	54
Santinelele lui Eminescu	59
IV. EFECTUL COSMĂNESCU	63
Contextul.	63
Mentalități	67
Comemorarea lui Mihail Eminescu Pelerinajul la mormântul poetului. Asistența. Serviciul divin. Cuvântările.	68
Principiul banilor mărunți	74
„ <i>Această specie de cerșetorie deghizată...</i> ”	80

V. „ANAMNEZA” HENRIETTEI	85
Mercur și pucioasă	86
Consultul de la Iași	93
O nouă cură, o nouă viață.	100
Eminescu și editorii săi.	110
Fuga la București.....	122
VI. EDUARD GRUBER.....	133
<i>„Cea mai verde creangă a literaturii noastre”.....</i>	<i>146</i>
Ghicitori, eresuri.....	150
VII. RAPORTUL ANONIM.....	157
G. Călinescu și ardelenii.....	160
Dilema lui Grama.....	166
O compilație denumită „raport”.....	169
VIII. ANEXE.....	179
<i>I. Cu ochii larg închiși.....</i>	<i>179</i>
În căutarea arhivelor.	181
A existat un raport de autopsie.	184
Din interpretările lui Ovidiu Vuia.	187
Cum citim, cum cităm....	191
Nisip în ochi deschiși.	193
<i>II. „Dosarul Maiorescu”</i>	<i>194</i>
Averea criticului.....	195
Ospeția criticului	197
Cercul strâmt, sau arta de a trăi pe vremea lui Eminescu	204
<i>III. Pistolul lui Eminescu.....</i>	<i>207</i>
<i>IV. „Credința zugrăvește icoanele ‘n biserici...”</i>	<i>209</i>
IX. ÎN LOC DE ÎNCHEERE:	
TEAMA DE ADEVĂR.....	219

**Completări la „Boala și moartea lui Eminescu” –
Iarăși despre autopsie. Cu ochii larg închiși... 227**

Nicolae Georgescu

EMINESCU TÂRZIU
TRECEREA

Nicolae Georgescu
EMINESCU TÂRZIU
TRECEREA

Abordare filologică

Prefață

Unele părți din cartea de față, destinate comunicării rapide, au ieșit sub titlul „Boala și moartea lui Eminescu”, la începutul anului 2008 într-un tiraj ca și confidențial, răspândit mai mult cu brațele pe la prieteni, urmând apoi un traseu de difuzare cu totul ciudat: reluate în presa electronică, fragmentar sau integral, cei care m-au încurajat să le radactez fiind ziarști și fiindu-le la îndemână acest mod de răspândire, au fost văzute („vizualizate”, mă rog) mult mai mult decât pipăite. Neavând, practic, consistență materială de obiect cu suflet și soartă proprie, acea cărticică îmi stă pe conștiință ca un miez fără coajă. Cred că avea dreptul ei să zacă pe rafturile unei librării, între atâtea alte plăsmuiri din lumea lor, a cărților, să atragă un ochi de trecător grăbit, un deget curios pentru răsfoire, un zâmbet simpatic, o renunțare cu tâlc ori o acceptare deschisă. De aceea o împing din nou în lumina naturală pe care o așteaptă – într-o formă mult revăzută, completată cu ceea ce consider acum că este necesar pentru a se integra în proiectul *A DOUA VIAȚĂ A LUI EMINESCU* – drept treapta care fixează *trecerea* de la lumea sa la lumea noastră a lui Mihai Eminescu.

E greu să argumentezi necesitatea unei cărți întregi pe tema bolii și morții lui Mihai Eminescu. Subiectul se tratează convențional, într-un capitolaș, în toate biografiile poetului: ce poți să mai aduci nou? Să le răstorni pe toate, adică o convenție statornicită de atâta timp, sau să mai publici un act, o nouă părere, o reconfigurare a informației? Un prieten cam hâtru îmi spune că numai asemenea subiecte incendiare, precum boala, moartea, cabala declarării nebuniei, mai atrag azi publicul...

M-am ocupat intens de opera lui Eminescu, publicând o ediție critică a poeziilor sale antume dar și multe articole de ziar pe care alte ediții nu le conțin; am studiat îndelung activitatea politică a sa, mai ales la „Timpul” – propunându-mi încă de la început să ofer publicului interesat acea a doua viață a lui Eminescu, adică personalitatea, ceea ce trece dincolo de biologic, de viața primă în general. Această viață primă,

ca biografie, ne scapă chiar și nouă, proprietarii ei: „Și când propria ta viață singur n-o știi pe de rost, / O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?” Dincolo de asta rămân, însă, celelalte umbre ale tale, cea a operei – câtă ai lăsat – cea a relațiilor, a faptelor, a personalității tale într-un cuvânt. Goethe afirma (în traducerea lui Eminescu):

*Spun popoară, sclavii, regii
Că din câte 'n lume-avem
Numai personalitate
Este binele suprem!*

În acest sens, îmi este și mai greu să explic de ce am resimțit necesitatea strângerii într-o carte a teoriilor, documentelor și comentariilor celor mai importante privind tocmai ce iese definitiv din constituirea personalității – și se așterne cel mai aproape de pământul din noi.

Perseverez în această rătăcire de program, atras de o singură cauză: aceea a *documentelor ca documente*, care, odată așternute pe hârtie și înregistrate, încetează, și ele, să mai fie doar înscrisuri. La fel, o amintire a cuiva despre cineva: odată devenită publică și comentată ea nu mai este doar literatură, are și o altă viață – atât ca referențial cât și ca document în sine. Consultându-le în litera lor și, paralel, la cei care le reiau astăzi, observ că acestea sunt adesea depersonalizate, se folosesc ca simple știri de consum, se extrage din ele ce convine, etc.

Prin urmare, această convocare a documentelor se face în cartea de față cu intenția de a le conferi personalitate: valoare, ierarhie, afiliere. Metoda nu poate fi decât cea filologică: citire completă, contextuală, comparativă a textelor. Tinerii din zilele noastre vor imagine, caută cauze directe, agenți siguri ai istoriei, individualizări de sarcini și răspunderi. În loc de indivizi – le ofer persoane pentru a alege singuri adevărul. Nu pretindem că am construit alt chip al lui *Eminescu târziu* – dar, întrucât construim cu avizarea materiei dinspre filologie, credem, cel puțin, că am pus dialogul în firea lucrurilor. Dialogul trece dincolo de noi – pe când

monologul / monologurile / monoloagele stau în transpirația clipei...

Această carte a fost provocată de prietenul George Roncea. Ca să-l conving că „lucrurile nu stau chiar așa”, i-am oferit amintirea lui Dumitru Cosmănescu despre moartea poetului. Nu s-a mulțumit cu atât – „nu cred!...”, cum zic ei, tinerii din ziua de astăzi – și a trebuit să-i dau și alte amintiri, la fel, necunoscute până acum sau citate trunchiat. Între timp, ziarul la care dânsul m-a invitat să public s-a despărțit de George Roncea (sau invers; nu mă interesează, încă, „prăzile lupilor tineri”; poate când vor deveni istorie) – dar dl. Petre Nițeanu a continuat să fie atras de temă. Prin internet, aceste texte publicate mai întâi în „Atac” au circulat prin Germania, la revista „Agero” unde dl. Lucian Hetco mi-a făcut o primire călduroasă, prin Danemarca la revista „Dorul” scoasă cu mare grijă de dl. Dan Romașcanu – precum și, o parte dintre ele, în revista „Argeș” unde dl. Jean Dumitrașcu le-a acordat o mare atenție. Regretatul Artur Silvestri mi-a face onoarea de a mă găzdui la revistele sale – mai ales „Neamul românesc” fiind pe măsura unor studii de acest fel – iar Dl. Gheorghe Neagu mă răsfăță, ca să zic așa, în „Oglinda” care apare la Focșani. La „Bucovina literară” a D-lui Ion Beldeanu dezvolt cu precădere texte de filologie privind lecțiuni eminesciene, dar am găsit prilejul și pentru a discuta unele aspecte privind viața politică a lui Eminescu – iar „Tribuna învățământului”, pe care Dl. Sorin Ivan o conduce cu nerv, nu s-a ferit niciodată să publice chestiuni cât de aride sau incomode din domeniul eminescologiei.

Apoi, dl. Gabriel Stănescu dorind să reia în revista D-sale „Origini” părți din acest documentar, a constatat că îi este mai la îndemână să publice totul sub formă de carte – și, obligându-mă să recurg la asta, sunt daror să-i mulțumesc de asemenea.

La această tabulă gratulatorie se adaugă, desigur, prin iubirea fierbinte pentru viața și opera lui Mihai Eminescu, dar și prin fapta neobosită pentru răspândirea adevărilor incomode din această carte, Părintele Teofil Bradea – în brațele și sufletul căruia o las să poposească.

Autorul

I. CUM A MURIT EMINESCU

Ultimele lui ceasuri, povestite de un martor ocular

„Un modest cetățean, mic de stat și cu o bărbuță albă, a suit alaltăeri scările redacției noastre, voind să ne facă o comunicare. Din ziare, știa că se va face un serviciu divin de pomenire a lui Eminescu, și venea să ne spună și el ce știa, personal, despre pomenitul de azi.

Modestia acestui om dă o valoare specială datelor furnizate de el, date cari nu sunt în nici un caz lipsite de interes. D. Dumitru Cosmănescu, fost într-o vreme coafor al Regelui, având prăvălie sub vechiul Jockey-Club, „îl servea” adeseori pe Eminescu, care venea acolo împreună cu alți prieteni.

— Era un om domol și foarte așezat. Vorbea totdeauna frumos, ori cu cine ar fi stat de vorbă. Și avea mare plăcere să-l servesc” eu. Cum intra întreba: ”Da’ unde e Dumitrache? ”

Eu, ca unul care, slavă Domnului, la vârsta mea pot zice că sunt „specialist” și că am servit mii și mii de oameni, mi-aduc aminte și acum că avea un păr frumos negru, ondulat, dat peste cap. Mustața, mică, era tot neagră.

De ’mbrăcat nu l-am văzut niciodată rău îmbrăcat, îi plăceau cravatele negre, făcute „fundă”.

Vorbea cu mine, vorbea cu lucrătorii, și mai ales ședea de vorbă cu d. Ardeleanu, patronul meu de pe vremuri, povestind tot felul de lucruri, fiindcă Ardeleanu era om citit, și fusese și la Paris, studiind să se facă avocat.

Când s-a întâmplat nenorocirea că s-a îmbolnăvit, Eminescu a fost dus la Șuțu, unde i s-a dat o cameră a lui, mai bună ca altora. Mă chema tot pe mine să-l servesc și acolo, și mă duceam bucuros. Uneori veneau să-l vadă prieteni, Grigore Manolescu, Hasnaș, și alții care-i ziceau lui Eminescu „maestre” și el râdea, bătându-i pe umăr.

Cât a stat la Șuțu, eu cel puțin nu l-am văzut altfel decât scriind. Scria toată ziua, coli peste coli, și era foarte liniștit.

Dar soarta a făcut însă ca într-o zi să-l văd murind, aș putea zice, pe brațele mele.. .

Venisem la Șuțu, cam pe la 3 după amiază.

Pe la vreo 4, cum era cald în cameră, Eminescu zice uitându-se lung la mine: "Ia ascultă, Dumitrache, hai prin grădină, să ne plimbăm și să te învăț să cânți **Deșteaptă-te, Române!**"

Eu care știam că nu e bine să-i fac împotrivă am ieșit cu el în grădină, unde se vede că-l trăgea soarta. Și a început să cânte **Deșteaptă-te, Române**, și eu după el. Cânta frumos, avea voce.

Cum mergeam amândoi, unul lângă altul, vine odată pe la spate un alt bolnav d'acolo, unu' furios care-a fost director sau profesor de liceu la Craiova și, pe la spate, îi dă lui Eminescu în cap cu o cărămidă pe care o avea în mână. Eminescu, lovit după ureche, a căzut jos cu osul capului sfărâmat și cu sângele șiruindu-i pe haine, spunându-mi: „Dumitrache, adu repede doctorul că mă prăpădesc... Asta m-a omorât!” L-am luat în brațe și l-am dus în odaia lui, unde l-am întins pe canapea. L-am potrivit capul pe pernă, și când am tras mâna, îmi era plină de sânge. Au venit doctorii, cu Șuțu în cap, și ne-au spus să tăcem, să nu s-audă vorbă afară, că nu e nimic... Dar după o jumătate de oră, bietul Eminescu murise!”

Modestia și simplitatea povestitorului nu scad întru nimic caracterul dramatic al acestor ultime ceasuri ale nefericitului poet.

Faptele povestite aici sunt consemnate, de altfel, mai de mult, de acei cari, în vreme, au stabilit condițiile în cari Eminescu a fost ucis de un dement, datorită firește numai unei regretabile lipse de supraveghere din partea administrației ospiciului unde și criminalul și victima se găseau la un loc.”

Text apărut în *Universul*, București, 28 iunie 1926, p.3. Reluat în *Cuvântul Ardealului*, Cluj, 1 iulie 1926, și în *Primăvara*, Sânnicolau Mare, 4 iulie 1926.

COMENTarii

1. Face parte dintre „textele infern” privitoare la Eminescu. Nu a fost reluat de nici unul dintre biografii cunoscuți ai poetului (G. Călinescu, Gerge Munteanu, D. Murărașu, Petru Vintilă etc.; se pot pune față în față toate textele). Apare nesemnlat în ziar (material făcut în redacție). Dumitru Cosmănescu face două afirmații concordante cu celelalte surse (fără a le cunoaște, probabil): că poetul avea o cameră a lui, specială (vezi jurnalul lui Maiorescu, procesul verbal

încă de la internarea din 1883) – și că scria încontinuu în această perioadă. Se știe că în halatul său de spital s-au găsit, după moarte, două poezii: „Viața” și „Stelele ‘n cer” (*Stelele ‘n cer / Deasupra mărilor / Ard depărtărilor / Până ce pier.// După un semn / Clătind catargele, / Tremură largile / Vase de lemn: // Niște cetății / Veghind întinsele / Și necuprinsele / Singurătații.// Orice noroc / Și ‘ntinde-aripele / Gonit de clipele / Stării pe loc.// Până ce mor, / Pleacă-te îngere / La trista-mi plângere / Plină de-amor.// Nu e păcat / Ca să se lepede / Clipa cea repede / Ce ni s-a dat?*”, publicate ambele în *Fântâna Blandusiei* din 1 august 1889; Perpessicius dă informația pe jumătate, adică face trimiterea exactă dar nu spune de nota care însoțește poeziile și unde redactorii afirmă că s-au găsit în halatul poetului după moarte).

2. Grigore Manolescu este vestitul actor (1857-1893) care a jucat în mai toate piesele lui I. L. Caragiale – dar s-a ilustrat mai ales în rolul lui Hamlet din tragedia lui Shakespeare. A se face legătura – care poate fi doar întâmplătoare – cu caricatura cunoscută a dr. Șuțu hamletizând pe un craniu uman (vezi caricatura în cartea noastră, „A doua viață a lui Eminescu”). Gr. Manolescu era și colaborator la *Fântâna Blandusiei*, unde Eminescu era redactor. Poetul se înconjură de actori pentru că era foarte apropiat de arta lor și de spectacole în general; în această perioadă lui trebuia să i se joace piesa de teatru „Lais” la Teatrul Național – câștigând, astfel, niște bani. Sunt chiar știri de presă: „*Piesa în versuri a lui Eminescu, prezentată Teatrului Național, se va pune în repetiție peste 2-3 zile. D. C. Nottara va ține rolul de prim amarez din piesă, iar rolul Laisei se va încredința unei debutante*” (*Universul*, 2 februarie 1889). Directorul Teatrului Național era, încă, I. L. Caragiale, care vapsea în curând din țară, în călătorie de nuntă, și apoi își va da demisia la presiunea actorilor; Grigore Manolescu nu este îngrățiile lui Caragiale în aceste momente – și va fi de partea celor care-l dezavuează pe dramaturg ca director. Tot la începutul lui februarie se anunță și lăinternarea lui Eminescu în spitalul de alienați – iar la 12 februarie Regele va semna, în fine, decretul pentru pensia de 250 de lei a poetului (votată cu un an înainte în Camera Deputaților, apoi, în toamna lui 1888, votată și în Senat)

– pentru ridicarea căreia trebuie să se instituie o curatelă (vezi mai jos).

Interesant este că poetul reține, în interogatoriul pe care i-l ia Ghiță Brusan la 12 iunie 1889 ca să-i dovedească juridic incapacitatea mintală, că l-a lovit la cap Petrea Poenaru. Se știa despre acesta că este tenor, deci un artist dramatic, dar D.Cosmănescu afirmă că era profesor sau director de liceu în Craiova. Identitatea lui trebuie stabilită, însă sursele de care dispunem nu ne dau indiciile necesare. Harietta Eminescu, sora poetului, scrie la fel: " *Atâta vă spun și vă rog să spuneți la toți că nenorocitul meu frate a murit în cea din urmă mizerie și moartea i-a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun, anume Petrea Poenaru. Să ferească Dumnezeu și pe cei mai răi oameni din lume să fie instalați la d-rul Șuțu, că fiecare va avea sfârșitul iubitului meu frate.*" Finalul consună cu înțelegerea situației de către redactorii de la *Universul*. În acest sens, noi, astăzi, putem judeca invers: nu e vina stabilimentului că ținea laolaltă nebuni cumiști și furioși – ci, dacă e să căutăm vina morală, este a celor care l-au adus pe Eminescu aici: poetul putea să-și ducă boala în condiții normale, la un spital obișnuit.

3. Sub numele „Hasnaș” figurează, în *Enciclopedia Predescu*, mai întâi „Nicolae Hasnaș, doctor, director de spital, n. 1876 la Salcea (Botoșani)”, senator în 1926, apoi deputat în 1933 – și „Spiru Hasnaș, magistrat, scriitor, n. 21 aug. 1873 în Botoșani” (scoate un volum de poezii în 1933, deci era în viață, de asemenea, la momentul publicării amintirilor lui D.Cosmănescu). Tot Hasnaș se cheamă și primarul Botoșanilor care în 1888 dirija către Eminescu fondurile venite din întreaga țară strânse prin liste de subscripții și trimise poetului pe adresa primăriei (unele dintre ele, trimise și direct). Henrietta Eminescu, sora poetului, consemnează într-o scrisoare că fratele ei l-a vizitat într-o zi acasă – și au zăbovit la un pahar în plus de vin. Fiind toți purtătorii acestui nume botoșăneni, prezența lor în jurul lui Eminescu se justifică. Nici unul nu ia cuvântul pentru a întări sau dezminți textul din *Universul*.

4. În acești ani (1920-1930) apar multe informații necontrolate despre Eminescu. Doctorul Vineș va scrie amintirile sale

în 1931, G. Călinescu în 1932, etc. Iată cum prezintă, în prima ediție a „Vieții lui Mihai Eminescu”, G. Călinescu incidentul – după alte surse, pe care le vom analiza: „...Petre Poenaru care, jucându-se ca din întâmplare cu praștia, îl izbi în frunte / pe M.Eminescu,n.n./ cu o pietricică. (...) Contrar zvonurilor melodramatice, Eminescu n-a suferit prea mult de pe urma așa-zisului atentat care îi pricinuiuse o simplă zgârietură și nici nu pare a fi avut stări de agitațiune așa cum scria, cu o vulgară declamațiune, Scipione Bădescu: **”Îndată ce-l dezleagă rupe tot cu o putere de fiară și strigă de produce un ecou îngrozitor.”** În realitate, slăbit de marile preocupări intelectuale și de erizipelul de altfel vindecat ce i se iscase pe față din cauza mănjirii cu necurătenii a locului zgârieturii, se simțea ostenit și doritor de o lungă liniște... ”G. Călinescu citează o frază din textul următor: „De 7 nopți, de când stau lângă nenorocitul, numai astăzi a putut fi scos din cămașa de forță, având niște furii ce seamănă mai mult a turbat decât a alienat. Îndată ce-l dezleagă, rupe tot cu-o putere de fiară și strigă de produce un ecou îngrozitor în spital, unde se află 80 de alienați, afară de femei, dar nici unul în starea grozavă a lui. Capul îi este spart și umflat; nu pot însă afla de la nimeni cine-a comis această cruzime contra lui; eu cred că or-un alt nenorocit nebun. Doctorul Șuțu mi-a declarat că umflătura este de 99 de ori mortală și că numai al sutelea poate scăpa. Eu însă rog pe D-zeu, dacă este drept, să-i curme suferințele, căci nu mai sunt de suportat.” (articol scris la moartea poetului; este posibil ca Scipione Bădescu să fi fost să-l vadă pe Eminescu în spital, pentru că am văzut și alte persoane din Botoșani venite aici în vizită, de pildă primarul urbei, Hasnaș.) Se cunosc exagerările lui Scipione Bădescu, redactorul de la *Curierul român* din Botoșani care și cât timp a stat poetul în urbe (9 aprilie 1887 – 9 aprilie 1888) a scris prăpăstii despre boala sa. Din această „vulgară declamațiune”, însă, G. Călinescu putea să ia referirea la lovitura mortală dată poetului – care concordă cu mărturia Henriettei Eminescu și, peste ani, cu cea a lui Dumitru Cosmănescu. În același număr din „Universul”, unde se publică amintirea fostului frizer, pe aceeași pagină, scrie și G. Călinescu un text despre Eminescu – astfel că nu se poate afirma că n-a cunoscut informația. El preia, însă, opiniile doctorului

Vineș, care se vor publica în 1931, despre „erizipelul” provocat de piatra scăpată dintr-o praștie. Acest „erizipel” (preluat din sursele medicale) va face epocă în biografiile ulterioare ale poetului.

5. Oricum, nu se împacă de loc „pietricica” medicilor cu această „cărămidă” a frizerului. Primul lucru pe care ești tentat să-l faci este să-l consideri pe acest Dumitru Cosmănescu un accident târziu: el ia cuvântul la aproape 40 de ani de la moartea lui Eminescu. Dar...ce interes ar fi avut să mintă? Amestecă el lucrurile în aceste amintiri târzii? În ipoteza că-l luăm în seamă – o modalitate de a împăca afirmațiile lui cu cele ale specialiștilor care vor lua cuvântul mai târziu ar fi, totuși. Am în vedere ultimele cuvinte ale lui Eminescu: *”Asta m-a omorât!”*: ar însemna că au mai fost și altele decât asta. Este posibil ca pe la sfârșitul lui mai poetul să fi fost atins cu „pietricica”, să fi rezultat „erizipelul” fără importanță – pe care medicii îl raportează în amintirile lor – iar acum, la sfârșit, să fi survenit lovitura mortală, dată de același, dar de aproape și de data aceasta cu o cărămidă (care este scoasă din discuție de către aceiași medici, vezi vorbele lui Șuțu: *”ne-a spus să tăcem, să nu se audă vorbă afară, că nu este nimic”*). Este, desigur, doar un scenariu probabil. Dar în bâlbâiala din jurul morții lui Eminescu (nici data nu este atestată precis, Călinescu însuși oscilând între 15 și 16 iunie pentru că merge după alte surese) – n-ai cum să faci limpeziș decât cu toate informațiile pe masă și stabilind câteva ipoteze de lucru necesare. Sunt necesare, amintim, și ipotezele care se confirmă, pentru că se confirmă – dar și cele care nu se confirmă, exact pentru că nu se confirmă.

Nu m-am ocupat niciodată în mod expres de moartea fizică a lui Eminescu, interesându-mă ceea ce în timpul său se chema „moarte civilă”. Acum, odată cu această reconvocare a documentelor, ipoteza de lucru va fi aceasta, a dublei lovituri, și voi lua în considerație posibilitatea ca mențiunea celei de-a doua să fi fost evitată pentru că pe de o parte arunca o lumină defavorabilă asupra corpului medical – iar pe de alta indica premeditarea, insistența chiar, în atac a acestui enigmatic Petrea Poenaru.

Profesorul Ion Nica reia, în cartea sa „Mihai Eminescu, Structura somato-psihică” (Ed. Eminescu, 1972), la finalul convocării surselor medicale privind boala și moartea lui Eminescu, și „accidentul” bibliografic Dumitru Cosmănescu, citând chiar un fragment din această relatare – și comentând-o. Lăsăm textul să curgă: *“...alte opinii, considerate de domeniul fanteziei, tot merită să rețină atenția. Este vorba de mărturia lui Dumitru Cosmănescu, frizerul poetului, care în Universul din 28 iunie 1926 a afirmat că „Eminescu a fost izbit în cap cu o cărămidă și că, peste o jumătate de oră de la această întâmplare, poetul a murit.” De asemenea, spune că lovitura a fost sub ureche și a fost atât de puternică, de i-a sfărâmat „osul capului”. Dacă n-ar circula încă o versiune orală asemănătoare, provenită de la o sursă demnă de încredere (un nepot al doctorului Șuțu), care relatea unui distins poet de-al nostru (în viață) că Eminescu ar fi fost lovit cu o scândură în cap de tenorul Petrea Poenaru, că acesta i-a „spart țeasta” omorându-l aproape pe loc, n-am crede. Nepotul doctorului Șuțu a explicat și motivele (lesne de înțeles) pentru care versiunea oficială n-a consemnat evenimentele așa cum s-au petrecut. Mai știm că Maiorescu a fost încunoștințat că poetul a murit ca urmare a unei embolii.”* (p. 361). Nu știm cine este acest nepot, nici poetul în viață la 1972 (acești martori ai tăcerii au făcut, și ei, ca versiunea Cosmănescu a morții poetului să rămână „de domeniul fanteziei”) – dar cuvântul „embolie” există în dicționar și are același sens azi, ca și pe vremea când îl consemna Maiorescu: *“astuparea unui vas sanguin cu un cheag de sânge”* (DEX, 1964); *“boală pricinuită de un cheag de sânge sau de un corp străin care astupă un vas de sânge”* (Cartea Românrească, 1931) – în greaca lui Homer sensul fiind mai clar, **embole**, **embolon**, de la **emballo**, „a arunca, a lovi în sau pe” – ceea ce nu are legătură cu încetarea bruscă a bătăilor inimii – cum se explică „oficial” moartea lui Eminescu. Peste numai o pagină, doctorul Nica formulează această concluzie posibilă: *„Poate nu e exclusă eventualitatea unei a doua agresiuni din partea unui nebun, în afara celei descrise (cu piatra scăpată din praștie, din luna mai), care să fi cauzat – așa cum am văzut – moartea violentă a poetului despre care Henrietta era sigură, informând-o pe Cornelia Emilian.”* Firește, nu poate fi vorba decât de același nebun: mai întâi a țintit de la distanță cu praștia

– apoi a lovit din imediata apropiere. Crimă cu premeditare într-un spital de alienați mintali unde este foarte problematic dacă Eminescu avea ce să caute.

Aceste concordanțe cu mărturia lui Dumitru Cosmănescu ne vor interesa în demersurile noastre următoare.

Amintim că, după 1944, singur Virgil Ierunca susține, în Franța, că Eminescu a murit asasinat. România trecea prin alt infern, cel comunist, în care mica chestiune Eminescu devenise o oază forțată de liniște aproape paradisiacă.

II. EPOPEEA ERIZIPELULUI

Textul care a făcut epocă în biografiile lui Eminescu este acesta, pe care-l publicăm mai jos, semnat de doctorul V. Vineș și apărut în revista „România medicală” din 1 iunie 1931, p. 162-163. Atragem atenția cititorului că este o piesă foarte rezistentă – dar nu la „dosarul morții lui Eminescu”, ci la acela al cauzelor organice mai adânci ale bolii sale. Vom regăsi, în spatele acestor notații, imaginea unui Eminescu vagabond, artist famelic mâncând din gunoaie, cu incontinență urinară și de altă natură, cules de pe străzi de către „prieteni” și adus la „Institutul Caritatea” unde i s-a dat de mâncare, i s-a dat chiar vin după poftă – și i s-au administrat injecții cu mercur în speranța calmării... sifilisului, de care toată lumea medicală părea convinsă că este atins – dar care, în final, se va dovedi inexistent în trupul poetului. G. Bogdan-Duică, unul dintre cei mai avizați eminescologi ai momentului, spunea că a insista atât de mult asupra mizeriilor vieții poetului „este ca și cum ai scormoni în excrementele unui sfânt”. Poate că acest text n-ar trebui reprodus în întregime, dar faptul că nu s-a republicat nicăieri până acum, decât citate luându-se din el, ne îndeamnă să ne călcăm pe inimă și să-l încredințăm publicului mai larg, cu speranța declarată că-l vor rediscuta și medicii specialiști.

În privința nepotrivilor de ordin general, reieșind din sofistica argumentării, ne propunem să spunem, și noi, câteva cuvinte. Nu putea, de pildă, medicul curant al poetului să afirme că pacientul său rescria poezii mai vechi, atâta vreme cât nu-i cunoștea opera publicată, nici că scrie „articole de jurnal” în spitalul de nebuni, etc. Cine nu citează nu citește. Expresia „încetul cu încetul”, prin care medicul sugerează evoluția bolii, este nepotrivită pentru un spațiu temporar de numai două luni și jumătate. Rezultă că starea poetului era bună sau foarte bună la internare, prin februarie – martie, și s-a degradat galopant în spital, până la 15 iunie când a decedat – dar, urmăriți textul vă rog, pur și simplu din senin, el așezându-se pe pat și încetând dintr-odată să-i mai bată inima. Interesant este că doctorul Vineș păstrează ca dată a morții ziua de

15 iunie – gândindu-se că a fost, probabil, după amiază de vreme ce poetul se așeza pe pat, adică se repauza. Vom vedea că este și o altă variantă, a morții nocturne spre 16 iunie dimineața, atestată de știrile din presă rezultate, fără îndoială, din comunicate ori declarații ale medicilor – variantă inexplicabilă de vreme ce dr. Vineș declară că transcrie fișe medicale sincrone bolii. Rezultă, încă o dată, că nu vrea să-l contrazică pe D. Cosmănescu – care fixase momentul tot ziua, vorbise tot de așezarea poetului pe pat, etc. Fișele doctorului sunt, însă, parțiale (presa vremii le va numi nici mai mult nici mai puțin decât „anamneză”, ceea ce e mult prea pretențios) – iar el le completează pe de o parte cu ceea ce numește mărturiile prietenilor lui Eminescu – și, pe de alta, cu ceea ce se deduce a fi amintirile lui actuale, din 1931. Chiar așa parțiale, aceste fișe nu au fost predate într-un loc public, cum vom vedea că va proceda George Potra în 1934 cu alte înscrisuri similare.

*Câteva date asupra ultimelor zile
ale poetului Mihail Eminescu
de*

*Dr. V. Vineș, Șef de lucrări la clinica
neurologică din București*

„Am avut ocaziunea să îngrijesc, ca intern la „Institutul Caritatea” al regretatului profesor Al.Sutzu, pe marele nostru poet Mihail Eminescu în ultimele luni ale vieții sale (martie – iunie 1889). Găsesc acum printre hârtiile mele notele pe cari le-am luat atunci și care cred că prezintă un oarecare interes fiindcă ele cuprind date exacte despre ultimele zile ale bolii poetului și mai ales despre cauza adevărată a morții sale, asupra căreia s-a creat o legendă. N-am regăsit printre hârtiile mele decât o parte din note și de aceea rog pe cititori să scuze lipsurile fatale.

Cu câteva luni înainte de a intra în Institutul Caritatea, adică cu puțin înainte de a-l cunoaște eu, Mihail Eminescu, după cum mi-au declarat prietenii săi, abuza de băuturi alcoolice și făcea excese veneriene. În acest timp dădea impresia că nu era în toată deplinătatea

facultăților sale intelectuale. Din zi în zi devenea mai puțin vesel, tăcea mai tot timpul, dorea să fie singur, nu mai era în stare să lucreze. Prezenta oarecare tulburări morale: intra în diferite localuri publice și consuma fără să plătească; cerea bani de la toți pe cari îi întâlnea. Toate aceste acte au determinat pe prietenii săi să-l interneze în Institutul Caritatea al regretatului prof. Dr. Al. Sutz, unde, în martie 1889, l-am primit în biroul administrativ. Eminescu mai fusese internat în Institutul Caritatea în 1883.

La intrare Eminescu era gânditor, vorbea puțin, răspunzând numai la întrebări; cerea mâncare spunând că „n-a mâncat de mult”. Nu era de loc impresionat de aducerea lui la Institut căci nu întreba nici cel puțin pentru ce a fost adus. Întrebat, ne-a răspuns că cunoaște localul de când a fost adus de data anterioară, cunoaște chiar persoane care erau atunci în Institut. Mânca cu mare poftă alimentele care i se aduceau, cerea vin cât de mult. Nu putea sta locului, umbla de acolo până acolo prin cameră, scria, repeta fragmente din poeziile sale anterioare dându-le ca inedite.

Simptome fizice. – Eminescu, pe atunci de 40 de ani, era de constituție forte, musculatura bine dezvoltată, capul bine conformat, figura mare și congestionată. Lobulii urechii bine dezvoltați, nu erau aderenți. Prezenta pe ambele gambe cicatrice, urme ale unor ulcere vechi (sifilitice?). Nu prezenta dificultate în vorbire nici tulburări în articularea cuvintelor și scriere. Scria perfect, fără tremurături, fără omisiuni de litere sau cuvinte.

Mai târziu, apare o ușoară incoordinare a membrelor superioare și tremurături ale degetelor, ale buzelor și limbii. Deși avea un mers șovăitor (ușoară ataxie), Eminescu nu ședea de loc ci umbla toată ziua adunând tot felul de lucruri de pe jos (colecționism), fără cea mai mică oboseală.

Tulburări de sensibilitate. – Sensibilitatea tactilă și termică diminuate. Frigul nu îl impresiona căci ieșea afară dezbrăcat chiar atunci când temperatura era foarte scăzută. Sensibilitatea mucoaselor diminuată. Vedere normală. Reflexul pupilelor la lumină și acomodatie diminuat. Reflexele rotuliene de asemenea diminuate.

Prezenta tulburări ale funcțiunilor organice, mânca tot felul de lucruri găsite pe jos, chiar lucruri murdare. Avea de asemenea tulburări sfinteriene sub formă de incontinență de urină și de materii fecale.

Din partea sistemului circulator, cordul prezenta o endocardită veche (diagnostic pus și de profesor N.Tomescu), puls plin regulat. Figura adesea congestionată.

În această perioadă, în care l-am cunoscut și urmărit eu, Eminescu slăbea din zi în zi mai mult, deși avea un apetit vorace. Injecțiile mercuriale ce i s-au făcut nu au influențat întru nimic mersul bolii.

Simptome psihice. - La intrarea în Institut, Eminescu nu prezenta tulburări psihice importante. Citea jurnale și cărți, scria chiar articole de jurnal și putea oarecum să-și dea seama de tot ce citea și scria. Dar, încetul cu încetul facultățile intelectuale s-au slăbit (prezentând simptome de demență destul de accentuate), așa că, în această perioadă, când citea sau scria, repeta același lucru de 5-6 ori, fără să-și dea seama de ce a citit sau scris. Atenția era abolită. Memoria scădea progresiv. Nu mai putea reține fapte petrecute recent, însă, ceea ce era de remarcat, era memoria numelor proprii: chiar pentru persoanele nou cunoscute cărora peste câteva zile le spunea numele exact. De asemenea își amintea de lucrurile petrecute în viața sa până în momentul îmbolnăvirii.

Delirul. - Când a intrat în Institut nu manifesta nici un fel de delir; vorbea însă foarte puțin, era preocupat, părea că plănuiește ceva pe care încă nu voiește să-l comunice altora. Cu încetul a început să spună celor din jurul său ideile care-i treceau prin cap, că are să câștige bani mulți, milioane, scriind articole de ziare sau publicând poezii. Însă, dacă îl lua cineva de scurt, părea că se convinge puțin că nu poate câștiga atât de mulți bani pe această cale dar uita foarte curând și începea din nou același delir. Delirul progresa din ce în ce; Eminescu aduna tot felul de pietre, bucăți de lemn, hârtii etc., în sfârșit orice găsea era pentru dânsul lucru de mare preț. Din pietre spunea că va scoate diamante, frunzele de arbori erau bani și scria pe ele prețul cu care voia să le vândă, preț ce era numai de milioane și miliarde. Scria continuu pe zidurile și ulucile Institutului bucăți din poeziile sale, numere, reprezentând milioane și miliarde, pe care le socotea continuu. Plănuia să cumpere moșii sau chiar lumea întreagă. Afirma că institutul este al său. I se părea că are în capul său o mulțime de diamante din care cauză atârna greu.

Cauza adevărată a morții. - Prin mai 1889, un bolnav, nu din cei furioși, se distra învărtind o piatră mică legată de o ață. Piatra

scăpând din ață, a lovit întâmplător pe Eminescu în cap, aproape de sutura interparietală, producând o rană care interesa numai pielea regiunii parietale drepte, fără să atace periostul. Era o tăietură a pielii de 2 cm lungime. I s-au dat imediat îngrijirile medicale necesare, iar peste 3 zile buzele plăgii păreau reunite. Dar Eminescu care avea, după cum am spus, obiceiul de a strânge de pe jos tot felul de lucruri, din care unele erau murdare și se freca cu ele pe corp și pe cap desfăcându-și pansamentul, a făcut un erizipel la nivelul plăgii, erizipel care s-a întins apoi la față, gât, membre superioare, torace, până la nivelul abdomenului.

Bine îngrijit, erizipelul a început să dea înapoi și apoi a dispărut complet. Eminescu se simțea însă foarte slăbit. I s-au dat tonice, care l-au mai înviorat. Părea chiar mai bine sub raportul somato-psihic în urma acestei piretoterapii accidentale, care fusese erizipelul.

În ziua de joi 15 iunie 1889, zi în care se simțea de altfel destul de bine, Eminescu se așează pe pat și, peste câteva minute, cade într-o sincopă și moare imediat.

Cum se vede din cele de mai sus, moartea lui Eminescu nu este datorată traumatismului cranian petrecut cu 25 zile mai înainte și care se vindecase complet, ci este consecința unei endocardite mai vechi (diagnosticată de regretatul profesor N.Tomescu, medic primar al serviciului de boli interne de la spitalul de copii, care era și medic al institutului) de care era amenințat în fiecare clipă și care desigur s-a agravat după erizipel.

Cu aceste constatări legenda dispăre. Ea pornise din scrisoarea sorei poetului Henrietta către d-na Emilian și fiica sa Cornelia, care scria, la data de 22 iunie 1889 „... nenorocitul meu frate a murit în cea mai neagră mizerie și moartea lui a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun din ospiciu anume Petre Poenaru.”

COMENTARIU

Textul a apărut în *România medicală*, IX (1931), nr. 11, 1 iunie, p. 162-163; reluat „prin bunăvoința d-lui dr. Vineș” în *Extemporal*, revista Liceului Mihai Eminescu din București, sept-nov. 1936, p.31-32, (unde l-am consultat prima dată – dar atenție! – are multe omisiuni: „abuza de băuturi și făcea excese” în loc de „excese veneriene”; „Mânca cu mare poftă.”, fără a aminti

vinul; lipsă paranteza („sifilitice”) după „ulcerații vechi”, lipsă paranteza („colecționism”); după „mânca tot felul de lucruri găsite pe jos” lipsă „chiar și cele murdare”; lipsă „Avea de asemenea tulburări sfinceriale sub formă de incontinență de urină și de materii fecale” etc.,etc.. Textul este adaptat ca pentru elevi și profesori, nu poate servi de bază de discuții. Extrasul din *România medicală* din Biblioteca Academiei Române, cota I 108.052, lipsește din depozit, astfel că textul de bază, din revistă, deși e greu de găsit, rămâne totuși singurul doveditor. Mai este reluat în „România”, 3 sept. 1938 (nu l-am consultat).

O știre care înconjoară lumea

Textul este comentat imediat după publicare numai în *Viitorul* (oficios liberal) din 4 iunie 1931, unde Petronius (pseudonimul lui Gr. Tăușan, filosof, comentatorul – și traducătorul în românește – al „Eneadelor” lui Plotin – dar și editorialist aici) scrie, pe pagina I, sub titlul mare: „Moartea geniului”, o tabletă care ne dă pulsul liniștirii publice, triumfaliste desigur, în privința „asasinatului” comis în spital:

„Într-o revistă de strictă specialitate medicală (România medicală) printre alte articole interesante se găsește unul, în cel din urmă număr apărut, în care d. Dr. Vineș povestește, pe bază de documentare nouă, cum și de ce a murit Eminescu. Autorul acestui articol își întemeiază informațiile sale pe chiar notele medicale ce le-a redactat în calitate de medic la spitalul d-rului Șuțu – cunoscutul alienist – în cura căruia a fost Eminescu.

Se știe că părerea unanim admisă era că Eminescu ar fi murit din cauza unei răni la cap ce i-a făcut-o un tovarăș de boală, internat acolo. D. dr. Vineș afirmă că adevărat Eminescu a avut o rană la cap, ce i-a produs un erizipel, dar care s-a vindecat. După aproape de-o lună de când primise rana la cap a murit subit din pricina unei boli de inimă de care suferea de mult. Nici vorbă nu e deci de-o moarte provocată de rana la cap. Se stabilește astfel cu precizie adevărata cauză a morții celui mai profund poet al nostru, și această

restabilire a faptelor nu poate decât să fie bine venită pentru istoria biografică de la noi.

Ceea ce este însă profund de dureros e că organizarea noastră sanitară de acum 30 de ani îndărăt, ca și știința medicală însăși, era departe de-a fi cea de azi. Când ne gândim la organizarea spitalului de boli nervoase din Capitală, cu perfecțiunile științifice introduse în el; dacă ne gândim la malarieterapia (tratamentul cu malaria pentru combaterea paraliziei generale, de care probabil suferea Eminescu) atunci ne dăm seama de nenorocirea marelui poet de-a nu fi apucat vremurile de azi, când ar fi fost îngrijit și mai bine și poate salvat. Căci nu poate fi durere mai mare decât aceea de-a pierde pe geniul poetic cel mai mare care l-a produs țara și rassa noastră la 40 de ani.

D. Ibrăileanu în prefața ce-a scris-o la ediția completă a poeziilor lui Eminescu face o observație justă: Ce și cât ar mai fi produs Eminescu dacă ar fi trăit cât Goethe?

Destăinuirile științifice pe care d. dr. Vineș le-a dat asupra ultimelor clipe din viața lui Eminescu, și asupra sfârșitului său, ne-au reamintit astfel vechi răni sufletești și dureri ce le purtăm de mult în suflet, pentru că Eminescu este o forță vie care trăiește permanent în conștiința noastră a tuturor. Și niciodată nu a grăit mai înțelepțește Hașdeu, decât atunci când a rezumat viața și moartea lui Eminescu cu acest epitaf clasic: „Eminescu a murit nebun, dar va trăi veșnic. Vor muri deapururi însă toți acei înțelepți cari au lăsat și vor lăsa să moară un Eminescu.”! Hașdeu lovea crud și nedrept aici pe Titu Maiorescu, dar scoțând din cauză pe marele critic rămâne perfect adevărată constatarea că societatea nu face tot ceea ce trebuie pentru geniile ce le eternizează.”

Din acest discurs ideologic („societatea nu face totul”, etc.) scoatem referirea la Titu Maiorescu, cu totul inadecvată (de altfel, Hașdeu nu-l considera nici în glumă „înțelept”) – și restabilim adevărul în legătură cu G. Ibrăileanu: criticul *Vieții românești* era atât de sigur că Eminescu și-a încheiat ciclul intelectual încă din 1883, la 33 de ani, încât spune că ce a creat între 1883-1889 sunt simple reluări din memorie, chiar traduceri care-l pun sub incidența plagiatului – sau lucrări slabe, vădind

o minte răvășită, cum ar fi „Sara pe deal” – și oricât ar fi trăit în continuare, după 1889, n-ar mai fi fost capabil de creații noi. Vorbele lui din amintita „Prefață” sunt înțelese „ziaristic”, adică aproape invers: *„Avem convingerea nezdruincinată că, dacă mai trăia sănătos încă douăzeci de ani, el ar fi fost considerat fără putință de contestare ca unul din cei mai mari creatori de poezii din întreaga literatură a lumii. (Dacă Goethe s-ar fi stins la treizeci și trei de ani ca Eminescu, „Goethe” nu ar exista)*”. Deci: nu dacă ar fi trăit Eminescu cât Goethe – ci dacă Goethe trăia cât Eminescu – ceea ce este altceva. Ibrăileanu pune, apoi, această condiție neîmplinită, după preera sa, de Eminescu: *”dacă mai trăia sănătos încă douăzeci de ani”*. Această „Prefață” a lui Ibrăileanu a impresionat contemporanii și ne impresionează și pe noi astăzi – rămânând textul cel mai condensat ce-l proiectează pe Eminescu în valoare estetică universală. Nevoia de șabloane, de sloganuri liniștitoare, de adevăruri certe privind rolul fatalității în viața lui Eminescu – este un simptom la presa anilor '30.

Această luare de cuvânt a dr. V. Vineș va fi preluată și ajustată convenabil de către G. Călinescu în „Viața lui Mihai Eminescu”, 1932, și va face carieră. (Călinescu preia numai câteva cuvinte și reinterpretează romanțios). În presă, informația respectivă circulă greu. Numai Gr. Tăușeanu o consemnează aici, pe loc, imediat ce apare în revista *România medicală*. Ziarul *Universul*, care lansase amintirea lui D. Cosmănescu, nu ia cuvântul – și vom vedea care este poziția sa.

Abia peste doi ani, în 1933, apare o altă referință la textul doctorului V. Vineș, în *Adevărul*, ziar de direcție în epocă. Nu găsim textul autentic, din 27 iunie 1933 (trimitere greșită în „Bibliografia Eminescu”) – dar îl preluăm din ziarul *America* foaie a românilor din Cleveland, S.U.A. (un ziar foarte elegant al emigrației, extrem de atent la ce se petrece în țară) – care, la 6 septembrie 1933, îl retipărește. Textul românilor americani se cheamă „Cum a murit Eminescu” – și este următorul:

„Fel de fel de versiuni au circulat până acum asupra cauzelor morții lui Eminescu. O legendă creată de o frază dintr-o scrisoare a sorei poetului către d-na Emilian („moartea sărmanului meu frate a fost cauzată prin spargerea capului

ce i-a făcut-o un nebun în ospiciu”) se menține și astăzi. Și totuși, altul e adevărul. Eminescu a murit de ... inimă. O boală de cord, precis diagnosticată de vestitul clinician prof. dr. Thomescu. Moartea celui mai mare poet al României a fost determinată de o sincopă în urma unei „endocardite”

Lucrurile se cunosc astăzi precis, grație d-lui dr. Vineș, șeful de lucrări la clinica neurologică din București, care ca intern pe vremea aceea în ospiciul în care era internat Eminescu, l-a îngrijit pe nenorocitul poet făcându-i chiar el „anamneza”, ceea ce – în termeni medicali – înseamnă o adnotare zilnică pe o „foaie de observație” a tuturor simptomelor bolii și a tratamentului urmat de pacient. Această „foaie de observație” a lui Eminescu de pe vremea internării lui, d-rul V.Vineș a publicat-o în „România medicală” din 1 iunie 1931. Rezultă din ea, între altele, că este adevărat că în mai 1889 „un bolnav, nu din cei furioși, se distra învărtind o piatră mică legată de o ață. Piatra scăpând din ață, a lovit întâmplător pe Eminescu în cap, producând o rană superficială ce interesa numai pielea, o rană mică de 2 cm. CARE RANĂ ERA VINDECATĂ COMPLET PESTE 3 ZILE.”

Dar Eminescu, care avea mintea întunecată atunci, și având mania să colecționeze tot ce găsea pe jos și să se frece cu obiectele găsite – chiar murdare – pe corp și pe cap, își murdărește pansamentul, dobândind astfel un erizipel care s-a întins pe întreaga-i față și piept, erizipel care, totuși, grație îngrijirilor, s-a vindecat și el, ba sub influența lui s-a ameliorat și starea psiho-mentală a poetului. Dar inima poetului, inima aceea în care s-a răsfărânt o viață de zbucium, de chin și de mizerie neagră, se oprișe în mișcarea ei tocmai când creierul celui mai mare cugetător poet al țării părea a renaște la o viață nouă. Și astfel a intrat Eminescu în Nirvana pe care o meditase și o dorise atâta. (Adevărul)”

Vedem efectul de presă: bietul doctor Tomescu, pe un diagnostic al căruia, presupus, se baza doctorul Vineș și care era mort din 1911, devine „vestitul clinician prof. dr. Thomescu”, care a diagnosticat „precis”, etc., etc. (numele său adevărat: T(h)omescu, N. C., 1859-1911, piteștean după naștere, a fost și senator conservator de Ilfov în anul 1911,

este autor de cărți de specialitate medicală – dar nu de cardiologie). E absurd să insistăm. Reținem constarea generală: *„o legendă... se menține și astăzi”*. Din 1893, de când s-a publicat scrisoarea Hariettei, se știa în mod obișnuit că Eminescu a fost asasinat de cărămida lui Petrea Poenaru. În 1926 amintirea lui Dumitru Cosmănescu, fostul frizer al poetului, reconfirmă această „legendă” – care mai circulă, într-o variantă puțin schimbată punând o bârnă în locul cărămizii, încă în 1972 când doctorul Ion Nica o preia din lumea ce înconjurase familia Șuțu. În 1931, însă, doctorul Vineș publică amintirile sale într-o revistă de specialitate cu scopul precis de a restabili adevărul – și aceste amintiri își fac loc insistent în presă – după ce pătrund regal în *„Viața lui Mihai Eminescu”* de G. Călinescu (primul beneficiar și cel mai stabil punct de referință în receptarea biografiei poetului). Doctorul Vineș numește cauza „legendei”, scrisoarea Henriettei – vrând, probabil, să arate că amintitul frizer a născocit „cărămida” pornind de la scrisoarea respectivă, așadar că acesta întărește scrisoarea și nimic mai mult. La urma urmei, ce rost avea amintirea acelui incident minor, nesemnificativ, cu pietricica – și care în plus n-a fost consemnat de către doctor în fișele sale, ci acesta l-a readus în atenție din memorie?

Mișcată rămâne și această piertică în tradiția biografică eminesciană. La dr. Vineș: *„...un bolnav, nu din cei furioși, se distra învărtind o piatră mică legată de o ață. Piatra scăpând din ață, a lovit întâmplător pe Eminescu în cap”*; mai târziu, la G. Potra, care pretinde că publică chiar amintirile doctorului N. C. Tomescu (dar, de fapt, are în față un text nesemnat): *„L-a lovit un bolnav care se juca cu o mică piatră legată de o sfoară și pe care o învărtea, probabil, pe deasupra capului său, iar când Eminescu a trecut pe lângă el a fost izbit în partea stângă a capului”* (*„Mihai Eminescu, Cauzele morții sale”*, 1934, p. 11) – deci bolnavul nu are nici un fel de importanță, Eminescu a intrat în cercul pietricicii sale... cum s-ar arunca cineva într-un cuțit. La G. Călinescu: *„Petre Poenaru (...) jucându-se ca din întâmplare cu praștia, îl izbi în frunte cu o pietricică”* (Ed.I, p. 453, text identic în toate edițiile); se pune praștia în locul sforii și se spune că lovitura

a fost în frunte, nu în cap. Tot el, interpretând pe marginea descrierii trupului neînsuflețit așezat pe catafalc a doua sau a treia zi (depinde cum datăm ziua morții lui Eminescu): *„Un bandaj negru în jurul capului, ce acoperea linia secționării craniului, fu probabil pentru unii dovada grozavă că Eminescu murise ucis, așa cum Hanrieta însăși, ținută departe, crezu.”* (*Idem, ibidem*; la fel, text neschimbat). Se bazează pe amintirile de peste 10 ani ale lui S. Secula, publicate în *Familia*, numărul comemorativ Eminescu din iunie 1899: *„...Capul și aproape fruntea întregă îi erau învăluite într-un bandaj negru, în urma secționării ce i s-a făcut pentru a i se scoate și cântări creierul”*. Din motive stilistice, bandajul cel larg devine un fel de bandă neagră ce acoperă linia secționării. Tot *Familia* lui Iosif Vulcan scrisese, însă, la moartea poetului, într-un lung reportaj de la fața locului: *„...În biserică, pe catafalc, fața mortului oferea o privesc înspăimântătoare, în urma mutilării ce i s-a adus prin autopsie...”*. Nu poate fi altul motivul pentru care s-a procedat la luarea unei măști mortuare după chipul poetului înainte de bandajare. Este, însă, puțin probabil că autopsia s-a făcut, cum crede tânărul S. Secula, prin secționarea calotei craniene: medicii de astăzi ne spun că se procedează mult mai simplu, creierul omului, pentru aceste scopuri științifice, scoțându-se pe la ceafă, pe urduinișul creierului mic. Nu folosim limbajul de specialitate pentru că am deveni ridiculi: n-avem nici cea mai mică idee despre asemenea chestiuni anatomice. Dacă, însă, medicii de astăzi au dreptate – atunci rezultă că acest bandaj gros ce învelea capul și fruntea lui Eminescu era menit, mai degrabă, să acopere semnul celei de-a doua lovituri a lui Petrea Poenaru.

Revenind la Dr. Vineș, ciudat ni se pare că el păstrează, în această „anamneză”, momentul cu totul nesemnificativ al pietricelei care a creat un mic erizipel ce s-a vindecat apoi repede. Dacă, să spunem, pacientul și-ar fi pierdut vreun dinte în spital – și acest incident ar fi fost raportat posterității? Procedul ca atare ține ori de sofistica discursului (nu este scoasă din amintirea colectivă piatra despre care vorbește tradiția – dar se reduce la dimensiuni minuscule) – ori de amestecul amintirilor în mintea doctorului Vineș: la peste 40 de

ani de la evenimentul fatal el vrea să scoată din discuție o lovitură, cea care a cauzat moartea, dar se raportează tot la o lovitură – mărunță, e drept, însă dată de aceeași persoană. Procedând ca G. Călinescu – cel care preia informațiile de peste tot și le pune în ordine cronologică – rezultă mai întâi pietricica din sfoară sau praștie – iar apoi cărămida sau bârna aceluiași pacient.

Dar, desigur, textul dr. V. Vineș fiind de față, oricine îl citește cu atenție și în context poate să înțeleagă buna intenție a medicului – dar și inadecvarea sa la subiect. Aceste două pagini de revistă sunt ... singura operă a doctorului V. Vineș, *homo unius momenti* cum se spune pe latinește („om al unui singur moment”). Se prea poate ca prin revistele de specialitate ale vremii el să mai aibă și alte articole ori studii, dar bibliotecile nu-l rețin cu nici un titlu de carte. Un ne-cărturar, așadar, dă hrană presei, adică ziarelor – iar acestea realimentează... tocmai cărțile despre viața lui Eminescu ...iată, cu lucruri luate de jos.

„*Sancta simplicitas!*”

Concordanțele și neconcordanțele „raportului Vineș” se pot comenta. În privința libertății relative de mișcare a poetului în stabiliment și chiar în afara lui – redăm această amintire a profesorului D.Nițulescu publicată târziu, abia în 1968, în *România literară* 12 decembrie, p. 12: „*De mult, pe când eram în ultima clasă a Seminarului Nifon din București, în plimbarea de duminică după-amiazi, în fața Bisericii Sf. Anton din fosta Piață de flori, am văzut lume multă adunată. Apropiindu-mă, și răzbind până în primele rânduri, văzui un bărbat solid, bine legat, cu părul mare, pieptănat în valuri peste cap, cu o mustață îmbelșugată ce făcea gurii streășină stufoasă, îndemnat să urce într-o birjă. Privirea îi era febrilă, dar trupul părea istovit, fără împotrivire, într-o totală renunțare. Un civil – căruia vardistul însoțitor i se adresa deferent cu titulatura „domnule doctor” – stăruia cu menajamente, chiar cu înțelegere duioasă, pe lângă omul voinic, aflat numai în cămașă albă și în pantaloni, fără de surtuc și fără bretele sau brăcinar,*

să se urce în trăsură. Mulțimea curiosă să afle și să vadă ce se petrece, să se lămurească, a tot închis cercul în care mă aflam și m-am pomenit fără de vrere atât de aproape de personajul principal încât și astăzi, după aproape optzeci de ani, îi simt gâfâitul și-i păstrez bine privirea. Nu erau ochii unui agitat, ci, mai curând, ai unui resemnat, domolit de efortul care-l măcinase, îl obosise, ochi blânzi totuși, calzi, ușor umezi – nu de lacrimi ci mai curând de însăși roua sufletului, de seva vieții, ochi de căprioară rănită.

— E poetul Mihail Eminescu, oameni buni, ni s-a adresat medicul, e marele Eminescu al nostru, care, bolnav fiind, a plecat din spital, de la Doctorul Șuțu, și acum ne facem datoria să-l readucem la patul lui, în îngrijirea noastră, pentru binele lui. A plecat, zice, să asculte ciripitul păsărelelor și pitpalacul, așa după cum făcea și înainte de a se îmbolnăvi și de a ajunge la noi.

Zăbovind în Piața de flori, în preajma căreia erau și păsărele de vânzare, păsărele de tot felul, pe care le lua și le elibera din coliviile în care le păstrau vânzătorii... Am dat și eu ajutor să fie ucat în birjă. I-am atins și eu brațul cu mâneca sumecată, încercând să-l ajut să urce în vehicul, și i-am simțit pielea cu tuleiele de pe braț...”

Dacă plasăm gestul poetului în zonă simbolică (eliberarea păsărelelor din cușcă privindu-l chiar pe el), atunci acela al seminaristului D. Nițulescu intră sub incidența vorbelor lui Jan Hus văzând, de pe rug, o bătrână care aduce vreascul său ca să întărească focul: „*Sancta simplicitas!*” Ca simplă relatare, înțelegem că poetului i se permiteau, totuși, unele ieșiri. Biserica Sfântul Anton se află în spatele hanului lui Manuc – iar de la Foișorul de Foc până aici el putea veni într-o plimbare duminicală de voie. De aici până la presupunerea doctorului Vineș că Eminescu scria, în spital, chiar articole de ziar – nu e cale prea lungă, pentru că imediat în apropierea Bisericii Sfântul Anton, după Cafeneaua Curtea veche, pe str. Covaci la nr.4, se află și azi o clădire care găzduia redacțiile unor ziare: la intrare mai stăruie o placă de marmură pe care scrie că aici și-a avut și ziarul „Timpul” redacția prin 1881. Mai sus de Piața de flori, în Pasajul Român, se afla redacția *României libere*, alături era *Pasajul Blandusiei* – iar revista își avea sediul tot în zonă. Acesta este centrul vechi al Capitalei, în care se adunaseră, încetul cu încetul, cele mai multe redacții de ziare

și multe ateliere tipografice. „Pasărea”, odată scăpată din colivie, avea unde să se adăpostească...

Dar, desigur, tendința oricărui bolnav cronic este să iasă – ori să mai iasă din când în când dintre zidurile spitalului. Ceea ce șochează de-a dreptul la acest D. Nițulescu este descrierea insistentă: un trup robust, bine legat – căzut în amorteală. Fără intenția de a intra pe tărâm medical, semnalăm această contradicție din discursul doctorului Vineș: „*În această perioadă, în care l-am cunoscut și urmărit eu, Eminescu slăbea din zi în zi mai mult, deși avea un apetit vorace. Injecțiile mercuriale ce i s-au făcut nu au influențat întru nimic mersul bolii.*” Ce „boală” nu au influențat aceste injecții – de vreme ce slăbirea era progresivă și evidentă? Vom spune și aici, anticipând finalul acestui documentar: lui Eminescu i s-a interzis tratamentul cu mercur în mod categoric de câteva ori. Mai întâi la Botoșani, în 1887, văzând că doctorul Isac mărește doza la 7 grame de mercur zilnic pentru fricțiuni: un conclav de cinci medici din urbe se întrunește și cere stoparea tratamentului – dar doctorul ia pacientul pe cont propriu și continuă procedura. Este alertat Iașul – și poetul va fi adus aici, în fața altui consiliu, tot de cinci doctori, de data aceasda profesori universitari – iar aceștia iarăși recomandă suspendarea fricțiunilor cu mercur. Va fi dus imediat la Halle, pentru băi, iar în Germania iarăși medicii recomandă evitarea mercurului. Doctorul Isac devine medicul curant al poetului, îl vizitează zilnic la Botoșani, răspunde pentru tratamentul cu mercur – dar pune condiții clare: fricțiunile să fie însoțite de iod și periodic bolnavul să meargă la băi pentru dezintoxicare. Cu acest tratament doctorul Isac l-a adus la însănătoșire, astfel încât poetul, afând că i s-a votat o pensie în Parlament, este gata să părăsească Botoșanii. În 1888 el vine la București – dar atât sora lui cât mai ales doctorul Isac sunt îngrijorați nu neapărat că a plecat, cât mai ales că urmează să-și facă băile – și nu se știe dacă Eminescu le-a mai făcut sau nu, ca în 1887 (în toamna lui 1888 Veronica Micle își scoate un pașaport pentru a merge în străinătate – desigur, în vedererea acestui tratament al lui Mihai Eminescu). Acum, în 1889, însă, în loc de băile pentru scoaterea otrăvii din trup – se urmează același tratament,

de data acesta cu mercur injectat. Moleșeala acestui trup robust, bine legat – nu poate veni decât de aici. În sinceritatea (naivitatea?) sa, Doctorul Vineș spune că injecțiile mercuriale nu au influențat întru nimic mersul bolii – având în vedere boala-etalon, diagnosticul de sifilis pe care nu-l pune nici un moment sub semnul îndoielii; se îndoiseră, totuși, de acest diagnostic (cel puțin, metodic!) două consilii medicale, la Botoșani și Iași – și medicii din Germania – iar în 1883, în Austria, la Oberdobling, Eminescu tot nu fusese tratat cu otrăvitorul reflex onomastic al zeului drumurilor și comerțului...

Vom mai insista asupra câtorva *concordanțe* și *neconcordanțe* la doctorul Vineș. Mai întâi, este interesant de văzut cum a fost internat poetul. Dr. Vineș spune că *„toate aceste acte au determinat pe prietenii săi să-l interneze în Institutul Caritatea.”* Raportul anonim, atribuit de G. Potra doctorului Tomescu, spune altceva: *„La 3 februarie Eminescu fu adus prin ordinul poliției capitalei la Institutul Caritatea, unde fu supus supravegherii și tratamentului medical.”* Se vorbește de același Institut Caritatea – dar un medic spune că aici l-au adus pe poet prietenii, iar celălalt numește poliția. Vom vedea că poliția l-a dus pe Eminescu la Mărcuța, Ospiciul care ținea de Primăria Capitalei – și de aici poetul va fi recuperat – probabil de prieteni. Confuzia aceasta este menită, parcă, să simplifice, să netezească forțat un drum al adevărului – care este extrem de complicat.

Până a aborda mai aplicat, însă, acest raport anonim, să încercăm a stabili și data internării. Doctotul Vineș vorbește vag de perioada martie-iunie, acest raport anonim notează data fermă 3 februarie – dar mai există un „Raport medico-legal”, semnat de doctorii Șuțu și Petrescu și datat 23 martie 1889 al cărui început este acesta: *„Subsemnații doctori în medicină, invitați de domnul prim-procuror Trib. Ilfov, prin adresa nr. 5717, a examina starea facultăților mintale lui Mihail Eminescu, întrunindu-ne astăzi 23 martie la Institutul Caritatea, unde se află de aproape două luni, am procedat la cuvenita cercetare...”*. Actul acreditează ideea că poetul se afla în Institut din jurul datei de 23 ianuarie – adus de prieteni sau cu poliția, nu se știe precis

– și aștepta să fie investigat. Abia la 23 martie i se întocmește un raport, dar fusese sub tratament și supraveghere câteva săptămâni bune. Unde anume?

Ultimul scandal de presă iscat de Eminescu

Chestiunea pare mai degrabă juridică decât medicală, de vreme ce prim-procurorul cunoaște cazul și-l monitorizează. Data de 23 ianuarie este mai apropiată de cea din raportul anonim (3 februarie) – dar este, în același timp, destul de apropiată de ultima ieșire publică a lui Eminescu, articolul publicat de el în „România liberă” din 13 ianuarie 1889 prin care a deranjat mult șubreda coaliție politică a momentului. Am publicat acest articol al său în cartea „A doua viață a lui Eminescu” (1994). Redăm, aici, numai ecourile articolului, după o notă a lui G. Panu publicată în ziarul „Lupta”, 15 ianuarie 1889, pagina întâi: *”Ședința mai nostimă, nec plus ultra al partidului conservator a fost de data aceasta atins. Să povestim. Ședința încă nu este deschisă, când d. Vernescu intră furios cu un exemplar din România liberă în care este înjurat. ”Îmi dau demisia! Îmi dau demisia!” – strigă către amicii săi care înzadar cearcă a-l liniști. Miniștrii junimiști îl înconjoară și-l roagă să nu demisioneze, că se va face rectificare, îi și arată un bruion de rectificare, aruncând vina articolului în chestiune pe spatele bietului Eminescu... D. Vernescu se liniștește, ba încă se prea liniștește, și aceasta foarte repede... O furtună în un cap de avocat... Ședința se deschide...”* Evenimentul este consemnat de mai multe ziare, iar „Națiunea” dă informații mai ample: *„În urma articolului apărut ieri în România liberă, în care d. Vernescu era tratat într-un mod prea adevărat pentru un organ ministerial, domnia sa și-a dat demisia azi dimineață. Însă, în urma asigurărilor d-lui Carp, cum că va dezavua – ceea ce a și făcut în numărul de azi al oficioasei – pe d. Eminescu, autorul articolului în chestiune, d. Vernescu și-a retras demisiunea. Uite popa, nu e popa.”* Alt ziar, „Telegraful”, adaugă: *„d-nii Carp și Theodor Rosetti, față cu dl. Laurian, i-au declarat*

că articolul privește pe d. Eminescu...” Ziarul „România liberă”, oficiosul noii coaliții guvernamentale, al cărei director este D. A. Laurian, prieten cu poetul (va rosti un discurs emoționant la catafalcul său) dă o scurtă dezmințire a doua zi. Sursele sunt concordante, evenimentul din 13 ianuarie 1889 a fost bine marcat de presă. În fărâmițările politice ale momentului nu se mai insistă asupra acestei prime tentative de dezbinare a coaliției guvermanentale (guvernul junimist condus de Th. Rosetti va pica la 30 martie 1889, ca dovadă a slabei coeziuni politice, și va veni la putere un nou guvern, conservator, condus de bătrânul Lascăr Catargiu). Prietenii apropiați ai poetului rețin, însă, amănuntul – și prin 1909 un fost redactor al „României libere”, Mihail Brăneanu, îi va povesti lui Ioan Scurtu că în ultimul său an de presă Eminescu a reușit și performanța de a răsturna un guvern cu un articol de ziar. Mărturia, care ține mai mult de senzational, a rămas în arhiva lui Ioan Scurtu și s-a publicat abia prin anii 80 ai secolului trecut (și nu i s-a dat importanță până la descoperirea, de către noi, a referințelor de presă de mai sus). Chiar de o răsturnare de guvern nu este cazul să vorbim, dar incidentul parlamentar este semnificativ. Exact după această dată de 13-14 ianuarie 1889 nu se mai știe nimic despre Eminescu. Vedeți cum zice doctorul Vineș: „Cu câteva luni înainte de a intra în Institutul Caritatea, adică cu puțin înainte de a-l cunoaște eu, Mihail Eminescu, după cum mi-au declarat prietenii săi, abuza de băuturi alcoolice și făcea excese veneriene. În acest timp dădea impresia că nu era în toată deplinătatea facultăților sale intelectuale. Din zi în zi devenea mai puțin vesel, tăcea mai tot timpul, dorea să fie singur, nu mai era în stare să lucreze. Prezenta oarecari tulburări morale: intra în diferite localuri publice și consuma fără să plătească; cerea bani de la toți pe cari îi întâlnea. Toate aceste acte au determinat pe prietenii săi să-l interneze în Institutul Caritatea al regretatului prof. Dr. Al. Sutz, unde, în martie 1889, l-am primit în biroul administrativ. Eminescu mai fusese internat în Institutul Caritatea în 1883.” Printre „tulburările morale” reținute de medic de la prietenii săi sunt enumerate consumațiile fără plată prin cârciumi – nu și aceste gesturi eminamente politice. Se mai aduc, de către

unii biografi, și alte amintiri despre aceste ultime luni libere ale poetului, și foarte des se citează Teleor, cu toate că însemnarea sa este încurcată și se referă la alt an. O redăm:

Cum era ca bărbat Eminescu

„Cu vreo lună înainte de moartea sa, Eminescu mergea regulat, în fiecare seară, la Coloseul Opler, mai mult pentru hatârul unei frumoase cântărețe suedeze. Într-o seară, după ce am jucat popice amândoi, după ce m-a bătut de m-a prăpădit la joc, făcând mereu numai nouă puncte, am trecut amândoi în sala de spectacol. Toată sala era plină de lume. Capelmaistrul Carbus începuse să agite bagheta. La masa noastră mai veniră încă vreo patru-cinci prieteni. Eminescu era foarte vesel, transportat. Veni o nouă serie de halbe cu guler de mareșal,

— Ce gulere sunt astea, bre?

— De general!

— De colonel bulgăresc!

Eminescu avea privirea îndepărtată spre scenă: parcă aștepta ceva.

— Ce e, Eminescule?

— Nu vine cineva...

— Cine?

— Cineva...

Apoi mai vorbirăm de pariul ce făcuse Eminescu – pariu în scris cu Simțion și alții...

Un cântec vesel în formă de marș ne făcu să tăcem și să îndreptăm privirile spre scenă. Eminescu făcu ochii mari, se însufleți și strigă deodată:

— Suedeza!

Apoi, după scaun, printr-o săritură, se sui pe masă, își puse un șervet în jurul capului și începu să strige: Bravo! Bravo!

Toată sala a rămas înmărmurită.”

Acest pariu cu Simțion există între manuscrisele lui Eminescu, dar este datat 25 iunie 1883 și se referă, deci, la ultimele zile de dinaintea căderii poetului din 28 iunie acel

an: D. Teleor confundă. Este ușor de confundat, pentru că fazele bolii lui Eminescu sunt ca trase la indigou: de fiecare dată poliția este aceea care se sesizează, prietenii vin pe urmă – și rămân, pe urmă, cu amintirile... În linii generale, însă, nu mult diferit înțelegeau – sau lăsau să se înțeleagă – și alți prietenii „excesele veneriene” ale poetului. Se pot cita și amintirile din 1893 ale Mitei Kremnitz, și cele din 1932 ale lui Panaite Zosin, dar le eliminăm pentru economie de spațiu.

În concluzie, putem afirma că Eminescu a fost adus la un spital de boli nervoase într-una dintre zilele din intervalul 14 ianuarie – 3 februarie 1889 – dar se înțelege limpede că la mijloc este mâna poliției iar poetul este implicat într-un caz de turburare a ordinii *politice*, nu publice. Doctorul Vineș poate că chiar nu știe aceste amănunte – sau le lasă deoparte ca ne semnificative pentru cazul medical ca atare.

Noi revenim cu informații din ziarele *Românul*, *Epoca* și *România liberă* de la începutul lui februarie 1889, care atestă că poetul a fost internat la Ospiciul Mărcuța, unde a stat până ce direcțiunea Ospiciului a declarat că nu-l mai poate ține pentru că n-are cine-i plăti spitalizarea. Aici a fost adus cu poliția, probabil imediat după insurgența parlamentară din 13 ianuarie, și abia apoi a fost transferat la Doctorul Șuțu, într-o clinică particulară. De altfel, doctorul Al. Șuțu era și un organizator al Ospiciului Mărcuța (va fi director aici prin 1899). Confuzia aceasta între Mărcuța de la Pantelimon și Institutul Caritatea de lângă Foișorul de Foc persistă la biografii lui Eminescu – și chiar la contemporani. Într-o scrisoare din 10 aprilie către un cunoscut din Iași, chiar Veronica Micle afirmă – dar trebuie să vedem la ea și o anume acuzație adusă prietenilor și autorităților: „Regret că nu vă pot da alte detalii despre starea lui Eminescu decât care le găsesc și eu prin jurnale, și aceasta din cauză că nu știu unde se află internat, la Mărcuța sau la Șuțu.” Știrile apar astfel:

5/17 februarie 1889, *Epoca*: despre internarea poetului grav bolnav „la spitalul doctorului Șuțu” (știre preluată în mai toate ziarele); concordă cu Raportul anonim care vorbește de 3 februarie 1889 (5 februarie este data presei care, fiind

antedatată în acele timpuri, că știrea ca atare în ziua fizică de calendar 4 februarie – cu data de 5);

10/22 februarie 1889, *Românul*: despre îmbunătățirea stării de sănătate a poetului – „internat la Ospiciul Mărcuța” (la fel, știre preluată amplu);

2/14 aprilie 1889, *Epoca*: Despre înrăutățirea stării de sănătate a poetului – „aflat la spitalul doctorului Al.Șuțu”;

8/20 aprilie 1889, *Epoca*: Ospiciul Mărcuța a anunțat că nu-l mai poate ține pe poet internat, întreținerea nefiindu-i plătită. Li s-a cerut doctorilor Șuțu, Nikita și Alexiu un raport asupra stării sănătății poetului pentru a se institui curatela. Știrea este preluată numai de câteva ziare, între care și *Curierul român* din Botoșani, care comentează mai amplu: „Direcțiunea Ospiciului Mărcuța, din București, ne spune *Epoca*, a făcut cunoscut zilele acestea Parchetului din capitală că nu mai poate ține-n căutare pe nenorocitul nostru poet Eminescu, pentru motivul că ospiciul nu poate hrăni decât pe bolnavii a căror întreținere e plătită de primăria capitalei. Primul procuror, față cu această invitațiune puțin umanitară a direcțiunii de alienați, a cerut de la o comisiune medicală un raport asupra stării poetului Eminescu. Acest raport fiind depus, dintr-însul se constată că boala crudă care a lovit pe ilustrul cugetător se agravează din zi în zi. În urma acesteia, primul procuror a cerut de la primul președinte al tribunalului Ilfov să instituie o cutratelă asupra averii bolnavului, adică asupra modestei pensii de 250 lei, pe care i-a acordat-o nu de mult Camera. Pe de altă parte, e vorba de a se readuce nenorocitul bolnav la Botoșani, unde se făcuse deja o dată bine, subt cura veteranului și-nvățătului nostru medic d. dr. Isaac. În acest scop, sora poetului va pleca zilele acestea la București.” (Informația din urmă este confirmată de corespondența Henrietei).

6/18 mai 1889, *România liberă*. V.S. semnează reportajul „O vizită la Ospiciul Mărcuța”: auzind că acest ospiciu a adresat Primăriei o plângere fiindcă nimeni nu plăti-se întreținerea poetului, face o vizită acolo – dar constată că Eminescu fusese internat în spitalul doctorului Al. Șuțu, nu aici.

Este limpede vorba de două instituții, dar doctorul Șuțu trece prin amândouă, înlesnind confuzia. El are un spital

particular – și scenariul mai mult decât sigur este că l-a extras, aici, din stabilimentul de stat unde fusese dus Eminescu de către poliție. Ca variantă administrativă plauzibilă putem avansa ideea că fizic poetul era sub supravegherea doctorului Șuțu – care-l putea ține fie la Mărcuța, fie în institutul său. În acest sens consiliul medical din 23 martie 1889 poate afirma că poetul se află „de aproape două luni” în Institutul Caritatea: adică în custodie.

Doctorul V. Vineș, însă, la 1931 pare a nu ști nici momentul morții poetului. Păstrează în mod obstinat, s-ar putea zice, ziua de 15 iunie, pentru a nu-l contrazice pe D. Cosmănescu. Surse de presă sincrone vorbesc de noaptea de 15 spre 16 iunie, poetul fiind agitat, sculând medicul de gardă pentru a cere un pahar de lapte și exprimând apoi în somn: *„Ieri, vineri (16/28 iunie) dimineăta, el ceru să i se dea un pahar cu lapte și ceru să i se trimeată dr. Șuțu, căci vrea să vorbească cu el. Era în momente de luciditate; doctorul întrebându-l că cum se simte, Eminescu răspunde că are dureri în tot corpul, cari îi cășunează mult rău. Din nenorocire... aceste momente lucide n-au ținut mult, căci după o jumătate de oră bietul Eminescu începu din nou să... aiureze. D-rul Șuțu căută să-l liniștească și poetul se duse să se culce. Nu trecu nici o oră, când d-rul Șuțu intră din nou la el, de astă dată îl găsi întins, fără nici o suflare.”* (Familia, după Românul). Astăzi se ia de bună data din Certificatul de deces: *„cinci spre zece corente ora trei ante meridiane”* – dar în ce condiții a fost eliberat acesta, la 17 iunie (pentru necesități birocratice la cimitir), cu greșeli peste greșeli (poetul ar fi avut 43 de ani, tatăl său s-ar fi chemat Mihail, etc.), ca martori semnând prin punerea degetului doi slujitori analfabeți ai Institutului Caritatea... mai bine să nu mai vorbim!

Data de 16 iunie este inconvenabilă pentru că indică o grabă cu totul suspectă în privința ducerii la groapă: se știe ferm că înmormântarea la Cimitirul Bellu a avut loc în ziua de 17 iunie 1889, deci ar rezulta că nici n-a fost expus cele trei zile tradiționale, cum este obiceiul. De altfel, ziua morții lui Eminescu n-a putut fi mișcată din mentalul colectiv, se comemorează și astăzi la 15 iunie peste an. Trebuie să știm

că în acest 15 iunie se combină tradiția Cosmănescu (asasinarea lui Eminescu) – și tradiția Șuțu-*Familia*-celelalte ziare (moartea naturală).

Pentru binele lui și al societății

Trebuie semnalată concordanța cu totul interesantă dintre această amintire a doctorului Vineș și două relatări sincrone bolii lui Eminescu. Mai exact, doctorul Vineș se regăsește, pe de o parte, în raportul din 23 martie al doctorilor Șuțu și Petrescu, iar pe de altă parte în interogatoriul luat poetului la 12 iunie 1889 de către judecătorul de instrucție Brusan. Scurtul raport medical din 23 martie 1889 trebuie redat aici în întregime:

„Subsemnații doctori în medicină, invitați de domnul prim-procuror Trib. Ilfov prin adresa nr. 5717 a examina starea facultăților mintale lui Mihail Eminescu, întrunindu-ne astăzi 23 martie la Instiututul Caritatea unde se află deaproape două luni, am procedat la cuvenita cercetare și am constatat următoarele:

D-ul Mihail Eminescu, ca de ani 45, constituție forte, nu prezintă pe suprafața corpului leziuni remarcabile. Figura lui este habitantă, căutătura lui este lipsită de expresiune. Mișcările dezordonate, atitudinea puțin cuviincioasă.

La întrebările ce i se adresează răspunde direct, el promnună unele cuvinte cu o voce cântătoare și monotonă.

Astfel: bună dimineața d. Doctor, dați-mi două pachete de țigări. Și aceasta fie ziua, fie seara, fie cu țigară în mână, fie fără. Altă dată, ca un echo repetă cuvinte ce se pronunță înaintea sa, în fine, uneori stând singur exprimă monologuri fără sens. Această tulburare este și mai pronunțată în diferitele lui acte. Astfel, plimbându-se în grădină culege fel de fel de obiecte de pe jos, pietricele, bucăți de lemn, de hârtie, ce le pune în buzunar, crezând că aceste obiecte sunt o valoare, dar și strică cu mâinile sau rupe ce găsește, așternutul său, într-un mod neconștient, ca o trebuință de a-și exersa activitatea. Atențiunea sa este cu totul absentă, incapabil de a și-o fixa un moment, răspunsurile sale fiind ca și automate și mașinale.

Digestiunea și somnul se execută normal, însă se observă pareză vezicală și rectală, ceea ce reclamă îngrijire continuă.

Din anamneză aflăm că sunt 6 ani de când a fost izbit de o manie acută, pentru care a fost căutat și aici, și în străinătate, de unde s-a întors calm, însă cu debilitate intelectuală. De atunci a mers, urmându-se debilitatea crescând, până acum două luni, când oarecari fapte impulsive și scandaloase au provocat reșezarea sa într-un azil special.

Din cele susdescrise, subsemnații conchidem că d. Mihail Eminescu este atins de alienațiune mintală în formă de demență, stare care reclamă șederea sa într-un institut atât spre îngrijire și căutare, cât și spre liniștea publicului.

23 martie 1889

Dr. Șuțu

Dr. Petrescu."

Amintirea-raport a doctorului Vineș nu se potrivește mai deloc cu acest verdict medical; acolo unde și V.Vineș sesizează manifestări maladive similare el arată cert că au apărut „mai târziu”, „cu încetul”, etc. – în nici un caz de la internare, nici în luna martie când l-a consultat. În presa timpului s-a scris astfel după raportul din 23 martie 1889: „...doctorii au semnat, în stabilimentul d. Șuțu, actul prin care se constată din nou incurabila lui nebunie...” (Familia, după Epoca, Românul etc.). Termenii sunt de resortul medicinei legale – „o constatare”. Raportul răspundea unei cereri a primului procuror și făcea parte dintr-o suită de acte necesare instituirii curatelei pentru a se ridica pensia de 250 lei lunar; nu credem că este ceea ce s-ar putea numi un „text-manechin”, dar se prea poate să fie și multă convenționalitate în termenii lui. Se poate discuta și acest „...constată din nou”, care pentru bucureșteni înseamnă mai mult „a doua oară”, cu trimitere la 28 iunie 1883 când s-a decretat prima oară în mod oficial boala lui Eminescu. Ar fi un *bis in idem*, o recidivă în relație cu domeniul public. Termenii raportului Șuțu-Petrescu sunt foarte asemănători cu cei din raportul Iuliano-Bogdan din 1886 când, fiind chemați de către poliția Iașului, și aceștia au lăsat scris:

„Subsemnații doctori în medicină de la facultatea din Paris etc., în urma requizițiunei d-lui Prim-Procuror, din 5 noiembrie 1886, de a consulta starea mintală a lui Mihail Eminescu, mergând la arestul preventiv al despărțirii 1, unde se află pacientul, din interogatoriul și conversația avută cu Eminescu am putut constata că el suferă de o alienație mintală cu accente acute produse probabil de gome sifilitice la creier și exacerbate prin alcoolism; starea lui e periculoasă atât pentru societate cât și pentru el însuși și este neapărată nevoie de a fi internat în o casă specială spre cercetare și observare pe un timp limitat, după socotința medicului curant.

Dr. Iuliano,

Dr. Bogdan,

Iassy, Noemvrie 6”

În urma acestui consult medical poetul a fost trimis la Mănăstirea Neamț cu jandarm după el, unde a fost depus pe 8 noiembrie 1886.

Din faza bucureșteană a bolii lui Eminescu avem, iată, două relatări –și rămâne acest semn de întrebare: de ce doctorul Vineș redă pentru perioada târzie a bolii simptome pe care doctorii Șuțu și Petrescu le plasează la început? Fiind un raport oficial, diagnosticul din 23 martie (și întregul dosar, de altfel) putea fi consultat în arhive, și probabil doctorul Vineș l-a cunoscut chiar atunci, pe loc, fiind angajat al spitalului. Nu avem răspuns ferm la semenea întrebări, desigur.

Cel de-al doilea text cu care se aseamănă raportul-amintire al lui V. Vineș este cel al interogatoriului amintit, care face parte din același dosar al instituirii curatelei. Judecătorul Ghiță Brusan întreabă: „- Cum te chiamă?” – iar pacientul Mihail Eminescu răspunde: „- Sunt Matei Basarab; am fost rănit la cap de către Petre Poenaru, milionar pe care regele l-a pus să mă împuște cu pușca umplută cu pietre de diamant cât oul de mare...” Poetul răspunde cu achizițiile bolii sale descrise de doctorul Vineș.

Vom urmări ceva mai jos poziția lui George Potra, a lui G. Călinescu – și, desigur, a Universului. Până acum consemnăm că ceea ce este evident, anume că nebunul Petrea Poenaru mai întâi „s-a jucat” cu o piatră iar apoi a atacat cu o cărămidă – nu discută nimeni. Se instituie vâlul unei tăceri

groase și asupra acestui Poenaru – și asupra lui Cosmănescu, cel care-l readuce în discuție – iar biata Henrietta este considerată din ce în ce mai insistent ...sora bolnavă a fratelui ei și mai bolnav. Totuși, impresiile de atunci, de la momentul înmormântării cuiva, persistă și sunt cele mai importante. N-avea cum să inventeze ea, biata Henrietta, numele lui Petrea Poenaru – ea a aflat aceste lucruri imediat după moartea fratelui ei. Aceste lucruri au ieșit la iveală în împrejurările înmormântării, în mijlocul acelei impresionante adunări de doliu care a înconjurat sicriul poetului. Ele se păstrează în memoria colectivă până la 1926, când sunt reconfirmate de frizerul Cosmănescu – vor mai persista o vreme – dar după biografiile științifice ale lui G.Călinescu, Petru Rezuș, D.Murărașu, George Munteanu – iată numai patru

dintre sitele dese și foarte dese care au cernut informația lăsând să treacă doar ce e foarte, foarte subțire – se pierd definitiv ori rămân simple curiozități.

III. CONCORDANȚE COSMĂNESCU

Notesul poetului

Textul lui Dumitru Cosmănescu despre uciderea cu o piatră a lui Eminescu în ziua de 15 iunie 1889 se publică în *Universul* la 28 iunie 1926, și provoacă reacția doctorului Vineș care vine să restabilească adevărul științific, după cum pretinde, într-o revistă de specialitate, *România medicală*, peste 5 ani, la 1 iunie 1931. Peste încă 3 ani, în 1934, Gheorghe Potra va publica o a doua „expertiză științifică”, de data aceasta într-o broșură – care va fi întâmpinată cu mari rezerve de către G. Călinescu. Vom ajunge, în documentarul nostru, și la anul 1934 – dar acum este momentul, credem, să revenim la amintirile lui D. Cosmănescu, întrucât doctorul Vineș le discută numai parțial luând din ele ce-i convine și ce spune că se potrivește cu fișele sale medicale.

D. Cosmănescu pare vulnerabil acolo unde afirmă că poetul l-a luat la o plimbare prin curtea institutului pentru a-l învăța să cânte „Deșteaptă-te, Române”. De ce tocmai acest imn, cum să înțelegem exaltarea patriotică a poetului în acest context spitalicesc? Să fie un patriotism acuzat în contul lui Eminescu, în virtutea naționalismului scos cu atâta insistență din opera sa ziaristică mai ales după Primul Război Mondial?

O amintire mai veche, chiar din 1889, a unui alt apropiat al lui Eminescu, vine să ne atragă atenția că lucrurile trebuie înțelese așa cum sunt, că este foarte credibil ca poetul să fi cântat într-adevăr imnul lui Mureșanu și în stabilimentul din Str. Plantelor. Este vorba de textul lui Ilie Ighel, redactor la *Fântâna Blandusiei* (revistă scoasă de prietenii poetului), care l-a vizitat în sanatoriu. Redăm mai întâi fragmentul care interesează, dar vom insista întrucâtva pentru că este un moment foarte important privind modul cum se face, la noi, istorie literară, bibliografie, imagine:

„Internat în ospiciul din strada Plantelor, la început era blând, bun, avea momente lucide; scria cu ce apuca și unde putea. Păreții odăii erau mângâiați cu mucuri de ȱgări, de chibrituri, și numele lui Byron, Schopenhauer, rupturi de versuri de ici de acolo

îi acopereau. Scanda toată ziua. Dintr-o întâmplare fericită am pus mâna pe două file dintr-un notes, scrise de el în timpul când era în Ospiciu. Scrierea e ca de obicei liniștită, trăsăturile regulate. Le dau în vileag ca să se vadă că Eminescu era poet chiar atunci când nu era Eminescu:

Toamna pomii înfloresc
Și se scutură toți pomii de flori,
Iar inimile noastre
Le prinde fiori.

Veniți în lumină
Copii drăgălași
Și faceți cu mine-mpreună
Sălaș.

Valurile viforă
Com tutte le forme.

Pe cealaltă parte a acestei file e **Deșteaptă-te, Române.**"

Ne interesează, deocamdată, că poetul avea scris imnul „Deșteaptă-te Române” – în zilele când și D. Cosmănescu declară că-l cânta prin curtea sanatoriului. Concordanța este importantă – și trebuie să facem legătura cu marile șantieri din manuscrise pe tema „Mureșianu”, „Andrei Mureșianu” – dar și cu alt moment din viața poetului, acela când a pus piciorul pe peronul gării din Viena, în toamna lui 1883, dus de Chibici-Râmneanu la sanatoriul doctorului Leidesdorfer. Văzându-se acolo, poetul a strigat din răspuț: „**România liberată! România liberată!**” – și se crede că a cântat „Deșteaptă-te, Române”. Această „deșteptare” este o temă a vieții – dar și a operei, astfel că nu pare de loc ciudat că poetul o trăiește, ca temă, și în sanatoriu.

Ilie Ighel mai citează, în aceleași amintiri, o strofă din poemul „Viața” despre care spune iarăși: „*Poezia fără titlu găsită în notesul său, după moarte-i*”. Fusese publicată în *Fântâna Blanduziei*, 1 august 1889, după ce, în numărul din 23 iulie 1889,

revista publicase, pe prima pagină, „Stelele-n cer” cu această notă: *”Din notesul, despre care am făcut mențiune în numărul trecut, am mai putut scoate următoarele strofe, pe care le punem sub ochii cititorilor, întocmai cum se găsesc”*. (Numărul anterior al revistei lipsește din colecții; în numărul din 8-15 octombrie revista mai publică, de data aceasta în facsimil ca să se vadă scrisul lui Eminescu, poezia „Și dacă...”). Reluându-le pe primele două în ediția sa din 1890, V. G. Morțun întârea, de asemenea: *”....două bucăți publicate fără titlu și culese dintr-un notes al lui Eminescu. Publicându-le aici am intitulat întâia poezie Viața iar pe a doua cu întâiul vers.”* Ediția lui V. G. Morțun era gata din 1888, ziarele îi anunță chiar cuprinsul iar editorul îi scrie lui Eminescu despre „punerea în vânzare” a tirajului. Trebuind să amâne această difuzare până după moartea poetului, acum, în 1890, V. G. Morțun revine asupra cuprinsului și adaugă aceste două titluri.

Un alt coleg al poetului de la Fântâna Blandusiei, Al. I. Hodoș (viitorul scriitor Ion Gorun), va publica în numărul din decembrie al revistei amintirea sa intitulată „Foi risipite”, din care cităm: *”Câte bucăți de hârtie pe care Eminescu avea obiceiul să-și însemneze, în cea dintâi formă, neînchegată bine, idei și impresii, câte chiar din acele pe care-și însemna și bucăți săvârșite nu s-au pierdut și de acestea, pe care le-a risipit întâmplarea. Se gândește cineva să le adune? Și îndeosebi editorii săi, d-nii Maiorescu și Socec, s-arată ei preocupați de aceasta...?”* Și el redă câteva fragmente eminesciene.

Impresia generală a fost că cele două poezii, „Viața” și „Stelele-n cer”, sunt preluate din „notesul” lui Eminescu. Variante ale poemelor se găsesc, însă, și în manuscrisele mai vechi ale poetului – pe care el nu și le mai vede din 1883; asta îl face pe Perpessicius, în 1958, când editează notele sale la postumele eminesciene (vol. V din OPERE, p. 387 și 397) să pună dilema: *„sau va fi existat o ultimă transcriere-Eminescu a poeziei, sau cel care a copiat în 1889, pentru Fântâna Blandusiei, a căutat să fie cât mai credincios indicațiilor manuscrisului”*. Această dilemă scoate din discuție „notesul” lui Eminescu – și-i permite lui Perpessicius să claseze și să dateze ambele poezii la anul 1879, pentru că ciorne anterioare ale lor sunt databile la acest

an. Perpessicius răspunde unor comandamente de moment: în urma centenarului nașterii lui Eminescu (1950) s-au discutat și asemenea lucruri mai specioase – și s-a stabilit astfel: că Eminescu n-a mai creat nimic original după criza din 1883. Nu intrăm în amănunte, amintim, aici, doar că boala „stabilită” pentru Eminescu, aceea de paralizie generală, excludea teoretic, „științific”, posibilitatea ca el să mai fi fost capabil de creație – deci întreaga sa activitate dintre 1883-1889 era pusă în paranteze. Și este vorba de traducerea „Gramaticii Sanscrite” a lui Fr. Bopp, de traducerea piesei de teatru „Lais” de Emile Augier în versuri rimate, de poezii precum „Kamadeva”, „De ce nu-mi vii”, etc. – cantitativ, vreo câteva sute de pagini, aproape o mie, care trebuie scoase de sub incidența auctoriului eminescian... pentru că nu sunt în acord cu diagnosticul pentru care pleda G. Călinescu și generația sa, aproape întreagă. Acesta este paradoxul care ține pe loc studiile de eminescologie: descoperindu-se tot mai multe dovezi că poetul era capabil de creație în anii săi târzii, diagnosticul nu se mai potrivește și încep nuanțările, se instaurează neîncrederea în documente, se discută despre imaginea generală a lui Eminescu, despre mitul Eminescu etc. – fiind lăsat deoparte omul, personalitatea sa, etc. Centenarul nașterii din 1950 nu vine decât să culeagă acest fruct – copt cu adevărat încă din perioada interbelică. Un Ilie Torouțiu, de pildă, analizând exemplar traducerea piesei „Lais” de către Eminescu, găsisese că textul vine dintr-un intermediar german, că adaosurile lui Maiorescu pe marginea manuscrisului eminescian sunt neinspirate – dar nu putea nici în ruptul capului să accepte că poetul lucrase această traducere în anul 1888, când se afla bolnav la Botoșani. Datarea se făcuse după anul când piesa de teatru a scriitorului francez Emile Augier a fost tradusă în germană: 1888. Ei bine, Ilie Torouțiu poartă chiar corespondență privată, în anii '40 ai secolului trecut, cu patronii editurii germane care făcuse traducerea, este a doua oară încredințat că acesta este anul – și cu toate acestea lansează ipoteza că Eminescu va fi cunoscut textul tradus înainte de imprimare, prin vreun impresar teatral, oricum înainte de criza din 1883, pentru că în 1888 el era bolnav psihic

și nu se poate afirma că mai era capabil de creație. Această neîncredere în capacitatea rațională a lui Eminescu după 1883 a făcut ca enorm de multe mărturii de epocă sau amintiri imediat ulterioare care contraziceau șablonul să fie lăsate la o parte, tratate cu neîncredere, ignorate cu bună știință.

Cu aceasta, revenim la Ilie Ighel și amintirea lui despre notes-ul poetului din ultimele zile de viață. Într-adevăr, textul a fost publicat în zilele noastre de către D-na Ileana Ene, distinsa cercetătoare de la Muzeul Literaturii Române, într-o revistă de mare audiență, *Adevărul Literar și Artistic* – beneficiind de o prezentare caldă, generoasă, a D-lui C. Stănescu, pe care o reluăm în acest documentar:

„Este puțin probabil că au mai rămas pe undeva mărturii ascunse sau necunoscute „urme” eminesciene. O armată de cercetători și eminescologi au răscolit, înainte și după Perpessicius și Călinescu, arhivele și locurile petrecerii prin viață a poetului, încât, cu privire la scurta și zbuciumata biografie pământescă a lui Eminescu, nimic nou și esențial nu e de crezut că mai poate să apară. Rămâne mereu de descoperit și redescoperit opera „poetului național” și biografia lui „ceastă” asupra căror studii, oricâte ar fi, se vădesc nu numai insuficiente, dar, uneori, caduce, datate și, în orice caz, sub „orizontul de așteptare” al noilor generații. Lumina stelei ce s-a stins izbește mereu altfel ochiul generațiilor care se succed și mereu alta este calea pe care ea cade. În această privință, singura esențială, nimic nu poate fi definitiv și totul rămâne încă de făcut. Și totuși, în zona cea mai puțin promițătoare de surprize, aceea a mărturiilor celor ce l-au cunoscut pe poet, iată că ne vin știri noi, ce se adaugă celor strânse până acum de „eminescologi”. Doamna Ileana Ene, istoric literar și cercetător la Muzeul Literaturii Române, ne-a pus recent la dispoziție un „imprimat” de 14 file datorat unui poet și ziarist care l-a cunoscut pe Eminescu chiar în zilele cele mai tulburi ale chinutei sale existențe. Broșura, intitulată „Eminescu (Încercare critică)” datată „25 decembrie 1889, București”, semnată Ilie Ighel, a rămas necunoscută până acum cercetătorilor și eminescologilor reputați, de la Călinescu până la D. Vatamaniuc și P. Creția. Descoperit de doamna Ileana Ene în Arhiva G. Dem. Teodorescu, documentul pe care-l prezentăm cititorilor se află în sanctuarul cărții vechi al Muzeului Literaturii Române. În felul

său, documentul constituie o „revelație”, fiind încă un document asupra lui Eminescu. Alături de alții, nutrim convingerea că, atunci când e vorba de un creator de talia lui Eminescu, nimic nu trebuie lăsat la o parte, orice document sau mărturie cu privire la poet trebuind să fie cunoscute. Este motivul pentru care, de ziua poetului, publicăm „încercarea” necunoscutului poet-gazetar Ilie Ighel, unul din emisarii tinerei generații a vremii care l-a înconjurat pe chinutul poet cu cercul de căldură al entuziasmului și prețuirii sale. Acesta ar putea fi și „mesajul” pe care tânăra generație de azi merită să-l descopere și să-l preia din mărturia veche de peste un secol semnată Ilie Ighel. Altfel, „toate-s vechi și nouă toate”...

Dl. C. Stănescu este un foarte bun istoriograf, dând socoteală, înregistrând și comentând, ca altădată Pompiliu Constantinescu (supranumit „secretarul literar al epocii sale”), tot ce este semnificativ în domeniul istoriei literare deschise, adică mai largi decât cercurile strâmte ale sesiunilor științifice ori revistele de specialitate, adică acea istorie literară care creează eveniment de presă – și, în domeniul istoriei propriu zise, creează și întreține imaginea literaturii și a literaților, mai ales a clasicii. Dânsul nu este, însă, istoric și, mai ales, nu consultă cu scop bibliografice. Cât despre d-na Ileana Ene, a fost impresionată, desigur, de textul ca text și n-a așteptat să-i cadă la mână mai multe informații – nici n-a mers în întâmpinarea lor – dornică să comunice descoperirea sa. Acest Ilie Ighel este, într-adevăr, necunoscut în sensul „Dicționarului general al literaturii române” scos în coordonarea D-lui Eugen Simion. Este consemnat, însă, în „Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900”, matca „Dicționarului general...” (care declară că-l preia, dar, iată, aici se încurcă în fișe). Nu se găsește în multe alte istorii literare – astfel că primele surse consultate pot să-i inducă oricui ideea că este un autor obscur, pierdut în umbre. Există, însă, fișierul Bibliotecii Academiei Române, de consultat în mod obligatoriu în asemenea situații – și există „Enciclopedia Predescu”, care s-a dovedit în atâtea alte cazuri mai bună ca informație decât dicționarele sau istoriile moderne. La anul de grație 1997 nu apăruse, încă, „Bibliografia Mihai Eminescu”, dar putea fi consultată la aceeași Bibliotecă a Academiei Române care

o elaborase de mult. Apăruse, însă, „Bibliografia Românească Modernă” încă din 1986 – iar acolo autorul figurează cu cele 15-20 de cărți ale sale: romane, volume de versuri, piese de teatru, traduceri, articole de ziar. A mai semnat și Ilie Deleanu, și Ilie Ighel Deleanu, a trăit între anii 1870-1938 – și este autor de romane cu haiduci („Banditul Simion Licinski” „Dragoș, hoțul Tecucilor”, „Tâlharul Fulger”), din zona bătută maibine de N. D. Popescu – dar și de versuri („Vechi și noi”, versuri, 1904 – cu extrase din presă despre autor), de traduceri („Carmen Sylva, Poeziile unei regine, traduse”), și chiar de eseuri, precum „Boala veacului”, 1895. La *Fântâna Blanduziei* făcea critică literară discutând mai ales poezia, pe care o vedea subjugată de spiritul eminescian. Un spumos articol despre Alexandru Sihleanu îl arată pe acesta plagiator, și-l pune pe două coloane cu poetul de limbă greacă Panaiote Șuțu, „nepot de tată al lui Mihai și Alexandru Șuțu cari au domnit la noi”; acesta, Alexandru Sihleanu, trebuie arătat ca „hoț literar” – iar nu Mihai Eminescu: *”Singur, maestrul maestrilor, Eminescu a fost acela care și-a cântat simțirile și ideile. Și dacă s-au găsit unii să bârfească cum că ar fi furat din nemțește, sau că e un imitator al lui Nic. Lenau, apoi de aceia nici nu vorbesc, căci au fost împinși de o ură și invidie neagră și nici nu le-au fost bazate părerile, deoarece n-au adus nici o probă”* (nr. 41, 12 noiembrie; Al. Sihleanu fusese lăudat cu câteva luni înainte în revistă).

Textul care l-a entuziasmat pe dl. C. Stănescu este cunoscut, broșura există la Biblioteca Academiei, nu e motiv de neliniște, autorul a scris mai multe amintiri despre Eminescu, i-a dedicat și o poezie. O întreagă arie de scriitori mărunți se pierd când scriu despre lucruri pe care lumea nu le acceptă sau nu le înțelege. Dacă nimeni nu acceptă că Eminescu mai putea să creeze după 1883 – se dau la o parte ca netrebuincioși cei care atestă tocmai capacitatea de creație a poetului. Mai explicit și mai pe larg:

„Dacă Eminescu ar fi avut o îngrijire desăvârșită, când a înnebunit pentru întâia oară în iunie 1883, desigur că ar fi fost pe deplin vindecat și astăzi l-am fi avut în mijlocul nostru teafăr. Dar... mersul fatal al întâmplărilor a vrut ca să fie uitat de amicii săi tocmai atunci, când, cum zice proverbul, se apropia de mal,

și a fost nevoit să plece nevindecăt deplin din Dobling, lângă Viena, unde fusese internat. Eminescu a fost pentru toți ca un vânt îmbălsămat care vine să tempereze arșița prea mare a verii. El a venit atunci când spiritele tuturor erau înfierbântate, erau cuprinse de patime, și cu cânticele sale în care se concentra visul, gândul și dorința fiecărui individ a rupt coaja ce acoperea gura vulcanului, lăsând astfel ieșire liberă patimilor strânse la un loc. Și pentru acet lucru toți tinerii s-au cuprins de acel pesimism învăpăiat, la unii de ocazie; de aceea toți au început să scrie, să cugete, să vorbească în aceeași limbă dulce ca și el...”

Este un „studiu” despre viața și opera lui Eminescu scris imediat după moartea poetului – unde, în privința bolii sale, găsim întrebările, nelămuririle, dubiile tinerilor care-l înconjurau – cu toții acuzând vechii prieteni (junimiști sau nu), exprimând încrederea că poetul putea fi salvat, punând accente pe idea că “a murit cu zile” – dar, cu toate acestea, niciunul neamintind de incidental cărămizii care i-a curmat viața. O întreagă arie de scriitori mărunți se pierd când scriu doar simbolic, fără intrarea în concret, despre lucruri pe care cu timpul lumea nu le mai acceptă sau nu le mai înțelege: simbolurile se dizolvă într-un halou de seme. Dacă, peste timp, nimeni nu acceptă rațional că Eminescu mai putea să creeze după 1883 – sunt dați la o parte ca netrebuincioși cei care atestă tocmai capacitatea de creație a poetului. Nu este mai puțin adevărat că și ei au o anumită vină. Iată-l, de pildă, pe acest Ilie Ighel: i-a dat Dumnezeu viață lungă și carieră scriitoricească bogată; cu toate acestea, n-a mai luat niciodată cuvântul, până în 1938 când s-a stins, să-și susțină sau argumenteze afirmațiile din tinerețe. Această categorie a „martorilor mincinoși” (mincinoși, pentru că au ascuns adevărul ori nu l-au susținut) este destul de largă.

Iată și cazul lui Ion Popescu, alt coleg al poetului la *Fântâna Blandusiei*. Amintirea sa, intitulată „Peste groapă” și publicată tot în numărul din decembrie 1889 al revistei, publicată de asemenea de d-na Ileana Ene în cartea amintită, ne este de asemenea necesară – dar necesită o minimă discuție. Redăm mai întâi textul:

Peste groapă

E foarte dureros să scormonești amintiri ca acele pe care vreau să le dau aici în câteva linii; dar cred că lucrul merită să fie cunoscut.

Fusese dus meșterul în strada Plantelor; îl văzusem în ajunul „catastrofei” și vestea nenorocirii mă zdruncinase cu desăvârșire. M-am dus să-l văd.

Mi s-a deschis o ușă și m-am aflat într-o sală lungă, în care erau cel puțin douăzeci de oameni, toți bolnavi: fiecare cu ticuri deosebite. Călcam pentru întâiași dată într-o asemenea casă și era firesc ca tabloul ce mi se desfășura sub ochi să-mi sporească emoțiunea. Tremuram, cu toată uniforma de soldat ce purtam în vremea aceea.

Meșterul se afla tocmai în fundul sălii, într-un grup de 4-5 nenorociți cu care sta de vorbă. Intrând, făcusem fără voie zgomot cu sabia și Eminescu întoarse capul.

— Uite cătana! strigă el bucuros – și-și făcu loc printre ceilalți.

Ajungând lângă mine, mă luă în brațe și mă ridică în sus, sărutându-mă. Mărturisesc că mi-a fost frică în acel moment; emoțiunea mea sporise într-atât, încât mă înecam. Și apoi nu știam cum și ce să vorbesc cu Meșterul: era în stare să înțeleagă, sau nu?

Trecurăm într-o odăiță de lângă salon și ne așezarăm p-o canapea.

— Vii de la cazarmă? Atunci n-ai tutun: Fă o țigară.

Îmi tremurau mâinile destul de tare pentru ca Meșterul să nu observe cât eram de emoționat. Și râse cu poftă.

— Te-ai speriat de nebuni? Sunt oameni pacinici.

— Nu e...

— Ba chiar asta e; ești emoționat fiindcă te afli într-o casă de nebuni.

Mai întâi cu jenă din partea mea, apoi fără rezervă, vorbirăm aproape două ceasuri despre multe și multe. Era în toată firea meșterul, așa cum îl cunoșteam. Doar că fuma mult. N-am putut să observ nici cea mai mică incoerență în vorba lui. În vremea cât vorbeam veneau mereu bolnavi care se uitau la noi sau chiar se amestecau în vorbă. Puteam să fac comparații, și am făcut; rezultatul a fost convingerea deplină că Meșterul era sănătos și n-avea ce căuta în str. Plantelor.

— *Adă-mi ceva de cetit, îmi zise Eminescu la plecare. Mă distrez studiind ticurile colegilor (și apăsă asupra cuvântului) de aici; dar tot mă plictisesc.*

— *Ai cetit Corespondența lui Jules de Goncourt?*

— *Nu.*

— *Atunci ți-o aduc.*

— *Și ceva gazete. Chiar pe toate dacă poți.*

Isprăvise de studiat ticurile bolnavilor, distracție groaznică fără îndoială. S-a uitat repede prin ziare. În vremea asta căutai în volum o scrisoare pe care copiii unui artist o trimet prietenului lor Jules de Goncourt, un cap de operă de gingășie.

— *Citește bucățica asta.*

O citi și-i plăcu cât nu pot spune. O reciti; o citi de-a treia oară.

Nu, orice s-ar spune, rămân încredințat că Meșterul era – cât putea el să fie – sănătos, atunci și în zilele următoare cât l-am mai văzut.

Rămân încredințat că „catastrofa” n-a fost înainte de ducerea lui în strada Plantelor, ci s-a produs în vremea când se afla acolo. Mediul, groaznicul mediu în care era condamnat să trăiască și care ar zdruncina pe-un om cu totul sănătos – cu condiția să n-aibă nervi ca odgoanele de la vapoare – acest mediu a provocat catastrofa. Să-l fi dus cineva pe Eminescu la țară, în liniște, în singurătate; să fi umblat pe poteci cu cotituri; să fi ascultat glasul vechilor păduri și șoapta pâraielor; să mai fi admirat luna oglindindu-se în ape, în loc să fi fost ținut între morții-vii în casa din strada Plantelor. Meșterul ar fi fost și astăzi între noi. Meșterul cu paltonul cel larg, cu galoșii enormi, cu fața senină, care te muia cu zâmbetul și cu versul lui cel nesfârșit de dulce. (Apare în Fântâna Blandusiei, Nr. 10, decembrie 1889)

Nu prea știm ce putem lua de bun din acest text – care pare literatură și numai literatură. Acest tânăr soldat vorbește de „catastrofă”, prin care înțelege căderea psihică a poetului, nebunia lui – dar zice că nu s-a petrecut afară, ci între zidurile spitalului. În același timp, însă, aici, între aceste ziduri, îl găsește sănătos. Este o contradicție juvenilă – sau o încercare neizbutită de a ascunde sub vorba „catastrofă” asasinarea lui Eminescu prin cărămida știută. El nu putea, apoi, să-l vadă

pe Eminescu „în ajunul catastrofei” – și imediat a doua zi să meargă iarăși să-l vadă „în strada Plantelor”. Eminescu a fost dus mai întâi la Mărcuța, lângă Mănăstirea cu același nume, în cartierul Pantelimon de azi, pe atunci în afara Bucureștilor – și după un timp nedefinit va fi instalat la sanatoriul din strada Plantelor. În același timp, „sala lungă în care erau cel puțin douăzeci de oameni” nu se potrivește cu sanatoriul, unde Eminescu avea camera sa destul de bună – ci mai de grabă cu un centru de triere a bolnavilor sociali cum se pare că a fost Mărcuța. Nici impresia că are în față un om pe deplin sănătos nu este, pentru tânăr, mai mult decât o impresie – ce poate rezulta chiar din însumarea mai multor momente (zile) când l-a văzut astfel pe poet. D. Teleor, referindu-se la momentul 1883 al internării lui Eminescu în stabilimentul doctorului Șuțu, povestește la fel:

„...ne-am dus la Institutul de boli nervoase din strada Plantelor, unde Eminescu avea camera lui.(...) Era liniștit și vorbea rezonabil.(...) A început să zâmbească, și pe urmă a conversat despre diferite lucruri, întrebând despre toți colegii din redacție. Nouă, firește, ne-a părut foarte bine văzându-l așa de calm și ne gândeam că de ce mai stă la Institut. După vreo zece minute, însă, neam schimbat ideea. (...) Din altă cameră intră pe ușă un nebun... Eminescu, când îl zări ne spuse:”Acesta e un bulgar.” Noi ne uitarăm cu atenție la bulgar, care făcu câțiva pași prin odaie... Apoi bulgarul luă după masă o cutie cu chibrituri, se apropie de Eminescu și începu să-i sune la ureche cutia... Eminescu s-înfuriat la culme, s-a sculat de pe scaun și a alergat după bulgar să-l bată – bulgarul s-a înfuriat și el...Dar așa furie n-am văzut de când sunt eu. Noi ne-am speriat. Au intervenit oamenii de serviciu și i-au despărțit...Pe urmă, crezi că s-au calmat?... De fel... Fierbeau amândoi de mânie. A trebuit să-i puie în cămașa de forță. (...) Nu putea să ierte cum un bulgar să-și permită atâta familiaritate cu el, încât să-i sune în ureche o cutie de chibrituri! „«Astra e de neiertat! E nemaipomenit!»...”

Desigur, pe noi nu ne interesează aspectele medicale – ținând de diagnostic, etc., lucruri pentru care nu avem nici apetență nici cădere – ci doar cele care țin de viața exterioară, de împrejurările actului medical, de mentalități, etc. În acest

sens considerăm că textul lui Ion Popescu este confecționat ca să sune cu amicii săi de la revista *Fântâna Blandusiei* care-l preluaseră pe Mihai Eminescu drept simbol. El îl numește, de pildă, „Meșterul” pentru că așa i-au zis tinerii redactorii (L. Gh. Nicolescu explicase, în numărul din octombrie al revistei, împrejurările în care l-au atras ei pe poet, cum acesta nu se mai desprindea de rotativa tipografiei, cum au ajuns ei să-i zică „Meșterul” și pentru meșteșugul tipografic – dar și pentru talent, etc.). După moartea lui Mihai Eminescu se observă, la memorialiștii săi, două tendințe: cei mai în vârstă (I. Slavici, Al. Vlahuță, Titu Maiorescu, Al. Ciurcu, Gr. Ventura, Nicolae Pătrașcu, etc.) se întrec între ei care a descoperit mai devreme semnele bolii poetului – iar cei tineri (Al. I. Hodoș, Ilie Ighel, Ion Popescu etc.) sunt solidari în declarații privind sănătatea poetului până în ultima clipă, etc. Pe când „bătrânii” întăresc linia oficială privind boala și moartea lui Mihai Eminescu, în această zonă a prietenilor tineri ai poetului se păstrează și va crește o tradiție orală ce pune sub semnul întrebării ce s-a stabilit oficial.

„Gloriosul voievod”

Un caz cu totul interesant este acela al lui Alexandru Vlahuță. Este cunoscută relatarea sa despre Eminescu în aceleași condiții de sanatoriu:

„...Adusei vorba despre poezii. Atunci, cu o bucurie de creator copilărește arătată, scoase din buzunarul paltonului un petec de hârtie și, așezându-se pe scaun, începu să citească...un șir lung de strofe, de o sonoritate și de un efect ritmic fermecător. Pe acel petec de hârtie erau scrise decât două vorbe: gloriosul voievod. El improviză. Am ascultat, uimit, peste douăzeci de strofe sonore, dar lipsite de sens și de legătură; fiecare vers părea rupt dintr-o poezie frumoasă. Mi-aduc aminte că două vorbe: foc și aur reveneau mereu, mai în fiecare strofă. N-am prea reținut decât aceste patru versuri de pe la mijloc, care au un început de înțeles mistic:

*„Atâta foc, atâta aur
Și-atâtea lucruri sfine*

Peste-ntunericul vieții

Ai revărsat, părinte!"

Dar în toată acea armonie de sunete se vedea perfect tehnica maestrului, limba lui aleasă și muzicală, care se supunea și se mlădia mecanicește supt ultimele tremurări ale aceluși suflet întunecat. Era o neobicinuită frumusețe de sunete în acea împărechere bizară de cuvinte, din care zburase pentru totdeauna ordinea și suflarea unui înțeles. Atunci am înțeles adânc sensul înfiorător al cuvintelor lui de-odinioară:

„Unde-s șirurile clare din viață-mi să le spun!

Ah, organele-s sfârmate și maestrul e nebun!"

Și când, ostenit de acest joc de versuri sonore și pustii, figura lui îmbracă iarăși acea expresie de tristețe vagă – umbra aceluși apăsător al conștiinței care-i dădea în momentul acela înfățișarea unui zeu învins, părăsit de puteri și umilit. Eu mă uitam la el, mi se rupea inima de milă și nu știam ce să-i spun. După câteva minute de tăcere, își împreună mâinile și, ridicându-și aiurit ochii în sus, oftă din adânc și repetă rar, c-un glas nespus de sfâșietor: „Of, Doamne, Doamne!...” Era în acest suspin al lui și-n aceste cuvinte sinteza întregii lui vieți, și poate c-o ultimă străfulgerare de conștiință a străbătut în clipa aceea lanțul tuturor suferințelor lui, din copilărie și până în ceasul în care se afla. M-a podidit plânsul și-am plecat. De-atunci nu l-am mai putut vedea...” (Curentul Eminescu, 1892; în Al. Vlahuță, Opere alese, Ediție critică de Valeriu Râpeanu, Vol. II, p. 383-384)

Luată în sine, această amintire este emoționantă, și abia dacă observi că Al.Vlahuță vorbește la tot pasul de „tehnică”, „mecanicism”, vrând să explice căderea geniului ca pe un motorăș rămas în funcție ce toarce aceleași armonii dar nu mai face parte din angrenaj. Cam așa a scris public C. Mille, prin 1886, despre Eminescu aflat la Ospiciul de la Mănăstirea Neamțului: „mașinăria omenească” funcționează, dar omul este întunecat la minte și are nevoie de ajutor, drept pentru care sunt necesare chetele în contul său. Eminescu refuză, tot public, aceste chete (în scrisoarea sa, tipărită în „Lupta” lui G. Panu, găsim acest joc de cuvinte pe sensul „demenței”: „Un mic dementi în organul dumitale de publicitate poate că n-ar strica”). C. Mille insistă – și va fi ajutat, prin lungi texte publicate tot în „Lupta”, chiar de către Al. Vlahuță, care ia asupra

sa campania pentru chete. M. Eminescu îi scrie personal și lui Vlahuță: „Te rog dar să desistezi cu desăvârșire de la planul tău...”, dar nu găsește ecou. Vlahuță va publica în facsimil această scrisoare a lui Eminescu peste ani, abia în 1909, ca o dovadă de prietenie. Tot Vlahuță va pune în gura lui Eminescu, într-o altă amintire, vorbe ca acestea:

„— Uite, dintre tinerii de azi, știi cine dă semne c-are să fie un poet mare la noi?

— Cine?

— Mille, Da, da, nu te uita, Mille e poet... În Caietul roșu al lui am găsit lucruri minunate, minunate!...” („Amintiri despre Eminescu”, în „Viața!”, 1894; Ed. cit, p. 425).

Ce nevoie avea C. Mille de un asemenea... certificat de poet din partea lui Eminescu prin intermediul lui Vlahuță? Este limpede că cei doi vor să instituie public ideea că au fost prietenii adevărați ai lui Eminescu. În realitate, pentru ei poetul a fost un experiment: au vrut să aplice pe cazul său doctrina după care geniul este nerăsplătit de societatea burgheză, au creat pentru prima dată la noi eveniment public din boala poetului, au conștientizat-o public – împotriva voinței lui Eminescu – încât Iacob Negruzzi va putea vorbi, în discursul său parlamentar din 1888 pentru acordarea unei pensii de stat, despre „nenorocitul poet național Mihail Eminescu”, înțelegându-se toată lumea, inclusiv de noi, cei de astăzi, că „național” se referă la notorietate. Lucruri de acest fel nu pot fi judecate sensibil, cu lacrima cititorului impresionat de tabloul „zeului învins”. C. Mille va deveni în scurt timp directorul „Adevărului”, unde va sta până în 1927 – iar la acest ziar s-a forjat energic imaginea convențională a lui Eminescu ieșit din minți în ultima parte a vieții, înrobitoriaristică politică în tinerețe, etc. După un scurt stragiu la „Universul”, celălalt mare ziar din interbelicul românesc, G. Călinescu se va stabili între prietenii și continuatorii lui C. Mille.

Este evident că, dacă a militat pe tărâm public pentru înțelegerea geniului bolnav încă din 1886-1887, Al. Vlahuță nu putea, în martie 1889, când îl vizitează pe poet, decât să-și susțină acest punct de vedere.

Și nu sunt acestea singurele motive pentru care privim cu rezerve, *sub specie veritatis*, amintirile sale despre Eminescu. Lăsăm deoparte faptul că el îl va crea, împreună cu alți prieteni, pe Nicolae Pătrașcu pentru prima biografie a lui M. Eminescu, acel insipid „Studiu critic” din 1890-1891. Lăsăm deoparte și că nu ne spune nimic despre grupul Cârlova-Pătescu-Pietratu, atentatorii la viața lui I. C. Brătianu din 2 decembrie 1880 pentru arestarea cărora Eminescu a luptat exemplar prin „Timpul” (autoritățile au vrut să-i facă scăpați pe aceștia, presa spunând că I. C. Brătianu însuși și-a înscenat atentatul ca să iasă victorios și să-și refacă popularitatea). Cei trei erau din Târgoviște pe când Al. Vlahuță avea serviciu în Târgoviște, vor fi închiși la Telegra pe care Vlahuță o vizitează scriind despre acea închisoare... Sunt coincidențe care ne fac să bănuim că evită cu bună știință subiectul. În 1883, luna mai, cei trei vor fi grațiați – motiv pentru Eminescu să-și procure un pistol pentru autoapărare. Lucruri de acest fel nu a avut răgaz Al. Vlahuță să discute cu poetul „în lunguile plimbări împreună”? Lăsând deoparte acestea, nu putem însă, să nu remarcăm cum îl reține Al. Vlahuță pe Eminescu poetul. El este printre primii care au citit finalul *Satirei IV* ca o mărturisire a autorului, Eminescu însuși, că a înnebunit. Poemul fusese tipărit în septembrie 1881, iar în „Convorbiri literare” versul ultim este: „Ah! organele 's sfărmate și maestru e nebun!” În toate cele 11 ediții ale sale Titru Maiorescu păstrează aici nearticulat: „maestru” – tocmai pentru a nu se da naștere la confuzii. Eminescu are, în manuscrise, chiar termenul italian: „maestro”. Este vorba de șeful de orchestră, acel „maestro” care dirijează cosmosul, acel „actor” sau „Demiurg” (cu sensul de administrator al Creației, de „zeu” – pe care Vlahuță pare a-l înțelege astfel dar îl particularizează în omenescul bolnav): acesta a înnebunit pentru că „vechiul cântec”, acel „Carmen saeculare” care lustrează, nu se mai aude. *Satirele* descriu degradarea lumii de la cosmos la om cauza fiind că zeii s-au îmbolnăvit de omenesc; în „Luceafărul”, care urmează imediat, se stopează amestecul dintre zei și oameni iar lumea se însănătoșește. Cei care-l văd pe Eminescu însuși nebun în finalul poemului său ar trebui

să citească textul cu mai mare atenție. Putem fi impresionați până la lacrimi de proza lui Vlahuță – și în același timp, în același sens, înrobiți ideii că nebunia este mărturisită în operă. Riscăm, însă, ca să refacem imaginea lui Eminescu din mândriile personale ale prietenilor săi, adică să ne aflăm în fața unor oglinzi strâmbe – fiecare strâmbă în felul ei – din care să avem superbia de a crede că transpunem chipul într-una curată, adevărată. Ca să fim drepti cu trecutul, trebuie, în acest caz, să căutăm și punctul celălalt de vedere, al lui Eminescu: are și el mândria lui, este și el oglindă pentru cei din jur. Ce spun gesturile lui, vorbele lui, atitudinile lui față de aceștia? Contextul, cel puțin el, trebuie consultat – pentru că trage semnale de alarmă puternice cerând să ne trezim la adevăr.

De pildă, privit în contextul celorlalte vizite, ale tinerilor prieteni ai lui Eminescu, „experimentul Vlahuță” se lasă descifrat altfel: de ce Eminescu le dă tuturor poezii, le arată poezii scrise – de ce el scrie, în general, încontinuu, și arată acest lucru – iar lui Al. Vlahuță îi face acest joc cu un petec de hârtie goală? ! „Comunică” ceva gestul lui Eminescu? Vrea, de pildă, să-l sancționeze pe Al. Vlahuță care nu l-a ascultat în urmă cu un an și ceva, nu l-a mai vizitat de atunci, l-a considerat în mod public alienat mintal etc.? Poetul își cam ironiza prietenii de felul lui Vlahuță, vorbele și gesturile sale față de ei erau oarecum simbolice. Aceștia, însă, ies „eroici” din încurcătură, refăcând, după moartea poetului, din amintiri proprii, realitatea. George Panu va povesti peste timp cum, în 1888, îl primea pe Eminescu bolnav și sărac la el în casă, în București, îi dădea să mănânce – iar poetul i-a zis, la un moment dat, premonițional: *„- Panule, știi tu că în lumea aceasta nu este nimic mai interesant decât istoria poporului nostru? Trecutul lui, tot, tot este un șir neîntrerupt de martiri. Ți-o spun ție fiindcă tu te-ai ocupat de istoria românilor. Apoi s-a sculat și, fără să zică nimic, a plecat. De atunci n-a mai venit la masă la mine.”* Nu completează, însă: textul prin care C. Mille cerea, în 1887, organizarea mîlei publice în chete, la „Lupta” lui G. Panu, se încheia astfel: *„În lunga serie de martiri literari nu e nici o viață mai jalnică cum e cea a lui Eminescu.”* Avem motive să credem că poetul nu i-a făcut o diagramă a martiriului național – ci, de vreme

ce a fost vorba lui de despărțire, i-a amintit tocmai acel text – l-a făcut, adică, să înțeleagă că prin asemenea gesturi stradale ei bruschează ideea, o degradează, martirizează forțat oameni care nu vor decât să trăiască, să scrie... În cheia Mille, enunțul este echivalent cu a spune: „*Trecutul este un șir neîntrerupt de trădători.*” Și să nu uităm că i-o spune, la despărțire, lui George Panu, acela care peste câțva timp, la 14 ianuarie 1889, va face public, în ziarul său, numele poetului ca autor al unui articol ce a dus la o criză de guvern...dezvăluire ce duce imediat la ultima recluziune a lui Eminescu drept insurgent.

Santinelele lui Eminescu

Cât despre tinerii prieteni ai poetului, trebuie spus, totuși, că neîncrederea cu care sunt ei priviți de către istoria literară are un oarecare temei, dar acest temei nu justifică scoaterea definitivă din discuție a amintirilor pe care ei le lasă. În toamna lui 1889, derutați „*ca niște vrăbii speriate*” cum spun chiar ei, de moartea Maestrului, își caută alt drum în literatură și se despart de Radu Popea, redactorul șef al *Fântânei Blanduziei* – și, pentru ca lucrurile să capete semnificație mai adâncă, numesc noua lor publicație tot... *Fântâna Blanduziei*. Așa se face că avem două publicații cu același titlu, iar după un timp revista celor tineri poartă indicație „serie nouă”. Nu insistăm, dar câteva fragmente din textul lui Radu Popea, din 8 octombrie 1889, sunt necesare pentru a înțelege fenomenul:

„În numărul trecut al acestui ziar s-a înregistrat zvonul despre apariția unei noi *Fântâna Blanduziei*. Zvonul s-a adevărit. Duminică trecută s-a dat în vileag un ziar cu numele foarei noastre.(...) În luna noiembrie a anului trecut, având dese întâlniri cu d-nii L. Nicolescu, I. Popescu, D. Marinescu și Dion. Miron, din vorbă-n vorbă ajunserăm la convingerea că ar fi bine să scoatem un ziar săptămânal politic-literar sub conducerea regretatului Eminescu. Cestiunea însă era dacă Eminescu va primi sau nu. După oarecare hesitare, Eminescu a primit și la începutul lunii decembrie s-ași putut anunța prin afișe apariția ziarului cu un lung șir de colaboratori (...) Cu Eminescu

în frunte am mers până la numărul 6 și am mers foarte bine. De la acest număr Eminescu n-a mai scris nimic la Fântâna Blanduziei. Dânsul se găsea mai totdeauna în stare de nervozitate și de aceea am crezut cu toții că ar fi bine să nu stăruim pe lângă el să mai scrie ceva și pentru Fântâna Blanduziei. Nu mult în urmă Eminescu a fost izbit de crunta boală, îndeobște cunoscută, care i-a pricinuit moartea.

Așadar, de la numărul 6 ziarul nostru a fost lăsat pe proprii noștri umeri. Această sarcină încetul cu încetul pe mulți dintre cei care se angajaseră la o colaborare regulată i-a obosit, astfel că pe numărul 12,13,14,15, și 16 publicul cititor nici n-a mai putut da de numele lor în ziar. Ba și aceia care scriau în ziar, nu mai scriau cu răvna de mai nainte. Lucrul acesta, firește, a oprit mult din avântul ce-și luase, ceea ce s-a constatat la numerii 14,15 și 16 când numai cu mare greutate s-a putut face rost de banii trebuincioși pentru tipărirea și expedierea ziarului." În aceste condiții, L. Niculeanu, I. Popescu, Al. I. Hodoș, Cesar Colescu și Nerva Hodoș își dau demisia (și vor fi găsiți la *Universul*, ziar mult mai important) – iar alți colaboratori îi declară verbal redactorului șef că se retrag. Cei demisionați scot, însă, o altă Fântâna Blanduziei și-l atacă pe Radu Popea, care răspunde astfel: „Organul noilor blanduziști susține că prin Fântâna Blanduziei cât timp a continuat fără dânsii s-ar fi profanat numele lui Eminescu. Desfid pe oricine să-mi spună dacă în privința lui Eminescu s-a făcut în vreun ziar atâtea sacrificii de bani și de muncă precum s-au făcut în Fântâna Blanduziei. Ba ceea ce este mai mult, s-au publicat chiar schițe noi din viața răposatului și poezii inedite, care au stors până și admirațiunea adversarilor mei de astăzi. Dar vă întreb, onorabililor adversari, dacă voi ați fost așa de mult isbiți de cauza morții lui Eminescu, pentru ce nu v-ați arătat durerea, stîmna și admirațiunea pentru cel ce s-a stîns din mijlocul nostru într-un mod mai constant, mai atractiv și mai instructiv, căci ca ziariști multe căi vă stau deschise și mai presus de toate aveți la deplină dispoziție *Universul*? Ați așteptat toamna ca să faceți paradă cu numele lui Eminescu? – Cestiune de calcul, dar nu de sentiment. Dați ca titlu justificativ pentru retragerea voastră descurajarea care a urmat în urma morții lui Eminescu, și aceasta o spuneți că a urmat cu toată încurajarea pe care v-a dat-o publicul. Vă întreb însă: dacă v-ați descurajat atunci

când publicul vă da tot sprijinul, cine prezintă garanție că nu vă veți descuraja acum când ați pierdut încrederea publicului, părăsind postul de santinelă unde v-a pus Eminescu și nevoind să țineți seama de dreptul publicului care a plătit ziarul ca să primească lumina de la voi, o! prea mari înțelepți? Răspunsul nu este decât acesta: ați fost, după cum reiese chiar din articolul vostru, flacăra de paie și așa poate veți și fi, lucru pe care nu l-aș dori...”

Repetăm, lipsesc multe numere din ambele serii ale *Fântânii Blanduziei* ca să putem reface această polemică. Ilie Ighel nu face parte din grupul celor care pleacă, va rămâne alături de Radu Popea și apoi îl vom găsi la ziarul *Buciumul român*. Această imagine a „santinelelor” care și-au părăsit postul fixat de Eminescu, apoi aceea a „focului de paie” ce i-a cuprins în toamna lui 1889 pe acești tineri care în primăvară fuseseră electrizați de prezența „Meșterului” – reprezintă temeiul pentru care amintirile lor sunt privite cu neîncredere. Pare un paradox când vorbești de „temeiul neîncrederii”; este un paradox și în dezinteresul lor față de arestarea și apoi plimbarea lui Eminescu prin spitale, de la Mărcuța la Caritatea: atât de apropiați spiritual – și în același timp atât de indiferenți contextual?! În textele din noua serie a *Fântânei Blanduziei* își vor face chiar o vină pentru că nu au fost prea des alături de poet în aceste clipe grele. Sunt, așadar, motive ca amintirile lor să stea sub semnul atenției, să fie bănuite de nesinceritate, etc. În același timp, trebuie să ținem cont de faptul că ei au devenit nume cu oarecare importanță în cultură până în perioada interbelică: scriitori, ziariști (**Ion Gorun**: 1863-1928; **Ilie Ighel**: 1870-1938; **Ion Popescu**: 1862-1923, din 1890 va fi prim-redactor la *Universul* timp de 20 de ani, etc.) – pe când Radu Popea rămâne un obscur ziarist, fără cărți proprii. Ei ar fi putut lua cuvântul pentru a-și întări aceste afirmații din tinerețe – și ar fi avut ocazia s-o facă. Este, probabil, cel mai important motiv pentru care G.Călinescu, în 1930, îi ține sub tăcere – acreditând, însă, printr-un soi de compensație ce ține mai degrabă de ironia istoriei, îndoiala amintitului Radu Popea rămas în ziare vechi și incomode. Mai vedem, însă, că această afirmație răspicată a asasinării lui Eminescu în spital apare

tocmai în ziarul *Universul*, acolo unde se „refugiaseră” tinerii colaboratori în 1889, după moartea poetului. În același ziar, același număr publică și G. Călinescu – cel care ulterior va îngropa (definitiv?) aceste adevăruri incomode. Ca o concluzie obligatorie: trebuie să observăm că realitatea (adevărul?) se exprimă simbolic.

Acest folclor oral uitat la *Universul* răzbate și din scrisoarea Hanriettei Eminescu din 22 iulie 1889 (publicată în 1893), și din amintirea lui Dumitru Cosmănescu din 1926 – dar, lucru foarte important, el este regăsit, înregistrat ca atare și comentat – chiar în anii 1972. Astfel, doctorul Ion Nica reia, în cartea sa „Mihai Eminescu, Structura somato-psihiacă” (Ed. Eminescu, 1972), la finalul convocării surselor medicale privind boala și moartea lui Eminescu, și „accidentul” bibliografic Dumitru Cosmănescu, citând chiar un fragment din această relatare – și comentând-o.

IV. EFECTUL COSMĂNESCU

Pentru că am urmărit ecourile studiului lui V.Vineș din 1931 până în îndepărtata Americă, se cuvine să explorăm și cercurile făcute în apa memoriei imediate de piatra lui Dumitru Cosmănescu din 1926 – mai ales că aceste cercuri se sting aproape definitiv în timp, pe când acele ecouri se prelungesc prin țevăria mai tuturor biografiilor lui Eminescu creând climat, atitudine, imagine. Vom atrage atenția cât mai des asupra acestui basorelief al informației, lăsând cititorul să judece singur de ce trec atâția ani între ele, de ce unele urcă și altele coboară pe canavaua atenției generale, etc. Dornici mai ales de a așterne acest covor de informații, ne vom abține cât ne va sta în putință de la comentarii, presărând doar pe ici pe colo câteva note – dar rezervându-ne, desigur, dreptul unui final personal.

Contextul

Ziarul *Universul* din 28 iunie 1926 integrează amintirea frizerului Dumitru Cosmănescu într-un grupaj de o pagină întreagă, subtitrată mare:” Cu colaborarea redactorilor și misionarilor Fundației Culturale PRINCIPELE CAROL”, care mai cuprinde texte de Vasile Voiculescu, I. Gr. Oprișan, o amintire după Th. Stefanelli – și, atenție! – un text semnat G. C., care este chiar George Călinescu, despre „La Steaua”.

Cu totul interesant și actual este textul lui Vasile Voiculescu: „Eminescu – Ediția-monument” – pe care-l redăm și pentru că este, probabil, necunoscut astăzi:

„Edițiile poeziilor lui Eminescu se numără pe degetele unei singure mâini. Cele dintâi – ediția Maiorescu și cea de la Iași a lui Șaraga, deși cu destule greșeli, au fost cele mai bune. Încercarea lui Scurtu de a eminesciza titlul operei poetice, scoțând ediția „Lumină de lună”, a dat greș. Până și orânduirea prea didactică a materialului a fost supărătoare, cel puțin pentru vechii prieteni ai ediției

Maiorescu. Populara „Bibliotecă pentru toți” a tipărit o ediție de tristă memorie sub îngrijirea unui d. Stănculescu, care, între alte năzbâtii, punea următoarea notiță sub bucata „La Aron Pumnul”: „Elizeu, profet evreu”. Și doar era vorba de câmpiile Elizee din versul „colo în Elizeu”. – Ediția operelor complete scoasă de d. Cuza nu se poate socoti mai mult ca celelalte, nici prin tehnică, nici prin respectul pentru text. Putem spune cu deplină dreptate, acum când valoarea operei sbucnește ca o lumină de soare, că este extraordinară meschinăria tipograficească sub care a fost nu înfățișată, ci sugrumată, atâta frumusețe de gând și de cuvânt. Ce ediții plebee pentru atâta lux și strălucire de artă! Cugetarea cea mai cuprinzătoare și etern românească, turnată de un Demiurg în cel mai etern grai românesc, n-a avut încă până acum parte de o ediție, nu monumentală, ci măcar demnă. Maiorescu alegea în edițiile lui, cu autoritatea prietenului, oarecum patron. Editorii posteriori /sic! E joc de cuvinte, nu greșală de tipar/ au înghesuit fără nici un discernământ și fără nici o evlavie toate peteculele poetice sub pretextul că sunt postume. Nepioasă și condamabilă râvnă.

N-aș vrea să tulbur sărbătorirea de astăzi cu o imputare. Dar mă întreb cu nedumerire, cum nu s-a gândit nimeni, înainte de un monument în bronz, la „ediția-monument” a lui Eminescu. Un monument în bronz va ilustra mai degrabă pe artistul care îl concepe și-l execută. – În centrul sau la marginea unei piețe el nu va exprima nimic din opera poetului așa de scumpă nouă. Dar noi avem, cum ar spune Valery „statua spirituală” a lui Eminescu, pe care o putem înălța pe soclul unei ediții monumentale, ca să-l poată privi cu mintea și sufletul toată suflarea românească. Ungurii, nu numai pentru Petofi, dar chiar pentru un scriitor ca Jokay au tipărit, acesta fiind încă în viață, opera lui completă într-o ediție națională. Așisderea și polonezii pentru Siemkiewicz. Nu mă gândesc la o societate ca cea dantescă, shelley-iană, browniing-iană ori stendhal-iană, pentru cultivarea, comemorarea și împrăștierea operei eminesciene, ci la măcar un fel de „Prietenii ai ediției-monument” care să strângă fonduri și să facă propaganda trebuitoare. – O asemenea carte sărbătorească ar sluji neamului nostru înmii mai mult decât o marmură sau un bronz. Răsfoită în străinătate de mâini simțitoare la frumusețea tiparului, ea ar trezi curiozitate și simpatie pentru opera poetului și pentru

poporul care-l sfințește astfel în chiar creațiunea lui. Și e nevoie de aceasta.

Înălțat până la geniu, coborât până la mizerie și nebunie, poet universal, profet, gânditor social și politic, minte împodobită cu toate darurile spirituale, suflet îmbogățit cu toate durerile abstracte, Eminescu ne poate acoperi cu personalitatea lui genială și reprezenta în fața umanității, cu specificul nostru etnic, potențat până la universal.”

Sub cele două coloane ale textului se află amintirea lui Cosmănescu, iar alături, textul lui G. Călinescu, scriitor prin informație, din care cităm:

„Din poezia lui Gottfried Keller „Der Stern” cunoaștem până acum vreo 9 traduceri: 4 în limba germană, 3 în limba franceză, una în limba ungară și una în românește. O traducere franceză a făcut Leo Bachelin și a publicat-o în revista „Viața Nouă”, paralel cu poezia lui Eminescu „La steaua”. Traducerea românească o datorăm lui Gh. Pop și a apărut în „Convorbiri literare”. Din comparația textului original și a celor două traduceri menționate (Leo Bachelin și Gh. Pop) puse toate față în față cu versiunea lui Eminescu, putem ușor constata superioritatea artistică și independența creatoare a poeziei eminesciene. Eminescu nu a tradus, după cum s-a afirmat de unii, poezia lui Keller, el a reușit să creeze operă originală și superioară textului german, care nu i-a servit desigur decât ca model îndepărtat. După poezia lui Eminescu s-au făcut numeroase traduceri în franțuzește, nemțește și ungurește” (urmează 7 trimiteri; rezultă, în totul, vreo 15 texte pe tema „La Steaua”, traduceri din Keller și din Eminescu, subiect bun pentru o întreagă broșură dacă se publică și variantele manuscrise ale lui Eminescu). G. Călinescu va reveni – după obiceiul său – iar în ediția sa: **M. Eminescu, Poezii**, va nota la subsolul paginii unde se află „La Steaua”: „Poezie aproape tradusă după *Der Stern* de Gottfried Keller”, dând textul german. Revenirile lui G. Călinescu – mai ales în cele patru ediții ale sale din „Viața lui Mihai Eminescu” – sunt destul de numeroase și schimbă imagini, afirmații, convingeri chiar.

Pagina din *Universul* mai cuprinde o însemnare a lui I. Gr. Oprișan: „Melegurile lui Eminescu” (excursie la Mănăstirea

Agafon și întâlnire cu o măicuță bătrână care l-a cunoscut pe poet, fără a nota vreo informație de la ea)– și un fragment din amintirile lui T. V. Ștefanelli, din 1914, despre Eminescu și Ioniță Bumbac: în 1871 cei doi se ceartă, la Viena, iar Ioniță Bumbac vorbește încontinuu, tare, acoperind vocea poetului care:” *După un timp își pierdu răbdarea, își scoase căciula sa mișoasă din cap, o trânti cu putere pe masă și-i zise iritat lui Bumbac: – Na! Vorbește-i acum căciulii mele! ”*

Dintre textele lui Eminescu, pe lângă un manuscris în facsimil după „La Steaua” redat de G. Călinescu, redacția alege multe fragmente din ziaristică – desigur, urmărind ideea națională la poet.

Am descris această pagină Eminescu pentru că este atipică: ea nu se montează în ziar la 15 iunie, ci la 28 iunie – amintind, într-un fel, nu de data morții poetului, ci de data excluderii sale din presă, acel fatidic 28 iunie 1883 ținut bine minte în perioada interbelică. Cert este că presa vremii semnalează, în acești ani, slaba prezență a publicului la întrunirile dedicate lui Eminescu – și se ivesc diferite inițiative pentru atragerea lui. Perpessicius, de pildă, va spune (în *Universul literar*, suplimentul *Universului*) că abia dacă a numărat vreo 50 de persoane la mormântul poetului pe 15 iunie 1926, când se comemora moartea sa. Este perioada când se instituie zilele de calendar ale poetului, care vor deveni adevărate sărbători naționale prin participare cât mai largă a publicului. Urmează, imediat după acest 15 iunie sărac în spectatori o largă campanie de presă (prin *Universul* – dar și prin *Viitorul*, *Adevărul* etc.), prilejuită de inițiativa grupului din jurul revistei *Gândirea* de a ridica un monument lui Eminescu la Cluj (motiv pentru care-l găsim în pagina de mai sus și pe Vasile Voiculescu: făcea parte din acest grup). Această campanie va face să se adune, în jurul câtorva lideri politici ai momentului, peste 1000 de oameni dornici să-și aducă aminte de Eminescu – în ziua de duminică, 30 iunie. Textul lui Dumitru Cosmănescu se înscrie în datele acestei campanii de presă – dar nu poate fi în nici un caz suspectat, prin aceasta, de gratuitate: *Universul* era unul dintre ziarele serioase ale momentului.

Dacă George Călinescu nu-l amintește, în cartea sa din 1892, pe frizerul regal decât în trecere (la bibliografie, fără a-l cita) – este pentru că acesta crease, prin întărire, un șablon cultural. Încă din 1893, din scrisoarea Hariettei, se știa de cărămida care a pus capăt vieții lui Eminescu, acesta era zvonul public, asta știa lumea despre sfârșitul poetului – deși biografii lui nu consemnau faptul. Acum, la 1926, sora poetului este confirmată de un martor la evenimente, iar șablonul se pietrifică. George Călinescu va fi unul dintre cei care vor lupta să-l desființeze – și, se pare, va fi luptătorul victorios: prin biografia pe care o dedică el lui Mihai Eminescu, devenită autoritară, reeditată până la saturație (niciodată, însă, ca ediție critică, niciodată cu un aparat critic adecvat care să consemneze cel puțin critica de întâmpinare a cărții, foarte aspră în unele privințe) episodul este scos definitiv din discuție. Tehnica scoaterii din context și a întunecării până la ștergere a golului rămas: informația se pierde, interpretarea devine informație de primă mână.

Istoricul literar rămâne cu această constatare rece: deși publică în același număr, în aceeași pagină, un text tot despre Eminescu, totuși G.Călinescu trece sub tăcere această mărturie despre moartea poetului. Va pleca de la ziarul „Universul”, unde se va ilustra în acești ani Octav Minar. „Universul” și „Adevărul” sunt școli de gândire diferite – iar după 1944 trebuie spus că în cultura română s-a preluat masiv spiritul (și litera; vezi numeroasele antologii) celui din urmă.

Mentalități

Reportajul de la comemorarea din 30 iunie 1926, care urmează, este luat tot din *Universul*, ziarul care a pregătit cel mai intens evenimentul. Reportaje similare se mai găsesc și în alte ziare, dar, întrucât informația concordă în cea mai mare parte, rămânem la cota unde ne-am fixat. Momentul în sine este cu totul deosebit pentru că ne arată cum și l-a asumat clasa politică românească pe Eminescu în perioada interbelică. Redăm textul și pentru discursurile consemnate (unele dintre

ele, doar în rezumat) – dintre care atragem în mod deosebit atenția asupra aceluia al lui Zoltan Franyo, un mare iubitor al lui Eminescu dinspre cultura maghiară, cel care exprimă un punct de vedere extrem de bine cumpănit.

Am văzut că, în 1931, când va lua cuvântul în chestiune, doctorul Vineș își va motiva ieșirea publică în acest fel: „s-a creat o legendă”, va spune medicul, despre cauza adevărată a morții poetului – și se simte dator să intervină. Rămânem, deocamdată, în legendă – de vreme ce s-a creat – și urmărim reportajul *Universului*. Este interesant și pentru modul cum am putea prelua, astăzi, elemente din acest ritual intelectual pe care nu numai că l-am pierdut, dar nici nu ne dăm seama, pare-se, că se poate organiza ca atare în ritual.

*Comemorarea lui Mihail Eminescu
Pelerinajul la mormântul poetului. Asistența.
Serviciul divin. Cuvântările.*

Adunat în fața Arelor române din parcul Carol, publicul pornește în procesie la Bellu, la mormântul poetului.

Un grup de scriitori din jurul revistei „Gândirea” au luat inițiativa să ridice celui mai reprezentativ dintre poeții și cugetători noștri, lui M.Eminescu, un monument măreț în Capitală, și să-i organizeze în fiecare an un pelerinaj la mormânt, în semn de pioasă comemorare. Duminică dimineață s-a făcut comemorarea a 37 de ani de la moartea poetului. Încă de la ora 9 au început să sosească în parcul Carol delegații diferitelor societăți culturale cu drapele și coroane de flori naturale, precum și numeroși intelectuali, admiratori ai nemuritoarei opere a poetului.

LA MORMÂNTUL POETULUI. La ora 10 s-a format un cortegiu impunător care a pornit spre cimitirul Bellu. La mormânt, de cu vreme ardeau lumânări. Prin îngrijirea sufletelor puioase

mormântul fusese împodobit cu flori. Cei doi tei înfloriți ce străjuiesc în jurul mormântului îmbălsămau aerul. Sub chipul lui Eminescu, reliefat pe piatră, printre coroanele de flori ce-o împodobesc, se puteau citi, turnate în bronz, versurile: „Reverse dulci scânteii / Atotștiutoarea, / Deasupra-mi crengi de tei / Să-și scuture floarea. / Ne mai fiind pribeag / De-atunci înainte / Aduceri aminte / M-or troieni cu drag.”

Pelerinii sosind aici au luat loc pe aleile din jurul mormântului și episcopul Comșa al Ardealului a oficiat parastasul.

ASISTENȚA. În asistență am remarcat pe d-nii: Vasile Goldiș, ministrul cultelor, cu d-na, I. Lupaș. ministrul sănătății publice, general Moșoiu, fost ministru, A. C. Cuza, deputat, Nichifor Crainic, secretar general al ministerului cultelor, Ion Zelea Codreanu, deputat, Corneliu Moldovanu, Aristide Demetriad, Cezar Petrescu, M. Negru, O. Han, Șt. Dumitrescu, Alfred Moșoiu, C. Ardeleanu, Mircea Rădulescu, Zoltan Franyo, președintele soc. scriitorilor maghiari „Andrei Ady”, Iuliu Wajtick, vicepreședintele acestei societăți, Ladislau Pogany, directorul ziarului „Temesvary Hirlep”, Tiberiu Faskerti, dr. Erno Gara, de la ziarul „Keleti Ujsag”, M. Szendrey, directorul teatrului maghiar, Ion Minulescu, directorul general al artelor, d-nele Xenopol și Aida Vrioni, din partea soc, scriitoarelor române, Sarina Casvan-Pas, căpitan Tomiță, F. Dumitrescu, dr. Mussu, delegat al „Asociației medicilor”, I. Cruțescu, președintele soc. institutorilor cu o delegație de 20 membri, Perpessicius, A. Bacaloglu și ziariștii: P. Șeicaru, Brănișteanu, G. A. Mitanie, C. Angelescu, C. Soldan și C. Orășanu.

Au depus coroane și jerbe de flori naturale: „Soc. scriitoarelor române”, „Soc. scriitorilor români”, soc. scriitorilor maghiari „Andrei Ady”, soc. „Eminescu” din com. Principele Carol, Sindicatul ziariștilor, „Uniunea ziariștilor profesioniști”, „Generala” funcționarilor comerciali, „Centrul studențesc bucureștean”, soc. studenților macedo-români, căminul cultural „Principele Carol” etc.

CUVÂNTAREA D-LUI GENERAL MOȘOIU. După terminarea serviciului divin, d. general Tr. Moșoiu, președintele comitetului, a ținut prima cuvântare.

Se împlinesc 37 de ani de la moartea celui care a sintetizat năzuințele spre idealurile cele mai înalte ale românilor de pretutindeni: Mihail Eminescu. Gânduri de pioasă aducere aminte și de recunoștință ne-au adus astăzi la locașul de veci al marelui poet.

S-au scurs aproape patru decenii de la moartea lui Eminescu și se părea că indiferența acopere cu vâlul uitării aducerea-aminte și cinstirea memoriei poetului. A lipsit atât inițiativa oficială, cât și cea particulară, pentru înfăptuirea unui monument în Capitala țării. Abia în toamna anului 1924, tinerii grupați în jurul cercului literar „Gândirea”, cărora le aduc omagiile mele de recunoștință, au luat inițiativa ridicării monumentului, propunându-mi mie președinția comitetului.

Am luat cu plăcere această sarcină, fiind sigur că voi fi ajutat la îndeplinire de întreaga suflare românească.

Scrierile lui Eminescu au folosit mult la dezvoltarea și educația conștiinței naționale a ostașilor, stimulând în cel mai înalt grad mândria națională. În timpul luptelor celor mai grele din războiul pentru întregire înflăcăram ostașii cu faptele de arme de la Rovine, descrise atât de sublim de genialul poet. Influența lui Eminescu asupra educației morale a ostașilor a fost covârșitoare.

Prin semnalul de alarmă profetic dat prin „Doină”: „De la Nistru pân’ la Tisa” Eminescu trasează hotarele de astăzi ale României întregite. El este consacrat ca mare educator și apostol, dascăl de energii și profet al neamului. Ridicându-i un monument în capitală, durăm un altar al cultului recunoștinței față de cel mai mare geniu al neamului.

CUVÂNTAREA D-LUI MINISTRU V. GOLDIȘ. *Comemorarea lui Eminescu este un prilej de aducere-aminte de cel mai mare geniu al neamului nostru. Eminescu, prin gândirea lui înaltă și simțirea-i adâncă, redate într-o formă impecabilă, a pătruns în taina universalității, așezându-ne cu vrednicie în rândul omenirii civilizate.*

Avem datoria sacră să-i eternizăm memoria, prin ridicarea de monumente. Generațiile viitoare trebuie să găsească în doctrina lui sămburele celui mai curat idealism.

Atât guvernul cât și societatea trebuie să contribuie la ridicarea a cât mai multe monumente, pentru ca imaginea poetului să fie răspândită în toate unghiurile țării.

CUVÂNTAREA D-LUI PROF. A. C. CUZA. D. prof. A. C. Cuza a vorbit în numele celor cari l-au cunoscut de aproape pe Eminescu.

Așa cum l-am cunoscut la Iași – începe d. profesor – Eminescu era un aristocrat din naștere, o personalitate de rasă, de gândire și simțire. Acei cari l-au cunoscut din scrieri și-au făcut o părere greșită despre el. În toate împrejurările vieții, Eminescu plutea deasupra vulgarității.

E nu numai poet, dar cel mai mare gânditor politic al nostru. Scrierile lui cuprind un sistem de cugetare ce trebuie studiat. Era un luptător național, dar în același timp un idealist, în înțeles filosofic. Lumea nu e o realitate, ci ne apare așa cum o vedem prin simțurile noastre.

Eminescu nu era un pesimist. Personalitatea lui s-a ținut în jurul filosofiei lui Kant, Schopenhauer și a celei indice.

Este eronată părerea că, dacă Eminescu ar fi trăit altă viață materială, și-ar fi modificat sensibil convingerile filosofice ale scrierilor lui. Dacă Eminescu ar fi fost un pesimist în înțelesul vulgar al cuvântului, n-ar fi fost cel mai mare doctrinar al naționalismului.

Alături de Gh. Mârzescu și Vasile Conta, Eminescu a dus lupta pentru modificarea art. 7 din Constituție.

D. prof. Cuza, după ce aduce laude comitetului pentru inițiativa luată, spune că trebuie să se instituie concursuri pentru cele mai bune studii asupra operei lui Eminescu și să se verifice ca scrierile lui să nu fie falsificate de cei interesați. În această ordine de idei, d-sa a semnalat faptul că o casă de editură din Capitală, care-și zice „națională”, a suprimat, în toate edițiile, anumite versuri cari redau în mod caracteristic și categoric concepția adânc națională a lui Eminescu.

CUVÂNTAREA D-LUI MINISTRU LUPAȘ. D. ministru I. Lupaș, membru al Academiei Române, începe cu cuvintele apostolului Pavel:

„Aduceți-vă aminte de mai marii, la a căror fapte privind, să le urmați credința”. Printre bărbații cei mai de seamă ai neamului, Eminescu este cel mai mare. Perfecțiunea cugetării și simțirii sale, îmbrăcată în cel mai minunat vers, precum și scrisul său cotidian

rămân pildă pentru noi de ce înseamnă arta scrisului. Nouă, celor cari am fost în robie, scrierile lui ne-au adus nădejdea mângâietoare a întregirii neamului. Fapta comitetului e morală, creștinească și națională, meritând toate omagiile.

CUVÂNTAREA D-LUI MIRCEA RĂDULESCU. D. Mircea Rădulescu a vorbit din partea „Soc. scriitorilor români”. Dacă oamenii politici sunt cei care prevăd împrejurările istorice, prielnice pentru dezvoltarea vieții unui popor, scriitorii sunt aceia care pregătesc în mod latent sufletele pentru marile evenimente naționale.

La noi scriitorii au fost făuritorii conștiinței naționale. Eminescu, Bălcescu, Delaorancea, pe lângă atâția alți fruntași ai scrisului românesc, au reprezentat mai mult decât existența unor simpli lansatori de curente dadaiste sau expresioniste, ei s-au identificat cu însăși viața neamului, întrupând în forme lapidare și eterne suferințele, frământările, visurile poporului nostru.

Eminescu a încheiat într-o formă nepieritoare marel vis românesc „De la Nistru pân’ la Tisa!” zguduind conștiința națională și făcând-o pururea trează.

Dacă misiunea scriitorului nostru în trecut a fost să pregătească și să deștepte o conștiință națională pentru înfăptuirea marelui vis românesc, rostul scriitorului de azi este de o tot așa de mare însemnătate. El trebuie să înțeleagă sensul vremii și să cunoască adâncul vremii în care trăiește. El trebuie să se ridice până la înălțimea vremurilor acestea luminate încă de razele sângerate ale epopeii, și, alături de soldatul care s-a jertfit, să așeze o țară în hotarele etnice. Datoria scriitorului este să ducă mai departe opera începută prin ofranda sângelui și, ca factor de cultură și de apostolat, să propăvăduiască pentru înfrățirea sufletelor românești, pentru cimentarea și realizarea deplină a unității naționale.

CUVÂNTUL SCRITORULOR MAGHIARI DIN ARDEAL. D. Zoltan Franyo, președintele soc. „Andrei Ady”, spune:

„Am venit aici în numele societății „Andrei Ady”, a scriitorilor progresiști maghiari din România-Mare, ca, în semn de omagiu, pe care-l simțim față de cel mai mare poet al patriei, azi în al 37-lea an de doliu, să putem depune și noi modesta noastră coroană pe scumpul lui mormânt. Cu prilejul aniversării morții lui Eminescu,

de o amintire atât de tragică, dorim a demonstra că politica păcătoasă din trecut în zadar a pus față în față, ca vrăjmașe, două popoare, între cari viclenia politică a voit să sape o prăpastie de ură. Parcă răsună cu bucurie corul minunat al celor două popoare: la melodia melancolică a doinelor răspunde ecoul străbun al baladelor săcuiești, rotunjoara cuvântului maghiar cu iubire se îmbrățișează cu iedera proaspătă a limbii române.

Și atât aici cât și acolo, doi mari morți, două umbre nemuritoare stau de pază acestei fraternități. În acest moment își dau mâna doi poeți străini de limbă, însă înrudiți în soartă, iar noi aici înaintea mormântului facem jurământ, strigând, ca să audă toată lumea: că Voi națiunea lui Eminescu și Noi poporul lui Andrei Ady suntem frați buni. Și până când vom putea lupta cu condeiful, cu cuvântul și cu fapta, nu va fi nici Dumnezeu nici iad care să ne poată separa.

CUVÂNTUL ZIARIȘTILOR MINORITARI. D. dr. Gara Erno, în numele sindicatului ziariștilor minoritari din Ardeal, aduce prinosul de recunoștință și respect memoriei genialului poet M.Eminescu. Doi studenți au vorbit, unul din partea centrului studențesc bucureștean, iar celălalt în numele studenților macedoneni.

D. P. Șeicaru, din partea comitetului de inițiativă, mulțumește asistenței care a răspuns la această chemare de a cinsti memoria celui mai mare doctinar al naționalismului nostru. Asigură pe d. profesor Cuza că se va îngriji comitetul de opera lui Eminescu, spre a nu fi falsificată, și se va înființa un muzeu „Eminescu”

Festivitatea s-a sfârșit la ora 12.

Șol.

Trebuie repetat că acest pelerinaj n-avea cum să fie determinat de amintirile lui Dumitru Cosmănescu publicate cu două zile în urmă. Este efectul unei campanii de presă insistente, susținută de toate ziarele centrale. De asemenea, personalitățile politice și publice prezente au determinat publicul să vină în număr mare. Evident că acești circa o mie de oameni aveau nevoie de o motivație serioasă ca să se strângă în jurul numelui lui Eminescu. În această perioadă (1924-1929) se constituie mai multe grupuri de inițiativă pentru ridicarea unor statui ale lui Eminescu: la București, Iași, Cluj, Sibiu,

Sânnicolau Mare – aceste grupuri organizau spectacole și chete publice pentru strângerea banilor necesari unor monumente de acest fel. În toată această perioadă a funcționat principiul banilor mărunți, adică să-și dea obolul cât mai multă lume pentru ca monumentul ridicat să fie resimțit ca popular, ca aparținând tuturor. Statul se dădea la o parte de la asemenea inițiative – sau participa la ele cu partea lui bănească ori cu înlesnirile care-i erau la îndemână: transport gratuit pe calea ferată pentru delegații, o masă simbolică, etc.

Aceste chete simbolice implicau liste, serbări populare, ieșiri directe în stradă și cântece din repertoriul eminescian. Cu deosebire „Mai am un singur dor” s-a cântat până la sațietate de către elevii de toate vârstele, punându-li-se trecătorilor o floare la butonieră ori o cocardă pentru ca, returnate, aceste obiecte să fie însoțite și de contribuția fiecăruia în parte. În cazul special, al lui Eminescu, aceste chete publice le reactualizau pe cele din timpul vieții poetului, când se procedase la fel pentru strângerea banilor necesari traiului și îngrijirii sale medicale.

Principiul banilor mărunți

Cine parcurge acest capitol din eminescologie – foarte bogat în atestări documentare dar, de regulă, rezumat, în zilele noastre, de către specialiști, în câteva vorbe decente – înțelege cum s-a fixat imaginea poetului în publicul larg – și nu prea are multe posibilități de a o îndrepta. Momentul este indispensabil și trebuie, măcar în fugă, să ne referim la el. Sunt și numeroase știri de presă, răspândite prin periodicele anilor 1887-1888, dar este, înainte de toate, cartea scoasă de Cornelia Emilian cu scrisorile Henriettei Eminescu de mulțumire pentru banii rezultați din aceste chete. Se intră, astfel, în complicatul laborator editorial al fraților Șaraga, librarii din Iași în jurul cărora s-a concentrat opoziția antimaioresciană imediat după moartea lui Eminescu. Aici scoate A. D. Xenopol ediția *Mihail Eminescu: Poezii complete*, în 1893, cuprinzând toate poeziile publicate în timpul vieții de către poet, în ordine cronologică

(edițiile Titu Maiorescu publicau numai poeziile din „Convorbiri literare”, excluzându-le pe cele de la „Familia”, și le prezentau într-un scenariu care nu ține cont de cronologia publicării) – mult reeditată după aceea, devenită întreprindere de editor (la ediția a treia A.D.Xenopol declară că nu mai participă la tipărire), devenită cartea populară a lui Eminescu, ieftină, în tiraj de masă, accesibilă mai ales tinerilor. Tot în 1893 Frații Șaraga scot ediția *Mihail Eminescu: Diverse. Cu o prefață de I. L. Caragiale* (cuprinzând textele acestuia „În Nirvana”, „Ironie” și „Două note”) – cu o parte din proza ziaristică a poetului – și cu o anexă cuprinzând „Diferite acte” oferite spre publicare de către Cornelia Emilian ca să justifice banii strânși prin chetele organizate sub patronajul ei în 1887-1888. Găsim, aici, mai întâi o „Consultație” al pacientului Mihai Eminescu, datată „ 14 iulie 1887, Iași” și semnată de doctorii Otremba, Bottez, Filipescu, Negel și Riegler. Medicul lui Eminescu, polonezul Francisc Isac din Botoșani, lipsește – și poate că, citind avizul celorlalți, vom înțelege de ce: „ *suntem de părere că: 1. Să se ducă într-o localitate apropiată de oraș și anume în Tataras spre a putea fi controlat cât se poate de des de un medic; 2. Să se facă mai întâi un tratament local și după acesta să se reînceapă tratamentul anti-syphilitic.*” Medicii voiau, probabil, să vadă dacă acele bube supărătoare de pe gambe dispar cu un tratament local – punând, deci, sub rezervă fricțiunile cu mercur ale doctorului Francisc Isac. Asta o putem zice noi, azi, dar Cornelia Emilian și lumea căreia i se adresa cartea la 1893 nu avea nici un fel de îndoială asupra consensului tuturor medicilor din județ și din țară în privința bolilor lumești ale lui Eminescu și ale oamenilor mari în general.

Urmează „Lista de subscripție”, a cărei motivație o cităm: „*Subsemnații elevi și eleve ai școalei de pictură din Iași, voind să venim în ajutorul destinsului poet Mihai Eminescu, îndrăznim a aminti țarei că este de datoria ei ca, în semn de recunoștință pentru prețioasa avere intelectuală ce-i lasă, să-i formeze un fond pentru a-i înlesni mijloacele de trai. În acest scop subscriși am împărțit 500 de liste pentru subscripțiuni, care aducând câte 20 lei una, în total ar face suma de 10.000 lei. Ca să poată însă contribui țara întreagă, fiecare persoană este rugată să binevoiască a nu subscrie mai*

mult de 10 bani." Inițiativa este semnată de: Elena Varlam, Louise Veitzecker, Maria Mihăilescu, Cornelia S. Emilian (fiica Corneliei Emilian), Grigore Scorpan (desigur, viitorul bibliotecar ieșean, editor al lui Eminescu), Ioan Ciucă, Ștefan Toma. Vedem că prin „țară” ei înțeleg poporul/populația – iar intenția este de a crea un fond definitiv, stabil, nu doar de a-l ajuta pe poet de azi pe mâine.

Urmează un text din *Liberalul*, 18 iulie 1887, despre drumul acestor liste în țară și înapoi, de unde aflăm că la acea dată s-au încasat circa 5.000 lei. Pentru comparație, premiul Năsturel-Herescu al Academiei Române pentru cea mai bună carte tipărită în ultimii 5 ani, premiu pe care C. Mille îl reclama tot prin presă pentru Eminescu, valora 7.500 lei. Urmează alte procese verbale, cu sume noi, semnături, justificări etc. Din banii aceștia Eminescu a mers la Halle, la băi, și-a procurat medicamentele (destul de multe și de scumpe) – și era gata-gata să-și cumpere chiar o casă în Botoșani, cu 4.000 lei, dacă nu fugea în primăvara lui 1888 la București cu Veronica Micle.

Nu aceasta este, însă, cartea scandaloașă – ci următoarea, scoasă tot în 1893, la aceeași editură ieșeană: *Mihail și Henriette Eminescu: Scrisori către Cornelia Emilian și fiica sa, Cornelia*, 138 de pagini cuprinzând vreo 80 de scrisori, dintre care 5 ale lui Eminescu (de fapt, acestea mai degrabă sunt chitanțe de primire a sumelor expediate, două sunt scrise la dicteul Henriettei și una singură este proprie) iar restul ale Henriettei. Cartea a fost întâmpinată cu rezerve ori cu aspre critici („scrisorile au un cuprins ordinar”, „denigrează”; Titu Maiorescu, în 1902: „sunt caricaturi literare, nu izvoare”, etc.). Acest zguditor roman epistolar al Henriettei a făcut dâră adâncă în conștiința publică, prin el s-a instituit definitiv imaginea lui Eminescu bolnav de sifilis, a Veronicăi Micle drept cauză a sifilisului (și transmițându-l mai departe, lui Miron Pompiliu, care-i era, cum crede Henrietta, un fel de amant alternativ), a Corneliei Emilian ca „mamă a răniților” care și-a sacrificat timpul și energia pentru a da ajutor. Romanele lui Eugen Lovinescu din anii '30 ai secolului trecut, care vor face iarăși carieră lungă, se bazează masiv pe ele. Nimeni n-a avut curajul, dintre eminescologi, să editeze separat aceste scrisori și să le co-

menteze. În 1933, însă. I. E. Torouțiu le integrează în volumul IV din colecția sa „Studii și documente literare”, cu informația minim necesară în note. Pentru aceasta, însă, el își calcă pe principii, deoarece până acum depunea în Biblioteca Academiei Române originalele pentru tot ce publica în volumele sale. De data aceasta el afirmă pentru unele scrisori că:

„...se găsesc în posesiunea d-lui inginer Dimitrie Șt. Emilian și a doamnei Cornelia Emilian, București, fiul și fiica lui Ștefan și Corneliiei Emilian.” (p. 269). În prefață, mai explicit și deosebit de protocolar: *„Originalele (...) se păstrează cu evlavioasă grijă de către descendenții familiei Ștefan și Cornelia Emilian, dl. inginer Dimitrie Șt.Emilian și domnișoara Cornelia Emilian, domiciliați în București. Cu aceeași mărinimie care caracterizează acțiunea părinților pentru ajutorarea lui Eminescu în anii săi de suferință (...) ne-au pus la îndemână epistolele Henriettei și ne-au dat informații prețioase, cari lămuresc, prin note, textele respective. Deosebit de îmbucurător este desigur faptul că originalele Henriettei se găsesc în mâini binecuvântate și că posesorii lor nu vor sta la îndoială să le predea Academiei Române, când vor crede momentul potrivit.”*(p. XLVIII).

Cu tot acest protocol, scrisorile n-au fost predate Academiei Române și stau și astăzi, probabil, la descendenții mărinimoasei familii Emilian. Doctorul Ion Nica redă, în facsimil, în cartea sa „Eminescu – vis animi”, Ed. Eminescu, 1999, una dintre ele care nu se află în colecția lui I. E. Torouțiu (răspunsul poetului la felicitarea profesorului Ștefan Emilian de ziua sa onomastică, deci scrisoarea – nedată – este din jurul lui 8 noiembrie 1887) – ceea ce înseamnă că a avut acces la această arhivă particulară. Cu totul întâmplător mai găsim o scrisoare din afara acestui lor publicat, și anume cea a Henriettei Eminescu din 20 aprilie/2 mai 1889 către Cornelia Emilian – foarte importantă, prin care sora este dispusă să-l preia pe fratele ei din stabilimentul doctorului Șuțu și să-l îngrijească la Botoșani, având girul doctorului Isac: *”Doctorul s-a sfătuit cu iștelalți medici și mi-a zis că va cerca o ultimă idee a sa pe timp de trei luni și dacă nu va reuși a-l aduce în starea normală, apoi îl va așeza el singur la institutul Șuțului.”* (Vezi și mai sus, știrea comentată din *Curierul român*.) Scrisoarea

se publică în anexă de către G. G. Ursu la studiul său „Eminescu: amiciții și adversități contemporane”, din revista „Limbă și literatură”, Vol. 5, 1961, p. 253, cu nota: *„Pusă la dispoziție de D. Șt. Emilian, unul dintre puținii oameni în viață care l-au cunoscut pe Eminescu.”*

Zicem cu totul întâmplător, pentru că numai dintr-o simplă curiozitate profesională am răsfoit acest tom masiv, de peste 400 pagini, reprezentând producția anuală a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. pe anul 1961, unde se tratează doct despre „marii poeți” Th. Neculuță, Ion Păun-Pincio, etc – și unde, desigur, întreaga istorie literară este convertită la paradigma crudă a materialismului dialectic și istoric. În acest amestec strălucesc și studii excelente de Tudor Vianu – dar se ascund și asemenea lucruri inedite – iar despre G. G. Ursu trebuie spus că a făcut istorie literară înainte de război și a trebuit, ca să-și continue cariera, să schimbe viziunea după 1944 punând aceleași informații într-o altă viziune, ideologică (este, între alții, editorul și biograful lui Nicolae Beldiceanu, poet ieșean stimabil, foarte interesant, el urmărind chestiuni de „audiție colorată” în versuri – și experimentând, împreună cu Eduard Gruber, sincretismul simțurilor în psihologie și artă – dar rămas, tocmai prin aceste contribuții ale anilor 1950-1960, un poet minor, aproape nesemnificativ, doar emblemă a poeziei socialiste de la sfârșitul secolului al XIX-lea). Vrem să spunem că aceste scrisori – toate, nu doar selecția operată de editorii lor – au existat, au circulat, au fost cunoscute și din ele s-a putut culege câte ceva de către cei interesați. Dar n-au fost integrate într-o arhivă publică. (Prin anii '80 ai secolului trecut lucram la revista „Luceafărul” și am fost solicitat, la un moment dat, să merg la un descendent al familiei ca să văd „ niște scrisori” – dar dânsului nu i-am inspirat destulă încredere, nici nu mi le-a arătat, a spus în cele din urmă că va vedea ce va face cu ele; prin aceasta vreau doar să semnaliez că existau – și că sunt convins că mai există – invitând la recuperarea lor și depunerea spre consultare într-un loc public). La început va fi fost reținerea de a le face publice, apoi teama de a nu șoca – sau cine știe ce alte sentimente, nobile, desigur, în intenție. Cornelia Emilian a fost soția profesorului Ștefan Emilian, coleg și prieten

cu Ștefan Micle. Soțiile profesorilor universitari din Iași – între care și Veronica Micle, ba încă ea în primul rând ca soția rectorului – reprezentau înalta societate a intelectualității urbei, dădeau tonul purtării alese, inițiativelor umanitare, înaltelor simțiri și cugetări patriotice ori familiale. Ele au fost scandalizate de-a dreptul când au auzit – apoi au și văzut – că, după moartea rectorului, în august 1879, în loc să-și pună doliu și să-i facă parastasele, soția lui, Veronica Micle, și-a lăsat fetele cu bona și a fugit la București unde s-a afișat cu Mihai Eminescu. Între Cornelia Emilian și Veronica Micle a fost o relație de adversitate totală – și, desigur, o rivalitate pe măsură. Acum, în 1893, după moartea lui Eminescu și a Veronicăi Micle, doamna și fiica Emilian vor să demonstreze că ele l-au ajutat pe poet, nu „Bălăuca” de Veronica – și fac demonstrația cu „acte”, recte: cu scrisorile Henriettei, moartă și ea tot de 4 ani. Mai târziu, în 1933, descendenții nu consideră că a venit momentul potrivit să depună aceste scrisori private într-un depozit public – iar mai apoi lucrurile se amestecă definitiv, probabil lumea uită cu totul cine a fost cutare ori cutare, probabil că ajutorul pare prea ostentativ, oricum strident – cert este că acest tezaur epistolar nu devine public. Poate că viitorul îi rezervă o soartă specială.

Important este de știut că scrisorile publicate în 1893 și republicate în 1933 reprezintă o selecție făcută cu scopul de a demonstra ceva. Atenție: este, de fapt, o dublă selecție, pentru că mai întâi sunt numai cele ale Henriettei către binefăcătoarele ei, lipsind scrisorile acestora – iar apoi, dintre ele, se aleg numai cele care interesează tema. Care este tema? – Mai întâi, boala poetului – care, după descrierile insistente și repetate ale surorii sale, este în mod cert sifilisul așa cum îl înțelege ea. Apoi, desigur, banii primiți în urma chetelor și modul de cheltuire a lor.

„Această specie de cerșetorie deghezată...”

Lăsăm, deocamdată, deoparte această boală (de altfel, nici medicii nu prea iau în seamă observațiile fetei cu o inteligență nativă excepțională dar fără școală, cum spune singură despre ea: *„Pentru asta sunt de scuzat, cum n-am învățat decât abecedarul și din cauza boalei îmi lipsește chiar și aceea ce-ași fi putut câștiga umblând în societate cu persoane culte, adică cum zice românul, m-aș fi ros cu o oarecare știință.”*, 29 ianuarie 1888, St. doc. lit., IV, p. 230; *„Când cetește / Mihai / ce scriu eu, apoi sute de greșeli îmi găsește, însă eu nu mă prea supăr, căci știu bine că orice lucru trebuie să-l înveți, pe când eu singura carte ce am învățat e abecedarul. Cât am învățat, atâta știu.”*, 14/26 ianuarie 1888, Idem, p. 225) – și observăm ce se vede la prima vedere: aceste scrisori sunt un fel de raport pe care Henrietta se angajează să-l transmită din trei în trei zile (*„Eu, sub oricare caz va fi, vă voi înștiința tot a treia zi”*, 1 iunie 1887, p. 194, etc.), – dar sunt multe perioade mai lungi între ele. Chiar în deschiderea antologiei, în scrisoarea din 3/15 mai 1887 Harietta transmite: *„De luni, când v-am scris,/Mihai/ este mult mai bine Cum v-am scris în scrisoarea de la 1 iunie, așa voi urma a vă scrie tot a treia zi.”* Această scrisoare din 1 iunie încurcă lucrurile, pentru că suntem la 3/15 mai. Presupunem că este greșeală în text, și trebuie 1 mai, cu trei zile înainte de 3 mai. Ar fi fost foarte necesară această scrisoare, pentru că ne-ar fi dat informații asupra modului cum a ajuns Eminescu la sora sa, lucrurile nefiind tocmai clare, vezi mai jos. Scrisoarea următoare este din 12 mai și poetul este iarăși bine. Ar fi trebuit să mai existe o scrisoare pe 6 mai și alta pe 9 mai, ca să fie din trei în trei zile, cum se convenise – dar, fiind vorba de scrisori liniștite și liniștitoare, editoarea – care este chiar Cornelia Emilian – nu le mai publică. Situația se repetă în iunie 1887 ca și în iulie, august, septembrie etc. – încât se poate deduce că scrisorile în care se descrie sănătatea poetului, sau, mă rog, starea lui mai bună, sunt date la o parte. Se caută doar cele alerte, panicate, spăimoase.

Iată, așadar, viciul de fond al imaginii lui Eminescu: instrumentarul care a forjat-o și a fixat-o în conștiința publică este incomplet, folosit tendențios, și apoi scos din atenție după

ce a fost pus la lucru. Se folosesc scrisorile Henriettei după moartea ei – fără ca nimeni să se sesizeze; mai mult chiar: se ia din ele doar ce convine. Și încă: scopul direct este ca binefăcătoarea celor doi frați Eminescu să fie recunoscută de către lumea largă ca binefăcătoare. Stai și te întrebi: câte norme se încalcă în acest caz? Cum de a fost posibil să se petreacă așa ceva după moartea celor doi frați – în contul imaginii lor publice postume? Este evident că scoaterea dincircuitul public a cazului Cornelia Emilian trebuia să se facă, uitarea fiind cea mai blândă pedeapsă pentru ea. Numai că dobânda la această uitare necesară este... imaginea lui Eminescu bolnav de sifilis, sărman, sărac, cu înclinări de cerșetor... Această imagine n-a vrut să-și însoțească în uitare personajul care a forjat-o. Cauza? – Această imagine a fost folosită intens, de ea au beneficiat foarte mulți romancieri ori biografi ai poetului (biograful este, în fond, tot romancier la noi). I s-au adus chiar laude peste măsură acestei femei – și o face nimeni altul decât același I. E. Torouțiu, autorul impresionantului corpus de documente, al acelor 13 volume de „Studii și documente literare” supranumit „Hurmuzachele istoriei noastre literare”. Nu mai puțin de 20 de pagini de ditirambi îi dedică acesta în *Introducerea* la volumul V al acestui corpus (p. XLV – LXV), considerând-o salvatoarea lui Eminescu (e drept că nu singură, ci alături de doctorul Francisc Isac). Pe cât de critic va fi I.E.Torouțiu cu editorii lui Eminescu pentru că strică textul poetului – pe atât de înrobit este el acestor binefăcători ai poetului care nu făceau altceva decât să aplice o teorie abstractă la realitate.

Iar teoria era cea socialistă după care geniul nu poate conviețui cu ordinea statală și trebuie sprijinit de către masse. Astăzi, la atâta distanță în timp, vedem lucrurile mai limpede în privința vieții sociale a lui Eminescu. Cât a fost sub observația Junimii, poetul era ajutat cu sume de bani strânse în tăcere de către membrii clubului sau simpatizanți, fără zgomot public, fără chete pe străzi ori prin localuri. Din 1887, însă, după ce iese de la Bolnița de lângă Mănăstirea Neamț și este nevoit să se stabilească la Botoșani, Junimea nu-l mai ajută cu bani. Eminescu intră în grija cercurilor socialiste din

zonă – V.G.Morțun, C. Mille, Cornelia Emilian și tinerii elevi la pictură,etc. Aceștia sunt foarte dispuși să-l ajute, dar cum? – Aplicând doctrina socialistă la realitate, adică arătând răul social cu degetul, făcând din boala poetului caz larg social și de presă. O rețea întreagă de propagandă s-a țesut în jurul poetului, iar această distinsă luptătoare pentru cauza feminismului, care a fost Cornelia Emilian (*„dintr-o veche familie nobilă din Transilvania, Erdely de Medve, născută la Zlatna în 1840”*) – *„cu spiritul ei organizator lansează liste de subscripție în toată țara, tuturor prefecților și autorităților, precum și la particulari”* – cum exclamă aproape entuziasmat biograful ei, I. E. Torouțiu. Este vorba de cele 500 de liste de mai sus pe care apoi le-a urmărit cu atâta atenție și pasiune. Foarte bine, vom zice, dar de aici câștigă doctrina care crește și se întărește. Cornelia Emilian n-a făcut deloc dezinteresat această activitate; dimpotrivă – și o dovadă sunt chiar cărțile pe care le publică în 1893 cu marile ei realizări de teamă ca lumea să nu le treacă sub tăcere – și ca dulce târgul Ieșilor să nu fie scos din circuitul mondial al ideilor socialiste.

O energie impresionantă, într-adevăr. Dar, când pui în cumpănă Premiul Academiei Române, de 7.500 lei, pentru cea mai bună carte de literatură a momentului – un premiu care ar fi fost dat pe merit și pe tăcute – ce iese din această comparație? Când mai adaogi și pensia de stat, amânată nepermis de mult – ce iese în plus? Și când toate acestea le pui sub cuvântul lui Eminescu, mereu împotriva chetelor? Iată ce-i scrie poetul lui Al.Vlahuță, în ianuarie 1887, din Mănăstirea Neamțului: *„Dragă Vlahuță, Nu te pot încredința îndeștului cât de odioasă e pentru mine această specie de cerșetorie, deghizată sub titlul de subscripție publică, recompensă națională etc. E drept că n-am bani, dar aceasta e departe de a fi un motiv pentru a întinde talgerul în public. Te rog dar să desistezi cu desăvârșire de la planul tău, oricât de bine intenționat ar fi, de-a face pentru mine apel la public. Mai sunt destule alte mijloace onorabile pentru a-mi veni în ajutor, iar cel propus de voi e desigur cel din urmă la care aș avea vreodată recurs...”*. Aceste chete fuseseră, însă, deja programate, planificate – iar la 9 aprilie același an îl vor găsi pe Eminescu la Botoșani, la sora sa cea bună la suflet dar săracă și torturată

de conștiința destinului advers al neamului Eminovicenilor în general: „*pentru noi binele nu-i destinat*”, cum scrie ea la 24 august 1887, sau: „*Loviturile nenorocite ce totdeauna au persecutat toată familia noastră ne-a înrădăcinat pesimismul cel mai nemărginit, fără remediu și fără vindecări*”, 2 august 1887, etc. Această adevărată Antigona care a fost Henrietta pe lângă fratele ei este în același timp personaj și actor de tragedie, își cunoaște și își plânge destinul – dar și caută prilejul pentru asta, abia așteaptă să-l găsească. Mulțumește cu plecaciuni elegante pentru fiecare bănuț (stilul epistolar o prinde foarte bine – și este adevărată expertă în ilustrarea lui) și descrie cu amănunte cum îl cheltuiește. De asemenea, descrie cu lux de amănunte uneori boala fratelui ei.

V. „ANAMNEZA” HENRIETTEI

Cineva a avut curiozitatea să adune cu creionul pe marginea cărții lui I. E. Torouțiu (exemplarul din BAR) sumele notate de Henrietta în scrisorile ei de mulțumire – desigur, pentru a scoate în evidență mărinimia donatorilor – dar și pentru a verifica procesele verbale publicate de către Cornelia Emilian în cealaltă carte a anului 1893, ediția „Diverse” de care am amintit. Henrietta notează aceste sume cu grijă mare, dă chitanțe și intonează continuu aria mulțumirilor de felul acesta: *„Domnul Pompiliu îmi scrie să vă trimet o chitanță de primirea banilor. Vă alăturerez aici în scrisoare, mulțumindu-vă din adâncul inimei la toate Doamnele din Comitet pentru generoasa îngrijire ce-o aveți în nenorocirea ce se găsește iubitul meu frate...”* (12 mai 1887), sau: *„Nu găsesc cuvinte îndestul de a vă mulțumi de bunătatea D-voastră..”* (16 septembrie 1887), *„Sărut mânele părinților matala, complimente la toți și toate ce le cunosc...”* (24 august 1887, către fiica Corneliei Emilian), etc.

Astăzi, când citim cu un ochi mai rece aceste calde mulțumiri, ni se pare mai interesant să contabilizăm și noi ceva din categoria acestor exactități, dar ne duce gândul la cât mercur i-a administrat Henrietta fratelui ei – menționând că el nu lăsa pe nimeni altcineva să-l doftoricească și ei înseși îi trebuiau uneori ore întregi să-l convingă să primească medicamentul (*„Astăzi s-au decis doctorii să-l transporte pe Mihai iarăși la mine, văzând că numai eu pot să-l fac să ieie doctorii ori să mănânce ceva”*, 3 mai 1887; Henrietta ședea la Botoșani în gazdă, în același imobil în care locuiau un domn Frangolea – probabil fratele Eugeniei Frangolea, veche prietenă a Veronicăi Micle, poetă și ea; tot în Botoșani locuia fiica Veronicăi, Virginia, care se va căsători cu Eugen Gruber, fostul suplinitor al lui Eminescu la Liceul comercial din Iași, în 1887-1888, devenit între timp titular; poetul venise în urbe la 9 aprilie – dar rezultă, din această scrisoare, că nu a tras direct la sora lui, sau a încercat să vină la ea dar apoi a plecat și s-a apropiat de unul dintre prietenii mai vechi, eventual și-a căutat și el o gazdă; acest moment al vieții sale, cu fixarea în urbea natală, nu este

rezolvat încă – biografii fiind foarte curioși să numere banii din chete și aproape indiferenți la preumblările prin lume ale poetului). „Anamneza” Henriettei, sau fișele ei de observație ca infirmieră a lui Eminescu, începe la 3/15 mai 1887, când consemnează programul ce va urma: *”Doctorii mă asigură, de 2 ori pe zi mă vizitează, spesele sunt numai trăsura care este birjă, că în câteva zile are să-și vie cu totul în sine. Susțin cu toții că este la cap o rană ca la picioare, din a cărui cauză nu poate articula nici un cuvânt. De toată persoana se teme, fie bărbat sau femeie, numai de mine nu.”*

Am putea prelua numai ce ne interesează din aceste scrisori, și să alăturăm enunțuri după enunțuri într-o demonstrație de texte. Preferăm, însă, trecerea prin fiecare din ele, cronologic, urmărind firul roșu al bolii lui Eminescu – și elementele imediat interesante. Ne punem, astfel, în situația celui care străbate prima oară un drum, adunând impresii de moment pe canavaua informației generale de care dispunem deja. Desigur, este tot o demonstrație – pentru că, pe de o parte, pornim din teoriile noi ale doctorilor Ion Nica și Ovidiu Vuia care neagă sifilisul ca boală a lui Eminescu – și pe de altă parte revenim asupra acestor scrisori, pe care oricine este interesat de boala poetului le-a parcurs cel puțin o dată cu ochii deschiși și mintea la pândă. Este, însă, o demonstrație mai întâi pentru noi înșine, adică o reverificare – la care invităm și cititorul dornic să afle lucruri noi și să facă legătura între ele.

Mercur și pucioasă

12/24 mai: *„În ziua care ați avut bunăvoința a-i trimite 200 franci am chemat doctorul pentru ranele de la picioare. Ordonanța este de 3 ori pe zi, iod de băut, și extern unsuri în baie fiartă cu romaniță (mușețel). Azi sunt 6 zile de când este în cură, progresul este până în momentul de față foarte mic. Cu mintea este cu totul bine, numai în grijă că ranele de la picioare ar fi o boală incurabilă. Doctorul îl asigură că de va mântui medicamentele să meargă la Lacul-Sărat să facă băi de glod și-i garantează că va fi pentru totdeauna sănătos. Pentru momentul de față atât vă pot detalia*

că, de când șede la mine, de la 9 aprilie, e cu mult mai liniștit și a scris trei poezii.” Încă nu intră în discuție mercurul, se vorbește, însă, de un singur doctor – nu „doctorii” ca mai sus – probabil că s-a stabilit medicul curant. „Ordonanță” înseamnă „rețetă”. Zice că stă la ea de la 9 aprilie, dar vezi mai sus, la 3 mai, când de fapt pacientul a revenit la ea („iarăși la mine”). În numai șase zile de cură cu iod și mușețel vedem că mîntea se limpezește.

19/31 mai: lungă scrisoare de mulțumiri și proiecte (mai ales pentru cura de la Lacul-Sărat pentru care roagă să i se trimită bani). Nimic despre boală, deci tot nu intervine mercurul în medicație.

27 mai/8 iunie: *„Bietul Mihai a ajuns în starea cea mai teribilă care poate să fie. Numai pe mine mă cunoaște, ieri a avut furie îngrozitoare. Domnul Frangolea ce locuiește tot în casa asta a avut bunăvoința a mă ajuta în toate privințele alergând după toți doctorii cari au ținut un consiliu 3 ore și rezultatul a fost că toată pierderea lui mentală este din boala fizică adică totala stricare de sânge. Azi i-am injectat morfină prin răni și s-a liniștit cu totul. D-zeu să aibă milă de mine și să mi-l dăruiască în sănătate, așa cum a fost în săptămâna trecută în care mă simțeam cea mai fericită dintre muritori...”* (continuă la fel). Lipsesc scrisorile de „săptămâna trecută”, când bolnavul se simțea mai bine; desigur, pe editoare nu au interesat-o. Se apropie acel 14 iulie când se va ține un consiliu la Iași pentru boala lui Eminescu.

1/13 iunie: *„De astă noapte lui Mihai îi este mai binișor. Sub o cură foarte serioasă. Fricțiuni cu mercur într-o cantitate enormă, iod de 6 ori pe zi. Doctorii mă asigură că în 15 zile mi-l va da cum a fost venit de la Neamț. Deie bunul D-zeu să fie drept, că pierderea lui mintală este din stricarea de sânge totală, asta este foarte adevărat. (...) de ieri am putut să-l hrănesc, astăzi l-am plimbat o oră pe câmp, cu mare greutate l-a putut medicii să-l despartă de mine. (...) boala lui, ori aici sau la Viena cura este tot aceea, adică iod, mercur, Țitman; cît ceea ce privește apele minerale, care conțin mai mult iod acelea sunt folositoare (...) Cât despre fricțiuni și luarea iodului sunt mulțumită că m-ascultă și că face orice-l rog...”. Nota lui I. E. Torouțiu la Țitman: „Decoctul lui Ziettmann, care se folosea ca medicament împotriva sifilisului în stadiul terțiar, cu efect laxativ și transpirativ.” Vom înțelege mai jos că iodul este necesar*

pentru dezintoxicarea de mercur – de aceea dozele sunt simetrice. Venit de la Neamț la 9 aprilie, aceea este data de referință a stării lui de sănătate: atunci era normal, peste o lună și jumătate (de tratament?) devine bolnav.

4/18 iunie: „... bietul Mihai, pe care l-aș fi calicit fizic din nou scoțându-l afară, cu fricțiunea de 4 grame de mercur; era un vânt răce ca toamna, cura lui nu-i permitea cea mai mică răceală. De astă noapte a început a vorbi, fața îi este cu totul senină, a mâncat singur, la medicamentul Țitman a zis: „Nu pot lua, este foarte greșos”. Părerea mea este că fricțiunile cu mercur în fiecare zi un gram mai mult l-au agitat mai mult decât medicamentele pe care le ia aproape de 40 de zile. (...) O singură grijă mă persecută, este să nu aibă paralizie la beșica udului, căci a 7-a zi este astăzi de când nu simte de fel ce-i cu dânsul. Doctorii mă asigură că provine pur și simplu din fricțiunile cu mercur.” Ne vom aminti că și în „anamneza” doctorului V.Vineș, din primăvara lui 1889, și în raportul din 23 martie 1889, este menționată incontinența urinară. Poate fi efectul medicamentului lui Ziettmnn, vezi mai sus. Dacă vom începe să adunăm, înțelegem că pe 1 iunie doza de mercur a fost de 1 gram – iar până pe 4 iunie a ajuns de 4 grame. Prima doză era deja „o cantitate enormă”, cum înțelege Henrietta.

18/24 iunie: „Douăzeci și una de zile nu am fost în stare de a-i da ceva în gură să poată mesteca, de două zile azi mănâncă o bucățică de carne, deși foarte mică, însă i-a cauzat mult bine. Vorbește, cunoaște, se simte însă este foarte slăbit. (...) V-am scris și vă repet că numai fricțiunile cu mercur l-au adus în bună-stare, în toate simțirele. Medicamentele, numai bani cheltuiți în zadar, voi urma și la băi fricțiunile în toată regula. Sunt fericită din zi în zi cum merge. (...) Zilele cele când nu putea nici vorbi, Isac susținea că boala lui este foarte gravă din necăutare, dară nu-i mortală că n-a ajuns la ciolan...”. După algoritmul propus (zicând că din trei în trei zile va scrie), lipsesc cel puțin trei scrisori, acelea despre care amintește: „V-am scris și vă repet că...”. Este tocmai zona doctorului Isac, acum numit prima oară – deci, în scrisorile lipsă s-ar fi putut găsi împrejurarea în care acesta devine medicul curant al poetului. Reconstituim aici această împrejurare, după altă scrisoare a Hanriettei: „Cred și sunt convinsă că doctorul Isac are să-l vindece. Poate veți zice de ce nu l-am chemat

decât în timpul din urmă, iată de ce: El este bolnav de inimă, bătrân și s-a abzis cu totul de a face vizite, la nimeni. Văzând că eu am căzut bolnavă, cunoscând adevărata mea durerece o port fără nici un ajutor, l-a mișcat moralmente așa de tare, că s-au hotărât a-l căta el singur, la care binefacere ce manifestează în fiecare zi, pot zice pozitiv că azi, de este Mihai în viață, numai lui Isac o datorește, și ne va rămânea, lui Mihai și mie, în tot restul vieții ca ceva sfânt numele lui. Întreabă mata singură, de oricine voiești, merge Isac la vreun bolnav? Chiar când s-a făcut domnului P. consult la spital, de a voit Isac să meargă. Pentru prima oară în viața mea regret amar că nu posed bani să-l pot căuta trei ani de-a rândul cum zice Isac, fără a apela nicăieri.” (23 iunie/5 iulie 1887). Așadar, Henrietta este cea care l-a convins pe doctorul pensionar să aibă grijă de fratele său. Când ea însăși îl va prelua în grijă proprie pe Miron Pompiliu (probabil, acest „P.” de mai sus), motivând că are experiența cu fratele său, doctorul Isac se va revolta, va refuza categoric s-o mai secondeze (dar în cele din urmă va veni și pe lângă acesta). Era polonez – iar servitorul pe care Hanrietta îl angajează să aibă grijă de ale casei este tot polonez – desigur, cunoștință cu doctorul. Pe Henrietta o mai ajută o femeie, de asemenea plătită, care spală încontinuu rufe: înțelegem încă odată că boala este grea și destul de incomodă (și raportul din 23 martie 1889 spune: „...ceea ce reclamă o îngrijire continuă”).

Cât despre mercur, presupunând că doza a rămas la 4 grame pe zi – se fac, până acum, 80 de grame în total trecute prin trupul bolnavului – desigur, cu iodul adiacent.

20 iunie/2 iulie: „Mihai se află foarte bine în tot feliul fizicului. Patru fricțiuni de șapte grame de mercur mai are să facă, pe urmă o baie de pucioasă, pe urmă o pauză de două zile și vom putea pleca la Lacul-Sărat. Având deplină convingere că se va face cu siguranță bine. Ordonanța medicilor este ca să mai iau cu mine două zeci fricțiuni de mercur, fiecare de 4 grame. Băi să facă treizeci și cinci calde, să-i evaporeze mercurul ce i-ar produce mai târziu o slăbiciune urâcioasă. Sincer vă scriu, dragă domnișoară, că nu m-am așteptat la așa progres favorabil în tot corpul lui, ce i-a produs opt fricțiuni de 7 grame, pentru care a ținut șase medici consiliu de s-ar putea să nu întrebuințeze. Bătrânul doctor Isac a executat singur el opt fricțiuni și l-a scăpat pot zice în toată puterea cuvântului chiar de la

moarte. Nu-ți pot descrie crizele ce le-a avut la a patra fricțiune. De frică și de supărare am căzut iarăși bolnavă la pat, de nu v-am putut scrie atâtea zile. Mulțumesc lui D-zeu că a scăpat cu totul, poate merge, se simte bine, este foarte cuminte: numai slab, are fața așa de curată cum n-a fost bietul de patru ani, de când este bolnav. Vă rog din inimă a avea bunătate a trimite bani peste câteva zile. Miercuri în 24 mântui fricțiunile, pe la 28 să putem pleca pozitiv...". Este, probabil, una dintre cele mai importante scrisori din punct de vedere medical, putându-se determina doza și efectele ei în timp. Reținem că a fost un consiliu de șase medici pe tema „de s-ar putea să nu întrebuițeze” – adică, în termeni actuali, dacă poate fi evitată doza atât de mare – și că „bătrânul doctor Isac a executat singur el opt fricțiuni” adică le-a prescris pe propria răspundere și a supravegheat-o pe Henrietta la efectuarea tratamentului (pentru că numai ea se poate apropia de bolnav). În scrisoarea imediat următoare Henrietta va fi mai explicită: „De cum v-am scris c-au ținut șase medici consiliu, de s-ar aplica 7 grame de mercur; ei s-au retras. Isac a zis că dă garanție de sănătatea lui Eminescu. A doua zi s-au și publicat în Curierul de Botoșani că veteranul doctor Isac a luat în cură pe Eminescu.” Rezultă că șase medici au ținut consiliu și n-au avut curaj să dea această doză – iar după ei a venit doctorul Isac, al șaptelea, și el și-a asumat o răspundere specială.

La cele circa 80 de grame de mercur scurse se mai adaugă vreo 50 – și mai stau în așteptare alte 80 de grame. Această doză mare va determina, în curând, consultul de la Iași – care, însă, nu este ceruit de către Henrietta ci de cineva care se îndoiește în privința lui „de s-ar putea să nu întrebuițeze” de mai sus. Nu e exclus ca doctorul Isac să fi fost pur și simplu reclamat la Iași pentru acest curaj de a face doze de mercur de 7 grame, sau ca acel Comitet de doamne să fi intrat în alertă și să fi provocat consultul..

23 iunie/5 iulie: „Epistola D-voastră am primit-o în momentul când a plecat Doctorul Isac în Bucovina, la o moșie a domniei-sale, pe două sau trei zile, din a căruia cauză nu vă pot trimite certificatul în epistula asta. Principala părere a lui Isac e de a merge nenorocitul meu frate la Lacul-Sărat. Mi-a scris Domnul Pompiliu să viu cu Mihai la Iași să-l pun în salce. Doctorii au râs, zicând că asta i-ar fi

ajutat cu mulți ani înapoi, dar e prea târziu: numai cu fricțiuni de mercur și Țitman interior îl poate scăpa. Băile sunt neapărat necesare de a evapora mercurul prin apă minerală, să nu ajungă a se paraliza peste un timp oarecare. (...) Să mă lăsați cu toții a-l căuta serios, măcar acum când s-a tras el din instinct la mine. De patru ani el este nebun, numai din sifilis încarnat ce este în corpul lui. Oare n-a știut toți pretinșii săi amici, de nu li-a venit în minte să-l puie în salce de a ajuns în starea de a-i pune șapte grame de mercur pe corp? (...) Mai de timpuriu nu ar fi reclamat boala lui așa de mari cheltuieli, dar acum este ceva îngrozitor! Șase franci și patruzeci de bani purgativul pe zi, opt franci pe o zi jumătate Țitman care îl ia în interior, patru franci fricțiunea, un franc cincizeci bani pucioasă în baie, servitorul cincizeci franci pe lună, și încă am avut noroc că a venit cu azi cincisprezece zile în simțire și am putut da drumul femeii, care sta în permanență de spălal **vrea să spună că de 15 zile, „cu azi 15 zile”, bolnavul și-a venit în simțire și nu mai e nevoie de femeie să spele.** Cheltuielile se urcă la douăzeci franci și douăzeci și cinci bani pe zi, fără să plătesc lui generosul și nobilul Isac, decât numai birja, că el nu ține trăsura. Dacă nu se poate să-mi trimiteți bani până nu voi trimite certificatul doctorului, voi mai aștepta până se întoarce el din Bucovina. Eu nu-s contra, îl duc și la Viena, numai bani vor trebui dublu și tot acest rezultat are să ia, zice doctorul, când în toate părțile lumei boala lui Mihai tot un fel se caută și mai mare progres face boala într-un institut care în fond este pentru doctori mai mult practica decât interesul moral”

Este clar că în scrisoarea domnișoarei Cornelia S. Emilian, care lipsește desigur din antologie, i se cerea Henriettei relații despre doctorul Isac precum și certificatul acestuia prin care semna că-și asumă răspunderea pentru cele 7 grame de mercur. Comitetul din Iași nu glumește, vrea să-l tragă la răspundere pe doctor – iar acesta, cum vedem, tocmai acum lipsește din urbe. În lipsa doctorului și a certificatului, Henrietta, fată simplă dar adâncă în cugetări, spune „principala părere” a lui – și anume: remediul obligatoriu pentru o doză atât de mare, adică băile de la Lacu-Sărat. Ea înțelege corect că se mărește doza cu singura condiție ca să se facă aceste băi care îl vor dezintoxica pe poet de mercurul asimilat. Gândește normal,

ca omul de la țară: ai într-o parte otrava, adică mercurul – și în cealaltă antidotul, sau leacul – adică sulful dar mai ales băile; în acest caz este evident că antidotul este mai important decât otrava și la el te gândești mai întâi, adică asta este „principala părere a lui Isac”. De unde să știe biata Henrietta că acest Comitet de la Iași pregătește consultul medical din 14 iulie? În aceeași scrisoare a domnișoarei i se arată, probabil, Henriettei că se are în vedere o tratare a lui Eminescu în străinătate, acolo unde el a mai fost (vezi și mai jos). În același timp, Henrietta primește o scrisoare și de la Miron Pompiliu. „Darea în salce” este explicată de I. E. Torouțiu în notă: *„Modul primitiv de a încerca vindecarea de maladia sifilisului prin fumuri mercuriale. În salce s-ar fi pus și A. D. Xenopol...”*, p. 306. În loc de a discuta realitățile textului, cum i-ar fi stat bine, I.E.Torouțiu face paradă de erudiție – ceea ce este bine, desigur, dar nu e suficient. El este mai încredințat decât Henrietta că bolnavul suferă de sifilis. Altfel, ar fi trebuit să observe că se apropie acel important 14 iulie cu consultul de la Iași, să-și dea seama că doctorul Isac lipsește cu scop din Botoșani și nu-și scrie nici certificatul, să atenționeze că Henrietta face partidă separată cu acest doctor, etc. Desigur, dacă pornești de la premiza că aceasta este boala – raționamentul este corect. Dar... diagnosticul a fost, oare, pus corect?! Astăzi nu mai crede nimeni dintre medicii care s-au ocupat de boala lui Eminescu în acest diagnostic. Interesantă este observația pe care o reține fata: dacă nu face băile la timp fratele ei riscă să „ajungă a se paraliza”. Diagnosticul final pus de contemporani pe boala lui Eminescu (și păstrat inclusiv la G. Călinescu) este acela de „paralizie generală” – ceea ce poate să însemne că ei erau conștienți deomiterea antidotului în cazul tratamentului poetului. Mai simplu zis, în aprilie 1888 el fuge la București, împreună cu Veronica Micle, după alte reprize lungi de intoxicare cu mercur (vom vedea că doctorul Isac nu renunță la teoria sa) – în loc să meargă urgent undeva la băi pentru procedeul de „evaporare a mercurului prin apă minerală”, cum înțelege Henrietta.

Cât despre prietenii care trebuia să-și dea seama mai din timp de ce suferă poetul, tocmai aici este problema: nici cei direct implicați nici medicii de la Viena n-au recunoscut

sifilisul. Mai mult, la Viena, în clinica doctorului Leidesdorfer, potul s-a însănătoșit în câteva luni de zile numai cu tratament de odihnă, adică prin stoparea mercurului pe care și doctorul Șuțu i-l administrase în 1883 la București. Studiile lui Ovidiu Vuia pe această temă sunt edificatoare. Ele se bazează, între altele, și pe un document foarte important: descrierea lui S. Freud, viitorul mare psihanalist, privind tratamentul aplicat bolnavilor, prin 1884-1885, de către doctorii de la sanatoriul unde a stat și Eminescu: odihnă, hrană îndestulătoare, supraveghere continuă, socializare – fără prea multe medicamente, iar acestea constând mai ales în purgative, ceaiuri ușoare, etc. Scrisoarea lui S. Freud a fost semnalată și comentată de Ovidiu Vuia, iar apoi reluată în întregime cu un larg comentariu de Ion Filipciuc.

Consultul de la Iași

28 iunie/10 iulie: „...Doctorul nu s-a întors încă din Cernăuți. Din cauza lui nu pot azi pleca, nu am curaj până nu mi-a zice el. Mihai este foarte bine, numai e slab. Aseară au mântuit și baia de pucioasă.(...) Observ că cum se supără boala îl necăjește și mai tare.” Hanrietta încă nu știe că se pregătește să meargă la Lacu-Sărat – dar va ajunge la Iași, la consultul medicilor de acolo.

16/28 iulie: „La Pașcani, lui Mihai i-a venit mare slăbiciune, de ne-am speriat. La Verești ne-am despărțit. Nu sunt în stare a vă descrie impresia lui și a mea. (...) Ah! De s-ar ținea de cuvânt domnul Focșa să ne înștiințeze îndată din Viena, cum a ajuns. Eu de la gară m-am dus direct la Isac, mi s-a spus că doarme. La cinci ore a venit la mine. Cea mai mare bucurie am citit pe fizionomia lui. Că l-a dus la Viena, el zice că de l-ar căuta doctorul bine, el mă asigură că-l trimite la Aachen, că nu crede el că n-a pătrunde doctorul din Viena că cea mai mare grijă este capul lui Mihai. El susține că cu rana ce o are la cap este espus a se paraliza creierul. De doctorii din Iași mai zice că sunt..., o știe de când l-a trimis la Neamț și nu s-a interesat nici unul de boala lui, care chiar de nu se suia la creier și totuși era pierdut. De șederea în Tătăraș l-a frapat așa

*de tare, de a strigat... de am tresărit! Ei au voit să facă practică cu dânsul, cu siguranță! Doctorul Isac a plecat azi la Viena. Mi-a promis că, cum va ajunge, mi-a scrie cu care doctor l-a consultat și ce rezultat a luat. El pe toți Profesorii specialiști îi cunoaște personal, Dumnezeu să aibă milă să-l scape! ” Cuvintele lipsă din text – fie n-au putut fi descifrate, fie au fost evitate de editor – care s-ar fi cuvenit să aducă minima informație necesară înțelegerii acestei scrisori atât de derutante a Henriettei. Preluăm aceste informații din cealaltă carte, Mihai Eminescu: *Diverse* (este republicat un articol din ziarul „Liberalul”, Iași, 18 iulie 1887):*

„...La 13 iulie Eminescu, însoțit de sora sa și de d. Grigore Focșa doctorand de aici a sosit în orașul nostru cu trenul accelerat de la ora 1 p.m. primit fiind la gară de doi vechi amici ai săi, cari l-a condus la casele d-lui prof. Ștefan Emilian unde sara poetul a fost găzduit. A doua zi la ora 11 a.m. a avut loc în casele d-lui Ștefan Emilian un consult, la care au luat parte d-nii medici:

- Dr. Filipescu, medic primar al orașului Iași*
- Col.dr. Otremba, medic șef al Corpului al IV-lea de armată*
- Dr. Riegler, profesor la facultatea de medicină*
- Dr. C. Botez*
- Dr. Negel*

Deși mai mulți din acești domni medici aveau să plece din Iași încă din 13 iulie, totuși și-au amânat plecarea pentru a putea asista pe poetul nostru.

În urma unei cercetări minuțioase la care l-au spus pe Eminescu, medicii au ajuns la convingerea că sănătatea lui nu e de loc alterată și că trebuie să-l supună unui tratament radical numai în ce privește boala lui cea neglijată, care se manifestase la picioare.

Concluziunea consultului a fost: Să se trimită pe Eminescu la băi la Halle cu care ocaziune va putea fi supus unui consult de specialiști din Viena și anume de către medicii: Dr. Neuman, Dr. Nathnagel și Dr. Meinert. După terminarea băilor sau poate chiar în același timp trebui a i se face lui Eminescu un tratament radical...” (urmează situația banilor, îndemnul la grăbirea returnării celor 500 liste de subscripții, etc.; textul este, mai mult ca sigur,

un comunicat oficial al Comitetului de femei organizat de către Cornelia Emilian).

Acest text este foarte important și pune sub semnul întrebării (*definitive?*) diagnosticul de sifilis susținut cu atâta fervoare și mercur de către doctorul Isac. Importanța lui vine din faptul că medicii numiți sunt mari personalități medicale și publice – între ei, un medic militar cu gradul de colonel. Ce bârfește doctorul botoșănean (cuvântul său din textul Henriettei nu este redat) despre Iuliano și Bogdan, medicii care l-au trimis în 1886 pe Eminescu la Mănăstirea Neamț, nu se potrivește de loc față cu acest colonel doctor ori cu profesorii universitari care-l însoțesc în diagnostic. „Consultația” lor este, de asemenea, publicată în cartea *Mihai Eminescu: Diverse* – și ne amintim că cereau:

„1. Să se ducă /Eminescu/ într-o localitate apropiată de oraș, și anume în Tătăraș, spre a putea fi controlat cât se poate mai des de un medic;

2. Să se facă mai întâi un tratament local și după aceea să se reînceapă tratamentul anti-syphilitic.”

Boala este, deci, la picioare – nu la cap. Exclamația doctorului Isac: „cu rana ce o are la cap este espus a se paraliza creierul” – sună ca replica disperată a unui personaj de tragedie: „-Antidotul! -Antidotul!” Este, adică, nevoie urgentă de dezintoxicarea corpului care a fost scăldat până acum în mai bine de o jumătate de kilogram de mercur. Și totuși, ciudatul medic pensionar din Botoșani se ia după Eminescu la Viena având, poate, cine știe ce lucruri importante să le spună chiar și profesorilor de acolo, pe care-i cunoaște „pe toți” – sau pentru a-și susține propria teorie în privința bolii lui Eminescu și a vindecării sifilisului în general.

Înțelegem, astfel, din scrisoarea Henriettei că poetul a plecat direct de la Iași la Viena, n-a mai rămas în Tătăraș (probabil că medicii au înțeles urgența dezintoxicării) – și știm că el va sta la băi, la Halle, până în septembrie, aproape două luni de zile. Va veni însănătoșit – dar va ajunge tot pe mâna doctorului Isac și a „ajutorului” său neprecupețit Hanrietta.

Se ridică, însă, o altă întrebare: de ce publică doamna Emilian aceste scrisori care se contrazic flagrant cu realitățile

medicale pe care tot ea le publică în altă carte? Din confruntarea de până acum a textelor reiese un „personaj negativ” al poveștii, acest doctor Isac care crede fantasmagoric în sifilisul lui Eminescu și într-o metodă anume de tratare a acestei boli. Mai reiese, apoi, o docilă elevă a sa, care se întâmplă a fi chiar sora lui Eminescu – și care aplică asupra fratelui ei metodele ce i se predau. Să fie, oare, intenția editoarei aceea de a-l arăta ccu degetul pe medic prin scrisorile Henriettei? Vom urmări și acest sens al cărții, desigur.

2 august 1887 – scrisoare către Cornelia Emilian-Fiica, de la Lacul-Sărat unde Henrietta merge singură. Știe că Eminescu a ajuns la băi, la Halle, și vorbește despre o scrisoare a doctorului Boghean. În context:” *Acum pot scrie, că el /Eminescu/ totdeauna zicea că-l enervează foarte tare că nu știu a scrie.*” Este adevărat, nu prea știe să scrie, probabil că Eminescu a ascultat-o citindu-i unele scrisori și se va fi enervat.

24 august/5 septembrie: Revenită la Botoșani, își așteaptă fratele

27 august/8 septembrie: Citind scrisorile primite în lipsa ei de acasă, este foarte mirată cât de mult s-a cheltuit până acum cu Eminescu. Probabil că i se trimisese un raport de cheltuieli.

1 septembrie: Abia ajuns acasă, Eminescu este foarte obosit după drum. *„Doctorul Isac mi-a spus că băile au să-i facă foarte rău, fizic și moral, depărtat de mine. Pe când aici, la sfârșitul curei, după câteva zile de repaus, fizic și moral, am să văd un progres neașteptat. Este drept, pozitiv.”*

12/24 septembrie: *„Mihai se află destul de bine, doctorul Isac n-a venit încă din străinătate. Eu îl caut după ceea ce mi-a zis el, că cum se va întoarce de la băi iarăși cura cea serioasă s-o urmez, numai diferența cu gradul de mercur, de jos în sus urcat. Sper că-l voi vindeca și a da Dumnezeu ca poveștile lui d-nu Bogheanu și Focșa vor rămâne tot povești.”* Nu știm despre ce este vorba în aceste „povești” – dar cei doi sunt doctori și, desigur, susțin punctul de vedere al consiliului din Iași – pe când ea revine tot la tratamentul lui Isac. Nici chestia cu mercurul nu o înțelegem – dar aflăm că s-a revenit la el. Mai spune că vrea să se mute la Iași și cere să i se găsească o gazdă – desigur, pentru a respecta indicațiile date la 14 iulie.

16/28 septembrie: „...Ieri a venit doctorul Isac din străinătate, și în dată a venit să-l vadă. Tot cu părerea de mai înainte a rămas, că are să se vindece cu totul, zicându-mi că va da cu numele lui un articol, descriindu-i toată boala, și că profesorii ce l-au căutat sunt în cea mai mare eroare, zicând că ar fi bolnavă mintea. Că Isac are rezon, este probabil cu totul. Cum am întreprins cura prescrisă de el, cu totul este bine; ba ieri mai că era și dispus să poetizeze o copilă de 9 ani, ce este foarte frumoasă. Mare dorință am să aibă vreunul din Comitetul lui vr-un interes la Botoșani, să-l vadă, și apoi s-ar convinge că numai ticăloșia de sifilis îl face să îndure atâta.” Nu se înțelege cine „zicând că ar fi bolnavă mintea”, doctorul Isac sau cei care sunt în eroare? Înțelegem, însă, că Henrietta ar vrea să vină unul dintre medicii care au dat „Consultația” de la Iași și să vadă progresele metodei Isac, eventual să stea de vorbă cu acesta, să se lămurească între ei. Ea spune ce vede – și vede că mercurul face bine la sănătate toamna. Doctorul Isac, cât despre el, situația devine alarmantă. A fost mai întâi contrazis de un consiliu de șase medici din Botoșani – și a luat pacientul pe cont propriu, garantând că-l va salva; a fost a doua oară contrazis de un grup de medici universitari la Iași – și iarăși nu vrea să cedeze. Singura scuză este și singurul său argument: a devenit medicul curant, adică îl vede zilnic sau aproape zilnic pe pacient de câteva luni, este cel mai apropiat de trupul lui.

22 septembrie / 4 octombrie: „În ceea ce privește pe doctorul Isac, el mi-a prescris cum să-l caut, încât executarea mea /nu/ este mai mult decât știința lui. De mi s-ar permite apoi, eu singură aș scrie rețeptele lui, așa de bine mi s-a întipărit în memorie toată diagnoza boalei și esecutarea ei. (...) Despre sănătatea lui Mihai sunt din zi în zi mai mulțumită, deși Isac spune că după două luni are să se facă progresul ce-l cunoaște el, atât al băilor de la Halle cât și al curei.” În final cere iarăși să i se găsească o gazdă la Iași ca să fie mai aproape de ceilalți doctori. Poate că aici greșește, totuși, Comitetul de femei din Iași: Eminescu trebuie rupt de sub influența doctorului Isac. Tot cu chirie stă și la Botoșani – și-ar putea muta gazda la Iași fără mari dificultăți.

2/14 octombrie: „Scuzați vă rog că nu v-am scris așa de multe zile. Cauza este că, văzând din scrisoarea D-voastră că nu mă pot

muta la Iași, am fost silită a aștepta pe jidovul care a luat casa în chirie a inginerului ce locuiesc eu. M-am învoit a sta în două odăi până la Sf. Gheorghe cu două sute nouăzeci și cinci de franci. (...) Altfel ne găsim foarte bine, atât eu cât și Mihai. Contez și sperez că la primăvară veți rămânea cu toții mirați de minunea ce a făcut doctorul Isac cu el. (...) B. iarăși a scris o minciună în Curier venind îndată și rugându-mă să nu mă supăr că el priește lui Mihai și numai cu minciuni va putea face pe Domnii din Botoșani să stăruie la Ministeriu. Doctorul Isac s-a înfuriat de minciuna lui, zicându-i că, de nu va reuși, apoi are să-l compriomiță de fața tuturor. Mihai nu numai că urmă de rană n-are nicăieri, dară este cu totul bine, veți vedea chiar ce a scris la o societate în București. De aceea doresc din inimă să trăiesc lângă D-voastră, că tare m-am săturat de oamenii de aici fără inimă și fără caracter.” Nu avem, din păcate, scrisoarea prin care i se motivează Henriettei de ce nu poate să se mute cu fratele ei la Iași.

Asemenea lipsuri pot avea motivații mai serioase – de pildă, este posibil ca lui Mihai Eminescu să i se fi interzis șederea în Iași, pentru tulburențe publice, să zicem. În 1886 el fusese consultat de doi medici la arestul poliției și trimis la Mănăstirea Neamț, în aceste condiții: „*Subsemnații doctori în medicină de la facultatea din Paris etc., în urma requizițiunii d-lui Prim-Procuror, din 5 noiembrie 1886, de a consulta starea mintală a lui Mihail Eminescu, mergând la arestul preventiv al despărțirii 1, unde se află pacientul, din interogatoriul și conversația avută cu Eminescu am putut constata că el suferă de o alienație mintală cu accente acute produse probabil de gome sifilitice la creier și exacerbate prin alcoolism; starea lui e periculoasă atât pentru societate cât și pentru el însuși și este neapărată nevoie de a fi internat în o casă specială spre cercetare și observare pe un timp limitat, după socotința medicului curant. Dr. Iuliano, Dr. Bogdan, Iassy, Noemvrie 6”* (act publicat de N. Zaharia în 1923). Acesta este actul medical care atârnă ca o tinichea de plumb la gâtul lui Eminescu – și concluziile lui se reverberează în mai toate biografiile care i s-au dedicat. El este contrazis mai întâi de bunul simț – pentru că Eminescu la Mănăstirea Neamț s-a simțit bine după toate mărturiile documentare – și apoi de consultul universitar din 14 iunie 1887, organizat

de Cornelia Emilian cu cele mai importante personalități medicale ale Iașului. Ce puteau să constate, în fond, medicii Iulano și Bogdan, convocați în grabă de Prim-Procurorul urbei și luându-i „pacientului” un interogatoriu” după care a avut cu el o „conversație”? Poliția, însă, avea de lucru pentru că „pacientul” era consemnat, ca un individ periculos pentru societate.

Când a fost la Iași pentru consult, pe 13 iulie 1887, am văzut că el a fost condus de doctorandul Focșa și așteptat în gară de „prieteni mai vechi” – iar apoi a fost tot timpul însoțit de cineva – iar la Tătăraș, cum i-au recomandat medicii, n-a mai locuit.

Trebuie spus că textul lui Scipione Bădescu din *Curierul de Botoșani* a făcut ocolul întregii prese românești (el mințea că Primăria Botoșanilor i-ar fi tăiat pensia de 120 lei lunar lui Eminescu, și cerea să se revină asupra deciziei). În 1887 Eminescu n-a publicat nimic în presă. Asta, dacă nu cumva Henrietta, neatentă la cuvinte și gramatică ca de obicei, se referă la doctorul Isac și intenția lui de publica studiul promis despre Eminescu. De ce s-a înfuriat doctorul Isac, iarăși nu se înțelege – și, mai ales, pe cine are să compromită minciuna lui Scipione Bădescu: pe Scipione Bădescu însuși, pe Eminescu – sau pe doctor (care făcea parte din consiliu, cum aflăm din alte scrisori)?! Importantă este precizarea că rănila poetului s-au închis definitiv. Rezultă că tratamentul local, prescris și de medicii din Iași la 14 iulie, a dat roade.

18/30 octombrie: „Mihai este foarte bine, de aceea vă rog fiți bună ca totdeauna și rugați pe domnul Savul să publice mulțumiri lui doctorul Isac, de bunătatea cea ne mărginită. Cum va /vor/ fi mai măgulitoare, că-i leah și îi place a fi lăudat, deși în fond a făcut adevărată minune cu știința, mai probabil decât Cristos. (...) Mihai stă toată ziua în casă, că nu are voie să iasă afară. Fricțiunile, în număr de cincizeci, le mântui miercuri. Băi de pucioasă tot trei pe zi, numai cu constipația este o muncă mare și pentru el și pentru doctor. Isac are mare speranță să iasă din mâinile sale cu totul sănătos, că mințea este o adevărată minune.” Începem să numărăm iarăși gramele de mercur... Henrietta atribuie lui Isac...

însănătoșirea fratelui ei care abia a venit de la băi unde a stat aproape două luni pe un tratament german adecvat.

28 octombrie/11 noiembrie: „Eu nu am uitat să vă trimit scrisorile medicilor din Viena, numai am uitat în scrisoarea trecută să vă dau detalie din ce cauză nu vi le-am trimis. Doctorul Isac mi-a zis că le ia pentru el, până va fi Mihai cu totul bine, și, la moment ce va vedea că constipația este combătută fără medicamente, va publica, cum v-am scris, toată diagnoza boalei și vindecarea ei radicală.(...) De miercurea trecută, când a mântuit cura mercurială, Isac i-a ordonat trei oca de lapte pe zi să beie în loc de apă, poamă un kilo la șase oare dimineață, o dată pe săptămână tot o baie de pucioasă. În fine, cea mai mare muncă este constipația. Isac uneori este înfuriat pe el însuși, cum de nu poate să cunoască din ce cauză provine. Spune Isac că de când e el doctor n-a gândit la un pacient așa de mult ca la Mihai; și-apoi zice: răbdare și timp, toate vor fi pe gustul meu.” Dacă pentru constipație nu putem da vina pe medicația doctorului, noi fiind în necunoștință de cauză, în schimb pentru că ascunde scrisorile medicale de la Viena – cine îl mai poate ierta? ! Comitetul din Iași are nevoie de acele documente pentru a le prezenta medicilor împreună cu tratamentul actual al bolnavului – dar, de unde să le ia?

20 noiembrie: „Mihai este foarte bine. Numai... îl muncește încă. Doctorul zice răbdare și timp, boala grea nu se vindecă repede. Crede-mă pe mine că-l voi vindeca radical.” Recurența cuvântului „radical” ne interesează și trebuie pusă în legătură cu raportul medical de la Iași în care se cerea o asemenea vindecare „radicală”. Termenul va fi fost vehiculat de doctorul Isac (cel care citise scrisorile medicale și le păstra) în discuțiile cu Henrietta – iar aceasta îl va fi reținut.

O nouă cură, o nouă viață

26 noiembrie: „De azi începe o cură nouă: hapuri de fier de trei ori pe zi, băi o dată pe săptămână fără pucioasă, primblare două ore pe zi – pe jos când nu plouă. Chiar acum este la plimbare. Mâncare bună, vin vechi o litră; în restul zilei de câte ori poate bea lapte crud.” Eminescu lua fier încă de prin 1880 și se prea poate ca acesta

să fi fost „tratatamentul radical” pe care doctorul Isac îl aplică după scrisorile medicale din Viena. Dintre destul de multe trimiteri, apelăm la scrisoarea sa către Veronica Micle din 6 iunie 1882: *„Nu știu încă bine unde să plec: la Pucioasa, la Strunga, la Balta Albă, la Lacul Sărat, dar destul că de plecat trebuie să plec căci picioarele mele au nevoie, fie de băi sărate, fie de băi alcaline, dar însfârșit de băi cari au efect determinant asupra pielei. Tratatamentul intern e stabilit deja... Fier, fier și iar fier, în formă liquidă și în formă de pilule.”* (din lotul d-nei Cristina Zarifopol-Illias, publicat în anul 2000 la Editura Polirom).

27 noiembrie: *„Noi suntem vizitați totdeauna numai de familia Franck și Doctorul Isac. Cu durere trebuie să-ți mărturisesc că amândoi nu sunt români, și tocmai de la aceștia se va trage pensia lui Mihai.”* Observația este prilejuită de tristețea lui Eminescu pentru că V. G. Morțun îl minte și-i trimite tineri acasă pentru a-i lua acordul unei „Societăți Eminescu” al cărei scop nu-i înțelege. Doctorul Isac, care era și membru în consiliul comunal, devine cea mai apropiată persoană publică de Eminescu, medicul lui curant.

3 decembrie: bilet de mulțumire pentru bani.

5 decembrie: chitanță și mulțumire pentru bani.

8/20 decembrie: *„Iată cauza din care m-am îmbolnăvit. Un bonjurist, într-o dimineată, a găsit de cuviință să iasă înaintea lui Mihai dimineata când făcea plimbare, să-l ieie la dejun cu d-sa dându-i rachiu, mâncări sărate, vin etc., cu totul contra curei și chiar boalei lui. Venind acasă, i-a fost foarte rău. Eu, de frică că va cădea iarăși în starea din trecut, plângând mult și tulburându-mă, mi s-a făcut așa de rău că am crezut că mor. Al 2-lea, în fiecare zi sunt torturată până voiește să ia hapurile. Al 3-lea iarăși simt frica de două ori pe zi, când iese la plimbare, să nu abuzeze de el vreunul ca Bădescu. Azi sunt convinsă că nu i se întâmplă nimic, căci l-a dus doctorul la plimbare.”* Nu este pentru prima dată când aflăm că poetul refuză medicamentele. În curând, însă, vom afla că și doctorul Isac bea cam mult. Desigur, exagerările Henriettei trebuie luate ca atare. Vinul îi era recomandat lui Eminescu, câte o litră pe zi, vezi mai sus; cât rachiu ar fi putut bea el cu acel „bonjurist” încât să-i fie cu adevărat rău?! Mai degrabă, sora sa este încredințată că societatea nu-i face bine, statul în cârciumă, discuțiile, provo-

cărilor prietenilor ca să-și spună și el opiniile politice, etc. Ni-l putem ușor imagina pe Eminescu dezvoltând în grupuri de mici teoria păturii superpuse ori legea selecției sociale negative, teoria compensației...

10 decembrie: „Lui Mihai îi merge în toate privințele bine. Chiar constipația este deja combătută, lucru care începuse a-l cam descuraja pe doctor. Dieta, cura, foarte stricte.” Nu știm dacă este vorba de „noua cură”, cea anunțată la 26 noiembrie, cu fier de trei ori pe zi – sau dacă trupul a învins, în cele din urmă, iarăși, temutul mercur de 7 grame.

10 decembrie: Bilet de mulțumire pentru bani.

13 decembrie: Asigurare că nu primește bani decât de la Comitet, gânduri despre un viitor concert în scop de binefacere mediatizat prin presă

3/15 ianuarie 1888: „Într-una dintre scrisorile matală îmi scrii că voiește Societatea de a-mi cumpăra o casă. De va fi cu puțință vă rog, iubită mamă, să fie tot în Iași, unde sunt binefăcătorii lui Mihai și din alte două cauze: Întâi că are societatea cultă de care are mare trebuință obositul lui creier, al doilea, orașul e curat și poate merge oare întregi pe jos fără a se murdări până la genunchi. Mihai în toate zilele zice: Oare când voi scăpa eu de orașul ista murdar și unde nu-i nimic de văzut și de ascultat? (...) Iar în caz de rămâne Societatea în ideea de a lua o casă în Botoșani, în scopul de a fi Mihai aproape de bunul doctor Isac, apoi iarăși mă unesc, deși am speranță că nu va avea trebuință poate de el.” Este dilema Henriettei mai veche: lângă doctorii din Iași sau lângă doctorul din Botoșani. Trebuie spus aici, ca să nu mai insistăm la fiecare scrisoare în parte, că este vorba de o casă în Botoșani, chiar pe lângă doctorul Isac, aflată în custodia Mănăstirii Agafton a cărei stareță era chiar Maica Olimpiada, mătușa lor (sora Ralucăi Eminovici) – și se vor duce tratativele pentru a fi cumpărată de către Comitetul de femei din Iași pentru Eminescu personal. Rămâne exemplară această mobilizare a femeilor ieșene care au reușit să strângă sume foarte importante pentru Eminescu și au avut chiar intenția de a-i cumpăra casă și a-i asigura un venit în bancă. Nu știu dacă se poate găsi ceva similar în istorie pentru a face comparația. Ce anume s-a defectat în acest mecanism al legării poetului de glie – e greu de spus. Oricum,

el va pleca în curând – și nu la Iași, ci la București – lăsând să se înțeleagă că a fugit ca să scape, că s-a salvat din această situație.

14 ianuarie: *"Eu sperez că va ocupa și un post, de va trece iarna. Cu sănătatea, slavă Domnului, îi merge foarte bine. Până acum a luat cinci sute patruzeci hapuri și mai are de luat, până la 1 aprilie, încă șase sute șase zeci, peste tot o mie două sute, de neapărată trebuință, că până a da căldura se mântuie cura. Băi o dată pe săptămână și lapte cât poate să beie pe zi."* Este vorba de „hapurile” care conțin fier, „noua cură” începută la 26 noiembrie anul trecut. Întrucât sănătatea merge din ce în ce mai bine, este de presupus că doctorul Isac a renunțat, în fine, la mercurul său otrăvit. Nu știm dacă el a dat, totuși, scrisorile medicale de la Viena către Comitetul din Iași, dacă Iașul i-a ordonat strict să facă această nouă cură „radicală”, dacă a fost inițiativa lui, etc. Lucrurile plutesc într-un vag nedefinit unde doar Henrietta pare a se orienta cine știe cum.

16 ianuarie: Speranțe pentru casa ce urmează a se cumpăra pe numele lui Mihai, chiar lângă locuința doctorului Isac.

17 ianuarie: *„... Casa este foarte bună, strada retrasă și aerul curat. Casa a fost a unei cucoane care, rămânând văduvă, s-a călugărit la mănăstirea Agafton. Murind, a lăsat-o să se vândă numai decît, până la Sf. Gheorghe 1888, aprilie 23, pentru datorii. Executoarele testamentare sunt trei călugărițe: actuala maică stareță Olimbiada Iurașcu, Agapia Gherghel econoamă și Eupraxia Herescu. Un raport al defunctei cere 6000 franci, însă pe mine m-au asigurat că sunt siliți a o da cu 4000 franci și poate cu mai puțin chiar. Maica Olimbiada Iurașcu este mătușa noastră, soră cu mama, și de aceea nu mă pot adresa eu direct, să n-o compromit înaintea soborului ei, crezând că ea, mătușa, voiește a ne îndatori. În caz de a rămas în Comitet ideea de a cumpăra o casă, vă rog a pune o persoană străină de noi să se adreseze călugărițelor scrise mai sus, rugându-vă a ne da răspuns pozitiv de va fi cu puțință să se cumpere sau nu, pentru că, în caz de nu, să putem a ne căuta mai de timpuriu o căsuță cu chirie, căci de la Sf. Gheorghe suntem siliți a ne muta aiurea."* Acest capitol, care abia se deschide, este important pentru că probează încă o dată bunele intenții ale acestui Comitet condus de către Cornelia Emilian. Se poate spune că societatea civilă românească a făcut

enorm de mult pentru Mihai Eminescu, a încercat din răspuțeri să-i asigure bunul trai. Destinul este, în privința „căsuței”, de partea celor doi frați făcând ca mătușa lor să fie implicată în vânzare (și preț). De altfel, chiria lor era de circa 300 lei pe lună, deci vreo 3400 lei pe an – ceea ce înseamnă că cu chiria pe un an această casă putea fi cumpărată. Eminescu avea în cont, la această dată, vreo 800 lei, pe care Hanrietta îi va da călugărițelor ca arvună pentru a nu vinde altcuiva. Ea însăși avea 5.000 lei în bancă, zestre de la Gheorghe Eminovici, și era dispusă să dea o parte din ei. Socotelile care-i frământă mintea și timpul sunt, astfel, foarte simple și duc spre liniștirea unei vieți până acum destul de agitate a ei – și spre o existență simplă și decentă în Botoșani a lui Eminescu.

20 ianuarie: *„De scriitorii ce-mi scrii mata că au murit în cea mai mare mizerie nu mă mir, că Mihai, de nu făceați Dumneavoastră comitet pentru el, de astă-vară era mort cu siguranță, și de acum înainte de nu va fi nimeni lângă el, tot în cea mai mare mizerie ar fi, precum cred că aveți idee cum era la Iași. În timpul de fașă este îmbrăcat curat, căutat ca un prinț, fără a-i lipsi o iotă din tot ce ordonează doctorul și totdeauna are în buzunar douăzeci de franci, fără ca, scumpă mamă, să se intereseze de cel mai mic lucru a-l cumpăra.”* Într-o scrisoare anterioară Hanrietta descria viața fratelui la Iași, prin 1885-1886, când s-a dus să-l vadă. Revenim: *„Eu i-am propus de mult să-l iau la mine, ei /amicii lui/ au zis că la mine n-are distracție, ba încă și mai mult, m-am dus să-l văd de două ori la Iași și am șezut două zile în hotel până mi-au dat amicii voie să-l vad. Niciodată în viața mea n-oi uita lovitura mea morală, când l-am văzut așa mizer, nefericitul a fost totdeauna neglijent și numai sub o priveghere a altei persoane ar fi scăpat cu totul de nenorocirea în care se afla. Cred și sunt convinsă că Doctorul Isac are să-l vindece...”* (23 iunie/5 iulie 1887). Nu vom lua de bune observațiile ei privind viața boemă ca fiind același lucru cu boala – și nu vom crede că doctorul Isac l-ar fi putut face pe Eminescu să mănânce la timp, să-și calce pantalonii, să se bărbierească, etc. (într-o altă scrisoare Hanrietta se laudă că l-a determinat pe fratele ei să se bărbierească singur) – dar trebuie să ținem cont de opinia ei după care Eminescu avea nevoie de cineva care să-l secondeze, să-i dirijeze treburile

casnice pentru ca el să se poate adânci fără grijă în studiu și creație. Aceasta e fost, pare-se, opinia generală a momentului – și nu este de loc exclus ca intervenția Veronicăi Micle, care l-a smuls în aprilie 1888 din Botoșani și l-a dus la București, să fi venit și să fi fost înțeleasă în cheia acestei nevoi de partener. Întrebarea se va muta mai departe, însă: de ce nu-și asumă Veronica acest rol – așa cum doctorul Isac, de pildă, și l-a asumat pe cel de medic curant garantând că-l va însănătoși pe Eminescu?! La București ei vor locui un timp împreună, dar apoi separat, la câteva străzi distanță, ea motivând că așa cere el, venind la el zilnic să-l îngrijească – dar în același timp călătorind foarte mult, mai ales în Botoșani. Nu va fi avut răbdarea și puterea de convingere a Henriettei... Iar Bucureștiul era locul unde Eminescu avea și prieteni – dar și mulți dușmani.

29 ianuarie: Dă arvună pentru cumpărarea casei.

29 ianuarie (cătore Cornelia Emilian – fiica): „...Mihai se află cu totul bine ca minte, numai ca corp se află încă sub cură, și de corp te asigur că se vindecă și nu va mai fi niciodată bolnav...”

3 februarie: „... Mihai, de va căpăta pensie, apoi vă asigur eu, scumpă mamă, că nu se desparte niciodată de mine, măcar că Doamna M.licle/ îl cheamă la București în fiecare scrisoare; dar necăpătând pensie, va fi silit să-și caute un post, căci el mai are încă un defect în natura sa, căci după ce-io sărac, apoi e și mândru de nu mai are pereche. Judecă scumpa mea mamă dacă sărăcia este o rușine? Bunii și străbunii noștri au fost oameni foarte bogați și chiar părinții noștri n-au fost săraci și nu pot roși c-au pierdut vreunul averea în vânt, ci numai în urma multor nenorociri. Și este lucru de mirare cui seamănă Mihai de-i așa de risipitor, de vreme ce familia noastră era ca un exemplu între proprietarii din Botoșani. Eu nu m-aș supăra de se va duce; în caz de nu va căpăta pensie, numai, aș duce veșnic grijă să nu se apuce de viața cea fără judecată care l-a adus în așa tristă stare. Mihai îmi zice că preferă în oraș mare să-și câștige hrana cu o sută de franci pe lună, decât să trăiască în provincie fie chiar cu o sumă mult mai mare.” (În ultima frază am pus punctul și virgula după se va duce și virgula după numai. Textul, la I. E. Torouțiu: „Eu nu m-aș supăra dacă se va duce în caz de nu va căpăta pensie, numai aș duce veșnic grijă...”, cu sensul „se va duce dacă nu va căpăta pensie”, ceea ce pare

absurd. Câștigând junimiștii alegerile, Eminescu își face planuri să meargă la București ca să fie alături de ei, eventual să fie ajutat.) Rezultă discuții repetate între cei doi frați pe tema București și Veronica Micle – discuții pe care Henrietta le raportează Comitetului de la Iași.

4 februarie: *„Nu m-am supărat de loc că-mi cereți socoteală de banii ce mi i-ați trimis, ci cu mulțumire vi-o dau precum urmează:*

400 franci ce mi i-ați trimis de la d-nul Cuza și 400 produși de concertul din Iași i-am dat arvună pentru casă, precum v-am scris, iar 400 franci produși de teatrul din Botoșani sunt puși la casa de economie și împrumut de aici, cu condiția ca frate-meu să primească în fiecare lună câte o sută numai. Despre rest, adică de la D. Mille, D-ra Weitzeker, v-am scris că aveam cea mai mare trebuință de a plăti farmacia, de la care îmi trimetea răspuns că nu mă mai poate credita. Apoi avea nevoie de haine, încălțăminte etc....”

Banii Comitetului de la Iași sunt decontați până la ultimul bănuț de către contabil, iar aceste rapoarte sunt necesare. Scrisoarea este scrisă de Mihai Eminescu, vezi mai jos.

4 februarie: *„Profit și eu de răspunsul lui Mihai, deși mă iscălește pe mine, de a vă mai da detalii. (...) Mihai iarăși nu e bine, din cauza ce v-am scris ieri. Doctorul Isac zice că, pe cât e de necesar ca Mihai să beie o litră de vin vechi la masă, pe atât este de otrăvitor în timpul curei peste zi. (...) Doctorul este cunoscut și de copiii de pe uliță că este bețiv, de ce, dacă știe că e rău pentru alții, el nu îndeamnă pe nimeni să-l imiteze, ci din contră face morală fiecăruia zicând că băutura este foarte nesănătoasă !?/”* În scrisoarea de ieri, 3 februarie, Henrietta spune doar că *„Acum nu știu ce-ți va scrie el mâine, după întâlnirea cu primarul nostru ca să ne deie detalii de cei o sută șaptezeci și cinci de franci. Ora de întâlnire e la 9 ore dimineața. Rezultatul are să vi-l scrie Mihai.”* Rezultatul, în prima scrisoare din 4 februarie: *„În privința banilor de la primar, astăzi în 4 februarie am fost la el acasă. Nu mi-a tăgăduit că sunt banii, dar mi-a afirmat că din eroare i-a considerat ca bani pentru incendiați, făgăduindu-mi că sâmbătă la 6 februarie sau duminică dimineața mi-i va trimite prin secretarul de la primărie.”* Ori antedatează scrisoarea (și „astăzi în 4 februarie” este pentru scrisoarea din 3 februarie) – ori pe 3 februarie la ora 9 n-a mai ajuns la primar ci s-a întâlnit cu „cineva” pe drum

încurcându-se la un pahar de vin. Cu alte cuvinte: ori a băut cu primarul însuși, Hasnaș, ori cu altcineva, probabil Bădescu. Prin expresia „Mihai iarăși nu e bine” din scrisoarea ei din 4 februarie, Henrietta nu înțelege decât că fratele ei este puțin băut, și-a băut litra zilnică de vin între mese de pildă. Și când spune că doctorul Isac este „bețiv” probabil că exagerează. Mai mult ca sigur, doctorul nu este un abstinent – ceea ce nu înseamnă că este un băutor înrăit.

5 februarie: *„După expedierea epistolei lui Mihai către matala a venit doctorul Isac aducând o scrisoare de la d-nul Maiorescu adresată lui, rugându-l s-o deie lui Mihai în mână. Doctorul a pretextat că scrisoarea adresată lui personal a uitat-o acasă, făgăduindu-mi că îmi va arăta-o mai pe urmă. Cătră Mihai scrie relativ la tipărirea ediției a 3-a a poeziilor lui, cerându-i și ce a mai scris nou să trimeată la tipar. De scrisoarea doctorului însă nu pot să-ți spun nimic, până nu voi putea rămânea singură cu doctorul.”* Se înțelege, în cele din urmă, că Titu Maiorescu a trimis două scrisori în același plic: una către poet și cealaltă către doctorul Isac. De ce va fi ales această cale, nu înțelegem; poate că nu prea are încredere în Henrietta – ceea ce este, însă, greu de presupus. Probabil a vrut să economisească banii de un timbru. La scrisoarea sa, poetul îi răspunde că „poezii nepublicate de intercalat în volum” nu are (și am atras atenția în altă parte asupra termenului: „de intercalat” – care se referă la structura ediției princeps, la ordinea poeziilor, etc.: Titu Maiorescu a pierdut o coală de tipar, 32 pagini, la tipărire, în 1883, și vrea s-o reconstituie, să „intercaleze” poeziile lipsă în ordinea din acea coală editorială – iar Mihai Eminescu refuză colaborarea în acest sens). Faptul că Titu Maiorescu poartă corespondență privată cu doctorul Isac este, însă, în măsură să ne pună în alertă. Iarăși sub semnul probabilității vom afirma că, pentru că junimiștii au câștigat alegerile (într-o coaliție – de altfel, foarte fragilă), criticul vrea să știe starea sănătății lui Mihai Eminescu chiar de la doctor pentru eventualitatea că poetul îl va căuta la București. Amintim că, de acum înainte, Eminescu va merge la Titu Maiorescu doar în audiențe, cu mari emoții – și va fi primit foarte rece, refuzându-i-se piesa de teatru „Lais” la care lucrase poetul în Botoșani fără ca sora sa să știe.

10 februarie: „D-nu Maiorescu scrie doctorului ce crede de boala lui Mihai și de garantează să-l facă sănătos, sau este numai o ameliorare, care poate mai târziu să se ıvească cu și mai mare furie și dacă s-a lăsat de băut. Doctorul i-as răspuns franțuzește, el românește nu se poate exprima bine, că se va face cu totul bine făcând și la vară 30 de băi la Halle, numai pentru evaporarea mercurului ce este în corpul lui. Despre băut, atârnă de la banii pe care îi va avea. Dacă are bani mulți în mână, apoi îi place să beie în companie cu mai mulți ce-i ıoiesc răul din invidia talentului său.” Scrisoarea este foarte importantă, dar greu de înțeles. Doctorul garantează însănătoșirea – dar cere iarăși băi pentru contracararea mercurului din corpul poetului. Nu știm dacă în continuare el prescrie fricțiuni cu mercur (mai sus am văzut că prevăzuse „hapuri cu fier” și o baie săptămânal) – sau se referă la mercurul deja ingerat până acum. Cu alte cuvinte, nu știm dacă doctorul susține în continuare diagnosticul de sifilis. Dacă da, și dacă el crede că Eminescu „se va face cu totul bine” – ar rezulta că doctorul Isac se crede în posesia unui leac pentru sifilis, ceea ce ar fi de-a dreptul miraculos în vremea aceea (abia în 1909 se va descoperi antidotul la această boală). Există, însă, și posibilitatea ca el să fi renunțat la diagnostic și la fricțiuni, acceptând tratamentul cu fier – și să ceară băile de la Halle pentru intoxicația anterioară a corpului poetului. Plutim în acel vag nedefinit – în care, de data aceasta, numai doctorul Isac pare a se orienta. Fraza are simetriile ei: „că se va face cu totul bine făcând și la vară 30 de băi” pare redundant: una este *bine*, alta este cu *totul bine* – iar *făcând și la vară* se referă mai degrabă la acest „ cu totul bine”. Așadar: e bine, dar dacă va mai face băi va fi și mai bine, cu totul bine; deci băile sunt facultative, nu sunt absolut necesare. Ar rezulta, totuși, că doctorul Isac nu mai crede în sifilis și nu mai folosește mercurul său otrăvitor, vrea doar să-l înlătore pe cel deja pătruns în corp... În acest caz (ipoteză, dar cum poate fi urmărită?) – această scrisoare în limba franceză a lui Francisc Isac către Titu Maiorescu are, pentru critic, și rol de aviz medical în privința lui Eminescu.

Cât despre ce vrea să știe Maiorescu în privința cealaltă, „dacă s-a lăsat de băut” – răspunsul e simplu: criticul vrea

să știe nu dacă Eminescu mai bea sau nu vreo băutură alcoolică – ci clar: dacă bea „în companie”, adică în localuri publice (ieftine, cu prieteni invidioși, dornici să-l provoace, etc.).

12 februarie: Cere procură pe numele lui Mihai Eminescu pentru a amâna vânzarea casei către altă persoană (a mărit arvuna la 1000 lei ca s-o mai păsuiască o lună călugărițele).

14 februarie: Scrisoare către Cornelia Emilian Fiica, la Paris. Despre frig, alegeri, speranța că se vor vedea la vară.

14 februarie: Avocatul care se ocupă de cumpărarea casei lipsește din oraș.

15 februarie: *„Mihai știu bine că are să aibă mare bucurie să vadă casa cumpărată, dar cum este el pesimist nu crede că se va putea cumpăra, are o natură că numai ce vede cu ochii crede. Doctorul zice totdeauna că mare nenorocire este pentru el pesimismul; chiar și în boala lui, necrezând în efectul medicamentelor, progresul în bine merge cu mult mai încet. Răul cel mare, despre care mă-ntrebați, e combătut, și numai când face vr-un abuz revine, căpătând greață și mâncărime de piele. Altfel aș dori acum să-l vadă doctorii din Viena, pentru a se convinge cu câtă ușurință s-au pronunțat asupra boli ca incurabilă. Doctorul Isac are să publice diagnoza, după cum mi-a promis, îndată ce va sfârși Mihai hapurile. Ieri i-a dat cea din urmă doză mare, căci el azi la amiază pleacă pentru 20 de zile în Italia, suferă și el de boala sa mai tare din cauza iernei.”* Iarăși o scrisoare importantă, dar dificil de interpretat. Desigur, „răul cel mare” este cauza bolii, boala ca atare (probabil, „sifilisul” în limbajul Henriettei). Care medici de la Viena s-au pronunțat, însă, că boala este incurabilă, nu se înțelege. Să fie vorba de cei consultați în vară, la recomandarea consiliului din 14 iulie de la Iași – sau de medicii din 1883, Leidesdorfer și Obersteiner? Este mai mult ca sigur că Henrietta se referă la ultimul consult vienez, pentru că scrisorile medicale ale acestor doctori le ceruse Cornelia Emilian. Aceste scrisori șezuseră, însă, la doctorul Isac, el le știa și i le explicase Henriettei. Dacă le trimisese sau nu și Comitetului din Iași, nu aflăm. În eventualitatea că și acest Comitet era avizat, din ele, că boala este considerată incurabilă – cu atât mai mult gestul doctorului Isac devine miraculos. Este o eventualitate de luat în considerație, pentru că și Titu Maiorescu se interesase asupra

stării reale a pacientului. Ar rezulta că și el știa, de la acel Comitet, că boala este considerată incurabilă de către medicii vienezi – și voia să-l consulte pe medicul botoșănean – care, iată, trebuie să publice un studiu, promite că-l va publica, dar deține și reține adevărul numai pentru sine.

Eminescu și editorii săi

27 februarie: *„Dacă v-aș putea descrie influența ce ai făcut mata cu scrisoarea din urmă asupra lui Mihai cred că ai rămâne pe deplin satisfăcută; și ai să-l corijezi și de defectul lui, după cum mi-ai dat și bani spre a-l vindeca. Acest om vă datorește viața și, prin însănătoșirea lui, pot zice și ceea ce a mai scris. D-lui Maiorescu nu i-a scris să-i tipărească a treia ediție, zicându-i că, de nu va putea căpăta pensia, va tipări o ediție nouă și atunci își va procura mulți bani. El e cam supărat pe d-nul Maiorescu, pentru că i-a scris recomandat rugându-l foarte călduros pentru biblioteca lui și niște manuscrise pe care el ar voi să le mântuie și nici un răspuns nu a primit până acum. Scriind doctorului, el nu pomeneste de fel de rugăminte a lui. Mihai îmi spune că, în Biblioteca din Iași, are un Dicționar lucrat de dânsul din limba sanscrită, aproape iarăși gata, și dorește să știe de mai este sau nu. Eu vă rog, de vei putea afla de este, apoi înștiințează-ne, pentru ca el să-l ceară. Eu mă bucur foarte mult când îl văd că lucrează și singur /sigur/ că varietatea lucrului îi face mai mult gust. De aș putea i-aș aduce cărțile din București, însă cine mai știe de sunt, și de /nu/ sunt irosite de mult.”* Informații învălmășite, scrisoare greu de ordonat. Am întregit în paranteze drepte sensul. Henrietta știe că poetul lucrează la mai multe lucruri deodată („varietatea lucrului”) – văzând, probabil și cartea germană pe care o traduce Eminescu („Le joueur de flûte” de Emile Augier, piesa de teatru pe care o are în ediția germană „Reklam”) – dar și poeziile sale (dintre care A. C. Cuza recuperează și-i publică poemul „Kamadeva”). Vedem, însă, că nici Cornelia Emilian nici Titu Maiorescu nu-i returnează în vreun fel manuscrisele anterioare – dar Henrietta înțelege că acestea există și consideră că poetul „le datorește” tot binefăcătoarei sale, în sensul că, însănătoșindu-se, și-a adus aminte de ele, și le consideră operă a sa.

În privința relației cu criticul, lucrurile devin interesante. Rezultă că Eminescu și-a cerut manuscrisele prin scrisoare recomandată – iar Titu Maiorescu a răspuns către doctorul Isac întrebând dacă poetul este sănătos. Vezi, însă, mai sus, scrisoarea din 5 februarie 1888, despre care este vorba: „...a venit doctorul Isac aducând o scrisoare de la d-nul Maiorescu adresată lui, rugându-l s-o deie lui Mihai în mână. Doctorul a pretextat că scrisoarea adresată lui personal a uitat-o acasă, făgăduindu-mi că îmi va arăta-o mai pe urmă. Cătră Mihai scrie relativ la tipărirea ediției a 3-a a poeziilor lui, cerându-i și ce a mai scris nou să trimeată la tipar. De scrisoarea doctorului însă nu pot să-ți spun nimic, până nu voi putea rămânea singură cu doctorul.” – și, apoi, cea din 10 februarie 1888, cu explicații suplimentare: „D-nu Maiorescu scrie doctorului ce crede de boala lui Mihai și de garantează să-l facă sănătos, sau este numai o ameliorare, care poate mai târziu să se ivească cu și mai mare furie și dacă s-a lăsat de băut. Doctorul i-a răspuns franțuzește, el românește nu se poate exprima bine, că se va face cu totul bine făcând și la vară 30 de băi la Halle, numai pentru evaporarea mercurului ce este în corpul lui. Despre băut, atârnă de la banii pe care îi va avea. Dacă are bani mulți în mână, apoi îi place să beie în companie cu mai mulți ce-i voiesc răul din invidia talentului său.” Se înțelegea că în plicul către Francisc Isac criticul pusese și o scrisoare către poet – pe care cerea să i-o dea lui în mână. Probabil că nici în acea scrisoare separată – care, desigur, a existat – criticul nu-i spune nimic despre manuscrise, ci doar îl anunță scoaterea ediției a treia și-i cere „poezii noi” – cum înțelege Henrietta și cum am fi tentați să înțelegem și noi. Eminescu îi va răspunde criticului abia la 14 martie, după un timp de așteptare așadar:

„Mult stimatul meu domn,

Vă cer iertare din toată inima pentru greșeala mea de a nu fi răspuns imediat la scrisoarea d-voastre ce mi-a fost comunicată prin bunăvoința d-lui doctor Isac. Cauza întârzierii este că singur nu știam ce să răspund cu siguranță, căci o veste ce-mi sosise din Iași mă pusese în îndoială de mai pot scoate o a treia ediție sau nu. Încă pe când eram la Iași, d-l V.G.Morțun, actual deputat în Adunare, îmi făcuse propunerea de-a scoate la lumină a treia ediție, și-ntr-o scrisoare ce-mi adresase în urmă îmi anunța chiar „pe săptămâna

viitoare scot în vânzare volumul ce-am editat.” Nici până acum însă nu știu pozitiv dacă această ediție s-a făcut în adevăr sau nu. Multe îndatoriri ce mi le-a făcut d-l Morțun în timpul boalei mele m-au îndemnat să ezitez a da un răspuns afirmativ. Dacă însă d-l Morțun ar fi renunțat la ideea de a scoate edițiunea a treia, atunci vă rog a da urmare binevoitoarelor d-voastră intențiuni și a încheia cu d-l Socec, iar prisosul eventual de la ediția a doua sau un acout asupra ediției a treia, vă rog să binevoiți a mi le trimite prin mandat poștal (M.Eminescu, Botoșani). Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediție, nu am. ...”

Aici atrage atenția adresarea oficială, rece. Ca să înțelegem dialogul, trebuie să știm că este vorba de două cărți diferite: una este ediția „Poesii de Mihail Eminescu”, scoasă de Titu Maiorescu în 1883, 1885 – și acum, în 1888, gata să iasă în a treia ediție – și alta este „Mihai Eminescu: Proză și versuri. Editor V. G. Morțun”, care era gata de pe acum („scot în vânzare volumul ce-am editat”, scrie editorul – iar cuprinsul volumului este, într-adevăr, publicat prin presă în 1888, scriindu-se apăsător că această carte există; rezultă că V. G. Morțun o avea, realmente, tipărită și urma doar s-o pună în vânzare, lucru ce se va face abia în 1890 – desigur, cu schimbarea paginii de titlu și cu unele adaosuri, cum vom vedea). Consultând ediția lui Morțun, observăm că ea cuprinde poeziile publicate de Eminescu în tinerețe, pe care nu le conțineau edițiile Maiorescu, dar și proză („Sărmanul Dionis”, „Făt Frumos din lacrimă”, „Influența austriacă asupra românilor din Principate”, conferința poetului publicată în *Convorbiri literare*). Ea este o ediție anti-Maiorescu, plănuită, probabil, de Eminescu împreună cu V.G.Morțun pentru a prelua din mâinile criticului întreprinderea editorială de la Socec (sau pur și simplu pentru a completa edițiile Maiorescu). Eminescu vorbește, însă, de „ediția a treia” – și mai spune că nu știe dacă V. G. Morțun scoate ceva sau dacă ediția lui „s-a făcut”, deci afirmă că n-a văzut-o. Într-un interviu târziu, de prin 1914, V. G. Morțun declară că avea de gând, „în tinerețe”, să scoată ediția cu poeziile publicate de Eminescu în „Convorbiri literare” (ediția Maiorescu) – și-i arată lui Al. Șerban ediția Maiorescu citindu-i din enorm de multe îndreptări de text pe care le făcuse:

„Dl. Morțun mai trase o carte din rafturile bibliotecii sale. Și, răsfoind-o melancolic, spuse, vorbindu-și parcă mai mult sieși:

— Aceasta este ediția princeps tipărită de Maiorescu...

M-am aplecat peste paginile pe care ministrul le răsfoia cu atâta evlavie: toate aproape erau corectate cu creionul și purtau pe ici pe colea strofe adăugite.

— Cât am muncit ca să restabilesc textul adevărat al poeziilor... mă lămurii d-nul Morțun. Am fost stăpânit odinioară de dorința de a scoate o ediție curățită de toate schimbările întâiului editor, potrivit cu textul primitiv din Convorbiri literare... Și-mi citi câteva versuri care îmi sunau mult mai puternic în originalul lui Eminescu decât în versiunea domnului Maiorescu.

– Luptele sociale și politice m-au îndepărtat tot mai mult de aceste preocupări literare și treaba a rămas neisprăvită...” („Flacăra”, 1914, nr. 35, p. 393-395).

Este singura lui luare de cuvânt în chestie, biblioteca și arhiva i s-au risipit. Am mai vorbit despre aceste lucruri în cartea „Eminescu și editorii săi”, 2000. Vol. I, p. 157 sq. Acum trebuie să revin. Desigur, aceste îndreptări nu puteau fi făcute de V.G.Morțun singur – erau operate de către Eminescu însuși pe ediție princeps, în acei ani de la Iași pe care poetul îi evocă în această scrisoare (anii 1885-1886). Rezultă că poetul a proiectat cu V.G.Morțun și ediția „Proză și versuri”, ca o completare la cele maioresciene – dar și o nouă ediție corectată după ediția princeps. La aceasta se referă poetul când vorbește de „ediția a treia” – de vreme ce amintește prisosul eventual de la ediția a doua. El vorbește de V.G.Morțun „actual deputat în Adunare” – știind că acesta abia a câștigat locul de deputat și că este, deci, coleg cu Titu Maiorescu, câștigător de asemenea al unui loc la Senat. Poetul cere ca ei doi să se înțeleagă, colegi fiind, adică să se întâlnească acolo, la București, și să stabilească.) Raționamentul nostru se bazează pe context: și Henrietta îi scrie la fel Corneliiei Emilian, să ia legătura cu alte persoane cunoscătoare și să se înțeleagă între ei ce se poate face cu dicționarul de la Iași ori cu biblioteca de la București. Amândoi frații lansează, din Botoșani, asemenea apeluri la înțelegere în sens de discuție, decizie comună în lipsa lor, care nu pot fi de față.

Rezultatul este că V.G.Morțun nu mai pune în vânzare ediția „Proză și versuri” – iar cât despre ediția corectată, nici nu mai este vorba. Titu Maiorescu încearcă, desigur, cât îi stă în putință, să curme orice scandal pe marginea operei lui Eminescu – și rămâne, în timpul vieții poetului, singurul său editor.

Trebuie spus că încă din 1884, după apariția ediției princeps, criticul bănuiește că sunt de îndreptat unele lucruri și, în cunoscuta scrisoare prin care-i explică poetului, aflat în sanatoriul de lângă Viena, împrejurările tipăririi volumului, mai adaugă: „... și de pe acum trebuie să te gândești la ediția a doua, care va fi reclamată pe la toamnă și în care vei putea face toate îndreptările ce le crezi de trebuință. Poeziile dumitale, până acum îngropate în *Convorbiri*, sunt astăzi cetite de toate cucoanele de la palat până în mahala la Tîrchilești, și la întoarcerea în țară te vei trezi cel mai popular scriitor al României.” (fă și comparația cu sintagma parlamentară a lui Negrruzzi din 1887: „nenorocitul poet național Eminescu”, vezi mai jos). Poetul nu colaborează, însă, la aceste îndreptări cu Titu Maiorescu – ci, după cum înțelegem, se apropie mai mult de V. G. Morțun – care în anii 1884-1885 îl cultivă cu insistență, plimbându-l chiar pe la cluburile socialiste din Moldova (la Roman, într-o asemenea întrunire, l-a văzut și Garabet Ibrăileanu). Privind, însă, ce a rezultat din „colaborarea” sa cu deputatul socialist nu trebuie să ne facem iluzii că acest volum de poezii pe care l-au proiectat ei ar fi fost vreo țintă către perfecțiune. Mai întâi, că în „Proză și versuri”, 1890, găsim cu totul altă ortografie decât cea a *Convorbirilor literare*, cu iotacisme infinite, -u final, etc. Editorul a adus opera publicată a lui Mihai Eminescu – la ortografia *Contimporanului*. Dacă așa va fi procedat și cu ediția de poezii, ar fi fost un mic dezastru filologico-lingvistic (dar, repetăm, s-ar fi salvat acel sumar al cărții, inclusiv ordinea poeziilor în coala editorială pierdută, vezi mai jos).

Cu totul interesant este, însă, enunțul lui Eminescu, asupra căruia iarăși trebuie să revenim: **„Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediție, nu am.”**

Această a treia ediție iese în vara lui 1888, iar George Muntean a publicat corespondența editurii Socec cu Titu Maiorescu, de fapt, scrisoarea din 30 ianuarie 1888: „ *D-lui Titu Maiorescu. Loco, str. Mercur No 1. Urmând a pune sub tipar o nouă edițiune a Poesiilor lui Eminescu, Vă rugăm a ne spune dacă să trimitem tot D.Voastre corecturile de cetit și cui vom avea să plătim, la timpul său, honorarul cuvenit.*” Pe această scrisoare Titu Maiorescu scrie, la rândul său:” *Răspuns la 17 martie. Onorarul firește lui Eminescu (Botoșani), (după scrisoarea lui din 14/26 martie). Corecturile le fac eu T.M.*” („Eminescu. O sută de documente noi”. Ediție îngrijită de George Muntean. Ed.Eminescu, 2000, p.139). La 27 iunie 1888, însă, tot Titu Maiorescu îi scrie lui Socec: „ *Pentru Eminescu, care este aici și nu este în stare sigură de a se îngriji însuși, se formează un comitet de amici care să-l ia iarăși sub un fel de tutelă. Din acest comitet face parte și D.N.Pătrașcu, secretar la Legațiune atașat acum la Ministerul de Externe. Vă rog, dați d-lui Pătrașcu acomptul de 500 lei noi pentru ediția a treia a poeziilor lui Eminescu și priviți deocamdată această scrisoare drept chitanță.*” (Idem,p.140) Acestea sunt avaturile volumului ca obiect.

Revenind însă la conținutul lui și la acel enunț din scrisoarea lui Eminescu, am atras atenția în altă parte că poetul vorbește de poezii „ de intercalat” – deci pune în discuție structura ediției princeps care se reeditează acum, acea arhitectură specială a ei cu punerea una după alta a poemelor într-o ordine anumită ce-i conferă o anumită valoare. Titu Maiorescu însuși îi scrie surorii sale, Emilia Humpel, la 6/18 decembrie 1883:” *Poeziile, așa cum sunt ordonate, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în românește...*”

În aceeași scrisoare, însă, criticul mai spune: „*În răstimpul acesta am trimis astăzi corectura ultimei coli (no 20) tipografiei Socec-Teclu...*” – ori, ediția princeps nu are 20 de coli editoriale, ci 19 coli editoriale, numerotate. Rezultă că din ea lipsește această ultimă coală, 32 pagini. Se poate stabili și unde-i era locul, prin procedee tipografice: cu poezia *Dorința*, p. 64 din volum, se încheie coala a patra dar fără vigneta obișnuită iar imediat după aceea urmează *Mortua est!*, prima poezie din coala a cincea. Între acestea două ar fi locul colii editoriale

pierdute. Acest roi al poeziilor pierdute, recuperate în diferite împrejurări în timpul vieții poetului (publicate întâmplător prin presă, readuse de Maiorescu în ediția a III-a, a IV-a și a V-a) fac, în totalitate, urmând grafica ediției princeps, cu foarte mică aproximație 16 pagini, adică o coală editorială. Criticul încearcă să le aducă la ediția sa, repetăm, dar nu știe cum: mai întâi le adaugă la sfârșit, schimbă ordinea între ele în acest adaos, apoi intervine în structură intercalând singur o poezie, schimbând locul altor două. Toate aceste lucruri sunt analizate de noi cu grijă maximă în cartea amintită. Când vorbește de poezii „de intercalat”, poetul are în vedere acest lucru. El este primul nemulțumit că ordinea poemelor a fost știrbită.

El adaugă, însă: „poezii *nepublicate* de intercalat” – și credeam că este vorba de poezii noi, cum înțelege și Henrietta, scrise acum la Botoșani. Nici vorbă. Eminescu nu putea spune că nu are „poezii noi nepublicate”, pentru că avea „poezii noi” față de volum, publicate în presă, de el însuși sau de prieteni, cunoscute de Titu Maiorescu. De la 1883 (ediția princeps) până acum, în 14 martie 1888, prin presă se publicaseră: 1. *Diana*, 1884, 2. *Din noaptea*, 1884, 3. *Sara pe deal*, 1885, 4. *La steaua*, 1886, 5. *Nu mă înțelege*, 1886, 6. *De ce nu-mi vii*, 1887, 7. *Kamadeva*, 1887. Titu Maiorescu preia, în ediția a III-a (care apare în vara lui 1888) în ordine, la sfârșitul ediției: *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*. *Diana* fusese publicată în „Convorbiri literare” și este imposibil ca el să nu fi știut de publicarea ei, *Oricâte stele*, în „Familia” și chiar o citise, *Nu mă înțelege*, într-un „Album” unde și el, Titu Maiorescu, avea un text, *Sara pe deal*, în „Convorbiri literare”. De ce nu preia și aceste poezii – și-i cere poetului încă (alte) „poezii nepublicate”?

Rezultă că el îi cere – și poetul se referă strict la – poeziile scăpate din ediția princeps, *nepublicate acolo* – nu în altă parte. – Și nu numai atât, dar i le cere și intercalate, adică în ordinea în care fuseseră în manuscrisul inițial dat la tipografie. Mai rezultă, făcând legătura cu informațiile de peste timp date de V. G. Morțun („pe ici pe acolo strofe adăugite” trebuind înțeles *poezii întregi adăugite pe ici pe acolo*) – că această intercalare a poeziilor scăpate fusese făcută deja

de către Eminescu în anii ieșeni pentru ediția pe care urma s-o scoată V. G. Morțun. Și în această privință poetul îl roagă pe Titu Maiorescu să ia legătura cu V. G. Morțun și să stabilească împreună ce e de făcut, adică ediția a treia să fie completă și să refacă ordinea inițială. Numai că Titu Maiorescu reușise în alegeri ca junimist – iar V. G. Morțun, ca socialist – partide diferite, păreri diferite, neînțelegeri, etc. O ediție restitativă, completă și corectată, ar fi fost a lui Eminescu și numai a lui, Titu Maiorescu trebuind să se dea la o parte cu totul de la această întreprindere – or, și ediția a III-a apare tot cu nota sa în care anunță că poeziile sunt scoase „în lipsa poetului etc.” (nota este identică celei de la ediția princeps). La ediția a III-a criticul face numai câteva corecturi de text (elimină greșelile de tipar, dar îi scapă altele).

Ceea ce ne interesează aici este că poetul dă girul dublu, la doi editori ai săi, și că adaugă frumuseții (construcției) unei cărți – gestul necesității banilor, de care are, într-adevăr, nevoie. Această a treia ediție a *Poesiilor* sale putea, de asemenea, să ia un premiu academic consistent (în toamnă) – dar iarăși va fi evitată discuția.

Ceea ce trebuie, iarăși, subliniat – este că de acum înainte poziția lui Titu Maiorescu față de el va fi una strict, sau aproape exclusiv oficială. Ca să-l viziteze trebuia să se înscrie în audiență, să fie bine îmbrăcat. Poetul are chiar emoții și amână de câteva ori o întâlnire, din scrupule de tot felul. Mai mult decât ne dau documentele nu putem avansa, dar sunt suficiente indicii să considerăm că Titu Maiorescu a cerut avizul medical al doctorului Isac pentru Eminescu – și l-a preluat (primit) cu rezerve. El îl va ține pe poet constant departe de lada cu manuscrise.

Se mai poate înțelege, în fine, și de ce anume Eminescu rescria în această perioadă poezii scrise înainte: el însuși dorea să recupereze poemele din acea coală editorială pierdută la tipografie. Acesta este, însă, și argumentul celor care susțin că poetul era grav bolnav: el nu mai crea nimic original, tot ceea ce așterne pe hârtie în acești ani se regăsește între manuscrisele sale anterioare, el își rescrie din memorie creația. Facem

observația că Eminescu nu rescrie poezii care se află în ediția princeps (o excepție ar putea fi *Rugăciunea unui dac* – dar alta nu mai cunoaștem) – ci poezii care o completează, din această coală editorială pierdută. Să fi uitat el cu adevărat structura inițială a ediției princeps? Noi am avansat ipoteza că acea coală editorială pierdută reprezintă un spațiu compact al volumului, nu este vorba de poezii care ar trebui diseminate între celelalte de la prima până la ultima pagină. Ordinea din interiorul acestei coli editoriale este tot ce nu putem stabili cert – dar locul ei între *Dorința* și *Mortua est!* se justifică. În fond, *Dorința* este o chemare: „ *Vino-n codru...*” – iar după ea s-ar potrivi *De ce nu-mi vii*, apoi *Sara pe deal*, după care *La steaua ...* ar face o bună trecere pentru ca *Diana* să se încadreze cu *Pajul Cupidon*, etc. Este mult mai simplu de înțeles că Eminescu vrea să atragă atenția asupra poeziilor care lipsesc din volumul său, la acestea revine insistent tot rescriindu-le și uneori făcând să apară în presă – tocmai pentru a ajunge la structura inițială, „ structura Morțun” să-i zicem, și a-i pune pe cei doi s-o recunoască și s-o restituie. Cu V.G.Morțun el nu mai are, după acest episod epistolar din martie 1888, nici o legătură (și în câteva scrisori – asupra cărora n-am zăbovit – Henrietta însăși îi mărturisește Corneliiei Emilian că Eminescu îl crede nesperios, mincinos, etc.); cu Maiorescu – numai legături oficial-protocolare. Dacă ar fi revenit la relațiile apropiate mai vechi, într-o eventuală întrevedere privată Eminescu i-ar fi cerut lada lui cu manuscrise – nu restabilirea sumarului exact al volumului de poezii. Această ladă și-o cere, apoi, și pentru întregirea acestui sumar – dar, desigur, și pentru definitivarea altor volume de poezii. Tuturor acestor ipoteze – și altora de acest fel – li se răspunde într-un singur fel, monocord: dar dacă poetul și le distrugea?! La această întrebare nu mai este de nici un folos răspunsul în termeni juridici: erau manuscrisele lui, avea toate drepturile asupra lor. Asta se putea spune atunci – sau în anii imediat următori – dar azi, când manuscrisele lui Eminescu au devenit tezaur național, este o ineptie să vii cu asemenea argumente. Ți se poate răspunde că Eminescu-omul a fost sacrificat pentru inestimabila bogăție de idei din manuscrisele acestea. Se poate, însă, argumenta

că poetul era rațional și n-ar fi distrus aceste manuscrise ale sale dacă i s-ar fi dat. Iar argumentația ține, iată, de boala sa, de limitele ei, de impresiile altora despre ea.

14 martie: Referire la casa pe care trebuia s-o cumpere.

17 martie: *„Iar mata, îngerul scăpător în toate privințele, mai scrie lui Mihai și cere-i socoteală și spune-i să nu beie, căci dacă vor afla binefăcătorii lui n-au să-i facă pensie. El foarte mult ține la mata și te ascultă. Numai păcatele mele că m-am îmbolnăvit și iarăși are prea mulți bani în mână și nici n-are cine îmi spune cât a primit și de unde...”*

La 2 martie Iacob Negruzzi, deputat junimist, ceruse, în Adunarea Deputaților, o pensie pentru Mihai Eminescu – și, aprobându-se, s-a numit o comisie pentru redactarea proiectului de lege (Iacob Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, C. Enescu, V. Lascăr, Miltiade Tzoni, N. C. Popescu și V. Epureanu). Aceștia sunt „binefăcătorii lui Eminescu”, după Henrietta, și ei trebuie să știe că poetul e bolnav, cuminte, neputincios etc. Adevărul este că toate amintirile despre Mihai Eminescu, de acum înainte până la ultima reclusiune și chiar în timpul acestei reclusiuni, îl leagă pe poet de viața de grup, mai ales de cârciumile prin care umbla. Drept este că nimeni nu vorbește de stări de euforie, etc.; dimpotrivă, toți atrag atenția asupra cumpătării poetului – dar prezența lui în grupuri diferite este o constantă a memorialisticii acestor luni (ani). La 2 aprilie acest proiect de lege va fi aprobat în Adunarea Deputaților (și Eminescu va pleca la București peste câteva zile) – fiind, însă, înaintat spre dezbateri la Senat. Acest capitol din viața lui Eminescu a mai fost dezvoltat – iar d-a Ileana Ene redă textele oficiale în cartea D-sale:” Farmecul discret al manuscriselor” (1999). Un singur fragment de discurs vom prelua de aici – amintind, mai întâi, că între timp a căzut guvernul și I.C.Brătianu s-a retras din viața politică, iar în noua configurație, la Senat proiectul de lege privind pensia lui Eminescu ajunge abia la 23 noiembrie 1888 (poetul era în București din 9 aprilie și, desigur, comisiile și comitetele îl urmăreau prin localuri publice) – unde el devine lege cu unanimitate de voturi. Ca să intre în funcțiune, însă, Legea trebuie semnată de către rege – iar Carol I își va pune

semnătura pe hârtie abia la 12 februarie 1889, când poetul se afla la Mărcuța dus cu poliția. Ca să se ridice această pensie se va institui curatela cu Titu Maiorescu în frunte – dar va trece de 15 iunie, când poetul nu se va mai afla de loc, nicăieri...Vorba lui Mihai Quintescu, într-un discurs din 31 martie 1889: *„Ce s-a întâmplat cu pensia din cauza tergiversărilor? S-a întâmplat ireparabilul: Sărmanul Dionis a lăsat-o statului spre a-și spori fondurile pentru numeroasele sinecuri – desigur, mai bine meritate.”* (Joc de cuvinte pe distincția Bene-merenti“.)

Din această serie, repetăm, discursul lui Iacob Negruzzi de la 2 martie 1888 ne interesează – din trei motive: îl numește pe Eminescu poet național (prima dată – și într-un cadru oficial), îl amintește pe Radu Mihail ca opozant prezumtiv al pensiei pe care și Botoșanii i-o votaseră poetului – și-l invocă și pe V.G.Morțun să voteze proiectul. Zice, așadar, deputatul junimist:

„Domnilor, sunt însărcinat din partea unui număr foarte mare de cetățeni din deosebite părți ale țării să depun o petițiune pe biroul acestei Onor. Camere, prin care se roagă să se acorde un ajutor viager nenorocitului poet național Mihai Eminescu.”

Iată, într-adevăr, contextul în care s-a lansat această expresie – care azi a ajuns să incomodeze – **„nenorocitul poet național”**. De fapt, înțelegem că termenul „național” se referă la numărul foarte mare de cetățeni din mai multe părți ale țării care au semnat această petiție. Național – adică din toată țara, cunoscut în toată țara (prin nenorocirea lui). Este efectul direct al mediatizării cazului lui Eminescu – prin chete publice, dar și prin presă. Continuă oratorul: *„ Domnilor, precum vă este cunoscut tuturor, Eminescu, unul din talentele noastre poetice cele mai mari, se găsește astăzi lovit de o boală grea și cumplită și în același timp în cea mai mare sărăcie. Din această cauză comuna orașului său natal, Botoșani, după îndemnul cetățenilor compătimitori, înscrisese în bugetul ei modesta sumă de 100 lei pe lună cu care să se poată veni în ajutorul acelui fiu talentat dar nenorocit al ei, însă fostul ministru de externe d. Radu Mihail, neștiind sau poate nevoind să priceapă ce însemnătate are un mare talent poetic*

pentru un popor, a șters din bugetul comunei Botoșani acea modestă sumă ce o hotărâse comuna ca ajutor pentru Emienscu.”

Radu Mihail este fostul prefect al capitalei, apoi ministru de interne, la industrii (nu și de externe, însă; Iacob Negruzzi îngroașă gluma sau vrea să-l lege de evenimente externe care au determinat excluderea unor ziariști, printre care și Eminescu, din presă), care l-a urmărit pe Eminescu ani la rând, care-l urmărise pe Vasile Conta în 1880 – fiind detașat special la Iași de către liberali în acest scop. Iată cum povestesc biografii lui Vasile Conta luptele filosofului din 1880 de a intra în Parlament: *„Radu Mihailu, pe atunci prefect al Capitalei și celebru în conducerea campaniilor electorale, fu luat din această funcțiune și numit prefect al județului Iași, cu ordin precis ca să nu combată nici o altă candidatură în afară de aceea a lui Conta. (...) A luptat ca un erou. Faima cuvântărilor sale, care au fermecat adunările publice, s-a răspândit în toată Moldova, și mulți proprietari mari, din deosebite județe, au venit într-adins la Iași ca să-i ofere spontan concursul lor, influențând pe lângă rude, prieteni și cunoscuți în favorul candidaturii filosofului antisemit. El se alege în sfârșit cu mare majoritate, împreună cu tovarășii săi de luptă, Ciupercescu și alții. Triumful său a fost cu bucurie auzit de toată țara. Radu Mihailu apucase deja să previe guvernul că nici o putere omenească nu va putea să împiedece alegerea lui Conta.”* (Apud O. Minar: *„Filosoful Conta”*, p. LXVIII-LXIX, nota). Bravul polițai l-a ținut la fel sub observație și pe Eminescu, lucrul devenind de notorietate publică – încât Iacob Negruzzi spune acum, în Adunarea deputaților, locuri comune.

I. C. Btrățianu îi replică lui Ioacob Negruzzi că se află în eroare, că nu Radu Mihail a tăiat subvenția ci alții, înaintea lui, pentru că aceste sume erau folosite, de obicei, prin provincie pentru sinecure – pe când la bugetul mare, în capitală, pot fi urmărite cu mai mare atenție și distribuite cui merită mila, ca în cazul de față (cu vorbele lui: *„la facerea bugetelor județene comitetele înscriu, sub titlu de pensiuni, și ajutoare pe la amici și rude, în loc să dea celor ce într-adevăr meritau milă”*). Nici nu prea contează ce face sau ce a făcut Radu Mihail, important este că numele lui se rostește în Adunarea Deputaților în context eminescian – oricum destinul i-a apropiat destul de mult.

Mai departe: „Fac apel la toți domnii, pentru că în această chestiune nu poate fi vorba nici de majoritate nici de minoritate, și în rândurile d-voastră văd autori de talent, aici, poeți ca d-nii Pruncu și Nenițescu, văd scriitori însemnați ca d-nii Gane și Xenopol. (...) Fac apel la banca ministerială, căci am onoarea să număr pe dânsa doi colegi ai mei membri ai Academiei Române, pe d-nii Sturdza și Aurelian. Fac apel la d. Chițu, membru al Academiei pe care am fericirea și onoarea a-l vedea în mijlocul nostru, la d. M. Kogălniceanu, ca să binevoiască a se uni cu mine, ca chiar sâmbăta viitoare, dacă este cu putință, să ne ocupăm de această chestiune. Merg și mai departe și fac apel la toți membrii tineri din Cameră, la cei cu ideile cele mai înaintate: d. V. Morțun, întâiul socialist intrând în reprezentățiunea țării...”.

Acesta este contextul în care Henrietta este îngrijorată că, auzind că mai merge din când în când prin cârciumi, binefăcătorii lui Mihai Eminescu vor refuza să-i mai dea pensia.

Fuga la București

22 martie: Despre însănătoșirea ei și proiectul de a o aduce pe Aglae Drogli din Cernăuți la Botoșani (proiect imposibil: copiii acesteia ar pierde bursele școlare).

30 martie: „Nu mai știu nimic ce s-a petrecut cu mine. Atâta știu că Mihai este foarte schimbat de grija că mă pierde. Se vede că D-zeu sau Natura și-a adus aminte că suntem pe lume, de vreme ce a făcut ca Mihai să fie econom și să mă îngrijească ca o mamă. Doctorul Isac mi-a spus că societatea „Eminescu” iar a publicat că dă o reprezentație teatrală în folosul lui Mihai, oare ce să fac ca să-i stăpânesc să nu mai publice minciuni, ei care nu dau nici un franc lui Mihai...” Această societate i-a fost adusă lui Eminescu la Botoșani de către V. G. Morțun. Să se observe, în altă ordine de idei, că Henrietta este mulțumită: fratele este econom, adică n-a fost la cârciumă, cum îl bănuia.

1 aprilie: „...mătușa noastră s-a retras de la testament, căci și ea este bolnavă de piept, boală ereditară a tuturor din familia noastră: ori la care etate ne apucă, de piept murim toți.(...) De boală și de băile lui Mihai nu te îngriji, scumpă mamă. Mihai este rugat

să primească un post destul de însemnat; chiar de nu va avea pensie, nu mă tem că vom muri de foame. Știu acum să fac ca Mihai să merite stima prin purtare, cum merită prin talent. Sincer și din inimă vă spun, scumpă mamă, că boala mea a deșteptat pe Mihai ca din somn și a prins minte, gândindu-se ce-ar face dacă m-ar pierde pe mine. Proverbul turcului: o lovitură gravă aduce cu sine o experiență de mare folos.” Observăm că și Henrietta are idei (cam fixe!) despre ereditate, dar mai ales că înțelege un lucru: fratele ei trebuie să „merite stima” prin purtare, așa cum o merită prin talent. Henrietta vorbește, aici, despre ceea ce numim îndeobște imaginea cuiva: Eminescu trebuie să se îngrijească de imaginea proprie. În concepția Henriettei asta înseamnă să fie îmbrăcat mereu curat, elegant, să se poarte „frumos”, să nu stea în grupuri – mai ales, să nu stea în grupuri prin cârciumi ieftine, etc. Sora lui Mihai Eminescu are mare dreptate, pentru că, nerespectând aceste precepte simple ale „purtării frumoase”, poetul n-a reușit, în această perioadă, să egaleze stima pentru talent cu cea pentru persoană. Este interesant cât e neglijență, indiferență etc. în modul de comportare – și cât e boală gravă (s-a vorbit chiar de „abulie” pentru unele momente)? Imaginile alunecă, se suprapun deseori – iar un abulic peste un indiferent dă dominantă „bolnav”.

În privința „postului destul de însemnat” propus lui Eminescu, trebuie să fie vorba de un proiect dinspre prietenii politici care au câștigat alegerile. Și I. L. Caragiale va fi, în vară, pentru scurt timp, director al Teatrului Național – cu girul lui Titu Maiorescu. În privința grijii pentru pensie („chiar de nu va avea pensie” înseamnă grijă că nu va avea) – este legitimă. De vreme ce prin acest fel de recompensă de înțelege mai ales „milă”, vezi discursul lui I. C. Brătianu de mai sus, rezultă că lumea (sau cel puțin „binefăcătorii apropiați”) trebuie înduioșată, adusă către milă. Iarăși se impune constatarea că Mihai Eminescu nu poate, structural vorbind, să răspundă, să „corespundă” unui asemenea model social. Odată însănătoșit la Botoșani, el va veni, ca om sănătos, la București să-și aștepte pensia dar și să arate lumii că este stăpân pe meseria sa, „meșter” cum îi spun confrății mai tineri din ziaristică.

Problema lui Eminescu nu este una socială – ci una strict medicală. El se însănătoșește binișor, și redevine ce a fost, omul complet cu incomoditățile sale. Botoșanii au reușit să-l readucă la viață – dar nu vor putea să-l rețină, sănătos, la marginea țării. Poetul sacrifică, pentru repornirea către București, în primul rând o casă pe care Comitetul de la Iași era dispus să i-o cumpere (alta decât cea pierdută din neatenția avocaților). El va pleca, apoi, cu niște bani în Capitală, pentru că cel puțin arvuna i se returnează Henriettei (circa 1.200 lei) și mai sunt deja alte sume adăugate între timp: o parte din această sumă rămâne, desigur, la sora lui – dar cu altă parte el își ia drumul în întâmpinarea sorții. Ceea ce știm este că va fi redactor la *România liberă*, sau plătit ca atare. Problema este că poetul are nevoie de băile de la Halle pentru eliminarea mercurului introdus în corp prin tratamentul miraculos al doctorului Isac. Acest doctor nici măcar nu poate fi tras la răspundere – în eventualitatea că-i punem în responsabilitate fricțiunile cu mercur (dar vedem că ultima parte a tratamentului lui Eminescu nu se dezvăluie clar de către Hennrietta, iar scrisorile medicale de la Viena lipsesc): mai întâi că a avertizat asupra necesității curei – iar apoi, că pacientul i-a fugit de sub observație. Adăugăm, în plus, că el prevedea trei ani de cură pentru Eminescu (vezi scrisoarea Henriettei de mai sus) – și abia trecuse un an, în al doilea an nu știm sigur dacă Eminescu a mai fost la băile salvatoare – iar cel de-al treilea, anul 1889, esteu ltimul... În Sanatoriul doctorului Șuțu poetul va continua cura mercurială – de data aceasta chiar sub formă de injecții. Lucrurile țin de fatalitate într-un fel, de neatenția doctorilor (și lipsa de comunicare între ei, mai ales între comisiile diferite: Iași – Botoșani – Viena – Halle – București) în alt fel – și, desigur, de pacientul însuși care a câștigat încrederea în sine, știe că doctorii îl vor însănătoși în cele din urmă, își cunoaște boala, felul de manifestare a crizelor, etc. Vezi celelalte observații medicale, mai ales cele privind adaptarea aproape instantanee a poetului la condițiile de spital (amintirile doctorului Vineș). În largă prezentare a Corneliei Emilian din *Introducerea* Volumului IV al Sdiilor și Documentelor Literare, I.E.Torouțiu scrie, la p. LVIII:

„Astfel se strânge suma necesară, așa că poetul este trimis două veri consecutive la băile de la Halle, întovărașit fiind o dată de doctorandul Focșa, altă dată de Savin.” El nu arată, însă, pe ce se bazează. Despre cura din 1887 aflăm destule din aceste scrisori – dar în 1888, când Eminescu a plecat la București pe 9 aprilie, nu găsim mărturii care să ateste că el ar mai fi mers la Halle. Aici „se rupe firul” cum, se zice – și ne îngrijorează deopotrivă lipsa documentelor și neatenția biografilor poetului față de acest eventual al doilea drum al poetului la băi. Când vezi cât de necesare erau ele – mai ales în concepția terapeutică a medicului curant al poetului, Francisc Isac – este de mirare că nu se urmărește dacă poetul le-a făcut sau nu, că biografiile săi nici nu-și pun întrebarea.

Știm că Veronica Micle și-a scos un pașaport – dar în decembrie 1888 – și există vaga bănuială că scopul ar fi acesta, să-l însoțească pe Eminescu peste hotare, doar că nu mai e cazul: vine repede temutul 23 martie 1889. Mai multe lucruri, însă, ar fi trebuit să ne transmită I.E.Torouțiu sau acest medic Savin. În eventualitatea – destul de probabilă! – că Eminescu a fost și în vara lui 1888 la Halle, pornit din București, cu acest doctor Savin sau cu Veronica Micle – avem și mai mari temeiuri să credem că poetul era destul de sănătos în toamna și iarna acestui an – astfel că reținerea lui, imediat după articolul insurgent din 13 ianuarie 1889, devine tot mai acuzat un act polițienesc coordonat politic și nu ține de sănătatea propriu zisă. De altfel, vezi fazele acestei rețineri: este dus mai întâi la Mărcuța, stabiliment al Comunei București, loc public de internare a bolnavilor sociali – după care, peste o lună, ajunge în sanatoriul privat al doctorului Șuțu, pentru că la Mărcuța nu avea cine să-i plătească întreținerea. Lucrurile se leagă când vedem că abia acum, la 12 februarie 1889, semnează Regele decretul pentru pensia de 250 lei – și se pornesc procedurile legale de instituire a curatelei pentru ridicarea ei.

De ce curatelă? – Pentru că poetul nu este în deplinătatea facultăților mintale. Lucrul, însă, urmează a fi constatat prin procedee legale. Mai degrabă, răspunsul la întrebarea: *De ce curatelă* poate fi acesta: Pentru că poetul

se afla într-un institut de alienați, era bănuțit, suspectat, crezut nebun.

7 aprilie: Scrisoarea către sora lor, Aglae Drogli, la Cernăuți

15/27 aprilie: „Cu mare durere vă înștiințez că Mihai a plecat la București, spuindu-mi că pensia lui dacă s-a votat numai în Camera și /nu și în / Senat, apoi nu e sigură, și că trebuie să-și caute un mijloc sigur de existență. A plecat marți și eu, plângând peste puterile mele mi-a fost rău nespun, așa că nu am fost în stare a vă scrie până azi. Dar aceste toate scuze de mai sus au fost pretexte de plecare față cu mine, și adevărata cauză este că d-na M./icle/ care a venit și până n-a pus mâna pe el nu s-a lăsat. Toată ziua nu-l părăsea și cine știe ce planuri și-a mai făcut D-neaei. Oare de ce nu l-a luat bolnav, să-l caute? Acum sănătos cred și eu că are gust să fie Doamna Eminescu. Știu că în adâncul inimei mă doare și mi-e frică că nu se va duce și vara asta la Halle, lucru de care are neapărată trebuință. L-am rugat să-mi scrie cum și ce ocupă, însă până azi n-am primit nimic. De vei afla mata ceva, apoi vă rog din adâncul inimei înștiințeză-mă, în caz dacă dragostea Doamnei M./icle/ va strânge /stânge? / armonia și recunoștința ce mi-o datotrește. Mare nenorocire a fost femeia asta pe capul lui Mihai și se vede că s-a pus să-l scoată la capete. El o crede și plânge. Mi-a adunat în casă niște nespălați, cunoștințe de ale ei, de m-au luat fiori de soarta bietului Mihai, el care are trebuință de o femeie statornică și cuminte ca să-l conducă, dar nu de o cochetă....” Aceasta este una dintre scrisorile cele mai cunoscute ale Heriettei.

Menționăm că Eminescu o chema pe Veronica Micle încă din decembrie 1887 la Botoșani: „Dragă Veronică, Uit torul. Nenorocirea care m-a lovit e destulă pedeapsă pentru că n-am voit să te ascult. Ce viață dezordonată am dus; toate sfaturile tale erau așa de sincere, așa de bune, așa de drepte, încât dacă îndeplineam o parte din ele azi n-aș zace pe patul de suferinți. Amintindu-mi de bună-tatea inimei tale, simt remușcări de faptele din trecut. Ar fi o zi de sărbătoare, ar fi o mare plăcere să vii la Botoșani, să mă vezi, unde sunt bolnav, și din minut în minut îmi aștept sfârșitul, căci pentru societate sunt de mult mort. Îmbrățișări prietenești, Eminescu.” (scrisoare publicată de Octav Minar în 1912). Henrietta nu cunoaște, probabil, această scrisoare în care Eminescu

se consideră „mort pentru societate” (expresia pare a fi construită în vecinătatea aceluia act medical dresat de medicii Iuliano și Bogdan, pe care Eminescu și-l cunoștea, desigur: *„starea lui este periculoasă atât pentru societate cât și pentru el însuși”*. Altfel, de ce „mort pentru societate”? Pentru că se simțea exilat în Botoșani? Pentru că se face atâta tapaj cu aceste chete care-l scot, de fapt, iarăși din viața publică?).

Din relatarea ei către Cornelia Emilian, reținem mai întâi grija pentru necesarele băi de la Halle – de care o atenționează pe Cornelia Emilian. Mai reținem că Henrietta nu-i face obișnuita situație a banilor. Înțelegem că Veronica Micle a stat mai multe zile la Botoșani, pentru că „toată ziua nu-l părăsea” arată o acțiune iterativă, zi de zi. Nu știm cine putea să facă parte dintre „nespălați”, dar amintim că fata Veronicăi Micle, Virginia, era profesoară aici, în Botoșani, și în anul următor se va căsători cu prietenul lui Eminescu, Eduard Gruber. De asemenea, familia Frangolea făcea parte dintre prietenii (comuni, de acum 10 ani), ai lui Eminescu și ai Veronicăi. Oricum ar fi, decizia lui Eminescu de a părăsi Botoșanii este una rațională. În ordinea biografiei sale interioare, se înscrie în dese abandonuri, mai ales din tinerețe, ale poetului: de la școală pentru o trupă de teatru, de la Viena și apoi de la Berlin-Jena pentru a veni la Iași, de la Iași pentru a pleca la București, etc. Este un „fragment” organic al drumului său prin viață.

Cât despre anul petrecut la București, cel puțin prima parte a lui, în compania Veronicăi Micle, trebuie să fi fost un moment al liniștii interioare, al iubirii casnice.

Dintre zecile de mărturii ale prietenilor și cunoșcuților niciuna nu amintește în mod expres viața de cuplu. Pare un subiect interzis, această femeie este pedepsită aspru de biografi, s-ar zice că a devenit etalonul „femeii blestemată” în mentalitatea curentă – și chiar după aceea. Ca simplu beneficiu de inventar revenim la amintirea aceluiași tânăr prieten al lui Mihai Eminescu, ziaristul Ilie Ighel: *„Eminescu a iubit mult. Dragostea lui o cunoșteau și cei de acasă și pentru ăst lucru tată-său, care de altmintererea era un om vesel și spiritual, i-a dedicat următoarele rînduri relative la femeia ce iubea: „V.....V...../*

Tu femeie de nimică / Ai smintit băiatul meu / Blăstema-te-ar Dumnezeu!" Pentru această femeie Eminescu și-a consumat mare parte din viața sa; pentru această „Minune cu ochi mari și mână rece” a suferind așteptând... Pentru ca aceste versuri să se fi mai ținut minte prin 1888, după ce Gheorghe Eminovici murise încă din 1884, trebuie să fi devenit folclor printre apropiații poetului. Acest blestem al „părinților din părinți” se va fi potrivit, poate, anilor 1880-1881, când Mihai Eminescu și Veronica Micle erau certați – lucru de care știa bine Henrietta, implicată direct atunci pentru că mergea la Veronica Micle pregătind-o pentru nunta ce urma să aibă loc cu poetul. O altă amintire, însă, îl arată pe Eminescu prin toamna târzie a lui 1888 citind și recomandând cu căldură unui ziarist tânăr poeziile Veronicăi Micle. Informațiile sunt extrem de rare. Veronica Micle este, în fond, cea care a rupt convențiile și consensul aducându-l pe Mihai Eminescu la București – când el, pentru liniștea lui și a „societății”, trebuia să stea în Botoșani. Asta nu i s-a iertat niciodată...

20 aprilie: *„În a doua scrisoare vă mirați cum crede Mihai pe Doamna M.icle/. Nu vă mirați. Acest om iubește pe femeia asta că numai moartea ar putea să-i desfacă, iar în viață nimeni nu-i în stare să-l facă s-o urască. Și-apoi, dacă ți-aș putea eu descrie cu ce fel de maniere l-a luat, declarând față cu persoane de cea bună condiție din Botoșani că preferă să fie metresa lui Mihai decât femeia unui prinț. El de la venirea ei aicea era așa de emoționat, de m-a băgat în toate spaimele. Azi sunt opt zile de când a plecat.(...) Femeia asta acum sunt convinsă că este răutăcioasă și presupunerea doctorului este cu totul bazată pe adevăr, un presupus pe care nu am curaj a vi-l scrie.”* Presupunerea este că Veronica Micle i-a dat lui Eminescu sifilisul. Henrietta va insista când îi va veni spre îngrijire Miron Pompiliu, bolnav cu adevărat de sifilis: pentru că Veronica Micle îl vizitează și pe acesta, Henrietta crede nici mai mult nici mai puțin decât că și el i-a fost amant și că i-a dat, ca și lui Eminescu, sifilisul. Aceste „eresuri” sunt greu de urmărit. Un timp le-am răspuns cu „argumentul Caragiale”: conu Iancu, un alt presupus amant al Veronicăi, n-a luat așa boală. Citind, însă, cu atenție corespondența Veronicăi Micle din pachetul editat la anul 2000 de d-na Cristina

Zari-fiopol-Ilias, se înțelege că Veronica n-a avut legături sexuale cu I. L. Caragaiale, deci acest argument nu-și găsește locul. Pur și simplu bunul simț este suficient pentru a îndepărta asemenea suspiciuni ale Henriettei și ale epocii. (Iar Iuliu Roșca, un alt presupus amant al Veronicăi, va trăi ani mulți de acum înainte, sănătos...). Nu urmărim această pistă care duce în fundături.

21 mai: *„De la Mihai am primit o carte poștală, că e bine și, de se va regula, dorește să viu și eu la București, fără a-mi scrie unde locuiește...”*

10/22 iunie: A lipsit din oraș 16 zile și cere știri noi despre fratele ei.

26 septembrie: *„...La 23 august m-am dus la Lacul-Sărat și am făcut numai 15 băi, pentru că la 5 septembrie s-au închis băile. De la Lacul-Sărat m-am dus la București să văd pe Mihai. Ce am întâmpinat, nu sunt în stare a-ți descrie, lucru ce s-a însărcinat a-ți scrie buna și nobila Domnișoară Adela Andrei. (...) Mihai este bine, dar am trebuit să fac multe închinăciuni adorarei lui până mi-a permis să-l văd. Piesa ce a lucrat-o e la mine / el la mine? / și era mai aproape gata, s-a cetit într-un cerc intim și a găsit-o că este bună. S-a luat deciziunea a se juca în sezonul iernei. Eu rămân mulțumită că prin îngrijirea mea i-am redat sănătatea care-i lipsea de cinci ani...”*

La 27 iunie 1888 Titu Maiorescu amintea de un comitet și „un fel de tutelă” pentru Eminescu, deoarece poetul „nu e în stare sigură de a se îngriji el însuși” – și cerea de la Socec 500 lei noi. Nicolae Pătrașcu trece sub tăcere întâmplarea, deși el primește banii. Suma fiind destul de mare, este posibil să-i fi trebuit poetului pentru a merge la necesarele băi de la Halle. Reținem că acum, la 5 sau 6 septembrie, el este „păzit” de către Veronica Micle – ceea ce înseamnă că, dacă a fost la băi, nu putea fi însoțit decât de către ea (și de altcineva, desigur, dar ea nu putea să lipsească, fiindu-i un fel de tutore moral). În același timp, însă, pregătirile pentru citirea acestei piese de teatru în casa lui Titu Maiorescu îi luau mult timp.

După cum vedem, informația este lacunară, lipsesc de peste tot referințele la vara lui 1888. Epistolarul Henriettei Eminescu nu ne mai este de mare folos pentru „anamneza” bolii poetului. Despre intervenția Veronicăi Micle în relația

ca atare, mai reținem doar două fragmente. Unul se referă la fotografia lui Mihai Eminescu din tinerețe: „*Vă trimit și fotografia lui Mihai când era în etate de 19 ani; seamănă cu mine cu deosebirea că el, pe atunci era mai tânăr decât sunt eu azi. Judecă, scumpă mamă, la ce etate îl turmenta Mi./cle/, că el pentru hatârul ei s-a fotografiat. Iată de ce el o iubește cu fidelitate, pentru că ea a știut cum să înrădăcineze dragostea în inima lui...*” (10 noiembrie 1888). Acesta este unul dintre adevărurile incomode ce stau ascunse cu grijă în relația dintre Mihai Eminescu și Veronica Micle. Rezultă că cei doi se cunoșteau de prin 1868-1869, din fragedă tinerețe – nu din 1872, cum atestă Iacob Negruzzi. Această relație de tinerețe a lor este confirmată de schița „La aniversară” publicată de M. Eminescu în 1876, în *Curierul de Iași* (unde eroii au această vârstă) – și de jurnalul Veronicăi Micle din ultimele ei luni de viață, de la mănăstirea Văratec, unde pune poezii de tinerețe ale lui Eminescu specificând că-i sunt dedicate (poezii inexistente între manuscrisele actuale ale poetului, în stilul poeziilor sale de tinerețe, însă).

Celălalt fragment face parte din seria lungă (pe care iarăși n-am urmărit-o) în care Henrietta îi promite Corneliiei Emilian că-l va determina pe fratele ei să scrie și să publice o poezie de mulțumire pentru atâtea sacrificii bănești. Veronica Micle a exclamat, în relatarea Henriettei: „*O facere de bine până la tine, Mihai, n-a fost poetizată*” (21 mai 1888). Este, în fond, o concluzie posibilă la acest episod din biografia lui Mihai Eminescu. Toate strădaniile de acest fel ale distinselor doamne ieșene coordonate de Cornelia Emilian se supun ideii generale de filantropie, binele nu se trâmbează și nu se cere recompensat cu mulțumiri publice. Din aceste trâmbițări rămâne ceea ce avem: imaginea lui Mihai Eminescu bolnav, înfrânt, îndatorat moral etc.

Un lucru mai trebuie luat în seamă (iarăși: evitat de biografi, ca incomod): printre colaboratorii *Fântânei Blandusiei*, care apărea cu girul lui Eminescu, se regăsește, alături de Grigore Manolescu, doctorul Gheorghe Marinescu etc. – și Cornelia Emilian care publică aici pagini largi

de maxime și cugetări. Lumea lui Eminescu îl însoțește peste tot pe poet – dar mai ales în glorie...

Repet, nu știu dacă se poate face mare lucru pentru ștergerea imaginii care a rezultat dintr-un asemenea complex de împrejurări familiale, prietenești, politice, ideologice și cine mai știe să le identifice/definească – după cum am avertizat încă de când am decis să mă refer la acest moment al eminescologiei, pe care mai toți împătimiții de viața poetului l-au parcurs în tăcere crispată. Știința filologică, pe care o urmez cât se poate de umil, ne spune că ar trebui să verificăm fiecare fragment în parte, fiecare articulație a unui text: dacă nu putem nega întregul ca impresie, putem, cel puțin, nega cât mai multe părți ale lui – sau să le punem sub semnul îndoielii. Teoretic, lucrurile sunt simple: când toate fragmentele unei afirmații sunt false – ea, ca afirmație, trebuie să fie falsă în întregul ei. Totuși, în acest caz teoria nu se verifică: chiar făcută din falsuri, imaginea rămâne. În plus, chiar și pentru această verificare prin negare timpul pare trecut. Metoda ca metodă se cere, cu toate acestea, urmată. Concordanțele și discordanțele sunt cele care interesează – primele, pentru că întăresc o afirmație, celelalte pentru că o slăbesc și chiar anulează.

În toată această corespondență a Henriettei cu tăcutul și ascunsul ei destinatar scrisoarea din urmă rămâne cea mai importantă. Este expediată de la Lacu-Sărac, la 22 iunie 1889, și adresată – parcă prin destinul cuvintelor: „Scumpă Mamă!” (deși versul eminescian este puțin mișcat: „O mamă, dulce mamă...”). Urmează textul: „*Nu sunt în stare a vă descrie nici ce am privit cu ochii mei, nici ce am întâmpinat, de nu am fost în stare a vă scrie nimic. Atât vă spun și vă rog să spuneți la toți că nenorocitul meu frate a murit, în cea din urmă mizerie și moartea i-a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun, anume Petrea Poenaru. Să ferească D-zeu și pe cei mai răi oameni din lume să fie instalați la D-rul Șuțu, că fiecare va avea sfârșitul iubitului meu frate. Moartea lui Mihai și ologirea mea provine numai din sărăcie! Ce nedreptate este în lume, unii se răsfăță în lux și eu n-am cu ce mă căuta! Sdrobită cum n-am fost niciodată, vă rog scumpă mamă nu mă părășiți. Sărut mâna, a matală supusă ca o fiică, H. Eminescu.*”

Din tot acest roman epistolar care-i ridică monument Corneliiei Emilian ca salvatoare a lui Eminescu – atât rămâne: lecția sărăciei asimilată de către Henrietta – care va muri peste câteva luni în sărăcie cu adevărat lucie. Pentru ea nu mai funcționează energia chetelor. Culmea fiind că ea cere și roagă – pe când fratele ei dimpotrivă: respingea. Și totuși, energia tuturor se canaliza către el. De ce? – Simplu: pentru că era un nume, „dădea o palmă zdravănă pe obrazul societății” cum va zice socialistul Panait Istrati prin 1924. Asemenea filantropi care-și aleg oamenii ca să-i ajute – nu sunt prea lăudați de creștini: poate doar cercurile socialiste să-i slăvească. Nouă ne rămâne de constatat această concordanță: informația pe care o transmite Henrietta Eminescu în 1889 (făcută publică în 1893) coincide cu cea făcută public de către Dumitru Cosmănescu în 1926. Drept pentru care trebuie să urmărim și alte potriviri ori nepotriviri.

VI. EDUARD GRUBER

ȘI DESTINELE EMINESCIENE

Aici este locul să înțelegem mai bine cum a fost primit Eminescu la București în aprilie 1888, și cine erau tinerii gălăgioși pe care-i aducea Veronica Micle la el, la Botoșani. Vom face legăturile necesare între evenimente – și ne vom da seama că poetul era invitat în Capitală pe o cale regală, ca pentru o reconquistă. Nimeni altul decât Eduard Gruber, tânăr savant apropiat al familiei Micle dar și a lui Mihai Eminescu, este acela care la 19 aprilie 1888 va ține, la Atheneul Român, conferința „Stil și gândire” în centrul căreia se află analiza operei și referințe importante la viața lui Mihai Eminescu. La numai câteva zile după reinstalarea poetului în București, el este invitat la această conferință. Digresiunea care urmează are importanța ei în economia biografiei târzii a lui Eminescu.

Ascuns, oarecum, în lumea mărunță a intelectualității ieșene din ultima parte a secolului al XIX-lea, Eduard Gruber (1862-1896) se ascunde din nou, când îl privim mai de aproape, acolo unde-i este, poate, chiar locul: între două mituri, sau tradiții orale, sau șabloane mentale – cum vrem să le numim, dar ambele la fel de cețoase: cel care privește lumea lui Eminescu – și cel care are în vedere începuturile psihologiei experimentale ca știință. De lumea lui Eminescu îl lega, până acum, căsătoria cu Virginia, fata mai mare a Veronicăi Micle – dar, mai ales, repetarea destinului poetului: între 1894-1896 el a trăit cu mințile rătăcite, ca și modelul său care, desigur, tocmai de aceea l-a și acaparat. Multă lume din jurul lui Eminescu rămâne în amintirea colectivă înșingată cu acest destin al poetului, și când vorbim despre cutare sau cutare dintre apropiații săi se impune de la sine comparația. Astfel, Ion Creangă a murit, „ca și Eminescu”, în 1889, ultima zi din an. La fel, Veronica Micle, Henrietta sora poetului. „Ca și Eminescu”, Eduard Gruber a murit cu mințile întunecate, „ca și Veronica Micle”, fiica ei Virginia a avut mult de tras însoțindu-și soțul

pe un drum imposibil al însănătoșirii. Este ca o „marcă de familie spirituală”, tradiția sau mitul vrând a uni prin câteva trăsături comune persoanele din jurul poetului – și lucrând, în compensație, la ștergerea apăsată a informației certe, documentare, poate chiar de teamă ca aceasta să nu strice povestea, asemănările. Astfel, totul rămâne în contururi mișcate, se estompează. Iar punctul de vârf al acestor tendințe seculare îl reprezintă, desigur, întărirea convingerii colective că modelul este cel adevărat. Aceste mituri, povești, legături – întăresc impresia că Eminescu a fost într-adevăr cel care se reverberează în ele. Dacă, de pildă, Nerva Hodoș, primul editor al poeziilor postume eminesciene, a murit nebun după ce a descâlcit scrisul manuscriselor eminesciene – este tot pentru a completa și valida destinul poetului. Iar colegul și colaboratorul său, Ilarie Chendi, s-a aruncat în gol de la etajul spitalului Mărcuța – gestul său continuând alte „flori” din covorul destinului. Dacă, iarăși luând un caz la întâmplare, dar de data aceasta din „proza vieții” de poet, Artur Enășescu, autorul câtorva romane ce nu se uită, și-a târât boala și sărăcia câteva decenii în văzul lumii, este pentru a ne aduce aminte cei câțiva ani „indecenți” ai lui Eminescu, Artur Enășescu devenind un fel de „Oedip viu” care-și plimbă orbirea-de-sine prin lume ca să se vadă tipul său de existență supus plenar celei mai reluate maxime eminesciene din perioada interbelică: „*Poezie – sărăcie*”. Se poate spune, concludiv, că ceea ce s-a numit îndeobște „mal de siecle” pentru Europa, mai ales pentru Franța, – a devenit, pentru noi, „răul de Eminescu”, adică spaima de boli intelectualiste.

În acest covor de destine paralele în absolutul tradiției, Eduard Gruber nu este decât o virgulă, o mică derivație a ițelor într-un adaos armonios al formelor. El nu este „uitat pe nedrept” – cum nu fără reacție constată dl. Al. Husar – ci oarecum din neglijență de către istoricii psihologiei ca știință, și desigur din pudoarea față de mit de către eminescologie; puținătatea operei și prea stricta ei încorsetare în epocă vine să îngroașe stratul uitării. De valoare sau non-valoare nu poate fi vorba în această singură carte de literatură a sa, atât de subțirică în fond, făcută în grabă în chip de conferință publică. Este un moment de istorie literară și trebuie tratat ca atare

în contextul finalului secolului al XIX-lea cu tendințele sale de a lega literatura și arta de știință. Sau, altfel judecat – de data aceasta dinspre covorul amintitelor destine întreșute – este un moment din *viața operei* lui Eminescu, o așchie a eminescologiei simbolice de care trebuie să ținem cont. Nu textul ca atare ne va interesa în mod deosebit, așadar ci contextul.

Conferința lui Eduard Gruber: „Stil și gândire” se ține în aprilie 1888 la Ateneul Român din București și se tipărește în același an la Editura Șaraga din Iaș (revista „Ateneul român” se va înființa și va cuprinde aceste conferințe publice abia în 1895). În aceeași lună conferențiarul publica în „Convorbiri literare”, la București (unde revista se mutase din 1885) textul „*Edelwisch. O reminiscență*”, cu subtitlul „*Contribuțiune la psihologia experimentală*”, prin care-i familiariza pe prieteni cu metoda sa de investigare a memoriei prin literatură. Acest text va fi fost primit, probabil ca o curiozitate sau un joc de societate; din relatări ulterioare vom afla că Eduard Gruber era un foarte activ experimentalist risipind cu vervă, pe la întâlniri de cenanclu, multe observații similare cu acelea din „*Edelwisch*”. Dacă se hotărăște să publice – este pentru că tot acum își ține și conferința și are, probabil, un program bine articulat. Din păcate, acest program nu prinde contur în scris, el îl va absorbi către construcții largi de laborator și-l va îndemna să-și desăvârșească studiile în psihologie experimentală.

Documente de ultim moment atestă că în 1888 Eduard Gruber era mai apropiat decât s-ar fi crezut de poet. Dl. Marcel-Dumitru Ciucă, director la Arhivele Statului din București, a publicat în 2002 „*Documentar Eminescu. Profesor la Școala Comercială din Iași (1884-1885)*”, studiu primit cu bucurie în revista D-lui Călin L. Cernăianu „Semnele timpului”, nr. 3-5, p. I-XXX, editând și comentând actele existente în arhive din care rezultă că Eduard Gruber este acela care-l suplinește pe poet în funcția de profesor ... suplinitor de geografie. Eminescu obține suplinirea, este confirmat prin decret ministerial, dar se îmbolnăvește (își rupe piciorul) și solicită, la rândul său, să fie suplinat – indicând numele unui student în anul III la litere, Simeon Crainic, dar directorul Școlii Comerciale îl alege pe Eduard Gruber, licențiat în litere.

Nu știm cine va fi fost acest Simeon Crainic, dar prenumele este ardelenesc – și pentru simpla stârnire a curiozității notăm că din lumea lui Ștefan Micle face parte și un Gheorghe Crainic, martor la căsătoria civilă a lui cu Veronica, la Cluj, în 7 august 1864. Poetul se orientase, probabil, către cineva cunoscut prin prieteni (în această perioadă el era foarte aprtiptiat de Veronica Micle) – nu avea cum să știe că destinul lucrează în favoarea viitorului ginere al prietenei sale. Biograful lui Eduard Gruber, Artur Gorovei, explică mai pe larg: *„A făcut literele la universitatea din Iași, unde a luat licența în 1884, prezentând ca teză un studiu asupra elementelor latine în românește în comparație cu celelalte limbi romanice. Filologia, însă, nu era nici atunci o carieră la noi. Ar fi trebuit să se ducă profesor la vreun gimnaziu din provincie, ceea ce l-ar fi înmormântat chiar de la începutul vieții, și atunci a fost nevoit să se mulțumească cu o catedră de geografie la Școala Comercială din Iași.”* În realitate, directorul școlii a preferat unui student în anul III la filologie – un absolvent, și astfel a rămas toată lumea mulțumită, tânărul profesor începând, însă, cu o convenție. Lună de lună se repetă adresele pentru menținerea acestei convenții – până la încheierea anului 1885, după care aflăm că E. Gruber devine titularul postului. Pe perioada suplinirii, începând cu noiembrie 1884 și până în august 1885, statele de plată sunt semnate de către poet, pentru suma de 252 lei lunar (din care plătește 10% rețineri pentru Casa pensiilor, 26 lei și Taxa de 3 % pentru Stat, 11 lei), pe chitanța cu același nr.45/85, ridicând efectiv suma de 215 lei. E.Gruber nu apare pe statul de plată, iar din adresa din 13 aprilie 1885 a Direcției agriculturii din Ministerul Agriculturii (de care ținea Școala Comercială din Iași), prin care se reconfirmă situația, desprindem această informație: *„...a aprobat suplinirea Dl. Profesor suplinitor M.Eminescu, prin dl. Gruber, până la finele anului. În statele de lefi însă se va urma întocmai ca până acum.”* Poetul semna, probabil, și primea banii – plătindu-și din leafă suplinitorul. Este același procedeu prin care I. Creangă a lăsat câțiva ani buni să fie supliniți la catedră, dând o parte din leafă suplinitorului. În cazul de față, M.Eminescu are poziție fixă în stat, își achită dările cu chitanță fixă, este numit în mod

oficial pe postul vacant – cel care-i ține locul trebuie să aibă doar agrementul conducerii școlii, relațiile financiare dintre ei privindu-i exclusiv.

Pentru că Eugen Gruber se întâmplă a fi un accident în mitul lui Eminescu, o scurtă recapitulare contextuală se cere. Poetul vine însănătoșit de la Viena în martie 1884, trece în grabă prin București și se fixează la Iași, unde prietenii (și cei junimiști) se ocupă de situația lui. În septembrie 1884 este numit, prin decret regal și decizie ministerială (semnată de Gr.Tocilescu) în funcția de subbibliotecar la Biblioteca Universitară din Iași (acolo unde fusese director în anii '70, sub guvern conservator), cu o leafă aproximată la 200 lei (vezi O. XVI, p. 732). În octombrie el obține și acest al doilea serviciu, cu cei circa 400 lei pe lună putând viețui decent în Iași (la „*Timpul*”, în 1882, avea același salariu de 400 de lei pe lună). Titu Maiorescu îi scrisese surorii sale Emilia Humpel, la 6/18 aprilie 1884, că va vorbi cu Ministrul Cultelor ca Eminescu să fie angajat la bibliotecă „*pro forma*” – pentru un salariu de 285 de lei pe care urmează să-i strângă, prin cotizații proprii, junimiștii („*Eminescu's 285 francs monatlich, aber zahlet wir ihm aus*”, scrisoare în limba germană, vezi O.XVI, p.272) – dar poetul își ia slujba în seros și va lucra efectiv la bibliotecă – excepție făcând lunile noiembrie-decembrie 1885, când este internat la spitalul Sf. Spiridon pentru piciorul rupt.

Sunt foarte multe înțelegeri și convenții în această perioadă. Se prea poate ca el să nu fi stat efectiv în spital, cum afirmă într-o adresă din 30 noiembrie 1884 directorul bibliotecii, I. Caragiani: „*subbibliotecarul fiind bolnav în spitalul Sf. Spiridon, unde după prescrierea doctorilor e constrâns să stea cel puțin până la anul nou....*” (vezi O. XVI, p.732). Dl. Marcel-Dumitru Ciucă publică certificatul pe care poetul îl prezentase celeilalte instituții, Școlii Comerciale, și unde s-a păstrat: „*Subsemnatul, Doctor în Medicină, Medic Primar al Secțiunii Chirurgice, certifică că dl. M. Eminescu suferă de o fractură maleolară și pentru a cărei vindecare are necesitate de un timp de 2 luni de zile. Medic primar: Dr. Sculy*” – dar editorul observă neconcordanța: cererea prin care vrea să fie suplinat este din 30 octombrie, iar certificatul este din 12 noiembrie. Fiind vorba de o diferență de 12 zile, aici

nu e neconcordanță, ci exact diferența dintre cele două calendare, cel local, românesc – și cel european: Eminescu semnează cererea pe 30 octombrie și atașează la ea certificatul medical dat în aceeași zi, dar datat european 12 noiembrie. La bibliotecă, primul său loc de muncă, se pare că nu dă explicații, iar directorul ia atitudine abia la 30 noiembrie, fiind, desigur, informat doar verbal, pentru că „Certificatul” de mai sus se găsește la Școala Comercială, și e puțin probabil ca Eminescu să fi făcut o copie după el: repetăm, poetul își permitea oarecare lejeritate față de clădirea cărților, unde era multă dezordine moștenită mai dinainte – și unde el fusese, totuși, cu zece ani în urmă director. În același timp, era foarte grijuliu cu cel de-al doilea serviciu – teama de a-l pierde indicând, desigur, necesitatea lui – și pentru completarea veniturilor dar și ca rezervă față de șicanele lui I. Caragiani care până la urmă, în 1886, tot se va descotorosi de el.

Știrea că și-a fracturat piciorul apare în „Familia” la 21 oct./ 2 nov. – deci au trecut 9 zile până ce medicul a emis certificatul. Pus să funcționeze între exactități (condică, semnături de prezență, state de plată etc.) – poetul se descurcă cam greu – dar probabil că și-a vindecat piciorul acasă, nu neapărat la spital.

Important este că el redevine activ, iar junimiștii trebuie să accepte în principiu că s-a însănătoșit și poate să aibă o funcție publică – ei dorind, însă, a-l ține neapărat departe de București. Comentariul extrem de precaut al d-lui D.Vatamaniuc la actele privind numirea ca subbibliotecar: *„Contemporanii lui Eminescu considerau că poetul își revenise din boală și i se puteau încredința funcții publice”* (O. XVI, p. 802) trebuie înțeles în contextul rigorilor speciale ale unei ediții academice, pozitivistă până în vârful unghiilor la 1989. Editorii nu cunoșteau, apoi, petiția lui B. P. Hașdeu din octombrie 1884 către același Ministru al Cultelor, prin care ruga să fie angajat la Arhivele Statului din Iași pe un post rămas vacant *„d. Mihai Eminescu, foarte cunoscut nu numai ca scriitor, dar posedând, totodată, după cum a avut subscribul ocaziunea de a constata însuși, cunoștințe serioase de istorie și paleografie română”*, document aflat în Arhivele Statului din București,

descoperit și publicat pentru prima dată în revista „Academica”, iulie 1992, de d-na Lucia Berdan. Mai multă lume se interesa, așadar, de un serviciu pentru Eminescu – și chiar în octombrie 1884 el îl obține, iată, pe al doilea, cel de profesor la Școala Comercială. De altfel, el însuși explică împrejurările, într-o scrisoare către Al.Chibici-Râmneanu cunoscută încă din 1906: „Am mai încăput – fără voie – într-o belea greu de descurcat. Fiind vacante mai multe catedre la școala comercială, cerusem suplinirea istoriei. Dar catedra aceasta dându-se altuia, m-a însărcinat pe mine cu geografia și statistica, cu un program foarte încărcat, obiect care are inconvenientul că nici cărți nu există pentru studierea lui, iar el însuși consistă dintr-un dicționar de mii de nume proprii și de cifre statistice. Cât despre onorata bibliotecă, e atât de încurcată și îngrămadită, încât ar trebui un an sau doi pentru a introduce orânduiala în acest haos ereditar...” (publicată de G. T. Kirileanu în „Convorbiri literare”, 11 noiembrie 1906, reluată de A. C. Cuza în ediția sa: M.Eminescu, *Opere complete*, 1914; scrisoarea este destul de bine difuzată și cunoscută, în O. XVI se află la p. 202). Înțelegem, de aici, că poetul „cerea”, deci se interesa de ce e liber pentru el, căuta acest al doilea serviciu.

Este prima legătură atestată documentar cu numele lui Eduard Gruber. Tânărul licențiat în litere era, ca marea majoritate a intelectualilor ieșeni, vizitat de ideile socialiste și cucerit de „Contimporanul” care ieșea la Iași (de unde „Convorbirile literare” vor pleca la București pe 1 aprilie 1885 – și pentru a face loc revistei lui Gherea și Nădejde, dar și pentru a se depărta de Eminescu, și pentru a-și urma directorul, pe Iacob Negruzzi, devenit parlamentar în capitală; este un complex larg al acestei mutări, urmată de mutările altor reviste și ziare – dintre care important va fi „Lupta” lui G. Panu și C. Mille, de anul viitor). La Iași, iar apoi la Botoșani, Eminescu rămâne într-un mediu socialist – de care tradiția vrea cu orice preț să-l lege. Cert este că primele comentarii aplicate ale operei sale, mai ales ale poeziei, vin din partea socialiștilor ieșeni – dar la fel de cert rămâne că poetul nu publică în revistele acestora, nu ține conferințe publice organizate de ei. I se vor publica în „Contimporanul” poezii – dar numai preluate din „Convorbiri literare” sau din ediția princeps. Nu este vorba

neapărat de o incompatibilitate în idei; mai degrabă se poate vorbi de o incompatibilitate cu persoanele: C. Mile și V. G. Morțun i-au fost elevi lui Eminescu în 1874 și nu s-a înțeles cu ei (au provocat o grevă școlărească în 1874, cu „scenarizarea” poemului *Împărat și proletar* de M. Eminescu abia publicat în „*Convorbiri literare*”, treabă pentru care, în loc să le fie scos profesorul de germană, Eminescu adică, au fost chiar ei exmatriculați din școală trebuind să-și continue studiile în Franța și Belgia unde s-au îndoctrinat metodic cu ideile socialiste). Socialiștii ieșeni vor fi, însă, cei care popularizează, începând cu 1887, cazul Eminescu, organizând chete publice pentru poet, demonstrând, pe seama sa, că societatea burgheză nu-și protejează geniile, etc. Iar toate aceste demonstrații s-au făcut cu tăierea în două a operei lui Eminescu – și aruncarea la coș, ca netrebuitoare, a ziaristicii.

În general memorialiștii epocii sunt extrem de indulgenți cu socialismul juvenil ieșean, considerându-l fie o curiozitate, fie o formă de acordare a sufletului la Europa occidentală, oricum, o manifestare a vârstei și prea puțin mai mult decât atât. Artur Gorovei, un martor bun dar uitat al epocii, vorbește despre socialismul ieșean (putem apela și la considerațiile d-lui Gavril Istrate, elevul lui Ibrăileanu, care dezvoltă această temă în „*Studii eminesciene*”, 1987, 214-219, sau la sursele sale, I. N. Roman ori V. G. Morțun: în mare, impresiile sunt cam aceleași – dar textul nostru ne păstrează în imediata vecinătate a evenimentelor care urmează) – când povestește, în 1930, împrejurările în care s-au ridicat manuscrisele lui Ion Creangă, în prezența fiului său, căpitanul Creangă, și s-au dat spre păstrare (pentru tipărire) comitetului format din A. D. Xenopol, Grig. Alexandrescu și Gruber însuși. Redăm mai larg, pentru savoarea informației (vom afla, între altele, că fiul lui Creangă a fost și spion român în Austria, că junimiștii erau foarte zgârciți, chiar vicleni când era vorba să de bani):

„În seara zilei de 5 ianuarie /1890/ s-a ținut întrunirea în restaurantul otelului Ttraian. După oarecare discuții, s-a luat o hotărâre care, de fapt, se cunoștea de mai nainte: s-a ales o comisiune compusă din A.D.Xenopol, Gruber și Grig. Alexandrescu, care să se ocupe cu editarea scrierilor lui Creangă. La întrunirea aceasta

nu a venit nimeni de la junimea, deși toți au fost invitați. După ce mulțimea s-a împrăștiat, și au rămas numai vreo 16 din cei care ne înțelegeam mai bine, ne-am așezat în jurul unei mese, în fruntea căreia zâmbea iubitul nostru profesor Xenopol, și am râs și am ridicat toasturi.

După plecarea lui Xenopol, căpitanul Creangă se adresează lui Gruber și-i cere să răspundă, scurt și cuprinzător, dacă în adevăr este socialist. Căpitanul începuse a regreta mărinimia din perioada entuziasmului și căuta o pricină ca să nu mai dea cei trei mii de lei pentru revistă. Planul lui însă nu a izbutit. D-nul A. Bădărău, rămas printre noi, a vorbit frumos și a demonstrat căpitanului că în Iași există o mână de tineri, pe care-i întâlnești oriunde e vorba a se face un lucru bun. Dacă vrei știință și literatură dai de acești oameni; în politică, ei țin un stindard curat și demn; și dacă vei cerceta mai de aproape vei vedea că toți aceștia, care alcătuiesc inteligența Iașului, toți sunt mai mult sau mai puțin socialiști. Și să nu-și închipuiască cineva că acești oameni, când se vor apuca să scrie literatură, nu vor face să reiasă, chiar inconștient, ideile lor, în rândurile ce vor scrie.

A doua zi a căutat să-mi explice tânărul Creangă atitudinea lui din ajun. El e junimist, mi-a spus, fiindcă are protector pe Petre Carp, care l-a trimes la Viena, ca spion, cu o sută de lei pe zi. E junimist în politică, nu însă și în literatură, din pricină că există o răceală pronunțată între tatăl său și d-nii Maiorescu și Iacob Negruzzi. În seara întrunirii, căpitanul primise o scrisoare de la D-l Missir, în care acesta îl sfătuia să dea la Junimea ceea ce a rămas literatură de la Creangă; Junimea să-i editeze scrierile, publicându-se mai întâi în „Convorbiri literare” partea inedită din „Amintiri”. Creangă i-ar fi refuzat ceremonios, pentru următoarea pricină: d. Petre Missir i-ar fi spus că n-a știut despre moartea lui Creangă decât după înmormântare, pe când el avea dovezi că d-nii Missir și Volenti, cu o zi înainte de înmormântare, târguiseră o coroană, pe care nu au cumpărat-o părându-li-se prea scumpă.

În urma acestor discuții, destul de aprinse, cu Gruber și Grig. Alexandrescu, tânărul Creangă a făcut contractul cu Xenopol, prin care dădea cei nouă mii de lei, și peste două zile am însoțit pe prietenii mei care au ridicat din bojdeuca lui Ion Creangă manuscrisele câte

s-au mai găsit” (Artur Gorovei: „Alte vremuri. Amintiri literare”, Fălticeni, 1930, p. 65-67).

Notăm că A. Bădărașu era un fruntaș politic al Iașilor cu bună credibilitate; el explică socialismul ca stare de spirit, ca preocupare a „oamenilor de bine” cum s-ar zice astăzi, convingându-l pe vajnicul spion carpist să dea cele trei mii de lei pentru o revistă și cele nouă mii pentru editarea operelor tatălui său. Acceptând seriozitatea acestor tineri, nu ne rămâne, însă, decât să dăm vina pe destin dacă manuscrisele lui Creangă s-au pierdut, totuși, în afară de cunoscuta ediție a lui Grig. Alexandrescu ne mai găsindu-se ceva nou. Tradiția insistă că aceste manuscrise ar fi fost reținute de Gruber și, după moartea sa, ar fi fost vândute ca hârtie netrebuitoare de către soția lui, Virginia Gruber. Greu de crezut, greu de infirmat. Rămâne cert faptul că Eduard Gruber a avut în mână și a răsfoit aceste manuscrise. El a avut acces, de altfel, și la manuscrisele lui Eminescu – și anume, la scrisorile poetului către Veronica Micle – pentru că în „Arhiva”, revista lui A.D.Xenopol, publică o asemenea scrisoare în nr. din octombrie 1890, anul în care suntem cu preluarea arhivei lui Creangă. De data aceasta fapta sa are o pronunțată tentă politică, poate chiar socialistă, pentru că face un colaj din mai multe scrisori eminesciene cu scopul limpede de a demonstra cât de grea era munca de ziarist pentru bietul poet (tema este de sorginte socialistă). Abia recent, în anul 2000, publicându-se corespondența inedită dintre Eminescu și Veronica Micle, s-a identificat și adresantul, nenumit de Gruber, al acestei scrisori fragmentate cu puncte de suspensie – și de unde sunt fragmentele. Reluăm, pentru că este interesantă și selecția lui Eduard Gruber – dar și decupajele sale.

Primul fragment este dintr-o scrisoare din 12 august 1882: „Draga mea copilă – tu trebuie să-și închipuiești astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii și peste aceasta bolnav /,/ care ar avea nevoie de cel puțin șase luni de repaus pentru a-și veni în fire. Ei bine, de șase ani aproape o duc într-o muncă zădarnică, de șase ani mă zbat ca-ntr-un cerc vicios în cercul acesta care, cu toate acestea, e singurul adevărat, de șase ani n-am liniște, n-am repausul senin de care aș avea atâta

trebuință pentru ca să mai pot lucra și altceva decât politică. *Quelle vie, mon Dieu, quelle vie!* Înțeleg ca, cu vremea, un om să se înreutățească, cum m-am înreutățit eu și n-am decât o singură zare de lumină în viața mea – afară de tine. În privazul negru-al vieții o icoană de lumină". Anul este scris cu creionul în manuscris, probabil de către Veronica Micle (Vezi „Dulcea mea doamnă / Eminul meu iubit”, Corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle, Scrisori din arhiva familiei Graziela și Vasile Grigorcea, Ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, 200, p. 342; am întregit numai virgula, pe care o pune și primul editor și o păstrează, de asemenea, și ediția academică, vezi O. XVI, p.195). Eduard Gruber elimină cuvintele subliniate de noi – și, dacă în privința incipitului este firesc, pentru că nu vrea să se știe cui i-a scris poetul, finalul trebuia păstrat. Cam greu de înțeles, textul spune, totuși, la o reluare insistentă a lecturii, că poetul are o singură zare de lumină în viață, acest cerc vicios dar „adevărat” în care se învârte, și asta îl macină, îi înrăutățește sănătatea. Se exprimă încrederea nemăsurată a sa în activitatea de ziarist, care este o muncă sisifică, mereu ridici bolovanul și el mereu cade. Soluția cealaltă, ieșirea din cerc, înseamnă abandon pentru viața casnică. Asemenea discuții nu serveau, însă, demonstrației că ziaristica l-a îmbolnăvit pe poet.

Celălalt fragment este extras dintr-o scrisoare datată de poet însuși „Duminica Floriilor” – cu anul, 1882, întregit iarăși de Veronica Micle, dar de data aceasta cu cerneală violetă. Este o scrisoare veselă, plină de lumină, din care se extrage un pasaj ce-l țintuiește, iarăși, pe poet alături de ziarul său: „Să pot zbura pe trei zile la Iași, tare-aș veni. Dar mai mult de trei zile n-aș avea, pentru că eu nu am vacanțe, ci trebuie să trag ca catârul, greu la vale și greu la deal.” (Vezi tot acolo, p. 241; editoarea de azi transcrie *vacanță* când se vede clar *vacanțe*)

Fragmentul al treilea sare, tot pentru a demonstra povara ziaristicii, la o scrisoare din septembrie 1882: „Ei, dac-ai ști cum salahoria asta în care petrec împreună cu boală și mizerie mă apasă și mă fac să devin incapabil de-a voi ceva, ai înțelege și m-ai ierta.” (Eadem, p. 370). Cuvintele subliniate de noi lipsesc, rămânând

enunțul în sine. Scrisoarea este datată integral, cu cerneală violetă, de Veronica Micle.

Se ajunge, pentru fragmentul următor, la o scrisoare din februarie 1882, datată tot de Veronica Micle cu aceeași cerneală violetă, din care se citează pe sărite (subliniem pasajele omise) : „Folosul meu, după atâta muncă, e că sunt stricat cu toată lumea, și că toată energia, dac-am avut-o vreodată, și toată elasticitatea intelectuală s-au dus pe apa Sâmbetei. Se prea poate ca, de azi pe mâni, toată întreprinderea să înceteze și fiecare să-și vază de treabă. Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere și cu speranța în consolidarea ideilor mele și un mai bun viitor. Dar nu merge. În opt ani de când m-am întors în România decepțiune a urmat la decepțiune și sunt/ mă simt, n.n./ atât de bătrân, atât de obosit încât /și n.n. / degeaba pun mâna pe condei să-ncerc a scrie ceva – simt că nu mai pot, mă simt că am secăt moralicește și că mi-ar trebui un lung, lung repaus ca să-mi vin în fire. Și cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaus nu-l pot avea nicăieri și la nimeni. Crede-mă, mica și unica mea Veronicuță, sunt strivit. Nu mă mai regăsesc și nu mă mai recunosc.” (Eadem, p. 217-218)

Colajul se încheie cu o frază care a făcut epocă, fiind reluată ca un laitmotiv de toți cei care au discutat „salahoria” lui Eminescu la „*Timpu*l” (și celelalte fragmente au fost destul de des reluate). Redăm contextul subliniind ce s-a omis, ca să se vadă cum se poate face și rămâne text tragic dintr-o înșiruire de imagini și metafore vesele: „Dac-aș fi aproape de tine, mi-ai întinde cel puțin vârful piciorului să-l sărut și poate m-ai ierta, dar așa – neavând altă cale de a te face să te înseninezi – decât un condei și o coală de hârtie, desper de a te putea desmâna. Aștept telegramele Havas ca să scriu iar, să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt și n-aș mai fi ajuns să trăiesc. Căci a suferi atât pentru ce? pentru ca să te nefericesc pe tine, pentru ca și pe tine să te atrag în adâncimea mizeriei mele sufletești; a suferi atât nu este nici drept, nici are vreun scop.” De data aceasta scrisoarea este datată de poet: 28 decembrie 1979 (Op. cit., p. 51) – iar în septembrie același an Eminescu publicase „*Rugăciunea unui dac*” din care coboară metafora pietrei de mormânt și dorința de a nu se fi născut. Imaginea scrisului, dacă se leagă

de condeiul și foaia de hârtie omise, intră într-un dialog interior cu dilema permanentă a poetului: nu folosește nici de data aceasta " desmânierii" iubitei, pentru că-i separă distanța – ci tot ziarului, care este aici și trebuie să iasă.

Alegerea acestui colaj publicat în 1890 în revista „*Arhiva*” s-a făcut oarecum întâmplător, autorul urmărind vag dilema lui Eminescu – „cercul vicios al ziaristicii” sau „iubirea casnică” – dar tăindu-i baza, punerea în ecuație, iar apoi căutând expresii „proletare” precum muncă, salahorie etc. (putea alege și altele, Eminescu se compară chiar cu „uvrierii apusului” undeva) – rotunjind oarecum mărturisirea de la cei „șase ani” (cât a lucrat poetul la „*Timpul*” până în 1882) la „opt ani” (unde se include și activitatea de ziarist de la „*Curierul de Iași*”, din 1876 începând) – dar căutând să fie cât mai convingător prin scoaterea din context a enunțurilor.

În ordinea faptelor, decurge că Eduard Gruber era, în 1890, apropiat de familia Micle, deținătoarea acestor scrisori. El se va logodi cu Virginia Micle (născută în 1868, fata mai mică a Veronicăi) de revelion 1891; în octombrie publicase colajul de mai sus – în decembrie-ianuarie vine logodna (și vor avea doi copii), deci este de presupus că prin ea le-a cunoscut. Pachetul editat în anul 2000, „*pachetul cu panglică albastră*” cum era cunoscut de către G.T.Kirileanu prin anii '40 ai secolului trecut, este preluat, însă, de la moștenitorii celeilalte fiice a Veronicăi, Valeria, fata mai mare născută în 1866. Este de presupus că cele două surori nu-și împărțiseră încă manuscrisele mamei – dar, în același timp, surprinde faptul că toate cele cinci fragmente publicate în 1890 fac parte din același lot care va apare abia în 2000. Veronica Micle ținea cu mare grijă aceste scrisori, le recitea adesea, le datase și ordonase pe ani. Anul 1882, cel puțin, este bine organizat – și tocmai din acest an apăruseră, până la ediția din 2000, foarte puține scrisori eminesciene.

„Cea mai verde creangă a literaturii noastre”

Eduard Gruber preluase arhiva lui Creangă (ce mai rămăsese din ea), frecventa arhiva Veronicăi Micle – și, din aceleași amintiri ale lui Artur Gorovei, aflăm că avea o impresionantă arhivă personală formată din răspunsuri la un chestionar pe care-l răspândise printre savanții din lumea germanică în legătură cu preocupările sale de psihologie experimentală. De altfel, scria foarte des, scrisori lungi care se constituie, ele însele, în arhive; cea a lui Artur Gorovei pare impresionantă de vreme ce el citează din mai mult de 10 scrisori primite de la Eduard Gruber. Este oarecum inexplicabilă uitarea așternută asupra sa, câtă vreme s-a implicat în atâtea evenimente importante și a rămas în amintirea atâtor contemporani prin dialoguri îndelung și insistent întrețesute. Artur Gorovei vorbește despre el în dese rânduri, și vom apela la aceste amintiri disperate pentru ca, alături de textul expres pe care i-l dedică, să adunăm un mănunchi de date suficiente înțelegerii personalității lui. De vreme ce ajunge a prelua în păstrare manuscrisele lui Ion Creangă, este de la sine înțeles că avusese legături speciale cu acesta. Într-adevăr, Eduard Gruber este acela care l-a trezit din letargie pe Creangă, tot în 1888, aducându-l la cercul literar al tinerilor din jurul poetului Neculai Beldiceanu. Acesta era unul dintre grupurile de intelectuali ce încercau să suplinească fosta „Junime” mutată la București dar și să contrabalanseze grupul foarte activ al „Contimporanului”. Cu vorbele lui Artur Gorovei: *„Cercul nostru începu a se mări. Și lucru ciudat, mai toți care ne adunaserăm la Beldiceanu eram dintre cei care aveam legături și cu cei de la Contemporanul. Să fi fost oare tot aceștia „nemulămiți”, sau societatea noastră, compusă din ceea ce „dincolo” se numea cu dispreț „burgezi”, atrăgea mai mult tineretul?”* (Op. Cit., p. 47) Ca și la „Junimea”, în acest cerc se citea mai întâi literatura scriitorilor cunoscuți, destul de des a lui Creangă sau Eminescu. Într-o seară: *„Iată însă un mare eveniment. Gruber ne aduce vestea că a desmormântat pe Ion Creangă, uitat în mahalaua Țicăului, și l-a înduplecat să vie în cercul nostru. Seara de 4 mai 1888 a fost, pentru noi, o adevărată sărbătoare. Creangă a venit la întrunirea*

de la Beldiceanu și ne-a citit o parte inedită din Amintiri. A fost un delir, și pentru a nu se strica farmecul sub care ne desfățam, nu s-a mai citit nimic în acea seară. Retras în singurătatea lui, lăsat în părăsire de prietenii de la „Junimea” care nu mai așteptau nimic de la el, Creangă s-ar fi stins în bojdeuca lui, uitat de toți, fără să mai fi simțit emoțiile vieții de odinioară, dacă nu ar fi încercat să-l însușească din nou mâna aceasta de tineri care, dacă n-au avut talent și n-au produs nimic temeinic în literatură, au avut cel puțin o dragoste neîntrecută pentru scrisul românesc, un entuziasm nețărmuit pentru un mare scriitor, ca Ion Creangă. În mișcarea intelectuală a unui popor, în avântul spre maim bine, au o influență necontestată și acei indivizi, meniți să rămâie necunoscuți generațiilor viitoare, dar care au contribuit la răspândirea unui curent, la spulberarea unor prejudecăți, fără ca prin ei înșiși să reprezinte vreo valoare ponderabilă. Cupola aurită care scânteiază în razele soarelui nu s-ar răsfața acolo, sus, în vârful clădirii, dacă în zidurile ei nu ar fi cărămizile acestea ascunse privirii tuturor.” (p. 52-53) Am lăsat să curgă mai mult text – și pentru a aduce omagiul natural, din timpul ei, pentru această generație uitată în anonim, dar și pentru a se vedea că anonimul ca atare era înțeles, acceptat și perpetuat. Dacă, așadar, Eduard Gruber a fost uitat, a fost pentru că această uitare s-a anticipat de către apropiații lui, intra în programul acestei construcții colaterale de climat literar. De altfel, din 12 aprilie 1888 Mihai Eminescu se afla la București, unde fugise împreună cu Veronica Micle din Botoșani, smulgându-se de sub supravegherea strictă surorii sale. Henrietta anunță faptul în scrisoarea din 15/27 aprilie 1888 către Cornelia Emilian: „Cu mare durere vă înștiințez că Mihai a plecat la București (...) adevărata cauză este d-na Micle care a venit și până n-a pus mâna pe el nu s-a lăsat.” Având în vedere apropierea datei de 19 aprilie același an, ziua conferinței lui Eduard Gruber, este de presupus că și el i-a însoțit. De altfel, tot Henrietta vorbește de vizitele Veronicăi Micle la odaia de suferință de poetului, însoțită de „o ceată de hăndrălai”. Fiica ei, Virginia Micle, se stabilise chiar în Botoșani ca profesoară – și este de la sine înțeles că la ea se strângeau prietenii Veronicăi și ai lui Mihai Eminescu – dintre care Eduard Gruber nu putea să lipsească. Încă o dată: chipul tânărului filolog,

pasionat de psihologie experimentală, iese în efigie în foarte multe complexe eminesciene, uneori chiar acolo unde n-ai bănuî. Se va căsători cu Virginia Micle după moartea Veronicăi – dar era în anturajul ei de mai mult timp.

În sensul notațiilor lui Artur Gorovei pe tema anonimatului necesar, putem conchide că, dacă Eduard Gruber a fost uitat, a fost pentru că această uitare s-a anticipat de către apropiații lui, intra în programul acestei construcții colaterale de climat literar.

Iașul de sub oblăduirea culturală și ideologică a „*Contimporanului*” și altor ziare și reviste socialiste nu-l „deranjează” pe Creangă, nici pe Eminescu. În 1888, însă, pe 19 aprilie Eduard Gruber susține o conferință despre Eminescu la Atheneul Român din București – iar pe 4 mai îl aduce într-un cenaclu din Iași pe Ion Creangă. Redăm, în ortografia „*Contimporanului*” ieșean în care-și scrie Gruber conferința despre Eminescu, un pasaj în care se referă chiar la marele humuleștean:

„Creangă, țăranul de la Humulești, iese un foarte puternic talent și cu totul original în literatura noastră. Împreună cu Odobescu îl stăin fruntea stilistilor români – deși între amândoi există o mare deosebire. Îel iese adevăratul tip al românului cu calitățile lui mari și cu defectele lui de rasă. Inteligență aleasă, prezență de spirit, humour, ironie fină, sarcasmul cel mai mușcător, mai presus de toate caracter sentimental și entuziast, având totdeauna la îndemână un fond nesecat din înțeleapta filosofie a poporului român și posedând în cel mai înalt grad puterea de a ne surprinde iesel acela-si defect ca și țăranul nostru: gurali, ades se pierde în amărunchimele descriției slăbind firul logic... Creangă iese o vastă sinteză etnică a poporului român. Cine s’ar ispiți să facă psihologia poporană a românului, va trebui să studieze afund pe acest foarte talentat scriitor. Creangă iese, poate, cea mai verde creangă a literaturii noastre, vreau să înțeleg cea mai românească.

Afară de însemnătatea cea mare literară și estetică Creangă mai iese însemnat și dintr’un punct de vedere cu totul științific, Îel iese mina cea mai curată, mai sigură și mai inteligentă pentru sintaxa românească; iesel reproduce cu cea mai mare îmbielșugare geniul limbii noastre adecă modul de a gândi și românismele sau expresiunile

proprii limbei române. În această privință (a sintaxeî) Creangă are de tovarăș în literatura noastră mai vechie pe talentatul cronicariu Ioan Neculcea.

Scrierile lui Creangă sunt respândite în Convorbirile literare. Acuma V. G. Morțun îngrijește de tipărirea lor. Până la aparițiunea celor două volume ale sale nu socot de prisos să rămintesc în ordine cronologică cele ce a scris.

Literatura populară. Soacra cu trei nurori, poveste. IX. 7.

Literatura populară. Capra cu trei iezi, poveste. IX. 9.

Literatura populară. Punguța cu doi bani, poveste. IX. 10.

Literatura populară. Dănilă Prepeleag, poveste. IX. 12.

Povestea porcului X.

Moș Nichifor coțcariul, povestire glumeață. X. 10.

Povestea lui Stan Pățitul. XI. 1.

Povestea lui Harap Alb. XI. 5.

Fata babei și fata moșneagului, poveste. XI. 6

Ivan Turbinca, poveste XII.

Povestea unui om leneș XII.

Amintiri din copilărie, I povestire. XIV. 10.

Amintiri din copilărie. II povestire. XV. 1.

Popa Duhu XV. 8.

Amintiri din copilărie. III. povestire XV. 12.

Cinci pâni, anecdotă XVI.

Anecdotă, XVII.

Moș Ioan Roată. XVIII.

Deasupra tuturor acestor scrieri stau Amintirile, prin puternica lor originalitate.

Afară de acestea a mai scris trei articole în Curierul D-lui Scipione Bădescu pe la 1872. Unul din aceste articole a fost reprodus de D-l Hașdeu în Columna lui Traian. Neputând găsi colecțiunile acestor jurnale dau aci numai informațiunea așa cum a bine-voit să mî-o deie însu-și autorul. În Convorbiri a publicat o poezie populară Lina Catalină (XV. 10) iar în Contemporanul trei: Când ieram în floarea mea, Mielușica și Bratu (An I. pag. 431 și 483).

Însfârșit Creangă are în manuscript o parte din urmarea la Amintirile din copilărie. Cu acelea-și calități fine și alese autorul

descrie venirea lui de la Humulești la Socola. Un splendid pasaj în care se descrie și se însuflețește natura face o deosebită impresiune.

Nu putem încheia această notiță asupra marelui prozator fără a exprima o dorință foarte vie, anume aceea ca autorul să nu mai fie lăsat a lupta cu neînduratele greutăți ale vieții, cum luptară atâția oameni de talent și pe cari îi pierdurăm: Bolintineanu, Lambrior, Conta etc. etc.

Asigurarea zilei de mâine ar fi un nemăsurat bine pentru autorii, care ar putea atunci să se dedeie cu totul literaturii române. Dăm neconținut dovezi că știm prețui pe morții noștri cei mari, dar uităm că ie o sfântă datorie să știm prețui în viață talentele, cari se impun așa puternic."

Iată cum, în timp ce Eminescu mergea la București să-și primească pensia de scriitor – tinerii ieșeni se gândeau să continue o campanie asemănătoare pentru Creangă. Desigur, la 4 mai 1888 acesta a ascultat elogiul lui Gruber la Iași – așa cum la 19 aprilie poetul îl ascultase la București. Nu este nedreaptă istoria literară când trece sub tăcere asemenea fapte emoționante? (Iar critica lui Eduard Gruber la Ion Creangă este, pare-se, cea mai vie, cea mai proaspătă și percutantă din epocă...)

Ghicitori, eresuri...

De altfel, Gruber era sufletul acestui cerc literar, îi organiza pe tineri, le cerea materiale și le pregătea pentru o revistă, „Albumul literar”, care stătea mereu să apară dar nu va apare, de fapt, niciodată, le dădea coeziune de grup și chiar speranțe. Este vorba de Elena Sevastos, verișoara sa, N. Beldiceanu, Dimitrie Anghel, A. C. Cuza, Artur Stavri, Ema Holban, Grig. Alexandrescu, Artur Gorovei, etc. – și fiecare în parte se va realiza la nivelul său, fiind în general nume de dicționar literar, nu de istorie literară – dar nici de enciclopedie locală.

Cu oameni ca aceștia vine Eduard Gruber împreună cu Veronica Micle la Botoșani, pe la Eminescu, iar pe Hanrietta trebuie s-o privim cu circumspecție: este modul ei de a înțelege arta și elanul tinerei generații.

Cu totul interesantă rămâne relația lui Eduard Gruber cu Neculai Beldiceanu, poet, arheolog, numismat – așadar, o îmbinare de literatură cu știința, cum era Gruber însuși. Povestește același Artur Gorovei, în cartea căruia „Alte vremuri” îl găsim pe Gruber aproape la tot pasul: *„Când mă gândesc la Beldiceanu, găsesc momente în viața lui pe care nu i-o pot concepe fără să-mi răsară în minte și Eduard Gruber, care parcă-l completează. Și mi-i frică să mă întreb dacă nu cumva prietenia cu acesta nu i-a grăbit, dacă nu cumva chiar i-a produs, supraexcitarea nervoasă, care a fost fatală și unuia și celuilalt. Poate era o prea mare afinitate între ei; poate erau meniți să aibă același sfârșit.”*

Ceea ce spune Artur Gorovei trebuie luat în seamă, pentru că în curând Neculai Beldiceanu va deveni subiectul de studiu al lui Eduard Gruber în ceea ce ei numesc „psihologie practică” – dar care se realizează prin hipnoze și transe repetate. Vom cita mai amplu – nu fără a atrage atenția, însă, că amândoi au murit cu mințile rătăcite la o foarte mică distanță în timp: mai întâi Beldiceanu la 2 februarie 1896, apoi Gruber la 28 martie același an. Desigur, rezultatele cercetărilor lor nu se cunosc, dar ne putem face o idee despre ce înseamnă această „audiție colorată” urmărind aceleași relatări ale lui Artur Gorovei:

„În cercul nostru literar, Gruber era veșnicul aducător de lucruri senzaționale. Căutând mereu o cale nebătută, pe care să ajungă în vază, Gruber descoperea în lumea științifică din occident lucruri necunoscute în apropiere de hotarele Asiei, și ne ținea la curent cu toată mișcarea. Pe el îl interesau, în special, studiile psihologice; îl interesa hipnotismul și celelalte chestiuni, pe care mahalaua noastră le confunda, și poate încă le confundă, cu mesele ce se învârtesc prin casă, purtate de spiritele care vin în contact cu lumea pământească, prin acest mijloc ciudat. Cititor pasionat, Gruber nu se despărțea de „Revue scientifique”, de „Le Livre”, și mai cu deosebire de Analele de la Salpetriere, pe care le purta veșnic în buzunar. În orice discuțiune, el găsea prilejul să vorbească de Charcot, de Ribot, de Binet și de alți savanți, ale căror lucrări ne erau acum familiare, grație stăruințelor lui Gruber; el ne făcea să le citim sau să-l ascultăm pe el citindu-le.

Într-o zi Gruber intră ca o furtună în casa lui Beldiceanu și, abia răsuflând, scoate un jurnal franțuzesc și ne citește sonetul, astăzi cunoscut dar atunci cu totul nou, al lui Arthur Rimbaud:

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu, voyelles,

Je dirai quelques jours vos naissances latentes.

Ce discuții au stârnit versurile acestea bizare, ce sarcasme la adresa lui Gruber, ce nedumerire pentru unii!

Peste câteva zile, tot la Beldiceanu, citește Artur Stavri una din poeziile lui frumoase, pe care o scrisese în ultimele zile. Când ajunge la versurile:

Rând pe rând și-ncet în tristul țințirim bătrân și sfânt

Lin se scutur liliicii clătinați de-al nopții vânt

Beldiceanu sare din fundul patului și spune că el vede versurile acestea într-o culoare albastră. Unii zămbesc, crezând că Beldiceanu vrea să-și bată joc de Gruber. Acesta însă dă o explicație logică faptului: Beldiceanu are ceea ce se cheamă „audiție clorată”. Probabil că pentru el litera l este de culoare albastră – și, predominând litera l, culoarea predominantă a totalului acestor versuri trebuie să fie cea albastră.

De atunci s-a legat, între Gruber și Beldiceanu, o prietenie specială, o intimitate care excludea prezența multor dintre obișnuiții cercului nostru literar. Și Beldiceanu s-a supus unor experiențe, unor cercetări asupra minții lui, care au contribuit să-l dezechilibreze complet.(...) Minunat de cele descoperite, Gruber bănuia, la început, că Beldiceanu simulează, și-mi spuse o dată vorba crudă că Beldiceanu „minte”. Mai pe urmă, și după o serie întreagă de experimentări, și-a format convingerea despre sinceritatea subiectului lui de studii și savanții specialiști din străinătate i-au confirmat această sinceritate.

Ceea ce se petrecea cu Beldiceanu, par lucruri extraordinare; și Gruber, om inteligent și cu o voință și o putere de muncă neobișnuită, a știut să-l puie la contribuție pentru a-și crea o situație de invidiat în lumea celor învățați.

După ce Beldiceanu a recunoscut că are audiție colorată, se făceau ședințe la care asistau numai puțini și dintre cei mai intimi, și când Gruber se arăta, adeseori, ingenios. Beldiceanu percepea o culoare pentru fiecare literă din alfabet: distingea, prin urmare, o gamă foarte variată de culori. De notat este că, în nenumăratele dăți când îl controlam, el vedea aceeași culoare pentru aceleași litere, și când îi rosteai un cuvânt, în aceeași secundă îți spunea bandele

colorate sub care îi apărea. Gruber a descoperit la Beldiceanu și alte fenomene similare, în afară de audiția colorată. Pentru fiecare literă el simțea un gust deosebit, un pipăit, o temperatură, o rezistență și motilitate deosebite; avea ceea ce se numește: gustăție, olfacte, tactilitate, temperatură, rezistență și motilitate colorată.

Chestiunile acestea le-a studiat Gruber cu multă inteligență, și pe când la Iași unii dintre noi ironizau pe Beldiceanu că la rostirea sau la reprezentarea unei anumite litere el simte că mănâncă „răbdări prăjite”, că pipăie o blană de jder, că miroase un crin sau că are altfel de senzațiuni, greu de zugrăvit prin vorbe, la Londra, în 1892, la Congresul de psihologie experimentală, Gruber, încurajat de celebrul Galton, își dezvoltă conferința despre audiție colorată în care, vorbind despre subiectul studiilor lui, despre Beldiceanu, îl descria ca pe un om de mare distincțiune intelectuală: „Este în același timp un poet de mare talent, un novator în literatura românească și un arheolog dintre cei mai distinși. El singur, fără sprijinul vreunei societăți științifice sau al guvernului, a făcut cele mai importante descoperiri preistorice în România. În același timp el cultivă paleografia, epigrafia și istoria civilizației române. E un om extrem de conștiincios în toate cercetările sale, convins de înaltele datorii ale investigatorului, nu se plictisește niciodată și pentru observațiile psihice are darul de a se analiza cu o extremă finețe și fără milă. Aceste eminente calități de subiect și observator m-au pus pe calea acestor cercetări.”

Așa este. Dar studiul acestor fenomene, fie că sunt de domeniul patologiei cerebrale sau al fiziologiei normale, l-a obosit pe Beldiceanu, și – sunt convins – a contribuit la sfărâmarea echilibrului unei minți, care nici așa nu era normală.

Și astăzi încă mă întreb ce trebuie să cred despre afirmarea lui Beldiceanu că el simte viața de celulă; se simte pe el om celulă cu toate însușirile omului-om.

Uneori se autohipnotiza și cădea în stare de inconștiență...” (Op. cit., p. 99-101)

Ignorând autoreferențialul negativ, descurajant, de tipul „suntem la marginea Asiei”, „mahalaua noastră”, etc. – în aceste amintiri avem mărturia unei activități științifice de pionierat, căreia i-au căzut victimă atât cercetătorul cât și subiectul său. Probabil, de aici și această jenă de a păstra

în memoria colectivă evenimentele. În familia lui Neculai Beldiceanu, apoi, se va fi perpetuat această impresie generală că Gruber cu experiențele sale l-a dus la pierderea minților. Facem legătura – care se prea poate să fie doar întâmplătoare – cu mitul, tot de sorginte ieșeană, după care Eminescu și-ar fi ieșit din minți în urma unor exerciții de Joga făcute fără îndrumător. Poetul tradusese, într-adevăr, gramatica sanscrită – desigur, cu scopul de a parcurge unele studii de specialitate din biblioteca ieșeană. Sunt vămi ale destinului istoric acestea, adică tribut care se plătește de către memoria colectivă pentru păstrarea destinului ca model, a imaginii așadar.

Tot astfel cum această adunare la un loc a unor purtători ai aceluiași nume – iată: Artur Gorovei, Artur Stavri, punându-se sub semnul lui Arthur Rimbaud – împinge aceste întâmplări cu logica mitului în zona unor „cavaleri ai mesei rotunde” ce au trăit în jurământul de a face binele fără a-l trâmbița. Din aceste așchii de adevăr s-a conturat imaginea lui Eminescu din ultimii ani de viață, un Eminescu magnetizând epifenomene sociale, politice, ideologice pentru a reverbera în ele figuri simbolice, arhetipuri ale răului secolului ce s-au manifestat ca atare. Viitorul aparține, în cazul lui Eduard Gruber, psihologiei ca știință care trebuie să-și facă istoria sa. Este nevoie de teza de doctorat a lui Eduard Gruber, aflată, desigur, în arhivele universității germane unde el și l-a susținut cu marele Wilhelm Wundt, de actele congreselor la care a participat, de arhivele care conțin mărturii despre el. Nu se poate spune, așadar, că el a fost uitat pe ne drept: specialiștii au fost nedrepti când l-au uitat, adică nu și-au concentrat atenția spre începuturile istorice ale specialității lor. În ceea ce ne privește, din simplă curiozitate de a investiga lumea destinului eminesciene de la sfârșitul secolului al XIX-lea, n-am năzuit mai mult decât de a ridica problema, adică de a ridica vâlul de pe lucruri uitate – aducând în fața publicului ceea ce am reușit să identificăm cert.

La acestea trebui să mai adăugăm doar amănuntul că Eduard Gruber se afla, în august 1889, în preajma Veronicăi Micle la Târgun Neamț când ea se va stinge din viață.

Povestește Maica Fevronia, călugărița care a stat cu ea până în ceasul morții:

„Într-o seară, după ce umblase toată ziua hai-hui prin pădurile de brad ale Văratecului, fără să prânzească, o văd în amurg că sosește obosită, palidă, cu ochii împăienjeniți, deabia putând să mai urce cele câteva scări, și cade zdrobită pe o canapea care era în cerdac.” Ea își revine și-și continuă plimbările. În ultima zi din viață, pe 3 august 1889: *„A invitat ca niciodată pe toți cunoscuții din Văratec. Era bine dispusă. A cântat Steluța și Vezi rându-nelele se duc. Apoi a recitat poezii de-ale ei și de-ale lui Eminescu. Pe la miezul nopții invitații s-au retras, iar Veronica a spus că-i obosită și că vrea să se odihnească...”* Dintre invitați, Eduard Gruber este acela care duce la București, la „Fântâna Blandusiei”, necrologul Veronicăi Micle – și o poezie inedită a ei, pe care însă n-o semnează (scrisoarea către revistă apare pe 13 august și este iscălită „Dionisie”, după motto-ul ce însoțește poezia „Tot e vis...”, luat din nuvela poetului: „Lumea-i visul sufletului meu, Eminescu, Sărmanul Dionis”; Octav Minar, însă, care deține memoriile lui Gruber, află de aici despre cine este vorba).

S-ar cuveni să încheiem acest capitol despre Eduard Gruber chiar cu poezia Veronicăi Micle, dar fiind prea lungă și cu numeroase greșeli de limbă și de ritm, ne mulțumim să reluăm, după Octav Minar „Dragoste și poezie” (p. 86-87), rezumatul ei în fabulosul aceleiași călugărițe Fevronia: *„Ajungând în Poaiana Țigancei, deodată o vedenie curioasă i se arată.*

I se păru că zărește un nour gigantic care întretaie vârful strălucitor al unei moschee. Avea impresia că a murit și că sufletul îi atinge înălțimile cerești. Apoi încetul cu încetul zărește intrarea moscheii, și văzu cum pe niște scări mari de marmoră urca Eminescu, îmbrăcat în haine scumpe orientale.” După un somn odihnitor, în chilia ei, a așternut pe hârtie poezia „Tot e vis...” care va merge la „Fântâna Blandusiei”.

După cum vedem, preocupările insistente ale lui Eduard Gruber pentru paranormal, psihologie experimentală, se întâlnesc cu eresurile halucinogene ale Veronicăi Micle – despre care, este locul să amintim aici, se spune că s-ar fi sinucis dar se mențin și aceste coincidențe: *„Veronica moare în ziua de*

4 august 1889, adică în aceeași lună în care murise Ștefan Micle (5 august 1879, n.n.), și după cincizeci de zile de la moartea lui Eminescu” (Idem, Ibidem, p. 97 – informație curentă în epocă, oarecum de ghid turistic la Văratec).

VII. RAPORTUL ANONIM

După D. Cosmănescu (1926) și V. Vineș (1931), cel de-al treilea „moment medical” care a făcut epocă în eminescologie este studiul lui George Potra: „Mihail Eminescu, cauzele morții sale”, apărut în 1934 într-o broșură de 16 pagini. Autorul este un entuziast care vrea să demonstreze că Mihail Eminescu n-a avut sifilis – și se bazează pe un raport medical descoperit într-o arhivă particulară. Va fi aspru admonestat de către G. Călinescu, și pus nici mai mult nici mai puțin decât în categoria „Minarilor” care vor să facă senzație cu orice preț pe seama poetului. Momentul George Potra este de două ori important: pentru aducerea acestei noi dovezi medicale – și, mai ales, pentru această intervenție a lui G. Călinescu care anulează – pare-se, definitiv – orice nouă tentativă de a-l scoate pe poet de sub pecetea bolilor lumești. Începem chiar cu textul lui G. Călinescu, publicat în *Adevărul literar și artistic* (unde s-a fixat criticul după scurta experiență a *Universului*) și necunoscut pentru că nu a fost preluat nicăieri de către el însuși iar la locul publicării n-a fost vizitat până acum (pe când broșura lui G.Potra a circulat, având cotă separată la Biblioteca Academiei Române; are, și destinul, ascultările lui de legea echilibrului...). Scrie, așadar, criticul în *Adevărul literar și artistic*, 11 martie 1934, p. 7, la rubrica sa de *Cronică literară*:

„Tot mai des apar contribuțiuni eminesciene, ceea ce dovedește puterea de propagare a unor inițiative fructuoase. Dacă nu toate aduc un real progres, toate dovedesc interesul pentru viața și opera marelui poet român.

*N-am putea totuși numi fericită contribuția unui domn profesor George Potra, intitulată **Mihail Eminescu, Cauzele morții sale**. Principial aceste preocupări sunt penibile și totodată greu de documentat. Ce folos putem noi avea din cercetare ființei fiziologice a lui Eminescu? De ce d. profesor G.Potra, dacă profesor este, deși stilul nu prea arată, nu s-a gândit să exalte într-un studiu opera poetului? Când nouă ne lipsesc cărți serioase de istorie literară, mai*

sunt oameni care să răscolească mizeriile vieții unui poet și să le prezinte în cărți pretențioase și seci cum a fost aceea a d-rului Vlad. D. profesor Potra a dorit, ce-i dreptul, să reabiliteze pe Eminescu. Domnia-sa și-și zis că bănuiala unei anume maladii e de natură să arunce o pată infamantă asupra memoriei lui și că versurile unui poet cu sângele bolnav nu pot fi așa de prețioase ca ale unuia sănătos. (Aceasta a fost și opinia răutăcioasă a lui Aron Densușianu). De aceea s-a străduit să găsească un document doveditor că boala aceea, de care toți vorbesc, n-a existat. Deși o astfel de problemă e inutilă, totuși întrebăm pe d. Potra: întrucât o boală este mai rușinoasă decât alta? Baudelaire, Heine au avut răul pe care pare să-l fi avut Eminescu și căruia noi nu-i vom face reclama pe care i-o face numind-o și în ciuda intenției, d. Potra. Nimeni n-a căpătat dispreț pentru ceea ce nu e un efect al desfrâului ci numai un accident supărător ce i se poate întâmpla, Doamne ferește, și d-lui Potra. Pe cât mi-a fost în putință eu am evitat în *Viața lui Eminescu* revelarea prea crudă a lucrului de care e vorba, diluându-l în eufemisme. Dar este evident că ipoteza cea mai probabilă, dacă ar fi să ne intereseze asta, e aceea pe care o combate d. Potra și aceasta pentru simplul motiv că medicii au îngrijit pe poet printr-un tratament știut, care a adus totdeauna ameliorări și că Eminescu se plângea de a avea trupul murdărit ca al lui Iov. Mi-e silă să spun mai mult, dar lucrul e la putința de informație a oricui. De altfel, autorul broșurii e așa de puțin documentat și așa de plin de importanța studiului său, încât găsim în manuscrisul pretins inedit pe care îl reproduce că greutatea creierului poetului a fost de 1490 gr., se grăbește să pună o notă critică: „G. Călinescu (sic) în **Viața lui M.Eminescu** arată în mod greșit greutatea encefalului de 1400 gr.” Ce grozavă eroare! 90 grame sunt capabile să distrugă folosul unei lucrări! Dar d. Potra putea să vadă de era orientat că cifra de 1400 grame e dată de Corneliu Botez în **Omagiul Gălățenilor** și de acolo e reprodusă de toți.

Ce e acum manuscrisul pe care îl produce autorul? Un fel de document stil Octav Minar „în proprietatea mea” și rămas zice-se de la Cornelia din Moldova. Însemnarea nu are nici o valoare, firește, fiind un simplu comentariu cu pretenții medicale asupra unor fapte cunoscute. Dar, oricum, pretindem să vedem facsimilul. Și apoi curios lucru! Se afirmă că ms. e așternut cu „vocabular vechiu”, motiv pentru care a fost modernizat. Textul însă pare a conține informații

recente și este așa de omogen amestecat cu comentariul d-lui Potra, încât nu știi care e contribuția unuia și care a altuia. Nu altfel proceda Octav Minar, care publica texte filozofice eminesciene „din colecția particulară”, fără să arate ce e propriu și ce e document. Până la publicarea pretinsului document în facsimil suntem îndreptățiți să-l socotim un fals. Dar și de ar fi autentic, memoriul necunoscutului doctor nu prezintă nici un interes și e numai un pretext pentru d. Potra, care poate nu înțelege o iotă din poezia lui Eminescu, de a se îndesa cu numele lui în bibliografia eminesciană sub cuvântul unei venerațiuni neinteligente și jignitoare. Remarcăm în treacăt asemănarea ciudată și a stilului d-lui Potra cu acela al lui Octav Minar, deși acesta din urmă este oarecum combătut. Sunt dar îndreptățiți să întreb: există un profesor cu numele de George Potra?”

Nu e greu de polemizat cu G.Călinescu peste ani – dar vorba lui: La ce bun? El nu ne transmite o colecție de informații despre Eminescu – ci o sinteză, o imagine a lui Eminescu; mai mult chiar: Imaginea unică, definitivă – și totală întrucât este loc, în interiorul ei, și de geniu și de nebunie, și de înger și de demon – contrariile, adică, stau împreună. G. Călinescu ar avea dreptate și întrebarea „la ce bună discuția” n-ar mai avea sens – dacă am fi în „Împărat și Proletar”, de pildă, când după ultima (sau cea mai bună) formă se ard ori se sparg toate celelalte „pân la al lumii fund”. În acest sens, da: ultima biografie a lui Eminescu, cea construită de G. Călinescu, ar deveni și singura... Este, însă, cazul să idealizăm? Imaginile lui Eminescu ies și reintră în istorie de peste tot, fiecare critic sau memorialist al său are una și o exhibă când îl deranjezi din somnul de veci; cum ar putea rămâne G.Călinescu singura voce în ceea ce s-a definit ca fiind un cor? Și înaintea lui – și după el au apărut asemenea imagini, unele dintre ele în consonanță cu cea creată de el, altele chiar înrobite ei – dar altele distanțându-se, ajungând opuse uneori. Noi trăim, astăzi, această realitate: prin recunoaștere cvasigenerală și reluare (reeditare) insistentă, imaginea călinesciană a pus capac peste toate celelalte, ne face să ne dispensăm de ele. Asta ar însemna că noi nu mai avem nevoie nici de istorie literară: la ce bun să mai cercetăm, să mai scotocim – când avem ce ne trebuie? Iată, însă, că apar în ultimul timp din abundență informații noi,

se reeditează texte vechi – unele cunoscute lui G. Călinescu, altele pe care el însuși nu le-a văzut, altele, în fine, pe care el le-a dat la o parte. Domnii Ionel Oprea și Ștefan Vârgolici au ajuns la volumul al zecelea cu al dâșilor „Corpus al receptării critice a operei lui Eminescu”, iar dl. Alexandru Dobrescu editează a doua oară o antologie (foarte vag comentată, din păcate) a „Detractorilor lui Eminescu” – și așchii din aceste cărți de texte, dar și din altele pe care nu le mai înșirăm aici, sar în întrebările acide ale unor tineri care-l privesc, și ei, pe Eminescu drept un „cadavru din debara” (cu expresia ionesciană potrivit pusă la lucru de către dl. Horia-Roman Patapievici).

G. Călinescu și ardelenii

G. Călinescu însuși l-a numit pe Aron Densușianu într-o paranteză, ca și când ne-am putea dispensa de el. A stat în paranteze Aron Densușianu, cu celebrul său pamflet „Literatura bolnavă”, în fața generației lui Călinescu, chiar în fața generațiilor create și rămase în emulația „divinului critic” – dar acum, de câțiva ani buni, parantezele au sărit în aer, Aron Densușianu, Alexandru Grama, Petre Grădișteanu, Anghel Demetrescu și ceilalți din stirpea loc sufletească s-au liberat, circulă, reînvie prin ei înșiși dar și prin emulii lor conștienți sau nu. Textul „Literatura bolnavă”, de pildă, există în cărți actuale – și n-ar fi lipsit de interes să cităm întemeierea teoretică a lui Aron Densușianu:

„/Eminescu/ s-a născut din mamă bolnăvicioasă, care și-a transmis germenii de boală mai la toți copiii, din care doi deja mai înainte înnebunise și unul s-a sinucis. Boala se poate urmări în linie ascendentă în familie. – Școala primară o face la Cernăuți. – În clasa a doua gimnazială rămâne repetent. Părăsește școala și pleacă cu o trupă teatrală, nemaiascultând de părinți. Se reîntoarce acasă, dar o ia în urmă după actori de mână a doua și ajunge copiator de piese la o trupă teatrală. Pleacă la Blaj, de-aici la Viena. Se reîntoarce în țară fără a-și termina studiile. Relații cu o femeie măritată. Voiește să se facă catolic, ca luând-o în căsătorie să nu mai

poată fi despărțit de ea. În urmă o părăsește, prea fiind ea a tuturor. Pleacă la Berlin să-și termine studiile, dar se întoarce în curând cum s-a dus, atras din nou de cea pe care o părăsise. Între anii 1874-1876 bibliotecar și revizor școlar, destituit apoi și dat în judecată. Trece la București și intră la redacția unui ziar. Viață neregulată, uz de narcotice și excitante; abuz de tutun și cafea, zile întregi fără mâncare și apoi deodată, la vreme neobișnuită, după miezul nopții, mâncare și băutură fără alegere și fără măsură. Viața dezordonată ia proporții mai mari. Neîngrijirea de împrejurul său trece peste toate marginile; în cameră de-a pururi dezordine, nelumină, lipsă de aer, încât aceasta îngrija pe amicii săi. Seara se înfundă în câte un birt cu lume necunoscută. La 1883, când se inaugurează statuia lui Ștefan cel Mare la Iași, în loc de-a asista la sărbătoare, la care fusese trimis ca corespondent al unui ziar, el se retrase la una din cârciumile vechii capitale și stă singur, cu un pahar de vin înainte. La București intră în relații cu o altă femeie lepădată. Erumpe în fine nebunia, dar după câteva luni se mai luminează ceva și numai-decât se înamorează în o engleză. Reîntors în țară, inteligența și voința cu totul stinse, dar „senzualitatea și vițiul se manifestară în el în plină lumină, fără grijă de nimeni și fără rușine. Se ținea după femei ordinare, înșela lumea, fura mici lucruri ca un copil, cerea bani” etc. În urmă, boala-și luă nou avânt și se termină cu moartea. La autopsie s-a aflat creierul ramolit, emisferul stâng cu 25 de grame mai greu decât celălalt, între cămașa creierului și substanța corticală câteva puncte erau lipite, ceea ce explică până la un punct neșirul de cuvinte și poate și unele neregularități din viața sa.

Lectura de predilecțieune îi erau poezii germani și mai ales Heine, poetul bolnav, cum îi zic, filosoful pesimist Schopenhauer și poezii latini decadenți. Este de însemnat că, în timpul convalescenței, se apucase să scrie o dramă având ca subiect pe Lais, cea mai mare prostituată a antichității.

Toate acestea sunt relatate pe larg în Convorbiri literare, numărul jubiliar din 1892, p. 176-195, și în notița biografică de d. T. Maiorescu la ediția a șasea a poeziilor lui M. Eminescu. Noi, pentru a fi exacți, am reproduș în toate cuvintele de acolo.

Din corespondența publicată a surorii sale se vede că el, pe lângă boala moștenită, mai suferea și de boala provenită din păcatele tinreților și care îi pătrunsese și-i zdrobise toată ființa, că el tot ținea

nebun la acea pacoste de femeie care l-a înlănțuit întâi, că el, apucat pe mâinile ei, nu voia să mai știe de soru-sa bolnăvicioasă, neputincioasă și în mizerie. Din toate acestea rezultă că el avea prin moștenire germenul alienațiunii, care a fost alimentat prin o boală contrasă după aceea, că nu s-a putut niciodată decide a-și crea o carieră, ci a rătăcit din școală în școală și din o carieră în alta, că preocupățiunea constantă îi erau conexiunile de amor.

Ca trăsătură generală a vieții scriitorului rezultă incoerența, dezordinea și confuziunea. Să vedem acum dacă această trăsătură s-a transplantat și în scrierile sale...” (Apud: Alexandru Dobrescu, „Detractorii lui Eminescu”, Ed. Junimea, Iași, 2002, p. 190-193).

Desigur, poezia eminesciană este, astfel, incoerentă, dezordonată și confuză – iar ziaristica sa, de asemenea. Zeci de pagini de „analize” vin să confirme influența vieții asupra operei. Aceeași imagine la Alexandru Grama și ceilalți. Ei toți, sau aproape toți, sunt ardeleni – și cu spiritul critic ardelean se glumește mai greu pentru că este trecut prin carte nemțească multă și deasă, strecurat prin sita mulței și marii poezii latinești, grecești, nemțești de asemenea. Mergem chiar mai departe și acceptăm că ardeleanul generic are particularitățile lui, o anumită încetineală a minții să zicem, o mai grea urcare din particular în general, etc. Într-o discuție memorabilă cu scriitorul Gheorghe Suciu și filosoful Alexandru Surdu, dl. Florea Fugariu, profesorul nostru de literatură elină, editorul Școlii Ardelene, un oltean foarte ager care a fost mentorul multor scriitori din generația lui Nichita Stănescu, a lansat formula: „Ardelenii nu știu ce e ăla un cal” – explicând socratic: „– Gheorghe Suciu, de pildă, dacă-l întrebi ceva despre animalul numit cal îți va descrie calul său din copilărie, un cal roșu al unui vecin, calul acela alb sau pintenog, calul dormind în picioare sau pascănd – dar nu va putea să ajungă la generalitatea ca atare. Ei sunt clădiți în imediat, respiră aerul care-i înconjoară.” La fel cu acești ardeleni care au de înțeles generalitatea numită Eminescu: iau informațiile din imediat, ei toți lucrează „cu materialul clientului”, cum se spune, cu texte publicate de prietenii și apropiații lui Eminescu. Sunt texte tipărite imediat după moartea lui Eminescu – și acestor texte le răspund ardelenii. Din

asemenea realități precum cele citate de un Aron Densușianu rezultă cu necesitate această concluzie: un om bolnav, dezordonat, incoerent – nu poate avea decât o operă pe măsură. Cum să înțelegi altfel „schizofrenia” om – operă?

Într-adevăr, în textul de mai sus Aron Densușianu citează, parafrazează sau preia trunchiat din insipidul „Studiu critic” publicat de Nicolae Pătrașcu în serial, în „Convorbiri literare”, 1891-1892 – iar acesta declară că deține informațiile de la prietenul său Alexandru Vlahuță, de la Iacob Negruzzi și din observații proprii. Nicolae Pătrașcu reprezintă punctul de vedere al junimiștilor, el fiind ales anume de Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi mai întâi (în anii 1888-1889) pentru a-l urmări și ajuta pe Mihai Eminescu la București, iar apoi, după moartea poetului, pentru a face o biografie convențională a sa. Lucrează în diplomatie, mereu pe lângă Ministerul de Externe atașat diplomatic prin Europa sau la Constantinopol, iar afirmația doctorului Obersteiner, din 1911, către Ion Grămadă, că fișele medicale din timpul șederii lui Eminescu lângă Viena (1883-1884) au fost cerute de o persoană din Ministerul de Externe român „în anii din urmă” îl vizează în mod acuzat. Bombasticismul găunos al scrierii sale o ține în timpul ei, iar afirmațiile îndrăznețe o trec din generație în generație doar pe cale orală: cele mai multe episoade din viața bolnavă a lui Eminescu, puse sub expresii de tipul „se zice că”, „se crede că” – de aici vin, din partea celor care a trebuit să se chinuie parcurgând-o și au păstrat-o în memorie doar ca o colecție de epifenomene. Ceea ce nici Titu Maiorescu, nici Iacob Negruzzi, Caragiale ori altul dintre apropii de vază ai lui Eminescu nu au îndrăzneala să cugete sau să exprime despre poet, la el se găsește ca bun de consum. La el citim apăsător: „...iar mama lui – de la care se pare că s-ar fi transmis germele boalei, ce era să zbucnească mai târziu în poet, ca și în mai toți copiii săi...” (Caragiale spusese aluziv asta, Maiorescu vorbea de părinți la modul general); „El se luă în România după actori de a doua mână, suferi nevoile unei astfel de vieți mai bine de un an, și în cele din urmă ajunsese în București ca scriitor de piese la Pascali, trăind cu fratele acestuia într-o mansardă întunecoasă și fără paturi. Ceva mai târziu, delăsat de toți, fu aflat de Caragiale, autorul

comediilor cunoscute, într-un grajd, în esle.”(în această perioadă scurtă de angajat al lui Mihail Pascaly, Eminescu a tradus în românește „Arta reprezentării dramatice” de Roetscher, un tratat imens scris în limba germană – pe care-l explica actorilor și după ale cărui principii și-a calibrat propria ortografie cu accente speciale în scris pentru a da sens cuvintelor importante din frază); „Își promisese unul altuia ca după moartea bătrânului M./icle/ să se căsătorească împreună; și atât era de învâpăiat Eminescu, că hotărâse să se facă catolic spre a nu se mai putea despărți niciodată.” Sunt simple supoziții ori afirmațiile cine știe cui; întreg romanul de dragoste dintre Eminescu și Veronica Micle se desfășoară, după Nicolae Pătrașcu, sub ochii „bătrânului domn M.”, al cărui nume îl ține în prima literă; singurul lucru serios de luat în seamă de aici este afirmația, sau zvonul, că cei doi poeți se cunoșteau de la vârsta de 17-18 ani, vezi observațiile noastre de mai sus, la scrisoarea Henriettei prin care-i explică Emilianței că Eminescu s-a fotografiat pentru Veronica la 18 ani, apoi la schița lui Eminescu din 1876 intitulată „La aniversară” – și, în fine, la albumul confecționat de Veronica Micle în Mănăstirea Agapia, după moartea poetului, cu poezii de tinerețe de-ale lui dedicate ei – poezii care nu se regăsesc în manuscrisele actuale din Biblioteca Academiei. „(Lai Iași, în 1885-1886)...senzualitatea și vițiul se manifestară în el în plină lumină, fără grijă de nimeni și fără rușine. Se ținea după femeii ordinare, înșăla lumea, fura mici lucruri ca un copil, cerea bani și, în rare momente lucide, se simțea umilit de ceea ce făcuse mai înainte.” (motivate cunoscute pentru care a fost arestat la Iași, pe 8 noiembrie 1886, și dus la Mănăstirea Neamț) etc. Parafrizarea lui Aron Densușianu este aproape completă, lipsind doar câteva episoade – printre care cel din 1883 privitor la pistolul poetului: „ La 8 iulie /sic! Este vorba de 28 iunie, dar vezi și mai jos/ un vânt puternic se abătu asupra acestui creier-lume, destrădușinând orice vegetație și astri, și lăsând în urmă-i pustiul și umbra în care nu mai încolțea decât sămânța morții. Se înarmă dis de dimineață cu un revolver și plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revolverul în unul din vechii și cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râvneanu. Atunci fu condus și instalat

în ospiciul Caritatea din București, unde stătu mai bine de două luni într-un delir liniștit...". Nicolae Pătrașcu scrie ca să apere grupul din jurul poetului și să justifice reclusiunea lui, boala incurabilă etc.

Aron Densușianu, însă, privește lucrurile ca ardelean, de dincolo de munți, de dincolo de granițele politice ale Regatului Român și de dincolo de interesele de grup ale prietenilor lui Eminescu – mai mult sau mai puțin junimiști – cu un aspru ochi critic față de asemenea ineptii debitate de *Convorbirile literare* imediat după moartea poetului – și de Iacob Negruzzi însuși. În necrologul scris la moartea poetului, în numărul din iulie 1889, acesta afirma, de pildă, de-a dreptul triumfalist: "*După ce timp îndelungat talentul lui Eminescu fusese contestat de cea mai mare parte a publicului, în contra părerii statornice și energice a societății „Junimea”, anii din urmă au resbunat pe poet: generația tânără întreagă recunoscuse marile sale merite, numeroși imitatori de-ai săi se arătară și se arată încă peste tot locul, iar acum întregul public îl pune, fără nici o contestație, printre cei mai mari poeți ai națiunii române, ba sunt câțiva critici care îi dau chiar locul întâiu.*" Acestea sunt, însă, glume făcute să justifice poezia „Cricilor mei”: contestările lui Eminescu fuseseră în tinerețe, în anii 1870, și erau, de fapt, contestări ale Noii direcții și ale lui Titu Maiorescu; după 1883, adică de aproape 6 ani, poetul era în ascensiune continuă – datorită volumului său de versuri care, să nu uităm, cuprindea abia vreo douăzeci și ceva de poeme publicate în *Convorbiri literare*, restul fiind inedite. Tot aici, același Iacob Negruzzi: „*Eminescu a trăit totdeauna în deplină sărăcie; cu toate că era modest și avea trebuințe foarte puține, el, el ca și un copil, nu știa să întrebuințeze puținii bani ce-i câștiga. Trăind în lungul răstimp al boalei din ajutorul prietenilor și entuziaștilor săi, Camera deputaților îi votă în anul trecut o mică pensiupe după inițiativa scriitorului acestor rânduri, iar înmormântarea i s-a făcut pe socoteala statului român.*" Am văzut cum a fost cu pensia: nu i-a revenit niciodată poetului. Iacob Negruzzi folosește prilejul doar ca să-și arate meritele. În decembrie 1889 *Convorbirile literare* vor publica un studiu foarte documentat, de St. C. Ioan (1868-1938, profesor, viitor inspector școlar etc.; acum are numai 22 de ani), pe tema

„Optimism și pesimism” – unde despre Eminescu afirmă: *”Părerea mea este aceasta: (...) Eminescu, reîntors în țară, a avut prilejul să lupte des cu decepțiunile, cu deziluziile... ba mai mult încă, să muncească o muncă grea, foarte grea, spre a-și câștiga existența de toate zilele”* – iar revista pune o notă de subsol: *”Eroare a autorului. Eminescu a avut întotdeauna cu ce îndeștula trebuințele sale modeste și îi rămânea timp destul și pentru studii și pentru petreceri și distracții.- Nota Dir.”* (p. 758) Iacob Negruzzi, ca Director al revistei, neagă sau nuanțează ceea ce afirmase el însuși în iulie. Asemenea nînțelegeri, reveniri, incongruențe arată tocmai frământările din grupul apriopiaților lui Eminescu – și ele se vor regăsi în studiul publicat de Nicolae Pătrașcu în *Convorbiri literare* (în cartea sa, însă, vor fi diferențe de text, autorul rescrie, taie, adaugă,etc.) Dacă nu ținem cont de aceste realități – riscăm să-i păstrăm în continuare pe primii critici ardeleni ai lui Eminescu în zona „detractorilor”; dacă ținem cont de aceste texte despre viața (și opera) poetului, din care se alimentează ei, înțelegem că problema lor era alta decât persoana lui Eminescu, mergea dincolo de aceasta – și ținea pe de o parte grupul de prieteni din jurul lui – iar pe de altă parte chestiunea geniului ca atare, chestiune care acum se pune și se discută serios prima dată în cultura română.

Dilema lui Grama

Or, dilema în care trăiesc ei cu adevărat este aceasta, expusă cât se poate de logic de Alexandru Grama, unul dintre contestatarii de temut ai lui Eminescu:

„Să recapitulăm încă o dată. Până la căderea în alienațiune mintală, Eminescu n-a fost mai de loc cunoscut publicului mare românesc, încât câteodată mai pieria de foame. Nebunește și apoi moare, și, deodată, nemijlocit după moarte, îl vedem cu coroană de geniu pe cap. Aceasta însă nu e calea unui geniu. Dacă un geniu în viață n-a fost cunoscut de atare, cum n-a fost cunoscut Eminescu, atunci e semn că generațiunea în care a trăit n-a fost în stare să-l priceapă. Dacă însă totuși ajunge a fi recunoscut de atare, atunci aceasta nu se întâmplă la nici un caz înainte de ce s-ar stinge cel puțin

generațiunea lui contemporană, care nu l-a priceput. Trebuie să vină o altă generațiune, care să fie în stare a-l pricepe și prețui. Aceasta e cauza, de genii necunoscuți în viață, și după moarte mai târziu au început a fi recunoscuți de atare. Cât de comic stă însă lucrul cu Eminescu! El în mijlocul aceleiași generațiuni, în un interval tare scurt de 5 ani, a fost pe aici să moară de foame, când era viu,/și/ i s-a ridicat numaidecât monument și i s-a pus busta în Ateneu, când era mort. La 1883, în mijlocul acelorași oameni, mai piere de foame – și la anul 1889 același public plânge după el ca după cel mai mare poet al nostru și ar sta să dea oricât să-l vadă viu. Aceasta este a treia situațiune comică în suirea lui Eminescu pe scara geniilor. Același public, sedus pentru aceleași scrieri, l-a și ignorat și l-a și ridicat până la cer, ca și cum ar fi femeie nervoasă – care acum plânge și-și blestemă bărbatul, acum râde și-l netezește.

Ce urmează de aici? Sau noi fără reclam nu ne știm prețui pe bărbații noștri, când îi avem, sau Eminescu n-a fost geniu.” (Apud eundem, p. 42-43).

Alexandru Grama rezolvă această dilemă „ardelenește”, adică în limitele unui bun simț care salvează... tocmai generația lui Eminescu, în speță pe un Titu Maiorescu însuși sau pe Nicloae Pătrașcu, în general pe intelectualii subțiri care au stat în jurul poetului: „Căci, oare, pe Alcsandri și Mureșanu nu i-am prețuit noi, până au trăit, fără să le fi făcut nimeni reclam ca lui Eminescu? Ci adevărat e că Eminescu n-a fost nici geniu, și nici baremi poet. Ci o ceată de oameni, din alte motive, a sedus publicul nostru cu cultul lui Eminescu în un mod, care nu se va putea nenicând scuza...”. (Idem, ibidem) Acestea sunt „**argumente adresate omului cugetător**”, cum ar zice Eminescu însuși, și trebuie luate în seamă. Este o ruptură, este ceva fabricat în privința posterității imediate a lui Eminescu, sunt fel de fel de „alte motive” pentru care publicul este „sedus” cu genialitatea lui Eminescu. Ideea minciunii pedagogice ne stă pe limbă, devine evident că în privința lui Eminescu se ascunde ceva. Acești ardeleni cu logica lor inflexibilă vor fi cei care-l vor obliga, în cele din urmă, pe Titu Maiorescu să predea manuscrisele eminesciene la Biblioteca Academiei Române. Al. I. Hodoș, Ilarie Chendi, Șt.O.Iosif – știau ei ce știau, nu credeau în argumentele de circumstanță – și au desfășurat

o campanie de presă pentru manuscrisele lui Eminescu. La Biblioteca Academiei Române aceste manuscrise erau aşteptate de Ioan Bianu, alt ardelean, şi vor fi editate chiar în anul predării lor, 1902, de către Nerva Hodoş şi Ilarie Chendi – pentru ca apoi să intre în scenă Ioan Scurtu, ardelean de asemenea, inflexibil antimaiorescian până la un punct, apoi colaborator cu acesta, devenind repede mare editor al lui Eminescu. Nu ediţiile Maiorescu – ce reiau stereotip cele vreo 70 de poezii eminesciene – ci completitudinea operei, şi mai ales postumele vor contribui la configurarea genialităţii lui Eminescu. Această genialitate a fost mai întâi trâmbitată şi abia apoi s-a confirmat. În fond, însă, nu este vorba de recunoaşterea ei sub forma unei pensii,etc. – ci pur şi simplu de cunoaştere, de aflare: contemporanii lui Eminescu n-au ştiut în timpul vieţii lui că este un geniu, n-au înţeles ei înşişi că stau lângă un geniu. Lucrurile pot fi nuanţate, desigur: este vorba de acei contemporani care iau cuvântul după moartea poetului ca să-l explice lumii şi ca să se explice pe ei înşişi. (Eminescu a fost numit „geniu” în poezii dedicatorii apărute în timpul vieţii sale, în alte luări de cuvânt encomiastice,etc.. – dar de către alţii decât aceştia). Dilemele lui Alexandru Grama şi Aron Densuşianu sunt, anterioare acestor ediţii de la începutul secolului al XX-lea, privesc tocmai postumitatea imediată a poetului – şi acuză „generaţia sa” (de fapt, cercul strâmt de justificatori care se justifică) de faptul că nu l-a înţeles ori că a fost frivolă „ca o femeie nervoasă”. Este evident că printre lucrurile pe care le ascunde acest „cult” pripit al lui Eminescu după moarte se găseşte şi chestiunea lăzii sale cu manuscrise, şi cea a situaţiei sale de ziarist – şi, desigur, cea a morţii sale, cea crimă din spital pe care cu atâta inabilitate o ocolesc congenerii poetului.

La aceste argumente nu se răspunde cu tăcere. G. Călinescu speră, în secolul său, că instituţia criticii literare, care şi-a găsit cadenţa, este aceea care va spulbera asemenea ineptii în privinţa operei lui Mi.Eminescu, după care aceasta ar fi incoerentă, dezordonată, lipsită de valoare. Critica literară este, însă, o instituţie care mişcă valorile pe de o parte – şi, pe de alta, care are tendinţa de a se retrage din câmpul

literaturii, cum se observă în timpul nostru. Tot el mai speră că imaginea despre om pe care o sintetizează însuși din aceleași fântâni va deveni și va rămâne definitivă, convenabilă, referențială. Timpul este, însă, ca un râu – și vorbele lui Heraclit îi sunt lege: *panta rei*. Nu poți coborî de două ori în aceleași ape ale unui râu: se mișcă de la o secundă la alta. Încrederea în sine însuși a lui G. Călinescu se regăsește în poemul *Diana*, unde Eminescu vrea, pere-se, să descuie paradoxul heraclitean: „În cea oglindă mișcătoare / Vrei să privești un straniu joc, / O apă vecinic călătoare / Sub ochiul tău rămas pe loc?” Iată, aici, condiția lui Endymion a cărui imagine rămâne pe o apă care curge încontinuu. Aceasta este condiția imaginii „fixate” de G. Călinescu – și a oricărei alte imagini de acest fel. Adevărul curge masiv, pe dedesubt – iar deasupra rămâne doar o oglindire. Edițiile „Vieții lui Mihai Eminescu” de G. Călinescu, repetate la nesfârșit, plutesc pe deasupra fluviului (fluxului) de informații – și, încă: desprinse de raționamente ca cele de mai sus ale lui Alexandru Grama – care ne îndeamnă să căutăm, nu să ne privim în oglindă.

O compilație denumită „raport”

Revenind la George Potra, el nu este, desigur, un pseudonim al lui Octav Minar – iar acesta nu are decât vina de a-l fi ocolit pe G. Călinescu, adică de a fi refuzat în mod expres să-i pună la dispoziție arhiva personală pe care o va lăsa prin testament Bibliotecii Academiei Române, unde se află și în prezent. Și profesorul George Potra lasă manuscrisul descoperit la Biblioteca Academiei Române – iar în 1972, găsindu-l aici doctorul Ion Nica îl folosește din plin pentru studiul său „Mihai Eminescu – Structura somato-psihică”. Mai mult chiar: concluziile doctorului Ion Nica se bazează în multe privințe pe acest manuscris – pe care-l consideră cum l-a clasificat descoperitorul lui: „Raportul medicului N.C.Tomescu” – fără a cunoaște intervenția lui G. Călinescu din *Adevărul literar și artistic*. Este, într-adevăr, un punct de vedere nou în această expertiză medicală a „Raportului Tomescu” – punct de vedere

care nu-i convine, cum am văzut, lui G. Călinescu: „*Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina eronată ce profesa o școală germană că paralizia generală este totdeauna o manifestațiune sifilitică, tot așa de neadevărată ca aceea care susține că toate sclerozele cerebrospinale sunt de origine sifilitică. (...) Adevărata cauză a maladiei lui Eminescu pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce și intensă a facultăților sale intelectuale.*”

În cealaltă privință criticul are dreptate: acest raport anonim nu poate fi atribuit doctorului Tomescu. Să ne amintim că doctorul I. Vineș, în 1931, îl invoca pe fostul său coleg de două ori: când vorbea de o „*endocardită veche*” a lui Eminescu „*diagnostic pus și de profesor N. Tomescu*” – și, mai explicit: „*regretatul profesor N. Tomescu, medic primar al serviciului de boli interne de la spitalul de copii, care era și medic al Institutului*”. Doctorul murise la 3 noiembrie 1918 (vezi *Enciclopedia Predescu*) – dar George Potra crede că are în mână un raport al său încă de prin 1889. Era necesară o analiză mai atentă a hârtiei (care este semitransparentă, un fel de „calc” din zilele noastre, oricum, improprie secolului al XIX-lea) și a scriiturii (care nu este așa de veche cum afirmă editorul). În plus, editorul este neatent și în acest raport se face afirmația: „*Este cu totul de domeniul fanteziei mărturia lui Dumnitru Cosmănescu, frizerul poetului, că Eminescu a fost izbit în cap cu o cărămidă și că peste o jumătate de oră de la această întâmplare poetul a murit.*” – fără a rezulta clar dacă această afirmație este cuprinsă în textul editat sau îi aparține lui, editorului. Asta îl îndreptățește pe G. Călinescu să tune și să fulgere împotriva practicii filologice și să ceară o fotocopie – care, însă, nu se putea face, hârtia fiind semitransparentă și scrisul apărând și pe verso; este foarte greu de descifrat, de altfel.

Reținem că tot Dumitru Cosmănescu este cauza pentru care se publică și broșura din 1934. Împotriva fostului frizer se ridicase Ion Vineș, același frizer fusese trecut sub tăcere de G. Călinescu (și tăcerea va fi consensul celorlalți biografi ai lui Eminescu de acum înainte) – și tot el provoacă reacția lui George Potra.

Despre textul pe care-l descoperă acesta, îl lăsăm pe el însuși să vorbească:

„Manuscrisul original este proprietatea mea și îl am dintre hârtiile rămase de la poeta Cornelia din Moldova. Am căutat în nenumărate rânduri și pretutindeni, unde am avut bănuiala că aş putea da de numele autorului, dar mi-a fost absolut imposibil, fiindcă timpul îndelungat care s-a scurs de atunci și până acum târâse în vecinicie pe aceia care mai puteau să spună ceva despre el. În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic, și aceasta o dovedește caracteristica scrisului și numeroșii termeni medicali întrebuințați în raport. Eu aş propune ca autor al manuscrisului pe Dr. N. Tomescu, fostul medic primar al spitalului de copii și al institutului unde era internat Emiescu. El este acela care a pus diagnosticul sistemului circulator al poetului și numai el singur, dintre medicii care l-au îngrijit, nu a publicat nimic în legătură cu el; deci ar fi exclus ca să nu-și fi luat și el notițe, ca și ceilalți, de felul cum se manifesta boala și viața lui Eminescu. Nemulțumindu-mă numai cu atât și să dau articolului de față o atenție cât mai mare, și dacă îmi permiteau cercetările chiar a-l transforma într-un studiu prețios, am început, mănât de informația raportului, să răscolesc praful trecutului de pe dosarele care mai trăiau în podul spitalului Brâncovenesc. Bunăvoința și atenția D-lui Dumitriu, Marin Ionescu și Iorașcu Vasile care timp de o săptămână n-au încetat de a căuta în tot locul unde bănuiau că vor da de vreo hârtie prețioasă, s-a terminat fără nici o satisfacție, fiindcă Morga la acel spital fusese de scurtă durată, numai pentru timpul cât se făceau reparații la spitalul Colțea (acolo era Morga orașului mai înainte); iar printre hârtiile timpului s-au găsit copiile multor memorii, adresate Ministerului de către Administrația acestui spital, prin care cere să i se mute în altă parte Morga, deoarece nici localul nu permite aceasta și nici starea bolnavilor care stăteau alături de cadavrele ținute mai multe zile, sau chiar o săptămână, până când le venea rândul la autopsie.

După cum vedem, fiind ceva fugitiv, nici procesele verbale ale autopsiilor nu s-au păstrat.

Socotind că la Ministerul de Instrucție se găsește copia procesului verbal, fiindcă fusese la autopsie și un reprezentant al acestui minister, am pornit-o într-acolo, dar mi s-a răspuns că arhiva mai veche de 30 de ani a fost dată Arhivelor Statului.

Imediat ce am auzit, fără multă gândire m-am și dus la depozitul tuturor vechiturilor de acte, în speranța de a vedea cât mai repede hârtia mea dorită.

Iluzie zadarnică și mult regretabilă, fiindcă hârriile Ministerului de Instrucție din anul 1889 erau prea puține, iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată. Mi s-a spus de cineva – poate că vei găsi la Institutul Medico-Legal unde se vor fi adunat hârții de felul acesta.

Pentru convingere, am vizitat în ultimul timp și acest institut, dar secretarul m-a lămurit din primele cuvinte că arhivă mai veche de anul 1893, data înființării institutului, nu se găsește. Și cu aceasta am terminat șirul drumurilor în căutarea hârțiilor cu informații mai prețioase, rămânând ca viitorul să fie mai indulgent pentru aceia care se vor ocupa încă cu viața și opera lui Eminescu.”

Am redat această notă întreagă – nu neapărat pentru a-l îndupleca, în abstracto, pe un G. Călinescu să acorde importanță acestui înscris cel puțin în virtutea acestor căutări insistențe prin arhive – dar mai ales pentru a se înțelege mai clar situația, pe care G. Potra ar fi putut s-o limpezească în câteva cuvinte. El deține, așadar, „manuscrisul original” – dar caută părin arhive „hârtia mult dorită”.

De bună seamă, el este convins că are o copie după un act, această copie făcută de mână este manuscrisul său găsit între hârțiile Corneliei din Moldova – și caută actul după care s-a făcut ea. În cazul eminescologiei, se cunoaște aventura actului de naștere al poetului: s-au făcut după el două copii, ambele autentificate, dintre care una se află la Iași și cealaltă la București. Obiceiul de a scoate copii și copiate după acte originale este vechi de când lumea, iar George Potra se află în fața unui înscris nesemnăt, incomplet, pe care-l consideră copie după un act. În acest sens, este superfluă afirmația sa: „În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic și aceasta o dovedește caracteristica scrisului și numeroșii termeni medicali întrebuințați în raport.” Copia putea fi luată de un notar, de un avocat, sau de un simplu curios... de ce să fie neapărat vorba de un medic? Sau, dacă este vorba de un medic, de ce să nu fie chiar Cornelia din Moldova, medic respectabil, în arhiva căreia G.Potra a găsit documentul?! Desigur, cel care

a întocmit actul original, acest raport de autopsie, nu avea cum să nu fie medic... „În orice caz”, ca să-l parafrazăm, tare încurcat la minte se mai arată și George Potra... tocmai bun să se așeze între victimele lui G.Călinescu.

Poeta Cornelia din Moldova (1866-1933), pe numele adevărat Cornelia Kernbach-Tatușescu, era botoșeneancă, fratele ei, poetul Gheorghe din Moldova (1863-1909), fiind căsătorit cu Ana Conta, sora filosofului. Ne aflăm, așadar,. În cercul strâmt din jurul Veronicăi Micle (un timp, Ana Conta i-a fost prietenă – dar după moartea Veronicăi nu i-a păstrat o amintire prea frumoasă). Cornelia din Moldova a fost mult timp medic secundar al Eforiei Spitalelor civile din București (a absolvit Facultatea de medicină din București, susținându-și teza de doctorat aici, în 1893, devenind printre primele femei medic de la noi). Era firesc să o intereseze destinul lui Eminescu, îi era la îndemână să-și facă o copie după raportul de autopsie pe care-l caută George Potra – dar este nefiresc la acesta să nu ne spună că are de-a face cu arhiva unui medic... și să caute medici în generația lui N.C.Tomescu atunci când se află între alte hârtii. O expertiză grafologică ar fi cât se poate de potrivită pentru a stabili dacă înscrisul în discuție a fost facut de mâna Corneliei din Moldova. Nu ne depășim limitele în acest domeniu. Este momentul, iarăși, să atragem atenția că eminescologia are nevoie de colective de specialiști, epoca lui „de unul singur” instaurată de G.Călinescu și întreținută eroic până în zilele noastre trebuind să fie depășită.

Înscrisul lui George Potra face istoricul bolii, și începe astfel: *„La 8 iulie 1883, Mihail Eminescu a fost izbit într-un mod quasi-subit și mai fără prodrom de o maladie mintală care a întristat și a surprins pe amicii și cunoscuții săi. Iritabil numai și muncit de o insomnie ținută cu câteva zile mai înainte, se armă în invidia lui cu un revolver și amenință fără motiv pe unul dintre cei mai devotați ai lui amici. Cu multă dificultate el fu stăpânit în agitațiunea sa și dus la institutul medical „Caritatea” din București...”*

Ai crede că data de 8 iulie, pentru cea adevărată, de 28 iunie, rezultă din diferența de 12 zile dintre stilul vechi, păstrat la noi, și cronologia europeană. În realitate, însă, între 28 iunie și 8 iulie este o diferență de doar 10 zile. De fapt, acest

început seamănă foarte bine cu ineptul „Studiu critic” publicat de Nicolae Pătrașcu în „Convorbiri literare”, după moartea poetului. Redăm, din nou, fragmentul corespunzător, din nr. 11-12, ian.-feb. 1890, p. 1054: *„Spre începutul lui iulie 1883, însă, poetul nostru simți oarecari anomalii în fizicul lui robust, un număr de nopți de insomnie care-l neliniștiră și-l obosiră. La 8 iulie, un vând puternic se abătu asupra acestui creier-lume, dezrădăcinând orice vegetație și astri și lăsând în urmă-i pustiul și umbra în care nu mai încolți decât sămânța morții. Se înarmă des-de-dimineață cu un revolver și plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revolverul în unul din vechii și cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râmneanu. Atunci fu condus și instalat la ospiciul Caritatea din București, unde stătu mai bine de două luni...”*

Aici este sursa actului medical pe care-l deține George Potra – și ni se pare firesc să considerăm că avem de-a face cu o compilație a cuiva (mai mult ca sigur, chiar Cornelia din Moldova) după izvoare narrative avute la îndemână. nștelegem, apoi, încă o dată această tiranie a primelor impresii; așa cum i-a determinat la o atitudine fermă de ardeleni, tot astfel însemnările lui Nicolae Pătrașcu rămân în memoria tuturor celor care le-au citit. Oricum, se vede că nu avem de-a face cu actul original, cel din 16 iunie 1889; ar mai rămâne posibilitatea, destul de vagă însă, ca acest act să fi fost preluat și comentat, topit în comentariul de față, de către Cornelia din Moldova sau cine va fi autorul documentului descoperit de George Potra în arhiva ei. Niciunul dintre medicii lui Eminescu nu confundă 28 iunie 1883 – cu 8 iulie 1883. Numai Nicolae Pătrașcu îl aduce în discuție pe Chibici-Râmneanu. Ca să fie credibil, N. Pătrașcu se reazemă într-un model similar, scriind peste câteva rânduri: *„Amicii poetului crezură să-l trimită la Viena, în cura Doctorului L..., și plecă întovărășit de D. Chibici-Râmneanu, un fel de Ranieri al lui Leopardi.”* (Idem, *ibidem*, p.1055). Întrucât doctorul Leidesdorfer încă trăia, îi dă numele doar cu inițiala – dar de Chibici-Râmneanu pare a nu avea nevoie să se ferească. Acesta, avocat la Căile Ferate Române, avea permis de liber parcurs în Europa. Istoria literară nu reține această agresiune a poetului asupra lui. El însuși

nu o confirmă. Dimpotrivă, se cunosc versuri din manuscrisele poetului care i se dedică, „amicul Chibici” fiind, într-o variantă, chiar interlocutorul din *Satira II* („*Cu evlavie cumplită / Înghițeam pe regii lybici – / Unde sunt acele vremuri / Te întreb, amice Chibici?*”, O. II,p.231, etc.). Este unul dintre vechii și bunii prieteni ai poetului – dar n-a dorit să ia cuvântul în chestiunea bolii de la 1883 – motivând, la un moment dat, zice-se, că ar fi vorba de secrete de stat ce ar leza interesele unor mari state europene. Între scrisorile pe care i le trimite poetul, foarte cunoscută este cea din sanatoriul de lângă Viena, imediat după însănătoșire:

„*Fii bun, iubite Chibici, și răspunde-mi cum stau lucrurile cu mine. (...) Astfel, fără speranță și plin dre amare îndoieli, îți scriu, iubite Chibici, și te rog să-mi lămurești poziția în care mă aflu. Eu aș vrea să scap cât se poate de curând. Și să mă întorc în țară, să mă satur de mămăliga strămoșească, căci aici, de când mă aflu, n-am avut niciodată fericirea de-a mânca măcar până la sațiu. Foamea și demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece nenorociul tău amic, M.Eminescu.*” (O.XVI,p.197-198). Scrisoarea se va publica în 1908 de G.Teodorescu-Kirileanu. Oricum ar fi, „modelul Ranieri” nu se potrivește. Giacomo Leopardi (1798-1837) s-a întâlnit cu tânărul Antonio Ranieri (1806-1888) în 1831, au fost foarte buni prieteni timp de șapte ani, Ranieri fiindu-i aproape poetului în lunga boală iar după moarte îngrijindu-se să nu fie dus la groapa comună, ocupându-se de editarea operei lui, etc. Eminescu nu a avut un asemenea prieten constant, amicii lui sunt mulți dar nu au o asemenea continuitate. Nu este credibil ca poetul nostru să-l fi atacat cu revolverul pe cel mai vechi dintre ei, cu care se cunoaștea din studenție, care apoi îl va duce la Viena și, după însănătoșire, îl va aduce acasă după un ocol italian. Când confundă data de 28 iunie, atât de importantă în istoria pe care însuși o trăiește, cu un 8 iulie problematic – N. Pătrașcu nu poate să convingă. Când propune relația Leopardi-Ranieri ca gen proxim al aceleia dintre Eminescu și Chibici, nu vrea decât să epateze prin erudiție, cum fac mulți dintre contemporanii săi. Mai mult ca sigur, avem de-a face acum, la 1890, cu strategii ale grupului care vrea să liniștească opinia publică în privința

bolii și morții lui Eminescu, lansând asemenea informații pentru a face „digerabilă” ideea demenței totale a poetului (încât vrea să-și împuște cei mai apropiați prieteni; de ce nu și pe Titu Maiorescu, la care a intrat în casă înainte de a merge la baie?), necesitatea stringentă a măsurilor ce s-au luat pentru protecția lui, inexorabila evoluție spre moarte a bolii, etc.

Că avea un revolver, se știe și din alte surse (dormise cu el sub pernă la Iași, în bojdeuca lui Creangă) – dar se mai știe că acum, în mai 1883, fuseseră grațiați prin decret regal Cârlova, Pătescu și Pietraru, atentatorii la viața lui I. C. Brătianu din 2 decembrie 1880: campania de presă a ziarului „Timpul”, condusă personal de Eminescu, dusesese la arestare – iar acum poetul avea motive să se teamă pentru viața lui. De altfel, purtarea unui revolver era obișnuită în epocă. Grigore Ventura spune că poetul amenința chiar portretul regelui în Cafeneaua Capșa – iar D-na Capșa s-ar fi aflat, la un moment dat, pe raza imaginară a glonțului...

... Acestea sunt, însă, de resortul lui 1883, și le-am analizat întrucâtva. Acum suntem în 1889 – și constatăm că ceea ce George Potra crede a fi un raport de autopsie se dovedește o compilație – desigur, savantă, făcută în termeni medicali.

Am redat începutul, să redăm și partea referitoare la creier. Spune actul lui George Potra: *„Comparându-se între ele cele două hemisfere, s-a găsit o greutate mai mare de 25 gr. în favoarea hemisferului stâng, care este organul cugetării și al acțiunii. Circumvoluțiunile frontale ocupau ele singure mai mult de jumătate din volumul hemisferelor, indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice în defavoarea celor sensoriale, motoare și vegetative.”*

N. Pătrașcu în 1890, scria cam la fel; *„Emisferul stâng, organul cugetării propriu-zise, avea 25 de grame mai mult decât celălalt. Circumvoluțiunile frontale ocupau singure mai mult de jumătate din volumul emisferelor indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice, în defavoarea celor sensoriale, motore și vegetative.”* Propoziția din urmă este preluată în întregime.

Aici se vor regăsi toate informațiile din rapoartele de până acum – și nu mai insistăm. Aici se va găsi, însă, o concluzie nouă, care i-a deranjat mult pe biografi – în frunte cu G. Căli-

nescu. Să recitim, însă, contextul: „*Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina eronată ce profesa școala germană că paralizia generală este totdeauna o manifestare sifilitică, tot așa de neadevărată ca aceea care susține că toate sclerozele cerebrospinale sunt de origine sifilitică.*” Acest imperfect: „doctrina eronată ce profesa” presupune „profesa *cânva*”, ne arată o detașare în timp, afirmația este făcută după o etapă, după ce se consumă experiența numită. Sunt interpretările Corneliiei din Moldova sau ale celui care a scris textul de față – oricum, târziu după evenimente. De altfel, ca realitate medicală acest text se oprește la aceeași „paralizie generală” drept diagnostic ferm pus pe boala lui Eminescu – fiind vorba tot de o interpretare de moment. Paralizia generală nu mai permite „mașinăriei omenеști” să creeze în nici un chip – ori, dovezile de creație ale lui Eminescu scot din discuție diagnosticul.

Textul acesta al lui George Potra se încheie brusc, fără semnătură și, pare-se, fără a duce gândul la capăt: „*Poate că acei savanți vor avea dreptate. Totuși, noi, dezbrăcându-ne un moment de acele idei materialiste, ne vom aduce aminte de cuvântul lui Hristos: „Să judecăm arborele după fructele sale”. Ori că ar fi fost Eminescu predispus sau nu prin nașterea sa la alienațiune mintală, degenerat sau nu, el a fost un geniu pe care toți îl admirăm și înaintea memoriei căruia toți ne închinăm.*” Iarăși: este vorba de „acei savanți” și de „noi”, o punere față în față, o detașare. Această compilație, pe care doctorul Ion Nica o ia drept raport autoptic și o discută ca atare, este un înscris târziu, o interpretare. Din fericire, ea se regăsește, ca interpretare, în interpretările de bun simț ale lui Ion Nica – întărite și nuanțate, la rândul lor, de cele recente ale lui Ovidiu Vuia.

VIII. ANEXE

După încheierea cărții „Boala și moartea lui Eminescu” (Editura Criterion Publishing, 2007) am mai mult răgaz să mă ocup de unele lucrări care tratează același subiect, pe care le-am evitat în timpul elaborării pentru a nu mă lăsa influențat sau ispitit de polemici cronofage. Îmi voi exprima părerea despre acestea – încercând, pe cât îmi va fi posibil, să-mi păstrez punctul de vedere din carte – sau nuanțându-mi-l, după caz, cu atenționarea cititorului. Păstrez, desigur, discuția în limitele filologiei, de chestiunile medicale propriu zise ocupându-se specialiștii cărora doresc doar să le ofer izvoare cât mai curate.

I. Cu ochii larg închiși...

...Citesc abia acum seria se studii și articole reunite de Călin L. Cernăianu sub titlul „Conjurația anti-Eminescu” în revista „Semnele timpului. Pagini pentru cazuri extraordinare”, Nr. 3-5 (2002) – pe care mărturisesc a le fi răsfoit de câteva ori găsind cele mai ușoare pretexte să le pun deoparte (mai ales antiintellectualismul agresiv al autorului, care ritmează ca o perdea intermitentă drumul spre un posibil contact cu informația, a constituit, cred, reșezarea aproape mecanică a acestei cărți mereu la baza teancului de așteptare). Apariția d-lui Călin L. Cernăianu în eminescologie a fost, și pentru mine, o reverificare tonică a documentelor despre poet – cu legislația timpului; autorul a clarificat multe lucruri de ordin general și am sperat multă vreme că va veni cu precizări juridice categorice. Chiar aduce asemenea lămuriri în câteva zone – pe care le voi aminti la momentul potrivit. Până la eventualele elogii, însă, trebuie să parcurg nisipul fierbinte al unor interpretări care nu-mi dau liniște. Prea mult foc, prea subțiri încălțările noastre de literați, scriitori, pentru dinții resentimentari ai caniculei ce cade torențial din sferele înalte ale Instituțiilor lui Justinian, vizitate de către autor, pe domeniul istoriei literare. Mă refer, așadar, la zone mai umede, unde omenescul pare, totuși, îngăduit.

Găsesc, în fine – aici, și nu în sutele de pagini publicate ulterior de către autor, pe care le răsfoisem cu aceeași indispoziție fizică, de altfel – demonstrația sa că doctorul Al. Șuțu ar fi scris un text larg despre boala lui Eminescu. Credeam că este o neînțelegere; nu, Călin L. Cernăianu consideră că a descoperit raportul medical întocmit imediat după autopsia lui Mihai Eminescu – și găsește temeieri să-l atribuie chiar doctorului Al.Șuțu, deși raportul este ne semnat. Dânsul procedează la o expertiză grafică, adică la o comparație între înscrisul pe care-l consideră raport de autopsie – cu două alte înscrisuri care-i sunt atribuite lui Al. Șuțu – și deduce că toate cele trei texte sunt scrise de aceeași mână. Autorul numește asta „expertiză criminalistică a scrisului”. Textul de comparat, acest raport de autopsie, are 16 pagini și se găsește la Biblioteca Academiei Române unde a fost adus e către George Potra după ce l-a editat (1934; a fost donat? Oferit spre achiziție? Când anume?) – iar celelalte două texte, presupuse a fi ale lui Al. Șuțu, au câteva rânduri (Certificatul medical din 5 iulie 1883) și, respectiv, aproape o filă (Raportul medico-legal din 23 martie 1889).

Nu se poate admite așa ceva; pentru o expertiză grafică, de orice fel ar fi ea, sunt necesare multe mostre de scriitură, trebuie investigații colaterale (privind cerneala, penița, hârtia), analiza de text este indispensabilă, e nevoie de o metodă anume, mai e nevoie de multă prudență; cele câteva pagini de carte împănate cu imagini scanate după documente puse față în față nu pot vorbi de la sine, textele ele însele nu se autoexpertizează. Călin L. Cernăianu este, probabil, singurul care crede că Al. Șuțu a scris cu aceeași mână toate cele trei materiale. Bazat pe acest crezământ, ajunge la concluzii adacadabrante pe care le repetă la tot pasul în articolele sale din această carte – și din altele. Bine ar fi să aibă dreptate, dar lipsește demonstrația. Concluzia cea mai năucitoare ar fi că Al. Șuțu, medicul care *pe față* spunea tuturor că Eminescu a avut sifilis, – *în ascuns*, în acest raport ne semnat și ne făcut public, afirmă că poetul n-a murit din cauza sifilisului ci doar din cauza unei oboseli cumplite. Mai mult încă: acest raport ar fi circulat subteran și din el se inspiră

pentru unele informații primul biograf al lui Eminescu, nimeni altul decât Nicolae Pătrașcu. Aceasta este prima zală din lungul lanț al „conspirației anti-Eminescu” pe care-l forjează Călin L. Cernăianu în articolele sale.

Evident, este ceva de felul „risum teneatis, amici” – dar autorul este atât de încrâncenat în susținerile sale încât a sacrificat deja câțiva arbori seculari și baremi din milă pentru biata pădure trebuie să-l trag de mânecă. Închid, de aceea, ochii și trec prin valurile de injurii și noroi aruncate asupra lui G.Călinescu și a tuturor biografilor sau profesorilor de română care ar conspira de un secol și mai bine împotriva lui Mihai Eminescu; mai mult chiar: încerc să mă apropiu, tot orbește, de autor, să intru în sistemul său și să-l înțeleg. Cu ochii larg închiși vreau să-l ajut să și-i deschidă pe ai săi.

În căutarea arhivelor

Pentru că nu se compară între ele abstracțiuni, trebuie mai întâi să redăm concret faptele. George Potra publică în 1934 o broșură intitulată „Mihail Eminescu. Cauzele morții sale. Studiu” (Editura librăriei CULTURA POPORULUI, 16 pagini) unde editează defectuos acest text, despre care scrie într-o notă (preluată parțial și de Călin L. Cernăianu): „Manuscrisul original este proprietatea mea și îl am din hârtiile rămase de la regretata poetă Cornelia din Moldova. Am căutat în nenumărate rânduri și pretutindeni, unde am avut bănuiala că aş putea da de numele autorului, dar mi-a fost absolut imposibil, fiindcă timpul îndelungat care s-a scurs de atunci și până acum târâse în vecinicie pe aceia care mai puteau să spună ceva despre el. În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic, și aceasta o dovedește caracteristica scrisului și numeroșii termeni medicali întrebuiți în raport.

Eu aş propune ca autor al manuscrisului pe Dr. N. Tomescu, fostul medic primar al spitalului de copii și al institutului unde era internat M.Eminescu. El este acela care a pus diagnosticul sistemului circulator al poetului și numai el singur, dintre medicii care l-au îngrijit, nu a publicat nimic în legătură cu el; deci

ar fi exclus ca să nu-și fi luat și el notițe, ca și ceilalți, de felul cum se manifesta boala și viața poetului.”

Până aici citează Călin L. Cernăianu, dar nota continuă:

„Nemulțumindu-mă numai cu atât și voind să dau articolului de față o atenție cât mai mare, și dacă îmi permiteau cercetările chiar a-l transforma într-un studiu prețios, am început, mânat de informația raportului, să răscolesc praful trecutului de pe dosarele care mai trăiau în podul spitalului Brâncovenesc. Bunăvoința și atenția D-lui Dumitriu, Marin Ionescu și Iorașcu Vasile care timp de o săptămână n-au încetat de a căuta în tot locul unde bănuiau că vor da de vreo hârtie prețioasă, s-a terminat fără nici o satisfacție, fiindcă Morga la acel spital fusese de scurtă durată, numai pentru timpul cât se făceau reparații la spitalul Colțea (acolo era Morga orașului mai înainte); iar printre hârtiile timpului s-au găsit copiile multor memorii, adresate Ministerului de către Administrația acestui spital, prin care cere să i se mute în altă parte Morga, deoarece nici localul nu permite aceasta și nici starea bolnavilor care stăteau alături de cadavrele ținute mai multe zile, sau chiar o săptămână, până când le venea rândul la autopsie.

După cum vedem, fiind ceva fugitiv, nici procesele verbale ale autopsiilor nu s-au păstrat.

Socotind că la Ministerul de Instrucție se găsește copia procesului verbal, fiindcă fusese la autopsie și un reprezentant al acestui minister, am pornit-o într-acolo, dar mi s-a răspuns că arhiva mai veche de 30 de ani a fost dată Arhivelor Statului.

Imediat ce am auzit, fără multă gândire m-am și dus la depozitul tuturor vechiturilor de acte, în speranța de a vedea cât mai repede hârtia mea dorită.

Iluzie zadarnică și mult regretabilă, fiindcă hârtiile Ministerului de Instrucție din anul 1889 erau prea puține, iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată. Mi s-a spus de cineva – poate că vei găsi la Institutul Medico-Legal unde se vor fi adunat hârtii de felul acesta.

Pentru convingere, am vizitat în ultimul timp și acest institut, dar secretarul m-a lămurit din primele cuvinte că arhivă mai veche de anul 1893, data înființării institutului, nu se găsește. Și cu aceasta am terminat șirul drumurilor în căutarea hârtiilor cu informații mai

prețioase, rămânând ca viitorul să fie mai indulgent pentru aceia care se vor ocupa încă cu viața și opera lui Eminescu.”

Dl. Călin L. Cernăianu ar fi trebuit să vadă: George Potra deține „manuscrisul original” – dar caută prin arhive „hârtia mult dorită”. De bună seamă, el este convins că are o copie după un act; această copie făcută de mână este manuscrisul său găsit între hârtiile Corneliei din Moldova – și caută actul după care s-a făcut ea. Se știe (și în acest înscris se spune) că autopsia lui M. Eminescu, cerută de Titu Maiorescu, a fost publică, s-a făcut în amfiteatrul Spitalului Brâncovenesc de către profesorii Alexianu și Șuțu, și la ea au asistat: Primul procuror al Tribunalului Ilfov, Inspectorul de poliție, Secretarul general al Ministerului Instrucțiunii Publice – precum și ziaristi, amici ai poetului, doctori, studenți. George Potra presupune că fiecare instituție a avut o copie după actul întocmit – și merge prin arhive să-i găsească undeva locul, dar nu are succes (ciudată este afirmația sa că la Ministerul de Instrucție erau puține hârtii din 1889 – „iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată”; cred, însă, că este vorba de o exprimare defectuoasă, calc după limba franceză).

Copia pe care o deține George Potra putea fi luată de un notar, de un avocat, sau de un simplu curios... de ce să fie neapărat vorba de un medic? Sau, dacă este vorba de un medic, de ce să nu fie chiar Cornelia din Moldova, medic respectabil, în arhiva căreia G.Potra a găsit documentul?! Desigur, cel care a întocmit actul original, acest raport de autopsie, nu avea cum să nu fie medic... Poeta Cornelia din Moldova (1866-1933), pe numele adevărat Cornelia Kernbach-Tatușescu, era botoșeneancă, fratele ei, poetul Gheorghe din Moldova (1863-1909), fiind căsătorit cu Ana Conta, sora filosofului. Ne aflăm, așadar, în cercul strâmt din jurul Veronicăi Micle (a publicat poezii în revistele lui Gheorghe din Moldova; un timp Ana Conta i-a fost prietenă – dar după moartea Veronicăi nu i-a păstrat o amintire prea frumoasă). Cornelia din Moldova a fost mult timp medic secundar al Eforiei Spitalelor civile din București (a absolvit Facultatea de medicină din București, susținându-și teza de doctorat aici, în 1893, devenind printre primele femei medic de la noi). Era firesc să o intereseze destinul lui

Eminescu, îi era la îndemână să-și facă o copie după raportul de autopsie pe care-l caută George Potra – dar este nefiresc la acesta să nu ne spună că are de-a face cu arhiva unui medic... și să caute medici în generația lui N.C.Tomescu atunci când se află între alte hârtii. O expertiză grafologică ar fi cât se poate de potrivită pentru a stabili dacă înscrisul în discuție a fost făcut de mâna Corneliei din Moldova. Nu ne depășim limitele în acest domeniu – dar ne prinde mirarea că dl. Călin L. Cernăianu procedează la o expertiză... cu înscrisuri de la Șuțu, nu de la Cornelia din Moldova care trebuie în primul rând verificată, ca metodă de lucru, pentru ca după eliminarea ei din discuție să se caute alt făptuitor.

A existat un raport de autopsie

Pentru că a iscat vii discuții (mai ales prin intervenția lui G. Călinescu care-l compară pe George Potra cu Octav Minar și declară că textul este suspect de a fi o plastografie), George Potra dă Bibliotecii Academiei Române înscrisul său, care astăzi se păstrează la secția de manuscrise. Eu remarc mai întâi hârtia, care este semitransparentă, improprie întocmirii, chiar scorțoasă. Primele pagini sunt scrise față-verso iar cerneala trece prin suport făcând textul greu lizibil – motiv pentru care, desigur, cel care a scris continuă pe o singură față. Nu zic neapărat că a fost inițial grăbit ori a avut hârtie puțină și, văzând că are prea mult de scris, a vrut s-o economisească folosind ambele fețe, nici că a observat târziu că scrisul apare pe verso. Doar constat faptul. Mai remarc, apoi, câteva informații ce pot lega acest text de un context. Astfel, înscrisul lui George Potra face istoricul bolii poetului, și începe așa: „La 8 iulie 1883, Mihail Eminescu a fost izbit într-un mod quasi-subit și mai fără prodrom de o maladie mintală care a întristat și a surprins pe amicii și cunoscuții săi. Iritabil numai și muncit de o insomnie ținută cu câteva zile mai înainte, se armă în invidia lui cu un revolver și amenință fără motiv pe unul dintre cei mai devotați ai lui amici. Cu multă dificultate el fu stăpânit în agitațiunea sa și dus la institutul medical „Caritatea” din București...”

Ai crede că data de 8 iulie, pentru cea adevărată, de 28 iunie, rezultă din diferența de 12 zile dintre stilul vechi, păstrat la noi, și cronologia europeană. În realitate, însă, între 28 iunie și 8 iulie este o diferență de doar 10 zile. De fapt, acest început seamănă foarte bine cu ineptul „Studiu critic” publicat de Nicolae Pătrașcu în „Convorbiri literare”, după moartea poetului. Redăm fragmentul corespunzător, din nr. 11-12, ian.-feb 1890, p. 1054: *„Spre începutul lui iulie 1883, însă, poetul nostru simți oarecari anomalii în fizicul lui robust, un număr de nopți de insomnie care-l neliniștiră și-l obosiră. La 8 iulie, un vânt puternic se abătu asupra acestui creier-lume, dezrădăcinând orice vegetație și astri și lăsând în urmă-i pustiul și umbra în care nu mai încolți decât sămânța morții. Se înarmă des-de-dimineață cu un revolver și plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revolverul în unul din vechii și cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râmneanu. Atunci fu condus și instalat la ospiciul Caritatea din București, unde stătu mai bine de două luni...”*

Aici este, cred, una dintre sursele actului medical pe care-l deține George Potra – și mi se pare firesc să considerăm că avem de-a face cu o compilație a cuiva (mai mult ca sigur, chiar Cornelia din Moldova) după izvoare narative avute la îndemână. Oricum, se vede cu ochiul liber că nu avem de-a face cu actul original, cel din 16 iunie 1889; ar mai rămâne posibilitatea, destul de vagă însă, ca acest act din 16 iunie 1889 să fi fost preluat și comentat, topit în comentariul de față, de către Cornelia din Moldova sau cine va fi autorul documentului descoperit de George Potra în arhiva ei. Niciunul dintre medicii lui Eminescu nu confundă 28 iunie 1883 – cu 8 iulie 1883. Nu mai complic lucrurile cu revolverul lui Eminescu și afacerea Chibici-Râmneanu (am dezvoltat separat subiectul; dacă e cazul, revin).

A presupune, ca dl. Călin L. Cernăianu, că N. Pătrașcu a folosit acest „act original” este o ineptie, pentru că vezi mai jos cum se configurează actul respectiv din compilații. Apoi, cel mai important adevăr pe care-l spune acest act, starea organelor interne în momentul autopsiei, mai ales a inimii, nu se regăsește la N. Pătrașcu.

Am redat începutul, să redăm și partea referitoare la creier. Spune actul lui George Potra: *„Comparându-se între ele cele două hemisfere, s-a găsit o greutate mai mare de 25 gr. în favoarea hemisferului stâng, care este organul cugetării și al acțiunii. Circumvoluțiunile frontale ocupau ele singure mai mult de jumătate din volumul hemisferelor, indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice în defavoarea celor sensoriale, motoare și vegetative.”*

N. Pătrașcu în 1890, scria cam la fel: *„Emisferul stâng, organul cugetării propriu-zise, avea 25 de grame mai mult decât celălalt. Circumvoluțiunile frontale ocupau singure mai mult de jumătate din volumul emisferelor indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice, în defavoarea celor sensoriale, motore și vegetative.”* Propoziția din urmă este preluată în întregime – dar nu de, ci din N. Pătrașcu.

Problema este, însă, abia acum destul de complicată: dacă acest act îl preia pe Nicolae Pătrașcu – atunci, pe ce se bazează acesta când explică în termeni medicali aproape identici cum arăta creierul Presa și sursele deschise ale momentului iunie 1889 nu dau asemenea amănunte. În sensul metodei comparativ-istorice, suntem ținuți să considerăm că Nicolae Pătrașcu a citat un act medical. *A existat, deci un asemenea act!* George Potra are, deci, dreptate să-l caute prin arhive.

Întrebarea persistă: înscrisul lui George Potra citează același act medical pe care l-a citat Pătrașcu – sau doar pe Pătrașcu? Acest înscris continuă cu încă trei paragrafe, redactate în termeni de strictă specialitate – și care nu se mai regăsesc la N. Pătrașcu: *„Leziunea anatomo-patologică caracteristică maladiei, acea simfiză meningo-cerebrală, acele aderențe speciale între membrana pia-mater și substanța corticală ocupau două regiuni opuse: partea interioară a circumvoluțiunilor frontale și extremitatea posterioară a circumvoluțiunilor occipitale, pe când cele două ascendențe cele parietale și cele tempero-sfenoidale erau cu totul indemne; fapt ce explică unele fenomene clinice din viață, adică delirul și debilitatea facultăților intelectuale, precum și perversiunea facultăților instinctive, pe de altă parte lipsa turburărilor grave ale motilității (contracturi, convulsii epileptiforme și mono-*

plagii) și lipsa tulburărilor sensoriale, ilusiuni și halucinațiuni sensoriale.

Din partea cordului s-a constata o degenerescență grasă a pereților cordului, deveniți galbeni și friabili, și prezența unor plăci intense și proeminente atât la baza valvulelor aortice, cât și pe /partea?/ internă a aortei ascendente.

În fine din partea ficatului și a rinichilor s-a observat asemenea o degenerescență granulo-grăsoasă considerabilă."

Am redat textul în descifrarea lui George Potra, doar cu adăugarea unui cuvânt între paranteze drepte. Față de aceste observații, Nicolae Pătrașcu are doar fraza: „Între cămașa creerului și substanța corticală erau câteva puncte aderente, lipite, care explică până la un punct neșirul de cugetare al poetului în timpul boalei și poate și unele neregularități din viața sa." (p.1058-1059). Pare un rezumat al observațiilor clinice de mai sus – sau, mai degrabă, explicarea în cuvinte mai simple, de către un ne medic, a textului de specialitate.

Din interpretările lui Ovidiu Vuia

Ne depărtăm pentru un timp de Călin L. Cernăianu. Această parte a *Manuscrisului Potra* i-a interesat pe medicii care s-au ocupat de boala și moartea lui Eminescu, și mai ales pe Ion Nica, cel care conferă autenticitate actului (id est: consideră că cel care transmite rândurile de mai sus a văzut cu ochii proprii ceea ce consemnează). După Ovidiu Vuia („Misterul morții lui Eminescu, Ed. Paco, 1996,p.48; sub rezerva că n-am verificat trimiterea), însuși G. Călinescu „într-un articol pe care l-a publicat în „Contemporanul”, cu câteva luni înainte de moartea sa, afirmă că Eminescu, după cum reiese din actul său de autopsie (sic!) s-a stins din viață în urma unui anevrism aortic rupt..." Semnul atenționării în paranteză îi aparține lui Ovidiu Vuia; se poate deduce că G. Călinescu considera drept „act de autopsie” acest manuscris – după ce, în 1934, îl clasase ca o compilație – ceea ce și este, de fapt. Oricum, este singura descriere anatomică ce ar atesta existența unei autopsii făcute imediat după moartea lui Eminescu. După cum se știe, doctorul

Gheorghe Marinescu n-a mai analizat ulterior creierul la microscop, deci descrierea de mai sus aparține sau se bazează pe observațiile doctorilor de la masa de disecții, Alexianu ori Șuțu, dictate de unul dintre ei, scrise de unul dintre ei etc. (sunt atâtea variante; fiind profesori, ei aveau, desigur, cu sine asistenți etc.). Fiind vorba de o autopsiere cu public, este de la sine înțeles că oficianții actului ca atare spuneau cu voce tare ce fac și ce văd, adică fraze precum cele de mai sus au fost rostite, explicate – încât cine era dornic putea să-și ia chiar notițe.

Doctorul Ovidiu Vuia (asupra căruia dl. Călin L. Cernăianu nu atrage atenția) revine mai explicit în cartea sa „Spre adevăratul Eminescu” (Ed. Almarom, Rm.Vâlcea, 2000, vol.I, p. 100 sqq) asupra acestui pasaj care nu se găsește nici în presă, nici la Nicolae Pătrașcu ci doar în textul editat de George Potra. Locul este important deoarece în acest raport de autopsie se spune că inima nu a avut leziuni, ceea ce infirmă afirmația lui V. Vineș privind existența unei endocardite vechi. Citez pe larg, pentru a se înțelege (a se remarca prudența doctorului Ovidiu Vuia privind atribuirea lui N. C. Tomescu a acestui raport – dar și informațiile sale preluate cam întâmplător; nu mai comentăm, este neesențial):

„Mai există un raport medical, se pare al doctorului Tomescu, medicul cardiolog al Institutului, care nu s-a iscălit și nici nu a predat Academiei descrierea sa, foarte importantă din toate punctele de vedere. Dacă despre exanenuul macroscopic al creierului au scris și ziarele, fiind de 1400 gr. la fel cu al lui Schiller, deci în limite normale ceea ce înlătură o paralizie generală progresivă în care masa cerebrală se atrofiază până sub 1000 grame, în actualul raport se aduc date importante asupra stării organelor: rinichi albi, nefrotici, ficatul gras, iar inima prezintă o degenerescență difuză a miocardului fără leziuni valvulare endocardice. Drul Vineș nu a asistat la autopsie, din această cauză nu știa că la acest examen a fost înlăturată posibilitatea endocarditei, pe care o menține în continuare. Se descriu și cârteva plăci ateromatoase, neulcerate, dar la nivelul cârjei aortei nu aveau nici o legătură cu aortita luetică, absentă în acest caz.

În sfârșit, după o bine chibzuită analiză autorul trage următoarele concluzii: „S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice ce l-ar fi izbit acum 10-12 ani. Eroare. Eminescu

n-a fost sifilitic...alții au zis că el se alcooliza. Și această idee este ca cea dintâi o supoziție cu totul gratuită. Adevărata cauză a maladiei lui Eminescu pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce și intensă a facultăților sale intelectuale.”

Fără îndoială ne aflăm în fața unei descrieri din partea unui om prezent la autopsia poetului, medicul curant din ultimele luni ale vieții sale, cu totul științifice, de la care ne-au rămas date clinice, care insistă asupra sincopelor cardiace – de unde se crede că e vorba de dr. Tomescu -, dar și autoptice cât și anatomotopografice pe harta creierului; toate acestea ne permit să ne gândim la un colaborator al lui Șuțu care, fiindcănu-i împărtășea ideile, prefera să rămână anonim, de unde raportul său clinic și anatomo-patologic a rămas în sertare, nu a văzut lumina zilei, la fel ca cel al lui Vineș, conștient că îl înfruntă pe șeful său care între oamenii lui cel puțin a introdus o discreție asupra ultimelor zile ale poetului, și în cele dintâi nu permitea nimănui să treacă peste diagnosticul său de PPG la Eminescu. Probabil că având și relații a reușit să-și impună punctul de vedere, astfel că cei din generația viitoare datorită și modei dar și celor primite de la antecesorii lor, n-au mai vorbit decât de ppg-ul lui Eminescu pe această cale întârziind cu mult descoperirea adevărului asupra bolii și morții poetului.

Așa se face că notele, probabil ale drului Tomescu, vor ajunge în anii '30 la G. Potra, care își dă seama de marea lor valoare și în sfârșit publică raportul.”

Nu reluăm larga teorie a lui Ovidiu Vuia privind intoxicarea cu mercur, pentru a atrage atenția asupra finalului acestei argumentări, unde diferența dintre observațiile doctorului Vineș și cele din raportul anonim este urmărită în consecințele ei cele mai interesante: „Deci, de la început cauza morții cum o aflăm în *Viața lui Eminescu* de G. Călinescu, relatată după V. Vineș, se arată falsă. Eminescu, autoptic, nu avea endocardită vegetantă, ceea ce cardiologul o sublinia cu multă atenție, fiindcă în noua conjunctură trebuie să fi existat o acțiune toxică afectând grav miocardul. Erizipelul, chiar și pentru cei ce admiteau existența lui, rezolvat numai în câteva zile prin simplu tratament igienic, se dezvoltase mult prea benign pentru a provoca lezarea profundă a miocardului, cu absența oricărui proces inflamator – semnătura de bază a unei infecții streptococice.

Cauza morții rămase nerezolvată, astfel că Harieta influențată de Scipione Bădescu era de părere că fratele ei a fost omorât de lovitura de piatră a unui alt bolnav, artistul P. Poenaru. Deși autopsia infirmase o atare posibilitate, faptul că poetul la vârsta de numai 40 de ani murise de sincopă cardiacă, îi nemulțumea pe mulți intelectuali de vază, români și străini, astfel că, printre alții, Mircea Eliade, Al. Gregorian ori Rosa del Conte susțineau în continuare moartea lui Eminescu prin lovitura porinită de la P. Poenaru.” (P. 102)

Vă dați seama, stimați cititori, ce importanță ar fi avut cunoașterea de către doctorul Ovidiu Vuia a verigii lispă din toate aceste demonstrații (a sa, a doctorului Ion Nica și a lui Călin L. Cernăianu), și anume textul public al lui Nicolae Pătrașcu din 1890: și la el lisesc referirile la starea autoptică a organelor interne, ceea ce duce la concluzia – cea mai blândă cu putință! – a unui consens. Repetăm: autopsia s-a făcut cu asistență oficială importantă și cu public, ce s-a văzut s-a raportat pe loc, s-a verificat, nu cred că ar fi fost cu puțință atunci, pe loc, trucarea vreunui fapt. Pentru întocmirea scriptelor, însă, este obligatoriu să fi fost o consfătuire între medici, eventual un concept de anunț oficial. Or, oficial se știe din presă doar că masa creierului cântărea peste 1400 de grame. Asta scoate din discuție diagnosticul de PNG, ca și pe cel de sifilis. Se știa de multă lume ceea ce noi azi am uitat, că sifilisul consumă celula nervoasă. Dar...autopsia s-a făcut, desigur, tocmai pentru a liniști opinia publică și a dovedi pozitiv că Eminescu a murit de PNG-sifilis. Dovada nu s-a făcut, dimpotrivă: diagnosticul a fost infirmat. Mai e de mirare că nici n-a mai interesat creierul, că a devenit o piesă anatomică stricată fără a mai fi studiată, că, apoi, funeraliile au fost organizate atât de repede, etc.? În conclavul lor, medicii au hotărât să dea publicității numai lucrurile de interes general, și astfel au rămas amănuntele într-un raport de sertar. Sau – alt scenariu, cel al doctorului Ovidiu Vuia, unul dintre medici a avut raportul său care a urmat traseul până la G. Potra.

Doctorul Ovidiu Vuia presupune un scenariu realist, cu autoritatea diagnosticului dat de șef, transmiterea acestui diagnostic către generația următoare, etc.

Abia după o asemenea desfășurare a concretului, dacă ar fi făcut-o, Călin L. Cernăianu ar putea să discute dacă nu cumva *Manuscrisul Potra* provine de la Al. Șuțu însuși. În loc să parcurgă aceste faze obligatorii ale cercetării (eu cred că le-am identificat cam pe toate; chiar dacă mi-a scăpat vreo verigă, îi pot stabili ulterior locul pentru că am configurat lanțul evenimentelor) – decretează scurt că a descoperit senzaționalul: prin expertiză criminalistică a scrisului „se demonstrează” că textul îi aparține lui Șuțu, și celelalte.

Revenirea la „textul G. Potra”, citat fragmentar și cam defectuos de către Ovidiu Vuia (prin Ion Nica), este necesară – dar de data aceasta în dialog strict cu Călin L. Cernăianu care interpretează abuiziv. Manuscrisul spune: *„Ar fi interesant a cunoaște cauzele maladiei care a venit să isbească pe unul dintre cei mai mari poeți români.”* Vedem tonul: *ar fi interesant*. Se interesează un autopsier, și încă la modul dubitativ, de cauze la acest nivel – și pe loc, sau după autopsie, în raportul pe care-l efectuează? Scenariul cel mai probabil este că cel care a scris, până acum a adunat informația – și acum începe să rezoneze. În continuare: *„Știm că paralizia generală este o tristă achizițiune a secolului nostru și se datorește parte alcoolismului cronic, parte sifilisului, și în mare parte vieții turburate și supraobosite la care ne împing necesitățile moderne.”*

„...S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice ce l-ar fi isbit acum 10-12 ani. Eroare...”

„... Alții au zis că el se alcooliza. Și această idee este ca cea dintâi o supoziție cu totul gratuită. Dacă Eminescu a abuzat de băuturi alcoolice, aceasta a făcut-o când deja maladia începuse. Fosta-a hereditatea adevărata cauză a maladiei?...”

Expresii precum „s-a zis”, „alții au zis” nu sunt proprii unui raport de autopsie, nici referirile la Shopenhauer de mai departe; deci, cu părere de rău, lui Călin L. Cernăianu trebuie să-i iasă din minte acest lucru. Cu totul interesantă este fraza

pe care am subliniat-o. Călin L. Cernăianu descifrează ca mai sus, după George Potra. În textul original sunt două cuvinte tăiate, astfel:” S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei /vechi?/ maladii sifilitice /,?/ ce l-ar fi isbit /în/ acum 10-12 ani.” Se citește relativ bine *vechi*, se întrevede virgula – iar *în* este clar tăiat după ce a fost scris. Călin L. Cernăianu iarăși nu vede textul pe care-l supune expertizei; oare procedează mecanic, adică nu compară cuvinte cu sensuri ci semne, liniuțe, bastonașe, ovale?! Cum citim, totuși – și cum înțelegem? E o maladie veche ce ar fi izbucnit acum 10-12 ani? „În urmă cu 10-12 ani”? „În anul X” (urma să precizeze anul și s-a răzgândit)? Cumva: „ S-a zis în urmă cu vreo 10-12 ani că...” (exprimare stângace, topică franțuzească)? Admițând că cei 10-12 ani se scad din anul morții poetului, 1889, suntem purtați spre anii 1877-1879. Cine putea să fixeze aici debutul bolii lui Eminescu? Este epoca lui glorie ca poet, ziarist și chiar om politic (fusesse revizor școlar într-un guvern conservator, era în atenția Palatului). Pentru că a stat o lună la Florești unde a tradus o carte din nemțește? Sunt aproape enigme (totuși, prietenii lui Eminescu explică retragerea lui la Florești și prin motive de sănătate). În acest raport de sinteză sunt integrate și zvonuri publice. Despre „hereditate” știm că s-a pronunțat și I.L.Caragiale, dar imediat după moartea poetului. Despre alcoolism a scris Panaite Zosin la 1902. Vedem, mai sus, în *Manuscrisul Potra*: „o tristă achiziție a secolului nostru”, deci autorul înscrisului își declară apartenența la „secol”, ceea ce ar fi un indiciu că este și scrie în secolul al XIX-lea. Dacă, însă, el ar fi scris la 1901, de pildă, deci în secolul al XX-lea, ar fi spus la fel: „o achiziție a secolului nostru”, pentru că achiziție înseamnă acumulare în timp. Pe scurt, prin „secolul nostru” se poate înțelege și „epoca noastră”, „generația noastră” – nu neapărat delimitarea strictă a anilor secolului al XIX-lea. Dacă prin „acum 10-12 ani” numărăm de la pe la 1902 în sus, când apare studiul lui Panaite Zosin unde boala lui Mihai Eminescu este considerată de sorginte sifilitică nu fără complicații ce țin de alcoolism, ajungem la un timp nedefinit între 1914-1916 când putea fi scrisă această compilație – eventual, cu scopul de a fi publicată.

Călin L. Cernăianu redă și paragraful imediat următor de după „Eroare” – de data aceasta în descifrare proprie: *„Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina eronată ce professă școala germană că paralisia generală este totdeauna o manifestațiune sifilitică, tot așa de înșelată ca aceea care susține că toate sclerozele cerebrospinale sunt de origină sifilitică. Alții au zis că el se alcoolisa...”*

Aici textul are imperfectul cu accent grav pe finală: *professă* – accentul fiind imposibil de confundat, pentru că imediat mai jos cu un rând avem trei ă-uri: *„...germană că paralisia generală...”* între care iarăși se pune un *a* accentuat grav. Căciula pe ă este foarte clar conturată, ca un cerc larg, aproape închis, de la stânga la dreapta.

Acest imperfect: *„doctrina eronată ce profesă”* presupune *„profesa cândva”*, ne arată o detașare în timp, afirmația este făcută după o etapă, după ce se consumă experiența numită. Sunt interpretările Corneliiei din Moldova sau ale celui care a scris textul de față – oricum, târziu după evenimente. Ar trebui, desigur, să stabilim cât se poate de exact în ce perioadă profesă această teorie numită școală – și astfel am putea data mai sigur, sau cel puțin am putea stabili termenul *post quem*. Nu insistăm, nu este de resortul nostru, noi ne-am propus doar să-l ajutăm pe dl. Călin L. Cernăianu să-și scoată din minte ideea fixă că se află în fața raportului de autopsie întocmit de Al. Șuțu după moartea lui Mihai Eminescu.

Nisip în ochi deschiși

Textul acesta al lui George Potra se încheie brusc, fără semnătură și, pare-se, fără a duce gândul la capăt: *„Poate că acei savanți vor avea dreptate. Totuși, noi, dezbrăcându-ne un moment de acele idei materialiste, ne vom aduce aminte de cuvântul lui Hristos: „Să judecăm arborele după fructele sale”. Ori că ar fi fost Eminescu predispus sau nu prin nașterea sa la alienațiune mintală, degenerat sau nu, el a fost un geniu pe care toți îl admirăm și înaintea memoriei căruia toți ne închinăm.”*

Bine ar fi să putem vedea în Al. Șuțu un creștin fervent.. Iarăși: este vorba de „acei savanți” și de „noi”, o punere față în față, o detașare. Această compilație este un înscris târziu, o interpretare. Din fericire, partea din ea care interpretează boala lui Eminescu se regăsește în interpretările de bun simț ale lui Ion Nica – întărite și nuanțate, la rândul lor, de cele recente ale lui Ovidiu Vuia. Asta conturează o tradiție aproape continuă, adică o școală de gândire. Nimic nu-i permite lui Călin L. Cernăianu să facă din *Manuscrisul Potra* un text secret al lui Șuțu menit spre a alimenta cu un adevăr dublu un lanț conspirativ al biografiilor lui Eminescu. Drept pentru care încep să deschid ochii și ies de sub cascada de imprecășii și noroi slobozită de autor asupra istoricilor literari – lăsându-l să băligărească mai departe un sol indemn de sămânță pentru simplul motiv că e nisip și numai nisip spulberat de vânt. Nici scrisul nu se îndeamnă să rodească în deșert.

II. „Dosarul Maiorescu”

Foarte puțin convingător este Călin L. Cernăianu atunci când vrea să demonstreze izolarea lui Mihai Eminescu de familia sa în vara lui 1883, de către Titu Maiorescu. Repet: și mie mi-ar plăcea să fie adevărat, simt oarecum unda bănuielii plutind în aer – dar argumentele sunt strâmbe și trebuie să închid ochii, să tac, să aștept eventuale probe noi, – și să-i atrag atenția autorului „Conjurației anti-Eminescu” asupra unei consecințe posibile a acestui mod de abordare ca a sa: compromite tema și dacă cineva, cândva, o va relua cu informație și demonstrație nouă se va putea zice că nu vrea decât să calce pe urme bătute o dată în... nisip. Și de aceea sunt dornic să storc de minciuni sau răcăciri logice studiul acesta îndelung al lui Călin L. Cernăianu: pentru a rămâne din sutele de pagini înfoiate cele câteva zeci cu adevărat necesare; pentru a izola, adică, ce cred că trebuie înțeles și prețuit.

Plonjez în mijlocul demonstrației lui Călin L. Cernăianu, și citez:

„14 martie 1884 – Abil, când răspunde Harietei, Maiorescu o întreabă, între altele: „Bătrânul D-voastră tată, când a fost pe la mine la București în August anul trecut, mi-a spus că tot capitalul său mobil era de 18.000 franci. Care este partea, care îi revine acum lui Mihai, după moartea tatălui său?”

Patru zile mai târziu, Harieta îi trimite o scrisoare de răspuns, din care lipsește, însă, absolut orice referire, cât de aluzivă, la „capitalul mobil” ori la vizita tatălui ei la București. E ca și cum n-ar fi citit fraza subliniată...” (p.75)

Titu Maiorescu răspunde scrisorii Harietei din Ipotești, 7 martie 1884, în care i se cer relații despre locul și starea în care se află Mihai Eminescu. Citești la Călin L. Cernăianu și nu-ți vine să crezi. Cum așa?! Dar scrisoarea de răspuns a Harietei la această epistolă e de față, iar peste câteva pagini Călin L. Cernăianu chiar redă un fragment din ea. Este locul cunoscut unde Harieta povestește ce s-a întâmplat imediat după înmormântarea lui Gheorghe Eminovici. Redau în întregime:

Ipotești, 1884, Marte, 18/30

Stimate Domnule Maiorescu

Primiți sincera mea mulțumire pentru scrisoarea din 14 Martie a.c. și mă grăbesc a vă comunica următoarele.

Sunt deja 2 luni trecute de când au murit tatăl meu. La înmormântarea lui au fost de față și fratele meu locotenentul Matei din Râm. Sărat; după înmormântare, în loc ca să facă fratele meu o catagrafie, el au început a vinde în dreapta și în stânga toate obiectele mobile și imobile, sub cuvânt că el va lua pe fratele său Neculai la sine la 15 marti. El au vândut toate vitele, la număr 27, mobile din casă, 5 stoguri de fân, 3 vagoane de popușoi, făcând trei părți, adică mie /lui/ Neculai și lui Mihai, luând bani și toate hârtiile de valoare, mai ales o obligație de 6000 fr. și biblioteca /lui/ Neculai de mare valoare, zicând că el a sprijinit pe amândoi frați, și mai multe

lucruri le-au făcut, care, deși am o creștere de tot simplă, nu ți le pot scrie; și întrebând de mulți din familie de ce el o face, răspunde că el le va păstra pentru Mihai și pre Nicu îl va lua la dânsul. Spre a vă încredința că vă scriu adevărul o pot dovedi prin un înscris ce au lăsat el însuși, precum și marturi, mătușile și toți casnicii, în fine, satul, întreg. Deci eu vă rog din inimă și suflet a vă adresa la fratele meu Matei, care este obligat a-l ține, luându-i toată partea lui. Eu sunt singură, pribeagă, deoarece în Ipotești au intrat deja posesorul cel nou și eu mă văd nevoită a mă depărta pe lângă o mătușă la mănăstire.

Nu-mi ține Vă rog de rău, că nu m-am interesat de fratele meu Mihai, dară neconținută suferință de timp de un an a bietului Nicu – care numai pe mine mă putea suferi, probă este testamentul și scrisoarea – ce le-au făcut înainte de a-și lua viața, moartea tatălui meu foarte iute, eu singură și oloagă, puteți sânaturi să gândiți poziția mea – cât au fost de critică și astăzi este și mai critică; iar că nu se interesează fratele Matei, vă rog să vă răspundă Dlui singur. Primiți – Vă rog – profundele mele mulțumiri pentru părintească îngrijire a iubitului meu frate Mihai, rugându-vă încă odată a avea bunătate să mă înștiințați ce rezultat veți lua cu betul Mihai. Cu deosebită salutare,

Henrietta Eminovici.

(Preiau textul în editarea lui George Muntean, vezi „Eminescu, 100 documente noi”, Ed. Eminescu, 2000, p.114-115)

Ce poți să spui în fața unei asemenea mistificări?! Cum să lipsească din această scrisoare „*absolut orice referire, cât de aluzivă, la capitalul mobil*”? De acord că Harieta nu are proprietatea strict juridică a termenilor, ea vorbind și de lucruri mișcătoare (animale) și nemișcătoare (clăi de fân, mobile). – dar când face referiri exacte la acestea, când amintește și un înscris de 6000 de franci? Titu Maiorescu (sau un economist de azi) putea estima prețul a 27 de vite; este vorba de o cireadă întreagă de altfel. De ce-i trebuie lui Călin L. Cernăianu o sumă exactă în bani? Pur și simplu pentru a contabiliza cu cât ar crește averea lui Maiorescu dacă ar deveni curatorul poetului, mai exact spus: pentru a scădea din această sumă chetele organizate ulterior și a obține venitul

net. Este cazul?! Că Titu Maiorescu era zgârcit, se știe. Dar averea sa era destul de frumoasă. Când va divorța de Clara, peste câțva timp, ei îi va lăsa 100.000 în numerar; fiicei sale îi va asigura o rentă de câteva mii pe an. În câteva scrisori privitoare la banii necesari pentru Eminescu atrage atenția destinatarilor că sumele nu contează, doar să fie cheltuiți cu scop. E greu să câștigi simpatia cititorului pe aceste căi...

Ospeția criticului

Deocamdată, ca detalii necesare, trebuie spus că Nicu s-a sinucis prin împușcare chiar la 7 martie 1884, în ziua când este datată prima scrisoare a Harietei către Titu Maiorescu, cea la care răspunde criticul cerând detalii despre „capitalul mobilier”; George Muntean o editează, arătând într-o notă că scrisul nu-i aparține ei – ci altei persoane. Călin L. Cernăianu cunoaște aceste lucruri, de vreme ce emite frumoasa ipoteză (de lucru, în fond), argumentată, însă, iarăși incorect:

„Epistola în discuție este ciudată și în ceea ce privește grafia. În mod cert, ea nu a fost scrisă de mâna Harietei. Întrucât, potrivit datelor trecute în capul primei pagini pare a fi concepută la Ipotești, unde atunci nu exista o a treia persoană care să i-o pună pe hârtie, este posibil ca această scrisoare să constituie ultimul document scris de fratele ei Nicu înainte de a-și face testamentul și de a explica sumar ce l-a împins la sinucidere (9 martie 1884). Însă, la fel de bine, epistola poate fi un fals comis cu un scop anume.” (p. 85)

Repet: Nicu Eminovici a murit la 7 martie; 9 martie este datat actul de deces unde scrie „mort alaltăieri pe la ora șapte și jumătate a.m. în casa sa din Com. Cucorăni, Cotuna Ipotești, prin împușcare de sine însuși.” De ce mută autorul gestul sinuciderii cu două zile? Simplu: pentru că la 7,30 dimineața e greu să demonstrezi că Nicu ar fi scris mai întâi, în numele surorii sale, lui Titu Maiorescu – iar apoi s-ar fi împușcat. Și apoi, în actul de deces nu este trecută Harieta ca martoră, ci doi vecini, Costache Căraușu și Ioan Lăzăreanu. Reiese că Harieta nu era în Ipotești? (Scrisoarea „pare a fi concepută în Ipotești”, ne asigură Călin L. Cernăianu într-una din extrem de rarele

clipe de îndoială ale sale). Din simplă curiozitate consultăm actul de deces al lui Gheorghe Eminovici, datat 9 ianuarie 1884: aici sunt trecuți ca martori alți doi vecini, Ioan Razanu și Manoli Roibu. Nu era acasă nici Harieta (care îngrijise, totuși, de bătrân) – nici Nicu, cel atât de suferind? ! Mai în jos, la actul de deces al Ralucăi Eminovici, datat 15 august 1876, martori sunt Ioan Razanu și Const. Leancă. (Toate actele, la Augustin Z.N.Pop: „Contribuții documentare...”, p. 93 sq.). Rezultă că este o regulă – și iată unde era nevoie de mintea plină de coduri de legi a juristului. În loc să ne spună că, să zicem, potrivit cutărei legi, cutărui paragraf, martorii la un deces nu trebuie să fie din familie – Călin L. Cernăianu, care vorbește cu majusculă despre Lege, care aduce precizări în atâtea alte chestiuni de interes – acum „o dă pe probabil”, ca să-i imit jargonul – părănd a crede chiar că Harieta nu era la Ipotești în 7 martie, la moartea lui Nicu.

Relațiile despre testament sunt luate, cum ne dăm seama, din scrisoarea Harietei, iar îndoiala asupra mâinii care a scris nu-și avea rostul pentru că George Muntean a specificat la editarea actului că nu este scrisul Harietei. O eventuală expertiză grafică (sau „criminologică”, după definiția lui Călin L. Cernăianu) – i-ar fi putut îngusta această îndoială – dar probabil neamul Eminovicenilor nu merită, din partea autorului, același tratament cu al Șuților...

Oricum ar fi, reiese un caracter tare: știind că suferă de o boală incurabilă, Nicu Eminovici premeditează lucid sinuciderea, făcând o scrisoare și lăsând un testament pe care Harieta le invocă. Gestul ne sperie pe noi, astăzi, dar se pare că în epocă nu era foarte neobișnuit. Revenind la data de 7 martie 1884, este logic, cred, să considerăm că Harieta a fost răvășită de moartea fratelui și ceva din apropiere (vecini, oficialități, casnici cu oarecare știință la scris) a ajutat-o să aștearnă pe hârtie scrisoarea către Titu Maiorescu prin care cere relații despre celălalt frate al ei, Mihai Eminescu. Când îți moare ceva drag e firesc să faci bilanțul rudelor în suferință... Despre Matei știa unde se află. Tatăl lor decedase pe 7 ianuarie, exact cu 60 de zile înainte, iar intervalul nu cred că are vreo importanță mistică (la 40 de zile ar fi avut

un asemenea sens; amintesc de sinuciderea Veronicăi Micle, premeditată de ea la 50 de zile după moartea lui Eminescu, „cinczecimea” însemnând, cred, ceva în această ordine, de n-ar fi să amintesc decât sărbătoarea teilor în Bucovina care se suprapune peste sărbătoarea creștină a Pogorârii Sfântului Duh, la 50 de zile de la Înviere). Vreau să spun că aceste ipoteze de lucru pot fi urmărite pentru a se vedea dacă duc undeva.

Dar ipotezele lui Călin L. Cernăianu duc foarte departe...însă fără a se sprijini pe solul ferm al documentelor, este un drum cu multe salturi aeriene. Încerc să rezonoz în siajul deschiderilor sale. Ca jurist, autorul citează un articol din Codul civil, ediția din 1867: *„Acei care vor fi provocat interdicțiunea, nu vor putea face parte din consiliul de familie”* (Nu știu dacă virgula între subiect și predicat este juridică sau aparține celui care citează; nu urmăresc *Codul civil*, accept că autorul are dreptate și-mi rezerv dreptul de a controla, ca și pe acela de a studia dacă acest cod a fost revăzut, revizuit, schimbat etc. între 1867 și 1883.) Este într-adevăr interesant: Titu Maiorescu este acela care a „provocat interdicțiunea” lui Mihai Eminescu la 28 iunie 1883, adică l-a internat la doctorul Șuțu. Lăsând deoparte faptul că în acest caz se eludează legea (nu știu dacă acesta este termenul exact sau trebuie altul mai dur), fiind necesare multe acte pentru o asemenea interdicție – și mai ales o confirmare medicală făcută de către o comisie cu argumente largi – Călin L. Cernăianu consultă dosarul „Interdicția Mihail Eminescu”, deschis odată cu recludziunea poetului din 24-28 iunie 1883 și rămas deschis, adică nerezolvat, până la moartea sa, în 16 iunie 1889. Acesta poate fi considerat „dosarul Titu Maiorescu”, pentru că se datorează gestului criticului și – după cum cred că argumentează corect din punct de vedere juridic Călin L. Cernăianu – pentru că Titu Maiorescu tergiversează închiderea/rezolvarea lui. Călin L. Cernăianu citează o observație pe care Augustin Z.N.Pop nu a luat-o în seamă (și nici alți cunoscători ai acestui dosar): *„Se va întreba Parquetu ce persoane ar putea constitui consiliul de familie, cari sunt rudele interzisului și dacă este în țară”*.

Aceasta este, explică autorul, adevărata rezoluție pusă pe dosarul nr.968/1883. Primul Procuror cerea *„Vă rugăm*

să binevoiți a lua măsuri pentru regularea averei” – și alături mai era observația: „Nu este curatelă, deoarece Eminescu nu a încetat din viață, ci numai e alienat” – care se credea că este rezoluția dosarului. Fiind vorba, deci, de constituirea unui obligatoriu consiliu de familie, Călin L. Cernăianu observă că, potrivit legii, Maiorescu nu putea face parte din el – pentru că-l interzisese pe Eminescu. În logica procurorului, autorul, reinstrumentând cazul, consideră că Titu Maiorescu avea tot interesul să-l izoleze pe poet de familie, să se erijeze în tutorele lui – cu ce scop? – Să facă parte din acest consiliu. Mai trebuie, însă, un articol de lege, în sensul că dacă lipsesc rudele chiar și acel care interzice pe cineva poate face parte din consiliul său de familie. Autorul nu comentează – iar logica noastră nu este strict juridică, ci doar naturală în urmărirea scopului criticului. De ce ar avea acesta nevoie de izolarea lui Eminescu?

Să zicem că este corect judecătorește. Din informațiile pe care le deținem, însă, rezultă că familia lui Eminescu se interesează de el: atât tatăl, Căminarul Gheorghe Eminovici, cât și fratele, locotenentul Matei Eminovici, vin la București și-l vizitează pe critic cu scopul de a afla adevărul despre interzis. De acum înainte Călin L. Cernăianu face hermeneutică, discurs (cu multe imprecășii), istorie literară (abuzivă) – face, adică, orice pentru a demonstra că Gheorghe Eminovici n-a fost în București în vara lui 1883, iar Matei Eminovici a fost, dar criticul nu i-a permis să-și vadă fratele. Pe scurt, convinge teza – dar nu conving argumentele. Sunt 5 însemnări despre întâlnirea lui Gheorghe Eminovici cu Titu Maiorescu la jumătatea lunii august a anului 1883, iar autorul le discută pe rând.

Mai întâi, în „Însemnările zilnice” criticul notează la 18 august 1883: „Acum două zile a fost la mine tatăl său (anecdote din societatea moldovenească de odinioară) și după aceea fratele său, locotenentul...” Călin L. Cernăianu nu dă crezare acestei informații, părăndu-i-se ciudat că „cei doi Eminovici nu ar fi venit împreună, ci separat – ca la dentist” (p. 81) -, și consideră că textul a fost inserat ulterior în jurnal, ca o justificare.

Cea de-a doua dovadă a acestei întâlniri este scrisoarea lui Titu Maiorescu din 18 octombrie 1883 către același Gheorghe Eminovici:

„Stimate Dle,

Starea fiului D-voastră și amicului nostru literar M.Eminescu nu s'a îndreptat încă, și așa am hotărât cu toții, cei de aici, să-l trimitem pe cheltuiala noastră la Institutul de alienați din Viena și să-l lăsăm acolo vreme de un an. Dacă nu se va îndrepta până atunci, va fi timpul venit să-l așezăm la Golia sau la Mărcuța, ca pe un bolnav fără leac.

Cu prilejul venirii D-voastre la București, ne-ați declarat, că lăsați asupra noastră toată îngrijirea materială și morală pentru nenorocitul D-voastră fiu. Cu toate acestea m-am crezut dator a vă da de știre despre cele de mai sus. Primiți, vă rog, încredințarea deosebitei mele stime. T.M.”

Această scrisoare se află tot în jurnalul lui Maiorescu, iar autorul consideră că nici ea n-a fost expediată, ci este tot o piesă târzie confecționată de către critic pentru posteritate. Scrisul pare cam înghesuit, pentru a încăpea într-un spațiu lăsat intenționat gol, iar adresarea și datarea (*„D-lui George Eminovici. Cucurești 18/30 Octombrie 83 (Ipătești, Distr. Botoșani)”*) sunt încă mai înghesuite decât restul textului și scrise cu altă cerneală: dovadă că acest cap al scrisorii a fost făcut într-o zi, cu unelte de scris noi, iar restul – altădată. În discuție nu mai intră obiceiul criticului de a lăsa în jurnal copii după scrisori: copie sau nu, scrisoarea n-a fost expediată (nu există dovada poștei, etc.) Acest tip de raționament este bun pentru procurori...

Al treilea loc unde se face referire la întâlnirea dintre Maiorescu și căminar este scrisoarea Harietei din 7 martie 1884: *„Aflând de la răposatul meu tată că Domnia Voastră ați fost totdeauna generos către sărmanul frate Mihail și ați luat asupra D.voastră îngrijirea lui materială și-l sprijiniți după cum se poate, Vă rog din toată inima a mă înștiința în ce grad se află boala fratelui meu în prezent și ce știri aveți D. Voastră despre sărmanul Mihai, căci nu știu unde a mă adresa...”* Aici, prin analiză de text autorul consideră că Harieta vorbește la modul general de grija lui Maiorescu, încă din 1872 începând, față de Mihai – dar și față de Șerban. Autorul comite cel puțin un abuz prin omisiune în acest caz, sau pur și simplu nu observă că expresia folosită de Harieta: *„ați luat asupra D.voastră îngrijirea lui materială și-l sprijiniți după cum se poate”* – răspunde aproape cuvânt

cu cuvânt celei din scrisoarea de mai sus a lui Maiorescu: „*lăsați asupra noastră toată îngrijirea materială și morală*”. În nici o interpretare de text – avocățească, de procuror, literară etc. – nu se poate trece peste asemenea coincidențe; ele arată că Harieta a citit scrisoarea de mai sus a lui Titu Maiorescu adresată tatălui ei, că de aici „*a aflat etc.*” – deci: acea scrisoare a fost expediată.

În fine, a patra mențiune este răspunsul lui Maiorescu la această scrisoare a Harietei: „*Bătrânul D-voastră tată, când a fost pe la mine la București în August anul trecut, mi-a spus că tot capitalul său mobil era de 18.000 franci. Care este partea, care îi revine acum lui Mihail, după moartea tatălui său?*” Mai neatent cu această epistolă, autorul se miră doar că n-a fost și ea copiată în jurnalul lui Maiorescu, iarăși se miră cum de a ajuns până la noi, consideră că relațiile exacte asupra averii căminarului puteau fi obținute de la Matei sau de la prietenii familiei – și se înfundă în considerații pe marginea argyrofiliei criticului – neuitând să spună, cum am văzut mai sus, că Harieta nu dă nici un răspuns exact – când am văzut cât de exact îi răspunde ea lui Maiorescu.

Pune și asupra ei blamul neîncrederii – pentru a ajunge la a cincia însemnare, într-adevăr interesantă, cea din scrisoarea Clarei Maiorescu (soția criticului) către Emilia Humpel (sora criticului): „*Are un frate ofițer, care e țicnit; deunăzi a fost și a vrut să-l scoată și să-l ia la țară. Cum însă Eminescu e înscris de Titus, doctorul nu-l eliberează decât după declarația acestuia. Natural că aceasta nu se poate întâmpla, decât la cererea tatălui, acesta însă n-a scris nimănui aici.*”

Aici dl. Călin L. Cernăianu nu mai resimte nevoia să explice cum stau lucrurile din punct de vedere juridic, textul Clarei fiind limpede: cel interzis nu poate fi eliberat decât de cel care a efectuat interzicerea – sau de tutorele său legal, în cazul de față, de tată (nu de frați, surori sau alte rude). Autorul consideră că expresia *N-a scris nimănui aici* „echivalează cu *nu a luat legătura cu nimeni din familia ei*” (a Clarei) – găsind argumentul suprem că Gheorghe Eminovici n-a fost în București, nu l-a vizitat pe Titu Maiorescu, nu l-a mandatat, deci, să aibă grijă de Eminescu. De data aceasta analizează

o expresie de limbă. De ce nu înțelege, însă, *stricto sensu*: *n-a scris nimănui aici* echivalează cu ce scrie mai sus: *n-a cerut*. Din scrisoarea lui Titu Maiorescu înțelegem asta: „*Cu prilejul venirii D-voastre la București, ne-ați declarat că lăsați asupra noastră toată îngrijirea materială și morală a nenorocitului D-voastră fiu. Cu toate acestea, m-am crezut dator a vă da de știre despre cele de mai sus.*” Există aici un „cu toate acestea”, un „totuși”, o relație adversativă puternică: deși l-ați abandonat complet pe fiul D-voastră, totuși vă informăm (noi, cei de aici, grupul de amici) ce s-a mai întâmplat cu el și ce avem de gând să mai facem. Maiorescu a preluat complet, numai *de facto* însă, tutela asupra poetului – estimând că este abandonat de tatăl său și că fratele Matei este „țicnit” – cum înțelege Clara. Există situația oarecum similară a lui Nicu Eminovici, celălalt fiu grav bolnav de la Ipotești, pe care Gheorghe Eminovici, el însuși grav bolnav, vrea să-l abandoneze în București, chiar la Șuțu. Prin „îngrijirea morală” nu se înțelege strict grija juridică – dar se presupune.

Oricum ar fi, Gheorghe Eminovici a venit în București și este nefiresc să ne închipuim că nu l-a văzut pe fiul său la sanatoriu. Drumurile îi ședeau în fire, avea prieteni aici și o gazdă oarecum permanentă, de doctorul Șuțu știa, la doctorul Kremnitz fusese chiar împreună cu Titu Maiorescu să se consulte mai înainte cu doi ani. El nu a dat, însă, un înscris. Putea să ceară atunci, pe loc, eliberarea lui Mihai Eminescu din sanatoriu – dar n-a făcut-o. Nici pe Maiorescu nu l-a mandatat printr-un act să se ocupe oficial de el. Este un fel de „rămâne cum am vorbit”, atitudine de țăran temător să acționeze.

Pentru acest „nici – nici” al său se ridică multe întrebări. De ce nu și-a scos fiul din balamuc? L-a văzut însuși bolnav? L-au făcut alții să creadă că este bolnav? A crezut că e o glumă de-a lor, de-a ziariștilor, și se va rezolva de la sine situația? A vorbit cu fiul său și acesta l-a lămurit, cerându-i să nu se bage?!

Dacă e să încercăm o rezolvare în sens psihologic (dar psihologia poate explica lucrurile, nu spune cauza lor...), trebuie să ne gândim tot la celălalt fiu al Căminarului, la bolna-

vul de la Ipotești, Nicu Eminovici, care își va lua zilele în primăvara următoare. Prietenii lui Eminescu știau despre poet că la 28 iunie 1883 trebuia să facă urgent rost de o sumă importantă de bani și să alerge la Ipotești să-și ajute fratele căzut brusc în criză. Criza durează, la ea se adaugă a lui Mihai însuși: ce să facă bătrânul Gheorghe Eminovici cu doi fii bolnavi – și cum să-l scoată pe unul de la Șuțu, când dorește să ajungă și celălalt tot acolo?!

De ce nu i-a dat procură lui Maiorescu? – Totuși, a făcut o declarație verbală: „*ne-ați declarat, că lăsați asupra noastră toată îngrijirea...*” Virgula aceasta din textul maiorescian trebuie păstrată (Călin L. Cernăianu o elimină, făcând complement direct: *ne-ați declarat că*), ea înseamnă ne-ați făcut declarația, ați declarat ferm; nu este vorba de o simplă afirmație, trebuie făcută legătura cu informațiile bătrânului privind averea sa, etc.

*Cercul strâmt, sau arta de a trăi
pe vremea lui Eminescu*

O opinie vom formula și noi în această privință, dar mai jos. Deocamdată, să vedem ce e cu venirea lui Matei Eminovici la Titu Maiorescu, puțin după tatăl său. Aici Călin L. Cernăianu nu știe, sau nu vrea să știe: locotenentul „cel țicnit” i-a scris lui Titu Maiorescu încă din 18 iulie:

„*Stimate Domnule Maiorescu,*

Sunt informat de la D-nu Căță-Niculescu, că fratele Michai Eminescu este serios bolnav: vă rog din suflet răspundeți-mi urgent unde se găsește ca să vin a-l lua la mine pentru vr-un an și dacă binevoiți a-mi arăta adevărata stare materială a lui ca să vin pregătit, căci am vro 200 galbeni într-un loc, 'i iau și-i cheltuiesc toți pentru el...”

Căță-Niculescu nu este altul decât comisarul de poliție care l-a ridicat pe Eminescu de la baia Mitrașewski (după ediția academică, la 24 iunie; după alte surse, la 28 iunie) și a întocmit acel proces verbal care în final are notația: „Numitul Eminescu are familia la Botoșani. Vom dispune să fie încunoștințați.”

(O. XVI,p.600). Matei vine, aşadar, în urma acestei înştiinţări oficiale, după ce vrea să fie confirmată şi de către Titu Maiorescu. Este de presupus că şi Gheorghe Eminovici a primit o asemenea înştiinţare, la Ipoteşti. Scenariul probabil este acela că Matei a fost informat de la Ipoteşti. În sensul juridic, nu ştim dacă şi prezenţa lui era necesară sau tatăl, venind la chemarea poliţiei, împlinea suficient legea. E posibil ca locotenentul să fi venit doar ca să fie şi el de faţă, poate chiar împotriva voinţei bătrânului care considera că poate rezolva însuşi chestiunea. Mai departe, nu insistăm. Nu ştim dacă au venit la Maiorescu în aceeaşi zi – ori „curând după aceea” din jurnalul criticului se referă la un spaţiu temporar mai larg. Ştim că Matei ia ceasul fratelui său Mihai, dar mai ştim că acest ceas fusese dăruit de căminar poetului. De o mandatare „parţială” a lui Matei de către tatăl său să meargă în locuinţa lui Mihai, să rezolve cu averea etc. – s-a putea, eventual, vorbi – dar iarăşi lipsesc informaţiile.

Călin L. Cernăianu se îndoieşte şi de puţinele informaţii care există pentru aceste momente din viaţa lui Eminescu. Îl ajută faptul că ele provin masiv dintr-o singură sursă, de la Maiorescu. În acest caz, în loc să le respingă *de plano* pentru că-l consideră pe critic direct implicat, părtinitor, „viclean” cum se exprimă de câteva ori – procedează la respingerea fiecărei informaţii în parte, multiplicând adjectivita, folosind un arsenal întreg de imprecăţii pentru fiecare cuvântel din acest jurnalul intim. Acest aparat de vorbe suplineşte argumentaţia – care, atunci când se desfăşoară totuşi, nu convinge în recele logicii ei. Practic, Călin L. Cernăianu s-a înarmat cu un singur articol din Codul civil 1867, acela care stipulează că nu poate face parte din consiliul de familie cel care l-a interzis pe acela. Dosarul din 1883 rămâne, însă, deschis până la moartea poetului, şi documentul din 6 iunie 1889, prin care se constituie în fine un consiliu de familie pentru Mihai Eminescu, numeşte limpede: „următoarele persoane: Dl. Titu Maiorescu, Dimitrie A. Laurian, L. Caragiali, Braneanu şi Valentinianu” – aceştia fiind „prietenii cu Eminescu, în lipsă de Rude.” În faţa acestui document, Călin L. Cernăianu îşi concentrează tirul asupra lui M. Brăneanu, ziaristul de la *România liberă* care

declară că Mihai Eminescu nu mai are rude în viață: „*Decizia Tribunalului se bazează exclusiv pe o declarație mincinoasă: aceea că Eminescu nu ar mai avea rude în viață.*” Se trece sub tăcere Harieta – care îl îngrijise pe poet, îl văzuse fugind din Botoșani, îl urmărea, iar în aceste zile se interesa insistent de fratele ei. Este de presupus, aş adăuga, că Harieta era cunoscută ca personaj în lumea lui Eminescu. Această minciună juridică rămâne de explicat. Este culpabilă, desigur, dar nu numai pentru Maiorescu – ci şi pentru I. L. Caragiale, de pildă, care ştia chiar mai multe lucruri despre Harieta, chiar de la Mihai Eminescu.

Rămâne, însă, de explicat în termeni juridici de ce acum, în 1889, Titu Maiorescu poate face parte din consiliul de familie al lui Eminescu? Nu el l-a interzis pe poet, în sensul acestui dosar? Da, l-a interzis în 1883 – nu însă şi în 1889. Cred că lucrurile sunt destul de încurcate.

Fără a avea pretenția că dau un răspuns – şi aşteptând rezolvarea de către jurişti a cazului – revin la august 1883 cu vizita lui Gheorghe Eminovici la Bucureşti. Tocmai în jurul lui 15 august chestiunea Eminescu devine publică într-un sens mai larg. Grigore Ventura semnează în *L'Indépendance roumaine* atacul împotriva lui Al. Macedonski care în *Literatorul* tipărea epigrama „*Un X...pretins poet, acum... Şi nu e azi decât nebun*”. Ce reiese din această polemică în care sunt antrenate multe ziare şi care coboară din presă în stradă? În primul rând este prima oară când se rosteşte şi se tipăreşte felul bolii lui Mihai Eminescu: *nebunie*. Ventura arată că Macedonski este acela care-l face nebun pe Eminescu, drept pentru care se ridică împotriva lui Macedonski. Pe fondul acestei tulburări mediatice vine tatăl lui Eminescu în Bucureşti, probabil şi Matei este speriat de presă. De ce se procedează, însă, astfel împotriva lui Eminescu, cel care oricum era în recluziune la o clinică particulară? Rezonând în logica lui Călin L. Cernăianu, mi se pare că acesta ar fi al doilea cerc al reclusiunii lui Eminescu. Titu Maiorescu l-a interzis, a prilejuit deschiderea unui dosar pe numele poetului – dar nu poate înființa un consiliu de familie. Tatăl poetului nu aduce nimic nou la rezolvarea „cazului” prin venirea la Bucureşti. Prin urmare, Eminescu este liber, liber ca pasărea cerului cum se spune. Poate chiar să iasă

din casa de sănătate. Iată de ce, din punctul de vedere al „conjurației”, era nevoie de o măsură de prevedere – și se configurează acest al doilea cerc din jurul persoanei poetului, cercul mediatic. Liber – dar „nebun” social: o libertate iluzorie, pentru că toată lumea îl consideră închis în propria lui minte sau trup. Nu mai are serviciu, nu mai este credibil, nu se mai ia în seamă ce spune...

În aceste condiții juridice, Maiorescu a deschis un dosar care trebuia închis sau rezolvat. Probabil, ani la rând el a încercat să-l rezolve, adică să-l ia sub tutelă pe Eminescu. Probabil, ani la rând n-a reușit acest lucru, mereu opunându-se cineva. Anii 1883-1889 sunt ani de răceală între poet și critic: acest dosar îngheață relațiile dintre ei. N-am nevoie de procedeul prin care lui Grigore Ventura s-a folosit de Al. Macedonski să anunțe ceva, și nu mă voi folosi, și eu, de Călin L. Cernăianu. Trebuie doar să repet: aceasta este o teorie, nici mai mult dar nici mai puțin decât o teorie. Ea se verifică oarecum parmenidian, oricum circular – adică mi-e indiferent de unde pornesc pentru că tot acolo ajung.

III. Pistolul lui Eminescu

Pentru a se vedea cum polemizau prin aluzii amicii lui Eminescu despre anumite momente fixe din existența poetului, readucem în discuție „chestiunea pistolului” poetului. Este vorba, de data aceasta, despre o amintire a lui D. Teleor din 1903. Un fost redactor la ziarul *Timpul*, notat cu majuscula “R.”, îi povestește acestuia cum Eminescu a îndreptat pistolul spre el pentru că i-a schimbat un text în tipografie:

— *Te-mpușc!*

Și zicând vorbele acestea, Eminescu scoase un revolver nou și-l îndreptă spre mine.

— *Te-ai speriat?*

— *Mai e vorbă, dragă Teleor?!*

— *Ce-ai făcut?*

- *M-am ascuns după un scaun. Pe urmă am fugit pe-o ușă ce era deschisă în apropiere.*
- *Dar poetul?*
- *Nu știu ce-a mai făcut.*
- *A tras?*
- *Nu. Când l-am întâlnit în redacție peste câțva timp a început să râdă, și râzi, și râzi. Mi-a zis: " - Cum credeați, bre, c-o să te împușc? Uite revolverul, e gol!" „-M-ai speriat, domnule Eminescu!" „-Te-ai speriat! Ha! Ha! Ha!". A râs apoi o grămadă.*
- *Își uitase de articol?*
- *Își uitase. A doua zi, însă, a fost internat la Caritatea, căci d. Chibici, la care ședea, nu-l mai putea ține în frâu.*
- *Ce făcea?*
- *În noaptea aceea a luat o birje și s-a dus la Șosea.*
- *Să se plimbe?*
- *Ce să se plimbe?! Acolo a început să tragă în aer focuri de revolver, de se speriasse lumea.*
- *N-a atins pe nimeni?*
- *Nu. Se amuza numai. Poliția, neapărat, a pus mâna pe el, l-a dus la domnul Chibici sau la d. Maiorescu, și de aici..."*

D. Teleor publică această amintire în suplimentul „*Litere și arte*” al ziarului „*Adevărul*”, la 12 martie 1903, dar nu o mai reia în cartea „*Eminescu intim*” din 1904, unde retipărește amintirile sale despre poet risipite prin presă, mai ales în revistele lui Nicolae Patrașcu. Să ne amintim cum scria Nicolae Patrașcu în 1892: „*La 8 iulie un vânt puternic se abătu asupra acestui creere-lume, desrădăcinând orice vegetație și astri, și lăsând în urmă-i pustiul și umbra în care nu mai încolți decât sămânța morții. Se înarmă dis de dimineață cu un revolver și plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revolverul în unul din vechii și cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râvneanu. Atunci fu condus și instalat în ospiciul Caritatea din București, unde stătu mai bine de două luni într-un delir liniștit...*”

Intenția lui D. Teleor de a-i da o replică lui Nicolae Pătrașcu este evidentă – de vreme ce insistă că poetul n-a rănit pe nimeni, doar se amuza trăgând focuri de pistol în aer; dar

la D.Teleor amintirile se încurcă, se suprapun, se confundă. Crede că poetul locuia la Chibici, că pe acesta l-a chemat poliția, etc. În fond, el face literatură, propune un personaj cu numele „Eminescu” – nu relatează fapte exacte. Repet întrebarea din numărul trecut al revistei: ce poți face cu asemenea informații care se neaga fără a se lega? Fără a polemiza, nici aluziv baremi, cei doi prezintă cu totul diferit o situație – iar cel implicat, Chibici-Ravneanu, nu intervine pentru a da dreptate unuia dintre ei.

În acest sens consider că informația despre viața lui Eminescu trebuie personalizată, nu ascunsă sau evitată. Prin „personalizare” eu înțeleg o analiză, chiar o expertiză coerentă, concentrată, care dă valoare cât de cât verificabilă fiecărei surse. Astfel se poate face o ierarhie, putem estima cine dintre biografii ori prietenii lui Eminescu este sincer și cine nu, etc. Metoda punerii în juxtă a informațiilor concordante poate părea prea simplă, dar de aici se începe. Pentru că nu-l aveam la îndemână pe D.Teleor – știam de el, dar nu găseam trimiterea exactă – eu m-am mulțumit, în cartea mea, doar să-l neg cu argumente de bun simț pe N.Pătrașcu; de aceea revin acum, adăugând și aceste argumente de text.

IV. „Credința zugrăvește icoanele ‘n biserici...”

...Observ în ultimul timp un oarecare interes, afișat mai ales pe INTERNET, pentru creștinismul lui Eminescu – din partea unor tineri care se declară creștini fervenți („practicanți”), iubiitori ai lui Eminescu și informați cam de maniera aceasta: *„Nu m-ar deranja comentariile potrivnice, numai să se discute punctual și argumentat, așa cum am făcut eu însumi, pe bază de texte și de surse autorizate, nu pe bază de lozinci și ”urechisme”, cum înțeleg unii să discute la noi.”* Am citat din prima ocurență oferită de GOOGLE la tema „Eminescu și creștinismul”, un text care neagă, categoric chiar, posibilitatea de abordare creștin-ortodoxă a vieții și operei lui Eminescu, încheindu-se astfel: *„Ne place sau nu, Eminescu n-a fost un credincios creștin (deși va fi avut în comun cu creștinismul – în resorturile intime ale*

personalității sale – acuitatea metafizică, intuiția organicului, reverența față de tradiție sau vocația mărturisitoare). Dar Eminescu rămîne Eminescu, așa cum a fost. Geniul artistic (mai ales pe fondul de dezangajare religioasă al modernității) poate să-și asume sau nu, într-o măsură sau alta, creștinismul – aceasta stă în “căderea” și-n “libertatea” lui noetică și creatoare. „Demoniacul” Baudelaire sau „dumnezeiescul” Dante sînt la fel de mari poeți, atît cît sîntem omeneste îndreptățiți să-i judecăm. Orice altă judecată aparține lui Dumnezeu și transcende istoria.”

DL. Răzvan Codrescu, cu care dorin să stăm de vorbă, analizează, pentru a ajunge la ceastă concluzie, biografia, poezia și ziaristica lui Eminescu. Dacă nu m-ar uimi cu cîtă seninătate afirmă lucruri neadevărate, nici n-aș intra în discuție. Dânsul spune, de pildă, așa: *“În familia căminarului Gheorghe Eminovici nu pare să fi primat educația religioasă. Tatăl stătea drept pe la liturghii, după vechea cuviință, dar un suflet religios nu era.”* De unde această informație?! Autorul vorbește, cum vedem mai sus, de „surse autorizate” – or, o sursă cum nu se poate mai autorizată, cel puțin în această privință, este Corneliu Botez care iată ce spune despre Gheorghe Eminovici, în „Omagiu lui Eminescu” din 1909: *„...obijnuia să-și invite rudele și prietenii la Ipotești, unde-i primea și ospăta bine, mai ales la sărbători mari, cum e la Paști ori la sf. Gheorghe, când își sărbătorea ziua numelui. Îi ducea la biserică, unde asculta slujba cu multă evlavie, căci atît dânsul cît și mama poetului erau religioși, nu lipseau duminica și în zi de sărbătoare de la biserică și se supuneau obiceiurilor religioase în mod strict.”* (p. 34-35) Corneliu Botez notează că deține informația de la doctorul Hyneck, un cunoscut al familiei Eminovicienilor și al lui Mihai Eminescu.

Leca Morariu a descoperit, în perioada interbelică, un document foarte important: fotografia unui prieten al lui Mihai Eminescu, un oarecare Focșăneanu, pe spatele căreia stă scrisă dedicația: *„Tenerelului gymnasist Michael Emineanu, 23 aprilie 1864”*. Asta atestă că de Sf. Gheorghe se întâlneau la Ipotești rudele și prietenii căminarului. (Mai atestă că încă din 1864, la 14 ani, Eminescu își zicea sau era numit „Emineanu”, deci voia să fugă de sufixul „-ovici”).

Mai pot adăuga nu doar ce știe toată lumea, și anume că Gheorghe Eminovici avea bisericuța lângă casă – dar chiar că era fiu de dascăl de biserică. Tatăl său, Vasile Eminovici, bunicul patern al poetului, a plecat din Blaj și s-a stabilit în Bucovina, la Călinești, prin 1802, unde a ridicat o căsuță și, alături, o biserică din lemn la care a slujit. Poate că nu ar fi semnificativ dacă n-am avea acest tipar care se repetă: casa alături de biserică. Și locuința din Botoșani a Eminovicienilor se afla lângă biserică. Mai amintesc faptul că Gheorghe Eminoviuci trăgea, în București, la o adresă din Strada Biserica Enei Nr. 1 (vezi plicul cu ștampila poștei din 4 iulie 1881), unde și Eminescu a locuit un timp (or, fiind o stradă foarte mică, este vorba, probabil chiar de o locuință din jurul bisericii). N-am urmărit toate adresele cunoscute ale lui Eminescu, dar constat că destul de des el locuiește în apropierea unor lăcașuri de cult, sau chiar în incinta lor.

Mi se pare interesant de recitat poemul „Melancolie” (1876) din perspectiva aceasta a familiarizării poetului cu spațiul sacru. Amintesc doar că iconografia aferentă acestui poem (acuarela lui Ary Murnu, de pildă) înfățișează o ruină imensă din zid sau piatră. Este, dimpotrivă, o construcție mică din lemn: *„Biserică 'n ruină / Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrână (...) Drept preot toarce-un grier un gând fin și obscur, / Drept dascal toacă cariul sub învechitul mur.”* (Ca să fie cari, nu poate fi vorba de ciment sau cărămidă: trebuie lemn; aici se referă la câlții care leagă fresca de peretele cioplit al bisericii). Când compară atât de aplicat sufletul omului cu o biserică – nu se poate vorbi de creștinism la Eminescu? Prin această construcție din lemn *„cuvioasă, tristă”* bate vântul iar *„Năuntru ei pe stâlpi-i, păreți, iconostas / Abia conture triste și umbre au rămas.”* Urmerază afirmația devenită proverbială: *„Credința zugrăvește icoanele 'n biserici”* – și textul continuă: *„Și 'n sufletu-mi pusesese poveștile-i fferici, / Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas / Abia conture triste și umbre-au mai rămas. / În van mai caut lumea-mi în obositul crier, / Căci răgușit, tomnatic, vrăjește trist un grier; / Pe inima-mi pustie zadarnic mâna-mi țiiu, / Ea bate ca și cariul încet într-un sicriu...”* Desacralizarea lumii este temă majoră în poezia eminesciană, anunțată în „Melancolie”, dezvoltată în alte poeme

– și construită în chip de concluzie în cele patru „Satire” a căror replică este „Luceafărul”. Trebuie să ai, însă, ceea se cheamă „organ pentru poezie” – iar la un post-positivist precum Răzvan Codrescu nu e cazul. Dânsul continuă să bată câmpii fără grație: „Mama – Raluca, fata stolnicului Jurașcu – “mai evlavioasă, cumpără, zice-se, de la o rudă a fostului stăpîn [al Ipoteștilor – n. n.] Teodor Murguleț, o bisericuță fără turlă, cu clopotnița de lemn”[15], *fel mărunt de a intra în tradiția ctitoriilor boierești. Raluca avea și vreo șase frați sau surori la călugărie*[16], dar asupra propriilor copii nici ea și nici altcineva nu se vede să fi exercitat vreo influență religioasă. Nici unul dintre aceștia, deși mai toți au umblat pe la școli, n-a fost îndrumat și nici nu s-a orientat singur spre cariera preoțească sau spre monahism (deși ne aflăm în Bucovina vechilor vetre mănăstirești” (aici trimite de două ori la G.Călinescu, cel din 1933: acolo stă cu informația). Doar că: în Bucovina se află dl. Răzvan Codrescu, și pe la 1930, Ipoteștii fiind dincoace de granița de la Ițcani, în Moldova. Ca să meargă la Cernăuți, la școală, Mihai Eminescu a avut nevoie de pașaport. Las de o parte cinica interpretare a gestului Ralucăi (autorul citește totul cu o reavoință de loc creștinească, și nici măcar nu-și dă osteneala s-o disimuleze) – dar raționamentul final este de tot hilar.

Dintre fețele bisericești din familia lui Eminescu, doi frați ai Ralucăi au fost călugări (Calinic și Iachift, acesta din urmă fiind stareț) – și trei surori ale ei au fost călugărițe, toate la mănăstirea Agafton (Fevronia, Olimpia și Sofia) – o altă soră a ei, Safta, având o fiică pe nume Xenia care s-a călugărit de asemenea la Agafton. Raluca a mai avut un frate laic, pe Iorgu, și o soră de asemenea laică, Marghioala. Avem de-a face, așadar, cu o familie profund religioasă – și cu o mănăstire, Agafton, unde Eminescu copil era ca acasă între mătuși.

Cea mai importantă este Maica Olimpiada Jurașcu, sora Ralucăi. Călugăriță la Agafton, iar mai târziu stareță aici, ea l-a urmărit pe poet toată viața. În copilărie Mihai Eminescu

mergea la Agafton destul de des, ședea acolo cu săptămânile, participa la viața de obște, asculta povești, cântece, întâmplări reale povestite de călugărițe; se poate spune că era un copil de mănăstire. Informația este în toate sursele demne de crezare – și poate că nu e elev care să fi citit „Călin (file din poveste)” și să nu fi aflat că are la bază basme și povești pe aceeași temă auzite de poet la Agafton. Mai puțină lume știe, însă, că Maica Olimpiada a mediat, prin 1886-1887, cumpărarea unei case în Botoșani pentru nepoții ei, Mihai și Harietta, care ședeau în gazdă sora îngrijindu-și fratele bolnav. Comitetul de femei din Iași, condus de Claudia Emilian, a fost dispus la un moment dat să strângă suma de bani necesară pentru a-l ajuta pe poet să se stabilească la Botoșani. Ba s-a dat chiar o arvună. Aflăm mai multe lucruri din scrisoarea Hariettei din 17 ianuarie 1888 către Cornelia Emilian: *“17 ianuarie: „... Casa este foarte bună, strada retrasă și aerul curat. Casa a fost a unei cucoane care, rămânând văduvă, s-a călugărit la mănăstirea Agafton. Murind, a lăsat-o să se vândă numai de câțiva ani, până la Sf. Gheorghe 1888, aprilie 23, pentru datorii. Executoarele testamentare sunt trei călugărițe: actuala maică stareță Olimpiada Iurașcu, Agapia Gherghel econoamă și Eupraxia Herescu. Un raport al defunctei cere 6000 franci, însă pe mine m-au asigurat că sunt siliți a o da cu 4000 franci și poate cu mai puțin chiar. Maica Olimpiada Iurașcu este mătușa noastră, soră cu mama, și de aceea nu mă pot adresa eu direct, să n-o compromit înaintea soborului ei, crezând că ea, mătușa, voiește a ne îndatori. În caz de a rămas în Comitet ideea de a cumpăra o casă, vă rog a pune o persoană străină de noi să se adreseze călugărițelor scrise mai sus, rugându-vă a ne da răspuns pozitiv de va fi cu puțință să se cumpere sau nu, pentru că, în caz de nu, să putem a ne căuta mai de timpuriu o căsuță cu chirie, căci de la Sf. Gheorghe suntem siliți a ne muta aiurea.”* Și alte scrisori fac referire la această casă – pe care, dacă nu pleca la București în aprilie 1888 dus de mână de Veronica Micle pentru a-și prelua pensia guvernamentală (n-o va apuca, de fapt...), cei doi frați ar fi avut-o sigur.

Și mai puțină lume știe, cred, despre episodul din 1886, când, abia ajuns la Mănăstirea Neamț (8 noiembrie, de Sfinții Mihail și Gavril), Eminescu a cerut să fie spovedit și împărtășit. S-a păstrat până în zilele noastre un fragment din însemnarea

preotului care a oficiat (datorăm editarea acestui fragment d-lui Prof. Paul Miron): „Pe ziua de sf. Voievozi în anul 1886 m-au chemat la M-rea Neamțu, la bolniță, și l-am spovedit și l-am împărtășit pe poetul M. Eminescu. Și au fost acolo Ion Gheorghiuță, din Crăcăoani, care acum este primar. Iar M.Eminescu era limpede la minte, numai tare posac și trist. Și mi-au sărutat mâna și au spus: Părinte, Să mă îngropați la țărmurile mării și să fie într-o mânăstire de maici, și să ascult în fiecare seară ca la Agafton cum cântă Lumină lină. Iar a doua zi...” (aici se întrerupe însemnarea, pagina următoare a cărții de rugăciuni pe care fusese scrisă pirzându-se). Nu discutăm acum cele ce țin de această însemnare (am făcut-o în altă parte și vom reveni, desigur) – dar amintirea mănăstirii Agafton trebuie să ne atragă atenția, ca și cântarea de vecernie „Lumină lină” care se regăsește în sonetul „Răsai asupra mea” (de pe la 1879. Din zona manuscrisă a cunoscutei „Rugăciuni”):

*Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca'n visul meu ceresc d'odinioară
O, maică sfântă, pururea fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.*

*Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deși al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-aspra mea coboară.*

*Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nemerniciei mele,
Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.*

*Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din cerul tău de stele;
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!*

Pe noi ne domină acest „eu” liric în spatele căruia îngrămădim suferința și trăirile biografice ale poetului. Luat în sine, ca „eu generic”, ca avatar al lui Iov de pildă, cântecul

eminescian de tânguire are acea mistică pe care numai un creștinism profund, asumat, i-o conferă. Și dl. Răzvan Codrescu citește acest sonnet, și iată cum îl înțelege: „Răsai asupra mea... este tot un soi de rugăciune amară, dezabuzată, adresată Fecioarei. Judecata strict estetică ne-ar obliga să concluzionăm pe varianta ultimă. Judecata religioasă – ce-și propune să iscodească sufletul poetului – poate însă concluziona și pe variante de lucru. Studiind deci atât varianta finală, cât și procesul de elaborare al sonetului în discuție, constatăm că rugăciunea eminesciană nu este deloc aceea a unui credincios. Tocmai de asta se și plînge poetul: „Străin de toți, pierdut în suferința/ Adîncă a nimicniciei mele [versuri cu iz schopenhauerian – n. n.]/ Eu nu mai cred nimic și n-am tărie”... Sau în variantă: „Nu cred nimic și asta mă doboară./ Nici în amor nu cred și nici în ură/ Și sfîntă nu-mi mai e nici o idee,/ Pierdui avîntul ce-mi dădea tărie,/ A mele visuri toate se pierdură”... În „noaptea gîndurilor”, poetul simte nevoia unei „lumini”; „tinerețea”, „credința”, „speranța” pe care le cerșește rămîn noțiuni vagi, traducibile mai degrabă în planul laic. Un vers precum „Ești prea melt înger, prea puțin femeie” (trecut, cu o ușoară ajustare, în S-a dus amorul) nu prea este o mostră de evlavie (cum nu este nici acea mișcătoare „Golgotă a dragostei erotice” din Răsari să dai lumină, unde nepăsarea iubitei față de „ruga mea fierbinte” îl face să se asimileze de-a dreptul... dramei christice: „Mă faci părtaș în lume durerilor lui Crist”)!

Aici, căderea în psihologism a d-lui Răzvan Codrescu este prea abruptă. Evident, e greu de explicat în câteva fraze sensul iubirii la Eminescu în contextul științei numite „marilogie” (știința despre imaculata Fecioară Maria). Am să amintesc doar atât, că finalul la „Pe lângă plopii fără soț” este: „Tu trebuia să te cuprinzi / De acel farmec sfînt / Și noaptea candela s’aprinzi / Iubirii pe pămînt”. Cum avem noi, prin editori, „candelă”, nearticulat, se pretează la interpretarea călinesciană vizând hetaira din templul egiptean (amintesc că tot „divinul critic” vorbea de un „sexualism transfigurat” la Eminescu în poemele atingătoare sau amintind de Fecioara Maria). Poetul vorbește, însă, de *candela*, una singură, aceeași, a iubirii; după opinia mea, el nu compară femeia cu un înger, ci o *consideră*

chiar înger cu prelungire în însăși Fecioara Maria ca descendență ori ca ascendență. Numai Arghezi în „Psalmul de taină” mai declară iubirea unui muritor pentru Fecioara Maria. Eminescu în poezia de dragoste vrea să vadă dacă mitul christic poate să se repete, caută cu înfrigurare repetarea lui – și în final își dă seama că este irepetabil, că s-a produs o singură dată în vecinicie și că așa trebuie. Dl. Răzvan Codrescu putea să redea și alte versuri din colateralele sonetului „*Răsai asupra mea*”, ca de pildă: „*A mele visuri toate se pierdură / Un înger de-a 'ncetat a fi femeie*”, sau, și mai explicit: „*De ce nu mai ești înger, ci femeie, / De ce te-ai stins în lumea mea...Marie.*” Pentru Eminescu femeia are un minim absolut: Eva (din „*Floare albastră*”, de pildă) – și, pentru că există acest minus absolut, are un plus necesar absolut care este Fecioara Maria. Cred (și am argumentat în cărțile mele de ce) că volumul său de poezii, construit de el însuși, trebuia să se încheie cu „*Rugăciune*”, așa cum încheie Titu Maiorescu o ediție târzie a sa, ca gest (cerere, rugare) de iertare creștină pentru că discută cu atâta insistență divinul feminin. E multă remușcare pentru hybris la Eminescu, abia dacă se întrevade curajul, clipa de a cugeta – pe când „anii de păreri de rău” sunt pregnanți; această penitență este de sorginte creștină.

Altfel, să ne amintim de „*Venere și Madonă*”, versul: „*Căci femeia-i prototipul îngerilor din senin*”. Aici poetul intră de-a dreptul în discuții teologale, consideră că îngerii au fost făcuți după chipul și asemănarea femeii, sunt, deci, posteriori omului, o „cădere” din om. În 1870, când debutează la „*Convorbiri literare*” cu acest poem, Eminescu asimilase suficientă informație în domeniul religiei creștine – și avea acele dileme sfâșietoare care stau la baza misti cismului său – încât să poată discuta din interior procedeul lui Rafael. Să ne amintim poemul: pictorul (Rafael) a văzut-o pe Venus – și a creat-o după forma ei pe Fecioara Maria. Exact așa s-au petrecut lucrurile în realitate: Rafael Sanzio și școala sa făceau mulaje după chipurile statuilor antice din Roma, le redesenau și le îmbrăcau în costume de epocă pentru a-i face să creadă pe romanii din vremea lor că seamănă cu cei din antichitate. Procedeul s-a extins și asupra statuilor de zei – iar chipul

Fecioarei a fost dedus din cel al Venerei păgâne. Desigur, este o impietate să compari (să asemeni până la identitate, să-i transferi imaginea) zeița iubirii vulgare, pe Venus Vulgivaga, cu Fecioara Maria. Aceasta este tema poemului „Venere și Madonă” de Mihai Eminescu, poetul demonstrând că procedeul poate fi folosit și în scris („ut pictura poesis”, cu vorbele lui Horatius) – dar observând imediat că are cumplite consecințe etice și morale. Mai exact, cine uzează de acest procedeu este un „apostat” – și din această apostasie de început se dezvoltă arta poetică eminesciană. Apostasia eminesciană înseamnă baleiaj continuu între da și nu, adică poetul, ca stăpân al cuvintelor, poate face din demon – înger, dar poate la fel de ușor să facă din nou din înger – demon, și iarăși, doar înfășurând realitatea în cuvinte. Este apostasia inimii sau a sufletului – căreia, însă, conștiința de creator trebuie să i se opună (în „Criticilor mei” concluzia acestei serii poetice eminesciene, poetul creator este demiurg al lumilor sale, are responsabilitatea lor – de aceea trebuie să se opună la enorm de multe gânduri și idei care vor intrare în lume, și să selecteze doar după credință și adevăr).

Citită în punctuația eminesciană, „Venere și Madonă” îl blamează pe Rafael – numai că vreo câteva virgule adăugate de editori și un semn de exclamare pus cam aiurea fac să se înțeleagă că îl laudă. În general filonul mistic al poeziei eminesciene este mult erodat prin punctuația editorilor; mai exact spus: mistica este deturnată în psihologie. Se poate studia mai bine acest segment al creației eminesciene în poeziile postume, acelea care n-au trecut prin prea multe mâini interpretative. Cu atât mai ciudat mi se pare că dl. Răzvan Codreanu nu vede, n-aude: dânsul citește și citează chiar din postume.

Ca să vă dați, însă, seama ce efecte pot avea afirmațiile dânsului, citez câteva ecouri la textul pe care și l-a postat pe INTERNET: „Era necesara o astfel de pozitie. M-am saturat si eu de abordari amatoriste si/sau exaltate fara temei. Ce confortabil este cind vezi ca mai sint si nationalisti crestini rezonabili, care au stiinta de carte, spirit critic si profunzime” Ce l-o fi impresionat pe acest internaut care semnează „Claudiu Târziu” dar scrie

cu „î”? – Desigur, tonul curajos al discursului împănăt cu note care în subsol răspund la anii 1930 ori confundă Bucovina cu Moldova. Sintagma „naționalist creștin rezonabil” plutește ca o floare de nufăr peste aceste subsoluri... insalubre. O tânără care semnează „Vera” este de-a dreptul entusiasmata: *„Dle Codrescu, va multumesc mult pentru acest articol, mi-am limpezit anumite nedumeriri, mai ales ca imi iau licenta anul acesta. Si am o tema foarte dificila „Sentimentul religios in poezia lui Eminescu”. Poate imi sugerati ceva...”* – iar autorul îi răspunde tușat: *„Tema e generoasă și, dacă nu ții s-o circumscrii procustian creștinismului și ortodoxiei, religiozitatea lui Eminescu se vădește reală și fascinantă, la punctele de întâlnire dintre spiritul romantic și spiritul folcloric, dintre dacism și creștinism, dintre meditația filosofică și meditația religioasă, dintre lirismul sacru și lirismul profan. S-a scris mult pe această temă, dar nu știu nici o carte care să sintetizeze mulțumitor lucrurile. Poate o vei scrie dvs., licența fiind un prim pas (pe care vi-l doresc unul ”cu dreptul”)”. N-am ce zice, chestia cu „circumscrișul procustian” e haioasă, cum ar zice un tânăr – dar unde va fi fiind, oare, punctul de întâlnire dintre lirismul sacru și lirismul profan? ! Nu cumva, în goana după noutate, inventând atâtea concepte care de fapt nu există, dl. Răzvan Codrescu are definiția dânsului și pentru „creștinism”, un fel de pat care, rotund fiind, îl evită prin aceasta pe proprietarul Procust? Mai departe de aici, totul este combinare măiestrită unor lucruri n’esistente.*

IX. ÎN LOC DE ÎNCHEERE:

TEAMA DE ADEVĂR

Întrucât nu purtăm, aici, discuții medicale ci ne interesează mai ales „anamneza documentelor” – și mai ales a celor privitoare la frelul morții lui Eminescu, nu putem încheia acest demers decât pe aceeași cale a istoriei literare. Și dacă Iorga este „istoricul cu două capete” – cum îl numea Marin Preda (având în vedere și aspectul fizic al savantului) – la Iorga ne vom opri. Printre studiile, conferințele, antologiile, edițiile ori sintezele dedicate de către savant lui Mihai Eminescu există una în colaborare cu intelectualul francez Septime Gorceix *„Anthologie de la littérature roumaine des origines au XX-e siècle. Traduction et extrait des principaux poètes et prosateurs. Introduction historique et notices par N. Iorga et Septime Gorceix”*, Librairie Delagrave, 1920. Din această antologie s-au extras poeziile lui Eminescu, 10 la număr, și au fost publicate cu introducerea traducătorului și istoricului la Editura Fides din Iași, în anul 2000, într-o ediție critică de D-na Petruța Spânu: *„Mihail Eminescu: Poezii / Poèmes, Cuvânt înainte: Septime Gorceix. Selecție, traducere și prefață: Nicolae Iorga, Septime Gorceix. Postfață, note, traducerea Cuvântului înainte și a Prefetei: Petruța Spânu”*, Fides, 2000. Este o carte actuală scoasă cu prilejul „Anului Eminescu” – și cităm, în traducerea editoarei, ce spune Septime Gorceix despre elaborarea ei în anul 1919: *„Fiind prizonier de război francez /de/ pe frontul de la Verdun, după două evadări spre Elveția nu reușii altceva decât să devin prizonier austriac. Atunci mi-a venit ideea să caut o salvare spre Răsărit. După ce am străbătut, împreună cu un prieten, Austria și Ungaria, am ajuns, în luna mai 1918, la granița românească dinspre apus. Dar rețeaua posturilor germane de rechiziționare acoperea Muntenia ca o adevărată pânză de păianjen: numai datorită minunatului devotament al țăranilor români am putut trece în Moldova liberă. În cursul șederii mele la Iași am acceptat cu mare bucurie propunerea domnului N. Iorga, profesor la Universitatea din București, care m-a invitat să pregătesc împreună cu el o Antologie a literaturii române: găseam astfel prilejul să-mi*

achit întrucâtva datoria de recunoștință pe care o aveam față de această țară care mă adăpostise, așa cum un marinăr salvat de la furtună închină un umil ex-voto.

Distinsul și eruditul meu colaborator, ale cărui lucrări despre istoria și literatura română sunt de o mare autoritate, putea alege judicios din producția istorică și literară a țării sale. Contribuția mea critică urma să fie de-a îndepărta fragmentele pe care publicul francez le-ar fi gustat sau le-ar fi înțeles mai greu."

Ne interesează, desigur, notița despre viața lui Mihai Eminescu – și mai ales finalul, cu partea privitoare la boala poetului. Este informația sintetică pe care o dă N. Iorga (vezi pagina de titlu: lui îi aparțin aceste „notices” traduse de S. Gorceix) – publicului francez. Redăm traducerea D-nei Petruța Spânu: „... Viața lui a fost grea și întunecată: lovit de o boală necruțătoare, după fiecare cură era înspăimântat de recidivă și, pe lângă toate acestea, era chinuit și de grijile bănești. În 1889 a fost internat într-un sanatoriu. Într-un scurt studiu consacrat lui Eminescu, domnul Alexandru Vlahuță a povestit o vizită dureroasă pe care i-a făcut-o în acea perioadă.” Urmează fragmentul pe care l-am redat și noi, din „Curentul Eminescu” de Al. Vlahuță (care, în 1920, era foarte activ: întemeiase încă din 1919 ziarul „Dacia”, unul dintre primele periodice importante de după război, și devenise persoană publică respectată). După citat (care se încheie cu ultimul vers din Satira IV), continuă: „*Câtăva vreme mai târziu, geniul martir murea tragic, cu craniul zdrobit de piatra aruncată de un nebun, tovarășul său de suferință.*” Textul original: „*Quelque temps après, le génie martyr périssait tragiquement, le crâne broyé à coups de pavé par un fou, son compagnon d'infortune.*” Doamna Petruța Spânu traduce *à coups de pavé* prin *piatra aruncată*, gândindu-se, probabil, la pietricica aruncată în mai către capul bolnavului, cea care i-a făcut erizipelul vindecat între timp. În realitate, pluralul *à coups de pave* indică lovituri repetate de cărămidă (sau piatră de pavaj, pătrată). Printr-o traducere ambiguă, dânsa vrea să păstreze tradiția noastră întemeiată pe G. Călinescu – dar textul aflat în juxtă n-o susține. Ca în atâtea alte cazuri, discutate sau nu în cuprinsul acestei cărți, adevărul sperie, biografii, editorii,

comentatorii intră în panică și încearcă să se agațe de „tradiție”. Este, însă, o tradiție nouă – care a întrerupt tradiția cea adevărată. Pe scurt: Nicolae Iorga și generația sa știau și scriau așa cum vedem. Mai sus am aflat că și alți intelectuali, între care Mircea Eliade, Rosa del Conte ari Al. Gregorian, vor rămâne la convingerea că Eminescu a fost ucis de piatra din 15 iunie...

Am avut ocazia, relativ recent, mulțumită D-lui Radu Băieșu, să comentez pentru revista „Manuscriptum” a Muzeului Literaturii Române câteva „minute” întocmite în urma ședințelor de la Societatea Scriitorilor Români din 1947, puțin înainte ca aceasta să se transforme în Uniunea Scriitorilor Români. Între acestea se află și minuta ședinței din 23 decembrie 1947 (mss. 30064 MNLR) despre destituirea lui Victor Eftimiu din funcția de Președinte al Societății Scriitorilor Români. Redau pasajul care interesează, poate, aici:

„... Domnul Zaharia Stancu cere lămuriri cu privire la modul cum s-a desfășurat ultima ședință a Societății, deoarece domnia sa a primit reclamațiuni asupra modului de a se comporta al domnului Eftimiu, care a conferențiat cu acest prilej. Dl. Călugăru arată că domnul Eftimiu a încercat să dea orientări cu caracter personal, în opoziție cu cele stabilite de Comitetul Societății. Domnul Eftimiu a înfățișat pe Caragiale altfel decât a fost marele critic al burgheziei. Vorbitorul a amintit mereu de fugă, care contrazice spiritul politic și social al vremii actuale. După conferință, care a durat o oră și jumătate, domnul Eftimiu a citat și conținutul unei cărți întregi, depășind limita unei conferințe obișnuite.

Dl. Popescu-Puțuri confirmă cele spuse de domnul Călugăru, domnia sa participând la discuțiile ce s-au produs și asistând la conferința domnului Eftimiu. Caragiale și Eminescu au fost descriși în culori cu totul defavorabile. Este un fapt grav pentru educația tineretului. Imaginea lui Slavici a fost bagatelizată. Dl. I. Popescu-Puțuri arată că atitudinea domnului Eftimiu nu cadrează cu situația sa de Președinte al S.S.R. și propune să se tragă concluziile necesare, retrăgând funcția de președinte acordată domnului Eftimiu.

Dl. M. Celarianu arată că faptul a fost remarcat și de Comitetul Uniunii și, deci, și de Confederație. Grupul Confederației

a prezentat o moțiune pe care reprezentanții S.S.R. au acceptat-o în ședință și în care s-a formulat atitudinea democratică pe care urmează s-o aibă Societatea, care face parte din Uniune. Uniunea și Confederația nu admit ca la conferințele S.S.R. să se prezinte elemente fasciste a căror activitate a fost dăunătoare democrației și pentru care se dă astăzi o luptă la care S.S.R. este obligată să participe. Uniunea cere să aibă siguranța că astfel de cazuri nu se vor mai întâmpla.

Dl. Perpessicius spune că din cele relatate de domnii Ion Călugăru și Ion Popescu-Puțuri rezultă că cele afirmate au un caracter criticabil, iar propunerile ce se fac au un caracter grav. Propune ca măsurile ce se vor lua să se amâne până când domnul Eftimiu va fi de față, spre a se explica.

Domnul C.Theodorescu se unește cu domnul Perpessicius în propunerea ca soluția să se dea în prezența domnului Ertimiu.

Părintele Galaction spune că cele arătate de ceilalți vorbitori sunt fapte foarte grave. E de părere ca sentința să se pronunțe în prezența domnului Eftimiu.

Dl. N.D.Coccea spune că e preferabil ca numai d. Eftimiu să tragă concluzia necesară.

Dl. Novicov spune că hotărârea comitetului trebuie să reprezinte garanția că lucrurile nu se vor mai repeta. Societatea are răspunderea, iar la judecată se va ține seamă de tot ceea ce privește interesele Societății.

Dl. Dinu Borodi spune că, juridic, hotărârea ca soluțiunea să se dea în prezența domnului Eftimiu e justă. Se va ține o ședință – marți la ora 12.

Dl. Popescu-Puțuri arată că față de cele petrecute în acest caz domnul Eftimiu nu mai poate fi președintele S.S.R.

Dl. Coccea propune ca o comisie condusă din N. D. Coccea, părintele Galaction și Zaharia Stancu să propună domnului Eftimiu în prealabil să înlesnească soluționarea cazului.”

Nu se regăsește minuta ședinței de marți ora 12, știm că Victor Eftimiu și-a dat demisia (rămânând președinte de omnoare al S.S.R.) iar Zaharia Stanci i-a luat locul, iar despre „interesele Societății” știm, de asemenea, că erau materiale: înlesniri financiare și de altă natură pentru membrii ei.

În acest sistem de matrioșe instituționale, înțelegem că SSR era mai întâi integrată în Uniunea Sindicatelor Artiștilor și Gazetarilor, care, la rândul ei, făcea parte din Confederația Generală a Muncii – desigur, integrată și aceasta mai sus – și tot astfel. În ședința din 29 august 1947, de pildă, Victor Eftimiu anunță că D-na Cantacuzino dorește să doneze „muzicanților și scriitorilor” castelul din Tețcani – pentru că acest castel urmează, oricum, a fi atribuit Uniunii. Aceasta, Uniunea așadar, cere un referat din partea Societății pentru a-l susține mai sus la autorități. S.S.R. nu-și putea susține de una singură cauza, avea nevoie de această pârghe intermediară. Tot prin intermediul Uniunii, reprezentată de Marcel Breslașu și Novicov, se discută donația de 220.000 m.p. în Băneasa a lui Aristide Blank către S.S.R.: marele bancher pune clauză la donație, în sensul că pe terenul respectiv să se construiască locuințe pentru membrii S.S.R. – și cel puțin 20 dintre acestea să fie ridicate până la 18 septembrie 1948. I se aduc mulțumiri, donația se primește, Doru Borodi face un referat detaliat – dar dl. Aristide Blank este rugat să mai aștepte până la noi reglementări. Sfântul „Așteaptă” i-a patronat, desigur, și pe scriitori...sau nu avem noi acces la catagrafie (printre cei care au avut case în zona Băneasa, probabil pe acest teren, a devenit de notorietate cazul lui Geo Dumitrescu, amenințat cu demolarea în anii '80). Totuși, S.S.R. poate avea și inițiative administrative personale, cum ar fi intervenția directă, prin memorii, la ministrul finanțelor pentru achitarea pensiilor membrilor ei. Este adesea rugat M.Sadoveanu să rezolve personal chestiuni de natură financiară.

În rest, în aceste ședințe de comitet se fac propuneri ca dreptul de autor să includă și textele scriitorilor puse în manuale didactice, ca hârtia să fie repartizată pe scriitori, nu pe edituri, ca S.S.R. să poată controla tirajul manualelor didactice,etc. Pentru toate acestea se constituie comisii și comitete. Vedem că Perpessicius face o frumoasă figură, cerând un trai decent pentru scriitori, onorarii cuviincioase,etc.

O realizare importantă a S.S.R. în acest an o reprezintă unirea cu Asociația Scriitorilor Maghiari, prin includerea lor în sânul Societății. În ședința din 30 septembrie 1947 Zaharia

Stancu ține să menționeze că această unire se face cu bucurie de ambele părți. Termenii discuției sunt aceiași din discursul lui Franyo Zoltan ținut la mormântul lui Mihai Eminescu în data de 29 octombrie 1926 (vezi în cartea de față). Exemplul va fi urmat de scriitorii de limbă idiș și de cei de limbă bulgară.

Se poate vorbi și de o integrare ideologică a scriitorilor în această perioadă, dar e dificil de analizat. De principiu, ei acceptă cam totul fără mari discuții – emblematic fiind rezumatul cuvântului lui Victor Eftimiu din 29 august 1947: „*să se facă adresă către ARLUS în sensul ca Societatea să fie integrată în toate demonstrațiile ce se vor face în această fază*” (pentru săptămâna prieteniei româno-sovietice, 1-7 noiembrie 1947). Mari discuții ideologice nu se poartă în S.S.R. – ci mai sus, în cadrul Uniunii – și, de la 8 februarie 1948, în oficiosul Uniunii care va fi revista „Flacăra” și pe care Novicov o impune tuturor spre lectură încă din 30 decembrie 1947 („*roagă membrii noului comitet să urmărească revista Flacăra, a Uniunii*”). Ceea ce li se cere membrilor Societății este să accepte că s-au născut din nou, să uite trecutul „pătat”, să evite ce e discutabil în biografiile marilor înaintași, să accepte o linie progresistă a educației tineretului, să-și sporească rândurile cu scriitori tineri... Ideologii sunt încă în băncile școlilor de partid, vor apărea ceva mai târziu; bătrânii care populează aceste documente cer cu deosebire lucruri practice – și gândesc încă în limitele buneii cuviințe față de învingătorii de la răsărit ai războiului mondial. Semnificativă este, în acest sens, această judecare a lui Victor Eftimiu în lipsă (se vorbește de „sentință”): pentru o conferință publică unde se exprima foarte liber despre Caragiale, Eminescu și Slavici – președintelui S.S.R. i se cere nici mai mult nici mai puțin decât să demisioneze din funcție

Trebuie amintit, totuși, pentru (mica?) glorie a acestei lumi scriitoricești în bulversare, că Victor Eftimiu va rămâne președinte de onoare al S.S.R. – și apoi al Uniunii Scriitorilor din România – până la moarte (1972). Exista o onoare scriitoricească ce străbătea fiorii apropierei acesteia forțate de proletcultism, de direcțiile și canalele iminentei reviste „Flacăra” (seria 1948-1951), de ghețarii estului victorios.

Când spune că în privința lui Eminescu lucrurile sunt *discutabile* (subliniat în text), blândul Perpessicius își face iluzii că asemenea lucruri mai pot fi discutate în zorii comunismului. De fapt, acum se întemeiază **tradiția nouă** (subliniem, pentru că este o contradicție în termeni, despre tradiție se vorbește la timpul trecut, nu la viitor...) care ne domină și astăzi. Va urma centenarul din 1950 al nașterii lui Eminescu – unde se vor stabili reguli pentru receptarea vieții și operei poetului.! Nici G.Călinescu, nici I.E.Torouțiu – nici Perpessicius însuși n-au fost cultivați la acest centenar când s-a lansat sintagma „naș Eminescu” (traducere din rusește, „Emineescu al nostru”)

E trist de câte ori trebuie să apelăm la arhive pentru a spune adevărul. Va fi nevoie, probabil, să căutăm și conferința în discuție a lui Victor Eftimiu, și cartea pe care o citează el *hors concurs*, și ședința în care este discutat și destituit (făcut să-și dea demisia). Desigur, toate se găsesc și vor ieși cândva la iveală. În loc să ne spună adevărul, însă, aceste documente ar trebui să-l întărească, pentru că noi avem adevărul de la Iorga și ceilalți care „discutau” liber în vremea lor chestiunea morții lui Eminescu. Sau ele, aceste documente, ar trebui, poate, să ne spună un alt adevăr, mai general: că Revoluția de la 1989 n-a ajuns, încă, la instituții și mentalități. Înțelegem că scriitorimea de după 1944 a fost obligată să-l prezinte pe Eminescu după directive și după „interesele” ei de breaslă. Cum să mai vorbești despre o crimă fizică în fața unor criminali morali ai culturii? Acceptăm că a fost vorba de un sacrificiu al poetului, că el a fost sacrificat în numele noii educații, necesară și aceasta, care trebuia să anime tineretul, să-l mențină în creativitate. Nu e ușor să fii țară învinsă de război și totuși să menții suflul vital, creator, în rândul generațiilor tinere.

Ceea ce nu este de înțeles, însă, este acest lucru simplu: de ce nu ne asumăm sacrificiul resimțit, atunci, ca necesar, al lui Eminescu? Cu o interogație rece: se poate vorbi de un sacrificiu inconștient? Neasumat – carevasăzică: el nu există.

Observam, în „A doua viață a lui Eminescu”, faptul că împrejurările lui 28 iunie 1883 cu declararea publică a bolii lui Eminescu au fost trecute cu vederea după primul război

mondial: bucuria Marii Uniri a făcut să se uite că și Eminescu a luptat pentru acest ideal; el a fost sacrificat pentru menajarea susceptibilităților celor învinși de război. Dl. Theodor Codreanu vorbește cu îndreptățire de „Dubla sacrificare a lui Eminescu” – în timpul vieții lui și în timpul vieții noastre. A vieții noastre continue oarecum, pentru că, iată, după al doilea război mondial s-a uitat încă ceva în ceea ce-l privește, și anume chiar felul morții lui. Cu tristețe se poate observa că după Revoluția din 1989 (eu continui să scriu cu majuscule, păstrându-mi speranța) se uită galopant chiar opera lui Eminescu, se minimizează viața și opera sa și se ignoră știința numită eminescologie. În ordine mai larg culturală, asta ar însemna că sacrificările succesive de acest fel nu sunt primite – ori că sunt recunoscute public drept ceea ce au vrut învingătorii de moment să fie: simple puneri la punct, revizuiți, readaptări la interesele clipei, chipuri ale lui „naș Eminescu”, etc. Nu înseamnă că încă ne simțim învinși? Am rămas încă fiii celor învinși? Suntem urmașii lui Victor Eftimiu – sau ai lui Novicov? – Desigur, este vorba de un „noi” simbolic, acoperind mai ales sfera elitelor culturale și politice. „Noi” ceilalți, care trăim și simțim cum ni se dă, regăsim în sufletele noastre adevărul sensibil – iar în lumea rațională din afară vedem o țesătură cu logică șchioapă care-l înfășoară autoritar altfel.

Și de aceea adevărul devine marcă a subiectivității, zicere necesară pentru salvare a fiecăruia dintre noi. *Dixi et salvavi animam meam.*

Completări la „Boala și moartea lui Eminescu” – Iarăși despre autopsie. Cu ochii larg închiși...

După încheierea cărții „Boala și moartea lui Eminescu” (Editura Criterion Publishing, 2007) am mai mult răgaz să mă ocup de unele lucrări care tratează același subiect, pe care le-am evitat în timpul elaborării pentru a nu mă lăsa influențat sau ispitit de polemici cronofage. Îmi voi exprima părerea despre acestea – încercând, pe cât îmi va fi posibil, să-mi păstrez punctul de vedere din carte - sau nuanțându-mi-l, după caz, cu atenționarea cititorului. Păstrez, desigur, discuția în limitele filologiei, de chestiunile medicale propriu zise ocupându-se specialiștii cărora doresc doar să le ofer izvoare cât mai curate.

*

... Citesc abia acum seria se studii și articole reunite de Călin L. Cernăianu sub titlul „Conjurația anti-Eminescu” în revista „Semnele timpului. Pagini pentru cazuri extraordinare”, Nr. 3-5 (2002) – pe care mărturisesc a le fi răsfoit de câteva ori găsind cele mai ușoare pretexte să le pun deoparte (mai ales antiintelectualismul agresiv al autorului, care ritmează ca o perdea intermitentă drumul spre un posibil contact cu informația, a constituit, cred, reșezarea aproape mecanică a acestei cărți mereu la baza teancului de așteptare). Apariția d-lui Călin

L. Cernăianu în eminescologie a fost, și pentru mine, o reverificare tonică a documentelor despre poet – cu legislația timpului; autorul a clarificat multe lucruri de ordin general și am sperat tot timpul că va veni cu precizări juridice categorice. Chiar aduce asemenea lămuriri în câteva zone – pe care le voi aminti la momentul potrivit. Până la eventualele elogii, însă, trebuie să parcurg nisipul fierbinte al unor interpretări care nu-mi dau liniște. Prea mult foc, prea subțiri încălțările noastre de literați, scriitori, pentru dinții resentimentari ai caniculei ce cade torențial din sferele înalte ale Instituțiilor lui Justinian, vizitate de către autor, pe domeniul istoriei literare. Mă refer, așadar, la zone mai umede, unde omenescul pare, totuși, îngăduit.

Găsesc, în fine – aici, și nu în sutele de pagini publicate ulterior de către autor, pe care le răsfoisem cu aceeași indispoziție fizică, de altfel – demonstrația sa că doctorul Al. Șuțu ar fi scris un text larg despre boala lui Eminescu. Credeam că este o neînțelegere; nu, Călin L. Cernăianu consideră că a descoperit raportul medical întocmit imediat după autopsia lui Mihai Eminescu – și găsește temeiuri să-l atribuie chiar doctorului Al. Șuțu, deși raportul este ne semnat. Dânsul procedează la o expertiză grafică, adică la o comparație între înscrisul pe care-l consideră raport de autopsie – cu două alte înscrisuri care-i sunt atribuite lui Al. Șuțu – și deduce că

toate cele trei texte sunt scrise de aceeași mână. Autorul numește asta „expertiză criminalistică a scrisului”. Textul de comparat, acest raport de autopsie, are 16 pagini și se găsește la Biblioteca Academiei Române unde a fost adus e către George Potra după ce l-a editat (1934; a fost donat? Oferit spre achiziție? Când anume?) – iar celelalte două texte, presupuse a fi ale lui Al. Șuțu, au câteva rânduri (Certificatul medical din 5 iulie 1883) și, respectiv, aproape o filă (Raportul medico-legal din 23 martie 1889).

Nu se poate admite așa ceva; pentru o expertiză grafică, de orice fel ar fi ea, sunt necesare enorm de multe mostre de scriitură, trebuie investigații colaterale (privind cerneala, penița, hârtia), analiza de text este indispensabilă, e nevoie de o metodă anume, mai e nevoie de multă prudență; cele câteva pagini de carte împănate cu imagini scanate după documente nu pot vorbi de la sine, textele ele însele nu se autoexpertizează. Călin L. Cernăianu este, probabil, singurul care crede că Al. Șuțu a scris cu aceeași mână toate cele trei materiale. Bazat pe acest crezământ, ajunge la concluzii adacadabrante pe care le repetă la tot pasul în articolele sale din această carte – și din altele. Bine ar fi să aibă dreptate, dar lipsește demonstrația. Concluzia cea mai năucitoare ar fi că Al. Șuțu, medicul care *pe față* spunea tuturor că Eminescu a avut sifilis, –

în ascuns, în acest raport ne semnat și ne făcut public, afirmă că poetul n-a murit din cauza sifilisului ci doar din cauza unei oboseli cumplite. Mai mult încă: acest raport ar fi circulat subteran și din el se inspiră pentru unele informații primul biograf al lui Eminescu, nimeni altul decât Nicolae Pătrașcu. Aceasta este prima zală din lungul lanț al „conspirației anti-Eminescu” pe care-l forjează Călin L. Cernăianu în articolele sale.

Evident, este ceva de felul „risum teneatis, amici” – dar autorul este atât de încrâncenat în susținerile sale încât a sacrificat deja câțiva arbori seculari și baremi din milă pentru biata pădure trebuie să-l trag de mânecă. Închid, de aceea, ochii și trec prin valurile de injurii și noroi aruncate asupra lui G.Călinescu și a tuturor biografilor sau profesorilor de română care ar conspira de un secol și mai bine împotriva lui Mihai Eminescu; mai mult chiar: încerc să mă apropiu, tot orbește, de autor, să intru în sistemul său și să-l înțeleg. Cu ochii larg închiși vreau să-l ajut să și-i deschidă pe ai săi.

*

În căutarea arhivelor

Pentru că nu se compară între ele abstracțiuni, trebuie mai întâi să redăm concret faptele. George Potra publică în 1934 o broșură intitulată „Mihail Eminescu. Cauzele

morții sale. Studiu” (Editura librăriei CULTURA POPORULUI, 16 pagini) unde editează defectuos acest text, despre care scrie într-o notă (preluată parțial și de Călin L. Cernăianu): „*Manuscrisul original este proprietatea mea și îl am din hârtiile rămase de la regretata poetă Cornelia din Moldova. Am căutat în nenumărate rânduri și pretutindeni, unde am avut bănuiala că aș putea da de numele autorului, dar mi-a fost absolut imposibil, fiindcă timpul îndelungat care s-a scurs de atunci și până acum târâse în vecinicie pe aceia care mai puteau să spună ceva despre el. În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic, și aceasta o dovedește caracteristica scrisului și numeroșii termeni medicali întrebuințați în raport.*

Eu aș propune ca autor al manuscrisului pe Dr. N. Tomescu, fostul medic primar al spitalului de copii și al institutului unde era internat M.Emiescu. El este acela care a pus diagnosticul sistemului circulator al poetului și numai el singur, dintre medicii care l-au îngrijit, nu a publicat nimic în legătură cu el; deci ar fi exclus ca să nu-și fi luat și el notițe, ca și ceilalți, de felul cum se manifesta boala și viața poetului.”

Până aici citează Călin L. Cernăianu, dar nota continuă:

„Nemulțumindu-mă numai cu atât și voind să dau articolului de față o atenție cât mai mare, și dacă îmi permiteau cercetările chiar a-l transforma într-un studiu prețios, am început, mânat de informația raportului, să răscolesc praful trecutului de pe dosarele care mai trăiau în podul spitalului Brâncovenesc. Bunăvoința și atenția D-lui Dumitriu, Marin Ionescu și Iorașcu Vasile care timp de o săptămână n-au încetat de a căuta în tot locul unde bănuiau că vor da de vreo hârtie prețioasă, s-a terminat fără nici o satisfacție, fiindcă Morga la acel spital fusese de scurtă durată, numai pentru timpul cât se făceau reparații la spitalul Colțea (acolo era Morga orașului mai înainte); iar printre hârtiile timpului s-au găsit copiile multor memorii, adresate Ministerului de către Administrația acestui spital, prin care cere să i se mute în altă parte Morga, deoarece nici localul nu permite aceasta și nici starea bolnavilor care stăteau alături de cadavrele ținute mai multe zile, sau chiar o săptămână, până când le venea rândul la autopsie.

După cum vedem, fiind ceva fugitiv, nici procesele verbale ale autopsiilor nu s-au păstrat.

Socotind că la Ministerul de Instrucție se găsește copia procesului verbal, fiindcă fusese la autopsie și un reprezentant al acestui minister, am pornit-o într-acolo, dar mi s-a răspuns că arhiva mai veche de 30 de ani a fost dată Arhivelor Statului.

Imediat ce am auzit, fără multă gândire m-am și dus la depozitul tuturor vechiturilor de acte, în speranța de a vedea cât mai repede hârtia mea dorită.

Iluzie zadarnică și mult regretabilă, fiindcă hârtiile Ministerului de Instrucție din anul 1889 erau prea puține, iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată. Mi s-a spus de cineva – poate că vei găsi la Institutul Medico-Legal unde se vor fi adunat hârtii de felul acesta.

Pentru convingere, am vizitat în ultimul timp și acest institut, dar secretarul m-a lămurit din primele cuvinte că arhivă mai veche de anul 1893, data înființării institutului, nu se găsește. Și cu aceasta am terminat șirul drumurilor în căutarea hârtiilor cu informații mai prețioase, rămânând ca viitorul să fie mai indulgent pentru aceia care se vor ocupa încă cu viața și opera lui Eminescu.”

DI. Călin L. Cernăianu ar fi trebuit să vadă: George Potra deține „manuscrisul original” – dar caută prin arhive „hârtia mult dorită”.

De bună seamă, el este convins că are o copie după un act, că această copie făcută de mână este manuscrisul său găsit între hârtiile Corneliei din Moldova – și caută actul după care s-a făcut ea. Se știe (și în acest înscris se spune) că autopsia lui M. Eminescu, cerută de Titu Maiorescu, a fost publică, s-a făcut în amfiteatrul

Spitalului Brâncovenesc de către profesorii Alexianu și Șuțu, și la ea au asistat: Primul procuror al Tribunalului Ilfov, Inspectorul de poliție, Secretarul general al Ministerului Instrucțiunii Publice – precum și ziariști, amici ai poetului, doctori, studenți. George Potra presupune că fiecare instituție a avut o copie după actul întocmit – și merge prin arhive să-i găsească undeva locul, dar nu are succes (ciudată este afirmația sa că la Ministerul de Instrucție erau puține hârtii din 1889 – „iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată”; cred, însă, că este vorba de o exprimare defectuoasă, calc după limba franceză).

Copia pe care o deține George Potra putea fi luată de un notar, de un avocat, sau de un simplu curios... de ce să fie neapărat vorba de un medic? Sau, dacă este vorba de un medic, de ce să nu fie chiar Cornelia din Moldova, medic respectabil, în arhiva căreia G.Potra a găsit documentul?! Desigur, cel care a întocmit actul original, acest raport de autopsie, nu avea cum să nu fie medic... Poeta Cornelia din Moldova (1866-1933), pe numele adevărat Cornelia Kernbach-Tatușescu, era botoșeneancă, fratele ei, poetul Gheorghe din Moldova (1863-1909), fiind căsătorit cu Ana Conta, sora filosofului. Ne aflăm, așadar, în cercul strâmt din jurul Veronicăi Micle (un timp, Ana Conta i-a fost prietenă – dar după moartea Veronicăi nu i-a păstrat o amintire prea frumoasă). Cornelia din Moldova a fost mult timp medic

secundar al Eforiei Spitalelor civile din București (a absolvit Facultatea de medicină din București, susținându-și teza de doctorat aici, în 1893, devenind printre primele femei medic de la noi). Era firesc să o intereseze destinul lui Eminescu, îi era la îndemână să-și facă o copie după raportul de autopsie pe care-l caută George Potra – dar este nefiresc la acesta să nu ne spună că are de-a face cu arhiva unui medic ... și să caute medici în generația lui N.C.Tomescu atunci când se află între alte hârtii. O expertiză grafologică ar fi cât se poate de potrivită pentru a stabili dacă înscrisul în discuție a fost făcut de mâna Cornелиei din Moldova. Nu ne depășim limitele în acest domeniu – dar ne prinde mirarea că dl. Călin L. Cernăianu procedează la o expertiză... cu înscrisuri de la Șuțu.

*

A existat un raport de autopsie

Pentru că a iscat vii discuții (mai ales prin intervenția lui G. Călinescu care-l compară pe George Potra cu Octav Minar și declară că textul este suspect de a fi o plastografie), George Potra dă Bibliotecii Academiei Române înscrisul său, care astăzi se păstrează la secția de manuscrise. Eu remarc mai întâi hârtia, care este semitransparentă, improprie întocmirii, chiar scorțoasă. Primele pagini sunt scrise față-verso iar cerneala trece

prin suport făcând textul greu lizibil – motiv pentru care, desigur, cel care a scris continuă pe o singură față. Mai remarc, apoi, câteva informații ce pot lega acest text de un context. Astfel, înscrisul lui George Potra face istoricul bolii poetului, și începe așa: „La 8 iulie 1883, Mihail Eminescu a fost izbit într-un mod quasi-subit și mai fără prodrom de o maladie mintală care a întristat și a surprins pe amicii și cunoscuții săi. Iritabil numai și muncit de o insomnie ținută cu câteva zile mai înainte, se armă în invidia lui cu un revolver și amenință fără motiv pe unul dintre cei mai devotați ai lui amici. Cu multă dificultate el fu stăpânit în agitațiunea sa și dus la institutul medical „Caritatea” din București...”

Ai crede că data de 8 iulie, pentru cea adevărată, de 28 iunie, rezultă din diferența de 12 zile dintre stilul vechi, păstrat la noi, și cronologia europeană. În realitate, însă, între 28 iunie și 8 iulie este o diferență de doar 10 zile. De fapt, acest început seamănă foarte bine cu ineptul „Studiu critic” publicat de Nicolae Pătrașcu în „Convorbiri literare”, după moartea poetului. Redăm fragmentul corespunzător, din nr. 11-12, ian.-feb 1890, p.1054: „Spre începutul lui iulie 1883, însă, poetul nostru simți oarecari anomalii în fizicul lui robust, un număr de nopți de insomnie care-l neliniștiră și-l obosiră. La 8 iulie, un vânt puternic se abătu asupra acestui creier-lume, dezrădăcinând orice vegetație și astri și lăsând în urmă-i

pustiul și umbra în care nu mai încolți decât sămânța morții. Se înarmă des-de-dimineață cu un revolver și pleacă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revolverul în unul din vechii și cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râvneanu. Atunci fu condus și instalat la ospiciul Caritatea din București, unde stătu mai bine de două luni...”

Aici este, cred, una dintre sursele actului medical pe care-l deține George Potra – și mi se pare firesc să considerăm că avem de-a face cu o compilație a cuiva (mai mult ca sigur, chiar Cornelia din Moldova) după izvoare narrative avute la îndemână. Oricum, se vede cu ochiul liber că nu avem de-a face cu actul original, cel din 16 iunie 1889; ar mai rămâne posibilitatea, destul de vagă însă, ca acest act să fi fost preluat și comentat, topit în comentariul de față, de către Cornelia din Moldova sau cine va fi autorul documentului descoperit de George Potra în arhiva ei. Niciunul dintre medicii lui Eminescu nu confundă 28 iunie 1883 – cu 8 iulie 1883. Nu mai complic lucrurile cu revolverul lui Eminescu și afacerea Chibici-Râmneanu (am dezvoltat separat subiectul; dacă e cazul, revin).

Am redat începutul, să redăm și partea referitoare la creier. Spune actul lui George Potra: „*Comparându-se între ele cele două hemisfere, s-a găsit o greutate mai mare de 25 gr. în favoarea hemisferului stâng, care este*

organul cugetării și al acțiunii. Circumvoluțiunile frontale ocupau ele singure mai mult de jumătate din volumul hemisferelor, indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice în defavoarea celor sensoriale, motoare și vegetative.”

N. Pătrașcu în 1890, scria cam la fel: „Emisferul stâng, organul cugetării propriu-zise, avea 25 de grame mai mult decât celălalt. Circumvoluțiunile frontale ocupau singure mai mult de jumătate din volumul emisferelor indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice, în defavoarea celor sensoriale, motore și vegetative.” Propoziția din urmă este preluată în întregime. Problema este, însă, abia acum destul de complicată: dacă acest act îl preia pe Nicolae Pătrașcu – atunci, pe ce se bazează acesta când explică în termeni medicali cum arăta creierul?! Presa și sursele deschise ale momentului nu dau asemenea amănunte. În sensul metodei comparativ-istorice, suntem ținuți să considerăm că Nicolae Pătrașcu a citat un act medical. A existat, deci un asemenea act. Întrebarea revine: înscrisul lui George Potra citează același act medical – sau doar pe Nicolae Pătrașcu? Acest înscris continuă cu încă trei paragrafe, redactate în termeni de strictă specialitate – și care nu se mai regăsesc la N. Pătrașcu: „Leziunea anatomo-patologică caracteristică maladiei, acea simfiză meningo-cerebrală, acele aderențe speciale între

membrana pia-mater și substanța corticală ocupau două regiuni opuse: partea interioară a circumvoluțiunilor frontale și extremitatea posterioară a circumvoluțiunilor occipitale, pe când cele două ascendențe cele parietale și cele tempero-sfenoidale erau cu totul indemne; fapt ce explică unele fenomene clinice din viață, adică delirul și debilitatea facultăților intelectuale, precum și perversiunea facultăților instinctive, pe de altă parte lipsa tulburărilor grave ale motilității (contracturi, convulsii epileptiforme și monoplagii) și lipsa tulburărilor sensoriale, iluzii și halucinații sensoriale.

Din partea cordului s-a constata o degenerescență grasă a pereților cordului, deveniți galbeni și friabili, și prezența unor plăci intense și proeminente atât la baza valvulelor aortice, cât și pe /partea?/ internă a aortei ascendente.

În fine din partea ficatului și a rinichilor s-a observat asemenea o degenerescență granulo-grăsoasă considerabilă.”

Am redat textul în descifrarea lui George Potra, doar cu adăugarea unui cuvânt între paranteze drepte. Față de aceste observații, Nicolae Pătrașcu are doar fraza: „Între cămașa creierului și substanța corticală erau câteva puncte aderente, lipite, care explică până la un punct neșirul de cugetare al poetului în timpul boalei și poate și unele neregularități din viața sa.” (p.1058-1059). Pare un

rezumat al observațiilor clinice de mai sau, mai degrabă, explicarea în cuvinte mai simple, de către un medic, a textului de specialitate.

*

Cum cităm, cum citim...

Această parte a *Manuscrisului Potra* i-a interesat pe medicii care s-au ocupat de boala și moartea lui Eminescu, și mai ales pe Ion Nica, cel care conferă autenticitate actului (id est: consideră că cel care transmite rândurile de mai sus a văzut cu ochii proprii ceea ce consemnează). După Ovidiu Vuia („Misterul morții lui Eminescu, Ed. Paco, 1996,p.48; sub rezerva că n-am verificat trimiterea), însuși G. Călinescu „*Într-un articol pe care l-a publicat în „Contemporanul”, cu câteva luni înainte de moartea sa, afirmă că Eminescu, după cum reiese din actul său de autopsie (sic!) s-a stins din viață în urma unui anevrism aortic rupt...*” Semnul atenționării în paranteză îi aparține lui Ovidiu Vuia; se poate deduce că G.Călinescu considera drept „act de autopsie” acest manuscris – după ce, în 1934, îl clasase ca o compilație – ceea ce și este, de fapt. Oricum, este singura descriere anatomică ce ar atesta existența unei autopsii făcute imediat după moartea lui Eminescu. După cum se știe, doctorul Gheorghe Marinescu n-a mai analizat ulterior creierul la microscop, deci descrierea de

mai sus aparține sau se bazează pe observațiile doctorilor de la masa de disecții, Alexianu ori Șuțu, dictate de unul dintre ei, scrise de unul dintre ei etc. (sunt atâtea variante; fiind profesori, ei aveau, desigur, cu sine asistenți etc.). Fiind vorba de o autopsiere cu public, este de la sine înțeles că oficianții actului ca atare spuneau cu voce tare ce fac și ce văd, adică fraze precum cele de mai sus au fost rostite, explicate – încât cine era dornic putea să-și ia chiar notițe.

Abia după o asemenea desfășurare a concretului Călin L. Cernăianu ar putea să discute dacă nu cumva *Manuscrisul Potra* provine de la Al. Șuțu însuși. În loc să parcurgă aceste faze obligatorii ale cercetării (eu cred că le-am identificat cam pe toate; chiar dacă mi-a scăpat vreo verigă, îi pot stabili ulterior locul pentru că am configurat lanțul evenimentelor) – decretează scurt că a descoperit senzaționalul: prin expertiză criminalistică a scrisului „se demonstrează” că textul îi aparține lui Șuțu, și celelalte.

După acest pasaj ce descrie o autopsie, *Manuscrisul Potra* continuă imediat: *„Ar fi interesant a cunoaște cauzele maladiei care a venit să isbească pe unul dintre cei mai mari poeți români.”* Vedem tonul: *ar fi interesant*. Se interesează un autopsier, și încă la modul dubitativ, de cauze la acest nivel - și pe loc, după autopsie, în raportul pe care-l efectuează? Scenariul cel mai probabil

este că cel care a scris, până acum a adunat informația – și acum începe să rezoneze. În continuare: „Știm că paralizia generală este o tristă achizițiune a secolului nostru și se datorește parte alcoolismului cronic, parte sifilisului, și în mare parte vieții turburate și supraobosite la care ne împing necesitățile moderne.”

„...S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice ce l-ar fi isbit acum 10-12 ani. Eroare...”

„... Alții au zis că el se alcooliza. Și această idee este ca cea dintâi o supoziție cu totul gratuită. Dacă Eminescu a abuzat de băuturi alcoolice, aceasta a făcut-o când deja maladia începuse.

Fosta-a hereditatea adevărata cauză a maladiiei?...”

Expresii precum „s-a zis”, „alții au zis” nu sunt proprii unui raport de autopsie, nici referirile la Shopenhauer de mai departe, deci, cu părere de rău, lui Călin L. Cernăianu trebuie să-i iasă din minte acest lucru. Cu totul interesantă este fraza pe care am subliniat-o. Călin L. Cernăianu descifrează ca mai sus, după George Potra. În textul original sunt două cuvinte tăiate, astfel:” S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei /vechi?/ maladii sifilitice /,?/ ce l-ar fi isbit /în/ acum 10-12 ani.” Se citește relativ bine *vechi*, se întrevede virgula – iar *în* este clar tăiat după ce a fost scris. Călin L. Cernăianu iarăși

nu vede textul pe care-l supune expertizei; oare procedează mecanic, adică nu compară cuvinte cu sensuri ci semne, liniuțe, bastonașe, ovale?! Cum citim, totuși – și cum înțelegem? E o maladie veche ce ar fi izbucnit acum 10-12 ani? „În urmă cu 10-12 ani”? „În anul X” (urma să precizeze anul și s-a răzgândit)? Cumva: „S-a zis în urmă cu vreo 10-12 ani că...” (exprimare stângace, topică franțuzească)? Admițând că cei 10-12 ani se scad din anul morții poetului, 1889, suntem purtați spre anii 1877-1879. Cine putea să fixeze aici debutul bolii lui Eminescu? Este epoca lui glorie ca poet, ziarist și chiar om politic (fusesse revizor școlar într-un guvern conservator, era în atenția Palatului). Pentru că a stat o lună la Florești unde a tradus o carte din nemțește? Sunt aproape enigme (totuși, prietenii lui Eminescu explică retragerea lui la Florești prin motive de sănătate). În acest raport de sinteză sunt integrate și zvonuri publice. Despre „hereditate” știm că s-a pronunțat și I.L.Caragiale, dar imediat după moartea poetului. Despre alcoolism a scris Panaite Zosin la 1902. Vedem, mai sus, în Manuscrisul Potra: „o tristă achiziție a secolului nostru”, deci autorul înscrisului își declară apartenența la „secol”, ceea ce ar fi un indiciu că este și scrie în secolul al XIX-lea. Dacă, însă, el ar fi scris la 1901, de pildă, deci în secolul al XX-lea, ar fi spus la fel: „o achiziție a secolului nostru”, pentru că achiziție înseamnă acumulare în timp. Pe scurt, prin „secolul nostru” se

poate înțelege și „epoca noastră”, „generația noastră” – nu neapărat delimitarea strictă a anilor secolului al XIX-lea. Dacă prin „acum 10-12 ani” numărăm de la pe la 1902 în sus, când apare studiul lui Panaite Zosin unde boala lui Mihai Eminescu este considerată de sorginte sifilitică nu fără complicații ce țin de alcoolism, ajungem la un timp nedefinit între 1914-1916 când putea fi scrisă această compilație – eventual, cu scopul de a fi publicată.

Călin L. Cernăianu redă și paragraful imediat următor de după „Eroare” – de data aceasta în descifrare proprie: „*Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina erronată ce professă școala germană că paralisia generală este totdeauna o manifestațiune sifilitică, tot așa de înșelată ca aceea care susține că toate sclerozele cerebrospinale sunt de origină sifilitică. Alții au zis că el se alcoolisa...*”

Aici textul are imperfectul cu accent grav pe finală: professà – accentul fiind imposibil de confundat , pentru că imediat mai jos cu un rând avem trei ă-uri: „...germană că paralisia generală...” între care iarăși se pune un a accentuat grav. Căciula pe ă este foarte clar conturată, ca un cerc larg, aproape închis, de la stânga la dreapta.

Acest imperfect: „doctrina eronată ce *profesa*” presupune „profesa *cândva*”, ne arată o detașare în timp, afirmația este făcută după o etapă, după ce se consumă experiența numită. Sunt interpretările Corneliei din Moldova sau ale celui care a scris textul de față – oricum, târziu după evenimente. Ar trebui, desigur, să stabilim cât se poate de exact în ce perioadă profesa această teorie numita școală – și astfel am putea data mai sigur, sau cel puțin am putea stabili termenul *post quem*. Nu insistăm , nu este de resortul nostru, noi ne-am propus doar să-l ajutăm pe dl. Călin L. Cernăianu să-și scoată din minte ideea fixă că se află în fața raportului de autopsie întocmit de Al. Șuțu după moartea lui Mihai Eminescu.

*

Nisip în ochii deschiși

Textul acesta al lui George Potra se încheie brusc, fără semnătură și, pare-se, fără a duce gândul la capăt: „*Poate că acei savanți vor avea dreptate. Totuși, noi, dezbrăcându-ne un moment de acele idei materialiste, ne vom aduce aminte de cuvântul lui Hristos: „Să judecăm arborele după fructele sale”. Ori că ar fi fost Eminescu predispus sau nu prin nașterea sa la alienațiune mintală, degenerat sau nu, el a fost un geniu pe care toți îl admirăm și înaintea memoriei căruia toți ne închinăm.*”

Bine ar fi putem vedea în Al. Șuțu un creștin fervent.. Iarăși: este vorba de „acei savanți” și de „noi”, o punere față în față, o detașare. Această compilație este un înscris târziu, o interpretare. Din fericire, partea din ea care interpretează boala lui Eminescu se regăsește în interpretările de bun simț ale lui Ion Nica – întărite și nuanțate, la rândul lor, de cele recente ale lui Ovidiu Vuia. Asta conturează o tradiție aproape continuă, adică o școală de gândire. Nimic nu-i permite lui Călin L. Cernăianu să facă din *Manuscrisul Potra* un text secret al lui Șuțu menit spre a alimenta cu un adevăr dublu un lanț conspirativ al biografiilor lui Eminescu. Drept pentru care încep să deschid ochii și ies de sub cascada de imprecășii și noroi slobozită de autor asupra istoricilor literari – lăsându-l să băligărească mai departe un sol indemn de sămânță pentru simplul motiv că e nisip și numai nisip spulberat de vânt. Nici scrisul nu se îndeamnă să rodească în deșert.

N. GEORGESCU